BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK HAKLARI VE YENİ MEDYA

HAZIRLAYAN

ALP ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

ANKARA - 2025

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 01/09/2025

Öğrencinin Adı, Soyadı: Alp ASLAN

Öğrencinin Numarası: 20301518

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Programı: Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

Tez Başlığı: Çocuk Hakları ve Yeni Medya

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 264 sayfalık kısmına ilişkin, 01/09/2025 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı

% 5 (Beş) 'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını" inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: 2 / 9 / 2025

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisansımın tamamlanmasında ve bu tezin gerçekleşmesinde başta tam burs imkanı sağlayan Başkent Üniversitesi olmak üzere, göstermiş oldukları sabır ve destekleri için Tez Danışmanım Sayın Prof.Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU ile Eşim ve Çocuklarıma en içten minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Alp ASLAN, Çocuk Hakları ve Yeni Medya, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı, 2025

Günümüzde dijital ortam, çocukların yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Küresel olarak çevrimiçi kullanıcıların üçte biri 18 yaş altındadır. Yeni medya, çocuklara eğitim ve sosyalleşme alanında fırsatlar sunarken onları siber zorbalık, istismar, sömürü ve zararlı içerik gibi ciddi risklerle de karşı karşıya bırakmaktadır. Bu tezde, Anayasa Hukuku, Kamu Hukuku ve Medeni Hukuk perspektifinden çocuk haklarının, yeni medya ortamında nasıl yansıdığını inceleyerek, dijital ortamdaki hak ihlalleri, koruma mekanizmaları ve çocukların dijital katılım olanakları gibi konuları analiz edilmektedir. Çalışma, çevrimiçi güvenlik, çocukların ifade özgürlüğü, kişisel verilerin korunması, dijital ayrımcılık ve çocukların medya okuryazarlığı gibi temel alanlar, çocuk hakları ve yeni medya alanının başa çıkması gereken başlıca sorunlardır. Bu sorun alanlarının analizi ancak, çocuk haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası hukuki çerçeveler ve yeni medya uygulamaları arasındaki etkileşimi anlamakla mümkündür. Güncel gelişmeler, çevrimiçi ortamda çocukları korumaya yönelik yasal ve politik önlemlerin güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir ve dijital platformların çocuk odaklı, mahremiyet ilkesine dayalı yaklaşımlar benimsemesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, çocukların zarardan korunurken, katılım, mahremiyet ve ifade özgürlüğü gibi haklarını güvenli ve kapsayıcı dijital ortamlarda kullanabilmelerini sağlamak için koruma ile güçlendirmeyi dengeleyen hak temelli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Internet, Yeni Medya,

ABSTRACT

Alp ASLAN, Children's Rights and New Media, Başkent University, Institute of Social Sciences, Master of Public Law with thesis, 2025

In contemporary society, the digital environment has become an indispensable component of children's lives. Globally, one-third of all internet users are under the age of 18. While new media offers significant opportunities for children's education and social engagement, it simultaneously exposes them to substantial risks, including cyberbullying, exploitation, abuse, and harmful content. This thesis examines the reflection of children's rights within the digital environment through the lenses of Constitutional Law, Public Law, and Civil Law, analyzing critical issues such as rights violations in digital contexts, protection mechanisms, and opportunities for children's participation in digital spaces. The study identifies key areas of concern—namely, online safety, freedom of expression, personal data protection, digital discrimination, and media literacy—as central challenges that must be addressed within the intersection of children's rights and new media. A comprehensive analysis of these issues necessitates an understanding of the dynamic interplay between national and international legal frameworks governing children's rights and the operational practices of new media platforms. Recent developments underscore the imperative for strengthening legal and policy measures aimed at safeguarding children online, and they necessitate that digital platforms adopt child-centered, privacy-respecting approaches. This study highlights the necessity of a rights-based framework that balances protection with empowerment, ensuring that children can exercise their rights to participation, privacy, and freedom of expression within safe, inclusive, and enabling digital environments.

Key Words: Children's Rights, Internet, New Media

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ……. i

ÖZET .....……. ii

ABSTRACT ……...…… iii

ŞEKİLLER LİSTESİ …….. vii

KISALTMALAR LİSTESİ ……. ix

GİRİŞ ……. 1

I. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE ÇOCUK VE ÇOCUK HAKLARININ GELİŞİMİ

A. Antik Çağ'da Çocukluk …….. 6

B. Orta Çağ Avrupası'nda Çocukluk …… …… 9

C. Rönesans ve Aydınlanma Döneminde Avrupa'da Çocukluk ……. 11

D. İslam, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri Dönemlerinde Çocuk Hakları …..…… 14

E. Modern Dönemde Avrupa'da Çocukluk ……..…… 25

F. Çocuk Hakları Düşüncesi ve Çocukluğun Uluslararası Metinlere Girmesi ……. 28

G. 1923 -1980 Arası Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişmeler ……. 30

H. 1980 Sonrası Türkiye Cumhuriyeti dönemi ve 2010 Anayasa Değişiklikleri …… 46

1. Yaşam hakkı ve sağlık hakkına yaklaşım ...……. 50

2. Eğitim hakkına yaklaşım ..……. 51

3. Korunma hakkına yaklaşım …….. 53

4. Çalışma hakkına yaklaşım …….. 55

5. Katılım hakkına yaklaşım ……... 57
6. Adil yargılanma hakkına yaklaşım …… 59
7. Diğer ilgili mevzuat ve kurumlardaki gelişmeler …… 65
I. Türkiye'de Çocuk Haklarının Mevcut Durumu ……. 66
1. Eğitim hakkı ……... 69
2. Sağlık hakkı ……. 72
3. Çocuk işçiliği ……..... 74
4. Ayrımcılığa uğramama hakkı ……. 77
5. Çocuğun ihmal ve istismardan korunması ……..…… 81
6. Uygulamadaki sorunlar ……..……. 84

J. Çocuğun İnsan Hakları Ve Çocuğun Medeni Haklardan Yararlanması

1. Genel Olarak …….. 89
2. Çocuğun Medeni Haklardan Yararlanması …… 90
3. Çocuğun İnsan Hakları …….. 97
4. Çocuğun Medeni Hakları ile Çocuğun İnsan Hakları: Ortak Değerlendirme 100
a. Kavramsal yaklaşım farkları ..…….. 100
b. Normatif farklar ……...…….. 101
c. Pratik farklar ve kesişimler ……... 102

II. BÖLÜM
YENİ MEDYA'NIN TOPLUMSAL ETKİ MEKANİZMASI

A. Genel Olarak ……..……..... 110
B. Yeni Medyanın Geleneksel Medyadan Farkları …….……..... 112
C. Günümüz Yeni Medya Teknolojileri ve Uygulama Alanları …….…….... 114
D. Teknik Yenilikler ve Mevcut Eğilimler …….……. 123
E. Yeni Medyanın Toplumsal Değişim Üzerindeki Etkileri ……..….. 135
1. Yeni medyanın toplumsal değişime etki mekanizması …….. 135
2. İletişimde dönüşüm …….. 136
3. Kültürel etkiler …… 138

4. Siyasi etkiler ve dijital demokrasi ……..... 139
5. Ekonomik değişimler ……..... 141
F. Çocuk Haklarının Yeni Medya Üzerindeki Etkisi …… 145
G. Yeni Medya ve Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması ……. 147
H. Çevrimiçi İstismar, Siber Zorbalık ve Çocuklara Yönelik Siber Suçlar …..…… 149
I. Çocukların İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Hakkı ……...…. 154
J. Yeni Medyanın Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri ……. 161
K. Dijital Medya Okuryazarlığı ve Eğitime Erişim Hakkı ……..... 176
L. Dijital Ortamlarda Çocuk Emeği, Çocuk Fenomenler ve Çalışma Hakkı ……... 184
M. Anayasal Hakların Çatışması ve Yarışması Durumları ……. 185
1. Yeni medyada çocuk ve ebeveyn hak ve yükümlülükleri etkileşimi (Yatay Etki)… 186
a. Genel olarak …… 185
b. Yeni medya ve ebeveyn hakları ve yükümlülükleri ….……... 190
c. Çocuk hakları ve ebeveyn haklarının çatışması - yarışması durumları …… 193
d. Çocuğun mahremiyet hakkı ve ebeveynin gözetim hakkının çatışması ...…. 195
e. Çocuğun ifade ve ebeveynin yönlendirme hakkının çatışması ……..… 201
f. Çocuğun ekonomik hakları ve ebeveynin karar alma yetkisinin çatışması ……. 204
g. Çocuğun ebeveyne karşı haklarının yarışması …….……... 207
h. Yatay etki üzerine değerlendirme …….…….. 209
2. Çocuk Hakları ve Yeni Medyada Devletin Pozitif Yükümlülükleri (Dikey Etki)... 210
a. Genel olarak ……... 210
b. Devletin pozitif yükümlülükleri: Koruma, düzenleme ve denetleme …… 213
c. Yargı organları aracılığıyla müdahale: Hakların dengelenmesi ……... 215
d. Düzenleyici kurumların rolü ve sorumlulukları ……..... 217
e. Mevzuat yapma ve uygulama süreçleri …….…….. 220
f. Dikey etki üzerine değerlendirme ……. 222

III. BÖLÜM
ULUSLARARASI ALANDA ÇOCUK HAKLARI VE YENİ MEDYA DÜZENLEMELERİ

A. Genel Olarak …… 226
B. Mahremiyet hakkı ve kişisel verilerin korunması ……..... 227

1. Avrupa ülkelerinde durum 228
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum 229
3. Asya ülkelerinde durum 230
4. Afrika ülkelerinde durum 231
5. Latin Amerika ülkelerinde durum 232
C. Zararlı İçeriklere Karşı Koruma ve Çevrimiçi Güvenlik 233
1. Avrupa ülkelerinde durum 234
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum 235
3. Asya ülkelerinde durum 236
4. Afrika ülkelerinde durum 237
5. Latin Amerika ülkelerinde durum 238
D. Dijital Okuryazarlık ve Medya Eğitimi 239
1. Avrupa ülkelerinde durum 239
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum 240
3. Asya ülkelerinde durum 241
4. Afrika ülkelerinde durum 242
5. Latin Amerika ülkelerinde durum 243
E. Çevrimiçi Çocuk Emeği 243
1. Avrupa ülkelerinde durum 244
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum 245
3. Asya ülkelerinde durum 245
4. Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde durum 246
F. Ebeveyn Gözetimi ve Devletin Rolü 247
G. Yeni Medyanın Çocuk Gelişimine Etkileri 250
H. Uluslararası Bölgesel Yaklaşımların Karşılaştırılması 250
I. Uluslararası Alanda Beklentiler 254
J. İyi Uygulama Örnekleri 255

SONUÇ 259
KAYNAKLAR 263
EKLER 282
Ek 1: 30.06.2020 tarihli BTK (CİMER) Bilgi edinme başvurusu 282
Ek 2: 29.3.2024 tarihli BTK (CİMER) Bilgi edinme başvurusu cevabı 284

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Türkiye'nin Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne katılım belgesi ..…..... 27

Şekil 4.1. Siber Alem Şeması ...……..... 112

KISALTMALAR LİSTESİ

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	Anayasa
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CEAS	Common European Asylum System (Ortak Avrupa İltica Sistemi)
CİT	Çocuk İzlem Merkezi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇKK	Çocuk Koruma Kanunu
CRC	Convention on the Rights of the Child (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme)
COPPA	Children's Online Privacy Protection Act
DGMM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
EASO	European Asylum Support Office (Avrupa İltica Destek Ofisi)
ECHR	European Convention on Human Rights
ECtHR	European Court of Human Rights (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi)
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
GDPR	General Data Protection Regulation (Genel Veri Koruma Tüzüğü - AB)
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
KKK	Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
KVKK	Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
NGO	Non-Governmental Organization (Sivil Toplum Kuruluşu)
ÖÇEM	Özel Çocuk Eğitim Merkezi
SÇKP	Suça Sürüklenen Çocuk Koruma Programı
SSGSS	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TCK	Türk Ceza Kanunu
TPD	Türk Psikologlar Derneği
TPR	Temporary Protection Regime (Geçici Koruma Rejimi)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UDHR	Universal Declaration of Human Rights (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCRC	United Nations Convention on the Rights of the Child
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
YGÇ	Yabancı Gözetim Çocukları
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Günümüz dijital çağında çocuklar, yeni medya olarak adlandırılan dijital iletişim platformlarıyla iç içe büyümektedir. Televizyon, radyo ve gazete gibi geleneksel medyanın ötesinde, internet ve sosyal medya ortamları çocukların günlük yaşamlarının doğal bir parçası haline gelmiştir. Bu köklü dönüşüm, çocukların bilgiye erişim, ifade özgürlüğü ve katılım hakları için yeni fırsatlar sunarken; aynı zamanda mahremiyet, güvenlik ve istismar gibi konularda önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Çocuk Hakları ve Yeni Medya başlıklı bu tez, teknolojik gelişmelerin çocuk hakları üzerindeki etkilerini ve bu iki alanın kesişim noktasındaki güncel sorunları kapsamlı bir biçimde ele almaktadır.

Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, konunun güncelliğini ve önemini her zamankinden daha belirgin hale getirmektedir. İnternet kullanım yaşı her geçen yıl düşmekte; okul öncesi dönemdeki çocuklar bile tablet, akıllı telefon ve bilgisayar gibi cihazlarla tanışmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde eğitimin ve iletişimin çevrimiçi ortamlara taşınması, çocukların yeni medya ile etkileşimini daha da artırmıştır. Bugün genç nesil, dijital yerliler olarak adlandırılmakta; bu neslin bilgiye ulaşma, sosyalleşme ve eğlenme biçimleri önceki kuşaklardan kökten farklılık göstermektedir. Bu durum, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından meseleyi son derece güncel ve önemli kılmaktadır.[1]

Konunun önemi sadece teknolojik trendlerden değil, aynı zamanda çocukluk deneyiminin dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Çocuklar artık sadece fiziksel dünyada değil, aynı zamanda çevrimiçi ortamlarda da büyümekte ve kimliklerini bu ortamlarda da inşa etmektedirler. Sosyal medyada içerik üreten çocuk fenomenler, çevrimiçi eğitim platformları, dijital oyunlar ve mobil uygulamalar, çocukların gelişiminde hem olumlu hem olumsuz etkiler doğurma potansiyeline sahiptir. Örneğin, internette karşılaşılan siber zorbalık olayları ve çevrimiçi taciz vakaları medyanın gündeminde sıkça yer alırken, diğer

[1] Fendoğlu, H. T. (2021). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 420 vd

yandan doğru kullanıldığında internetin çocuklara sunduğu eğitimsel içerikler ve küresel bakış açısı da göz ardı edilemez. Dolayısıyla, çocuk haklarının dijital çağda nasıl güvence altına alınabileceği sorusu, hem aileler hem eğitimciler hem de politika yapıcılar için kritik bir önem taşımaktadır.

Çocuk hakları, tarihsel olarak 20. yüzyıl boyunca gelişerek uluslararası hukukta yerini sağlamlaştırmış bir kavramdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) ile evrensel düzeyde tanınan çocuk hakları, çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları etrafında şekillenmektedir. Bu haklar; eğitim, sağlık, güvenlik, ifade özgürlüğü gibi pek çok alt başlığı içerir ve çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda yorumlanır. Yeni medya ise dijital teknolojiler aracılığıyla gerçekleşen etkileşimli iletişim ortamlarını ifade eder. İnternet, sosyal medya platformları, çevrimiçi oyunlar, video paylaşım siteleri ve mobil uygulamalar yeni medyanın başlıca unsurları arasındadır. Yeni medya, geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcılara çift yönlü iletişim imkânı sunar; kullanıcılar hem içerik tüketicisi hem de üreticisi olabilirler.

Çocuk hakları ile yeni medya arasındaki ilişki, disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektirir. Bu ilişkiyi anlamak için hem hukuki boyutu hem de sosyo-kültürel boyutu göz önünde bulundurmak gerekir. Hukuki açıdan, çocuğun dijital ortamdaki haklarının tanınması ve korunması, geleneksel çocuk hakları kavramının günümüz koşullarına uyarlanmasını gerektirir. Örneğin, çocuğun özel hayatın gizliliği hakkı artık sosyal medya paylaşımları ve çevrimiçi veri koruması bağlamında yeniden yorumlanmak zorundadır. Benzer şekilde, çocuğun ifade ve katılım hakkı, dijital platformlarda kendini ifade etme ve katılım sağlama imkanlarıyla genişlemiştir. Sosyo-kültürel boyutta ise, yeni medya çocukların sosyalleşme biçimlerini, öğrenme yöntemlerini ve hatta oyun oynama alışkanlıklarını dahi değiştirmektedir. Bu nedenle, çocuk hakları ve yeni medya ilişkisi ele alınırken, çocukların dijital dünyada nasıl bir deneyim yaşadıkları, bu deneyimin onların gelişimine etkileri ve toplumun bu dönüşüme bakışı gibi unsurlar incelenmelidir.

Yeni medya ortamında çocuk haklarının korunması, çözümü aciliyet taşıyan karmaşık bir problem durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin baş döndürücü hızda

ilerlemesi, yasal düzenlemelerin ve toplumsal farkındalığın bu hıza ayak uydurmasını zorlaştırmaktadır. Bir yandan çocuklar dijital dünyada çeşitli risklerle karşı karşıya kalırken (örneğin çevrimiçi istismar, siber zorbalık, kişisel verilerin izinsiz kullanımı), diğer yandan dijital okuryazarlık eksikliği ve ebeveyn denetiminin yetersizliği bu riskleri artırabilmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında, genç nüfusun yoğun internet ve sosyal medya kullanımı olmasına rağmen, çocukların dijital hakları konusunda hâlâ bilinç ve politika düzeyinde eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu tez, söz konusu problem durumuna ışık tutmak amacıyla aşağıdaki araştırma sorularına odaklanmaktadır:

- Yeni medya ortamı, çocuk haklarını nasıl etkilemektedir?
- Çocuk haklarının dijital ortamda korunması için ulusal ve uluslararası düzeyde ne tür yasal ve kurumsal düzenlemeler mevcuttur?
- Türkiye'de çocuk haklarının yeni medya bağlamında uygulanmasında karşılaşılan sorunlar nelerdir?
- Koruma mekanizmaları, çocukları dijital dünyanın zararlarından korumada ve faydalarından yararlandırmada nasıl bir rol oynamaktadır?

Yukarıdaki araştırma soruları, dijital çağda çocuk haklarının durumu ve bu alandaki boşluklar hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Problem durumu, sadece teknolojik araçların varlığıyla ilgili değil, aynı zamanda toplumsal bilinç, eğitim politikaları ve hukuki altyapı ile de yakından ilişkilidir.

Literatürde, çocuk hakları ve yeni medya kesişiminde artan bir ilgi gözlemlenmektedir. Farklı disiplinlerden araştırmacılar, dijital teknolojilerin çocuklar üzerindeki etkilerini çeşitli açılardan ele almıştır. İletişim bilimleri alanında yapılan çalışmalar, sosyal medya ve internet kullanımı ile çocukların sosyal gelişimi, psikolojisi ve davranışları arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu çalışmalar, aşırı ekran maruziyetinin çocukların bilişsel ve sosyal gelişimine etkisi, siber zorbalığın psikolojik sonuçları veya çevrimiçi ortamda kimlik gelişimi gibi konulara odaklanmaktadır. Hukuk alanındaki literatür ise, çocukların dijital ortamdaki haklarının yasal zeminde nasıl korunabileceğini tartışmaktadır. Özellikle,

uluslararası sözleşmelerin (örn. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi) ve ulusal yasaların dijital çağda ne ölçüde uygulanabildiği, veri koruma mevzuatının çocuklara özgü hükümler gerekip gerektirmediği gibi sorular gündeme getirilmektedir. Eğitim ve sosyoloji alanlarındaki çalışmalar da medya okuryazarlığı, ebeveyn kontrolü, dijital beceri gelişimi ve dijital eşitsizlik (dijital uçurum) gibi temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, bazı araştırmalar dijital uçurumun çocuklar arasındaki fırsat eşitliğini etkilediğini, bazıları ise medya okuryazarlığı eğitimlerinin çocukları çevrimiçi risklere karşı daha dirençli kıldığını ortaya koymaktadır.

Literatürdeki boşluklara bakıldığında, çocuk haklarının yeni medya bağlamında ele alınmasında disiplinler arası bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu tez, söz konusu boşluğu doldurmaya yönelik bir adım olarak, hukuki analiz ile teknoloji perspektifini bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatür ışığında, kavramsal çerçeve olarak bu tezde birkaç temel kavramdan yola çıkılmaktadır. Çocuk kavramı, hukuki olarak 18 yaşın altındaki bireyleri tanımlar ve tez kapsamında çocuk hakları değerlendirilirken bu evrensel tanım esas alınacaktır. Çocuk hakları kavramı, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin öngördüğü hak kategorilerine (yaşama, gelişme, korunma, katılım) dayanmaktadır. Yeni medya kavramı ise dijital teknolojilere dayalı tüm iletişim araçlarını (internet, sosyal medya, mobil uygulamalar, oyun platformları vb.) kapsar şekilde kullanılacaktır.

Bu tezin temel amacı, dijital çağda çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunu derinlemesine inceleyerek bu alandaki eksikleri tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Tez kapsamında, çocuk haklarının yeni medya ortamındaki durumu hem kuramsal hem pratik boyutlarıyla ele alınacak; uluslararası normlar ile Türkiye'deki uygulamalar bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Çalışma, çocukların dijital dünyadaki deneyimlerini çocuk hakları merceğinden analiz ederken, aynı zamanda bu deneyimleri şekillendiren sosyal, kültürel ve hukuki faktörleri de kapsamına dahil etmektedir. Öncelikle Türkiye özelindeki durum incelenirken, uluslararası karşılaştırmalara ve örnek vakalara da yer verilerek küresel bir bağlam sağlanacaktır. Konunun genişliği göz önüne alındığında, çalışmada odak noktası doğrudan medya ve dijital teknolojilerle ilişkili çocuk hakları meseleleri olacaktır; çocuk işçiliği, eğitim hakkı gibi konular ise yalnızca

dijital bağlamla kesiştiği ölçüde tartışılacaktır. Bu sayede, tez makul bir kapsamda derinlemesine analiz yapma imkânı bulacaktır.

Araştırma yöntemi olarak nitel (kalitatif) bir yaklaşım benimsenmiştir. Tezin büyük bölümü literatür taraması ve doküman analizi üzerine kuruludur ancak yeni medya alanında hakların yarışması ve çatışması durumu ilk defa tarafımızca ele alınmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası sözleşmeler (özellikle BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ilgili protokoller), Türkiye'nin mevzuatı (Çocuk Koruma Kanunu, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun gibi) ve çeşitli ülkelerin iyi uygulama örnekleri incelenmiştir. Hukuki metin analizi, çocuk haklarına dair dijital ortamdaki düzenlemelerin etkililiğini değerlendirmek için kullanılmıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler, UNICEF, Avrupa Birliği ve sivil toplum kuruluşlarının konuya ilişkin yayınladığı raporlar ve istatistiki veriler nitel veri olarak değerlendirilmiştir. Akademik yayınlar, kitaplar, tezler ve önceki araştırmalar kapsamlı bir şekilde taranarak kuramsal çerçevenin oluşturulmasında ve tartışmaların şekillendirilmesinde yararlanılmıştır. Buna ek olarak, güncel bazı vakalar ve örnek olaylar da incelenerek tartışmalar somutlaştırılmaya çalışılmıştır; örneğin, sosyal medyada yaşanan belli başlı çocuk hakları ihlalleri veya başarılı medya okuryazarlığı programları bu bağlamda nitel incelemeye tabi tutulmuştur. Tüm bu yöntem ve kaynak kullanımı, konuyu çok yönlü bir şekilde ele alarak güvenilir ve geçerli sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir.

I. BÖLÜM
TARİHSEL SÜREÇTE ÇOCUK ve ÇOCUK HAKLARININ GELİŞİMİ

Çocuk kavramı, toplumsal ve tarihsel koşullara bağlı olarak farklı anlamlar kazanmıştır. Çocukluğun sosyal inşa niteliği üzerine yapılan çalışmalar, bu kavramın her toplumun kültürü ve değerler sistemi çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim James ve Prout, çocukluğun bir sosyal kurum olarak kültür tarafından tanımlandığını ve kültürün bölgeden bölgeye, zamandan zamana değişmesi nedeniyle çocukluk tanımının da farklılık gösterdiğini vurgular.[2] Tarihsel süreçte de çocukluğun konumu ve ona atfedilen anlamlar büyük dönüşümler geçirmiştir. Antik dünyada çocuklar genellikle ailenin ve devletin bir parçası, bir nevi geleceğin yetişkini olarak görülürken; Orta Çağ'da baskın dini anlayış gereği "günahkâr" bir imaja bürünmüşlerdir.[3] Rönesans ve Aydınlanma ile başlayan toplumsal değişimler sonucunda ise çocukluk, önceki dönemlere kıyasla kökten farklı ve yeni bir kavramsal çerçeve kazanmıştır. Aşağıda, Antik Çağ'dan modern döneme kadar çocukluk anlayışındaki bu dönüşümü, her dönemde çocukların toplumsal konumu, aile içindeki yeri, hukuki statüleri, eğitimdeki rolleri ve birey olarak tanınıp tanınmadıkları açısından incelenecek, çocuk kavramının geçirdiği evrimin çocuk hakları düşüncesine ve çocukluğun kurumsallaşmasına etkileri de değerlendirilecektir.

A. Antik Çağ'da Çocukluk

Antik Çağ, yazının icadından Orta Çağ'ın başlarına dek uzanan ve farklı medeniyetleri kapsayan uzun bir dönemdir. Bu dönemde çocukluk kavramı, evrensel bir biçimde tanımlanmaktan ziyade her toplumun kendi ekonomik, kültürel ve siyasal koşullarının gölgesinde şekillenmiştir.[4] Genel olarak Antik dünyada toplumlar, çocukları henüz olgunlaşmamış fakat aile ve devlet için işlevsel birer birey olarak konumlandırmışlardır.

[2] James, A., Prout, A. (Eds.). (1997). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood* (2nd ed.). London: Falmer Press.
[3] Karakuş Öztürk, H. (2017). "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13, Ekim 2017.
[4] Ünal, A. (2024). *Antik Çağ'da çocuk, çocukluk ve eğitim üzerine bir inceleme*. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15(2), 1340–1364.

Çocuğun temel değeri, ileride ailesine ve topluma sağlayacağı katkılarla ölçülmekteydi. Örneğin Antik Mezopotamya toplumlarında (Sümer ve Babil gibi) çocuk, anne-baba için bir yatırım ve soyun devamlılığının garantisi olarak görülüyordu; aileler çok çocuk sahibi olmanın, ölüm sonrası hayatlarını iyileştireceğine inanıyorlardı. Bu bakış açısıyla erkek çocuklara küçük yaştan itibaren aileye işgücü sağlama, ebeveynlerine itaat etme, yaşlanınca onlara bakma ve öldüklerinde cenaze ritüellerini yerine getirme gibi ağır sorumluluklar yüklenirdi. Söz konusu görevleri ihmal eden çocuklar, dönemin kanunları tarafından sert cezalarla karşılaşıyordu. Bu durum, Antik Çağ'da çocuğun aile ve toplum nezdinde daha çok bir görev ve itaat nesnesi, bir nevi teminat olarak görüldüğüne işaret etmektedir.[5]

Antik toplumlarda çocukların hukuki statüsü de günümüz bakış açısından son derece olumsuz uygulamalara maruz kalmaktaydı. Birçok Antik uygarlıkta patriyarkal aile düzeni hakimdi ve baba figürü, çocuk üzerinde mutlak otorite sahibiydi. Örneğin hemen hemen tüm ilkçağ toplumlarında babalar, çocuklarını köle olarak satma hakkına sahipti ve bu uygulama Hint, Çin, Sümer, Babil, Mısır gibi uygarlıklar da dâhil olmak üzere yaygındı. Babanın çocuk üzerindeki mülkiyetine yakın bu haklar çerçevesinde, itaat etmeyen ya da aileye yük olarak görülen çocuklar borç karşılığında veya disiplin amacıyla köle pazarlarına gönderilebiliyordu. Dini inançlar da çocukların nesneleştirilmesine zemin hazırlamış; bazı toplumlarda çocukların tapınaklara adanarak dinî amaçlarla köle olarak verilmesi gelenek haline gelmişti.[6] Çocukların mal statüsünde görülmesinin en çarpıcı örneklerinden biri, istenmeyen ya da zayıf bulunan bebeklerin öldürülmesi veya terk edilmesidir. Antik dönemde infanticide (bebek öldürme) olarak bilinen bu uygulamaya dair çeşitli örnekler mevcuttur: İktidar hırsı uğruna Pers soylularının doğmamış çocuklarını feda ettikleri, Arap toplumlarında ise İslam öncesi dönemde yeni doğan kız bebeklerin diri diri toprağa gömüldükleri bilinmektedir.[7] Benzer biçimde, Antik Yunan ve Roma'da da istenmeyen bebeklerin exposure (açıkta bırakılarak ölüme terk edilmesi) yaygın bir yöntemdi. Özellikle Sparta gibi askerî toplumlarda, yeni doğan bebeğin yaşayıp yaşamayacağına devletin belirlediği bir kurul karar verir, sağlıksız veya zayıf görülen bebekler sistematik olarak ölüme terk edilirdi.[8] Bu bağlamda, Antik Çağ'da çocukların yaşama hakkının bile garanti

[5] Ünal, A. (2024).
[6] Gözlü, A., Yılmazcan, D. (2020). Paternalizm ve Antik Roma'da Baba Figürü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 232–244.
[7] Lindstedt, I. (2023). The Qurʾān and the Putative Pre-Islamic Practice of Female Infanticide. *Journal of the International Qur'anic Studies Association*, 8(1), 5–29.
[8] Pomeroy, S. B. (1983). "Infanticide in Hellenistic Greece." In *Images of Women in Antiquity* (pp. 207–222). Wayne State University Press.

altında olmadığı, çocuğun bir birey olarak değil ailesinin veya devletin mülkü olarak görüldüğü söylenebilir. Gerçekten de Roma İmparatorluğu'nda patria potestas adıyla bilinen baba egemenliği, aile reisine (pater familias) çocukların yaşamı üzerinde mutlak söz hakkı tanıyordu; Roma babası, çocuğunu evlatlıktan reddetme, satma veya öldürme yetkisine yasal olarak sahipti. Bu sınırsız otorite, çocuk ile baba arasındaki ilişkinin mülkiyet ilişkisi olarak görüldüğünün kanıtı sayılmıştır.[9] Sonuç olarak Antik Çağ'da çocuk, modern anlamda bir hak öznesi ya da bağımsız bir birey olarak tanınmıyor; aksine aile içinde babanın otoritesine tabi, toplum içinde ise yetişkinlerin amaç ve ihtiyaçlarına hizmet eden bir unsur olarak kabul ediliyordu.

Bununla birlikte, Antik dünyada çocuklar ile ilgili tüm uygulamalar olumsuz değildi; bazı medeniyetler çocuklara belirli değerler atfetmiş ve koruyucu uygulamalar geliştirmiştir. Örneğin Antik Mısır'da çocuklar toplumun önemli bir parçası kabul edilmiş, hatta zaman zaman siyasi yönetimde dahi rol almıştır. Mısır tarihinde firavun unvanıyla çok küçük yaşta tahta çıkan çocuk krallar bulunmaktaydı ve bu durum, çocukların devlet yönetimine dâhil olabildiği nadir örneklerdendir.[10] Yine Mısır'da görülen evlat edinme uygulaması, çocuğun aile soyunu sürdürmesi amacıyla yapılır ve evlat edinilen çocuklar ailede tam hak sahibi olarak yetiştirilirdi.[11] Bu sayede çocuğa kan bağından bağımsız bir değer atfedilmiş ve aile içinde korunması sağlanmıştır. Antik Yunan'da ise özellikle MÖ 5. yy'da Atina gibi kent devletlerinde eğitim kurumlarının gelişmesiyle, erkek çocukların iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesine önem verilmiştir. Her ne kadar Antik Yunan'da da çocuklar temelde babanın otoritesi altında olsa da, erkek çocuklara belli bir yaşa geldiklerinde (7 yaş sonrası) devletin denetlediği eğitim programları uygulanmış; beden eğitimi, müzik ve retorik dersleriyle kamusal hayata hazırlanmaları hedeflenmiştir. Bununla birlikte, Yunan toplumunda çocuğun değeri cinsiyetine göre değişmekteydi: Erkek çocuklar geleceğin vatandaşları ve mirasçıları olarak görülüp titizlikle eğitilirken, kız çocuklar genellikle eğitim imkanlarından yoksun bırakılıyor ve erken yaşta evlilikle koca ailesine teslim ediliyordu. Klasik Atina'da kızlar reşit sayılmak için evlenmek zorunda olup yaşamları boyunca önce babalarının, evlenince

[9] Sütken, E. (2019). Roma Aile Hukukunda Patria Potestas. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 67–100.
[10] Aydın, F. (2019). *Antik Mısır'da din ve siyaset ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
[11] Kaya, M. (2015). *Antik Mısır'da Aile Hukuku ve Evlat Edinme Uygulamaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

eşlerinin vesayeti altında kalıyordu.[12] Tüm bu örnekler, Antik Çağ'da çocukların toplumsal konumunun modern çocukluk anlayışından çok farklı olduğunu göstermektedir: Çocuk, kendi başına bir değer veya hak süjesi değil; aile ve devlet yapısı içinde işlevsel bir konuma sahip bağımlı bir varlık olarak kabul görmüştür.

B. Orta Çağ Avrupası'nda Çocukluk

Orta Çağ'da (kabaca MS 5. yy – 15. yy arası) çocukluk anlayışı, Avrupa'da büyük ölçüde dönemin dini dünya görüşü ve feodal toplum yapısı tarafından belirlenmiştir. Antik Çağ'dan miras kalan ataerkil aile düzeni sürmekle birlikte, Orta Çağ'a asıl karakterini veren Hristiyan teolojisi ve kilise otoritesiydi. Bu dönemde egemen olan düşünceye göre insan doğuştan günahkârdır (pecatum originale– ilk günah) ve bu inanç çocuklara bakışı da derinden etkilemiştir. Orta Çağ Hristiyan inanışında çocuk, masum bir melek olmaktan ziyade ilk günahın taşıyıcısı olarak kabul edilirdi.[13] Özellikle Aziz Augustinus, bebeklerin ve çocukların aslında doğuştan bencil ve günah eğilimli olduğunu, sadece güçsüz bedenlerinin masum göründüğünü iddia ederek çocukluk masumiyeti fikrine karşı çıkmıştır. Augustinus'un İtiraflar adlı eserindeki şu sözleri, Orta Çağ'daki çocuk tasavvurunu yansıtır: "*...bebeklik yıllarında da olsa, bir insanın olur olmaz her şeyi ağlayarak istemesi, kendisine itaat etmediler diye… kendisini doğuran ana babasına… kızıp küsmesi… dahası… kendisine zararı dokunacak türdeki buyrukları yerine getirilmedi diye… karşısındakilere haince vurarak onların canını yakmaya çalışması iyi huylar olabilir mi? Demek ki bebeklerin sadece narin bedenleri masumdur, ruhları değil…*".[14] Bu katı dini bakış açısına göre çocukların çektiği acılar dahi Tanrı'nın adaletinin bir parçası sayılıyor; çocukların ızdırap ve ölümle cezalandırılması, yetişkinlerin günahlardan arınması için bir vesile olarak görülüyordu.

Dinin gölgesindeki Orta Çağ toplumunda çocuk, doğal bir insan olarak kabul edilmediği gibi, hukuken de bağımsız bir statüye sahip değildi. Kilise ve feodal hukuk düzeni, çocuğu çoğunlukla babanın mülkü veya aileye ait bir nesne olarak

[12] Yıldız, M. (2018). Antik Yunan'da Kadınların Hukuki Statüsü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67(2), 345–370.
[13] Mark, J. J. (2019, Haziran 17). Orta Çağ Kilisesi [The Medieval Church]. (B. Yıldız, Çev.). Dünya Tarihi Ansiklopedisi.
[14] Augustinus. (2010). *İtiraflar* (Çev. S. Yıldırım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

değerlendiriyordu.[15] Çocuklar aile reisinin (baba veya vasinin) otoritesine tabiydi ve bu otorite, antik dönemdekine benzer biçimde büyük ölçüde sorgulanmadan devam etti. Örneğin Orta Çağ Avrupa'sında aristokrat ailelerde yeni doğan bir bebek, dadı ve hizmetkârlar tarafından büyütülür, anne-baba çocukla duygusal bir yakınlık kurmazdı. Yüksek bebek ölüm oranları nedeniyle ebeveynlerin çocuklarına temkinli yaklaştığı, hayatta kalanların ise sadece soyun devamı ve mirasın taşıyıcısı olarak anlam kazandığı bilinmektedir. Tarihçi Philippe Ariès'in klasik tezine göre Orta Çağ toplumunda "çocukluk" diye ayrı bir kavram yoktu; çocuklar, çok erken yaştan itibaren küçük birer yetişkin olarak görülüyor ve yetişkinlerin dünyasına katılıyorlardı.[16] Gerçekten de Orta Çağ boyunca sanat eserlerinde bile çocuklar, annelerinin kucağında "büyük bir adamın minyatürü" şeklinde resmedilmiş, masum veya oyun çağındaki varlıklar olarak betimlenmemiştir.[17] Orta Çağ resim sanatında bebek Hz. İsa dahi çoğu kez küçük bir yetişkin gibi, erişkin yüz hatlarıyla tasvir edilmiştir; bu olgu, dönemin çocukları "minyatür yetişkin" olarak algıladığının görsel bir kanıtıdır. Orta Çağ'da çocukların giyim kuşamı, konuşma biçimleri ve günlük hayatları yetişkinlerle neredeyse aynıydı. 7-8 yaşlarına gelen çocuklar fiziksel olarak yeterli görüldüklerinde tarlada, atölyede ya da ev işlerinde çalışmaya başlar; aile bütçesine katkı sağlarlardı. Çocukluk, oyuna ve eğlenceye ayrılan ayrıcalıklı bir dönem olarak görülmüyordu; aksine çocukların "bir an önce" yetişkin dünyasına dahil olmaları bekleniyordu. Bu nedenle Orta Çağ'da altı yaşından on iki yaşına kadarki dönem belirleyici kabul edilir ve çocuklar ergenlik eşiğine gelir gelmez yetişkinlerin sorumluluklarını üstlenmeye başlarlardı. Nitekim dönemin kayıtları, çocukların erken yaşta evlendirildiğini, hatta soylu ailelerde varis bırakmak veya ittifak kurmak amacıyla çocuk gelin ve damatların görüldüğünü belgelemektedir. Benzer şekilde, monarşilerin veraset sistemlerinde çocuk yaştaki prenslerin hükümdar ilan edilmesi de Orta Çağ'da rastlanılan bir durumdur (örneğin İngiltere Kralı VI. Henry 9 aylıkken tahta çıkmıştır). Çocukların cezai sorumluluğu meselesinde de Orta Çağ anlayışı son derece katıydı: Yetişkin suçlulara uygulanan cezalar çocuklar için de geçerli sayılır, "yeterli olgunluğa eriştiği" düşünülen çocuklar idam dahil ağır cezalara çarptırılabilirdi. Bu açıdan bakıldığında Orta Çağ'da çocuklar, hukuken de küçük yetişkinler muamelesi görmekteydi.[18]

[15] Kılıç, A. (2014). Orta Çağ Avrupa'sında Çocuk ve Aile İlişkileri. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 8(2), 45–60.
[16] Ariès, P. (1995). *Yüzyıllar Boyunca Çocukluk ve Ailenin Tarihi* (Çev. M. Ali Kılıçbay). İstanbul: İletişim Yayınları.
[17] Işık, E. (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(1), 179–193.
[18] Karakuş Öztürk, H. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 253–276.

Orta Çağ'da çocuk ile ebeveyn arasındaki duygusal ilişki de bugünkünden oldukça farklıydı. Yüksek bebek ve çocuk ölüm oranları, ailelerin çocuk kaybını sıradan bir olgu gibi kabullenmesine yol açmış, bu durum ise anne-babaların çocuklarına derin bağlar geliştirmesini engellemiştir. Birçok aile, çocukları belli bir yaşa gelene kadar onları geçici varlıklar gibi değerlendiriyor, hatta kimi zaman yeni doğan bebeklere isim vermek için bir süre bekliyordu. Alt tabakadan aileler için çocuk sahibi olmak ekonomik bir yük de getirdiğinden, istenmeyen bebeklerin terk edilmesi Orta Çağ şehirlerinde ciddi bir sorundu. Bu ihtiyaca binaen, ilk foundling hospital (terk edilmiş bebekler için bakım evi) uygulamaları 13. yüzyıl İtalya'sında kilise tarafından başlatılmıştır. Bunun yanında, soylu aileler çocuk bakımını "dadılar" ve mürebbiyelere bırakıyor, çocuklar anne babalarından çok bu bakıcıların kontrolünde büyüyordu.[19] Hizmetkârlar tarafından büyütülen soylu çocuklar sık sık sert disiplin yöntemlerine maruz kalmakta, ebeveynler ise bunu doğal ve gerekli bulmaktaydı. Orta Çağ eğitim anlayışı da disiplin ve itaat esasına dayanıyordu. Orta Çağ'ın sonlarına doğru bazı şehirlerde kilise destekli okullar kurulsa da, buralarda uygulanan yöntemler günümüz pedagojik ölçütlerine göre oldukça katıydı: Çocuklara dayak cezası normal bir terbiye aracı sayılıyor, "ruhsal kurtuluşları" için bedensel cezaya ihtiyaç duyulduğuna inanılıyordu. Püritenler gibi bazı dini gruplar, "çocuğun yüreğindeki kötülüğü söküp atmak" için sopayla terbiye yöntemini açıkça öneriyordu.[20] Tüm bunlar, Orta Çağ'da çocuk kavramının ne derece olumsuz ve yetişkin merkezli olduğunu göstermektedir. Orta Çağ toplumunda çocuk, ne hakları olan bir birey ne de korunması gereken özel bir varlık olarak görülmüştür; aksine, en iyi ihtimalle ailesinin ve kilisenin himayesine muhtaç, eksik bir yetişkin olarak algılanmıştır.

C. Rönesans ve Aydınlanma Döneminde Avrupa'da Çocukluk

15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da Rönesans ile başlayan erken modern dönem, çocukluk algısında önemli kırılmalara sahne olmuştur. Orta Çağ'ın "insanı günahkâr gören" anlayışı, Rönesans hümanizminin etkisiyle sorgulanmaya başlanmış; insanın değeri ve

[19] Karakuş Öztürk, H. (2017).
[20] Karakuş Öztürk, H. (2017).

potansiyeli yeniden keşfedilirken bu yeni bakış çocuklara da yansımıştır.[21] Kilisenin mutlak otoritesinin sarsıldığı, bilimsel düşüncenin filizlendiği Rönesans dönemi, çocukların doğasına dair daha iyimser değerlendirmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren çocuğun "ilk günahın taşıyıcısı" olduğuna dair görüşler zayıflamış, onun yerine "doğal çocuk" kavramı güç kazanmıştır.[22] Bu gelişme, çocukların belli ilişkilerin öznesi olabileceği, yani aile ve toplum içinde pasif bir nesne değil, muhatap alınabilecek bireyler olarak değerlendirilebileceği fikrini doğurmuştur. Batı dünyasında çocukluk fikrindeki en belirgin değişimlerin temeli bu dönemde atılmıştır. Nitekim Neil Postman gibi araştırmacılar, çocukluk fikrinin icadını Rönesans'a, özellikle de matbaanın icadıyla okur-yazarlığın yaygınlaşmasına dayandırır.[23] Matbaanın 15. yüzyılda bulunması ve basılı materyallerin çoğalması, çocukların eğitimi olgusunu merkezî hale getirmiştir. Okuma yazma öğrenme gerekliliği, çocukların dünyasını yetişkinlerinkinden ayıran okullaşma sürecini hızlandırmıştır. Artık çocuklar erken yaşta iş hayatına atılmak yerine belli bir süre okul çatısı altında toplanmaya ve eğitim almaya başladılar. 16. yüzyılın sonlarından itibaren başta şehirli ve varlıklı kesimler olmak üzere çocuklarını okula gönderme eğilimi arttı; böylece çocukluk, kısmen de olsa yetişkinlikten ayrı bir yaşam evresi olarak şekillenmeye başlamıştır. Rönesans resim sanatında da bu dönüşümün izlerini görmek mümkündür: Orta Çağ boyunca olgun yüzlü küçük erişkinler şeklinde resmedilen çocuk figürleri, Rönesans'la birlikte daha gerçekçi ve çocuk görünümünde betimlenmeye başlanmıştır. Çocuğun masumiyeti ve korunmaya muhtaç oluşu fikri giderek sanat, edebiyat ve felsefede yer bulmaya başlamıştır.[24]

16. yüzyılda Aydınlanma çağı düşünürleri, çocukluğun doğasına ilişkin daha sistematik kuramlar geliştirmişlerdir. John Locke (1632-1704), çocuk zihnini doğuştan boş bir levhaya (tabula rasa) benzeterek Orta Çağ'ın çocuk hakkındaki kötümser mirasını reddetmiştir.[25] Locke'a göre çocuk ne iyi ne de kötü eğilimlerle doğar; onun kişiliği ve erdemleri eğitim yoluyla biçimlenecektir. Bu nedenle, iyi bir toplum inşa etmek istiyorsak çocuklara verilecek eğitim hayati önemdedir: Locke, sağlıklı bir toplumun ve ahlaklı

[21] Aybar, F. A. T. (2022). Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 33, 463–480.
[22] Özcan, Ö. (2017). Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2(4), 93–120.
[23] Yalman Polatlar, D., Karakaya Akçadağ, ve ark.(2022). Modern çocukluğa bakış: Neil Postman değerlendirmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, (Ö1), 314–328.
[24] Karakuş Öztürk, H. (2017).
[25] Yılmaz, A. (2015). Locke'un Doğuştan Düşünceler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin. *Felsefe Arkivi*, (43), 1–15.

yurttaşların ancak çocukluk döneminde aile, okul ve devlet üçlüsünün sorumluluğunda verilecek uygun eğitimle yetişebileceğini savunmuştur. Bu bakış açısı, çocuğu değerli bir yatırım olarak görürken aynı zamanda çocuğun yetişkin rehberliğine muhtaç olduğunu da vurgular. Locke her ne kadar çocukların doğuştan günahkâr olmadığını söylese de, onların akıl çağına gelene dek anlama ve bilme konusunda yetersiz olduğunu ve bu sebeple ebeveyn otoritesine tâbi olmaları gerektiğini belirtmiştir.[26] Yani çocuğu bir özne olarak ele almaya başlayan bu yeni anlayışta bile, çocukların bağımlı ve itaat etmesi gereken varlıklar olduğu düşüncesi tam olarak kırılmamıştır. Benzer şekilde Thomas Hobbes (1588-1679) da çocukları henüz rasyonel olmayan, korunmaya muhtaç varlıklar kategorisinde görmüş ve ebeveynin (özellikle babanın) çocuk üzerindeki iktidarının doğal ve gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Hobbes, çocuğun kendisini koruyan güçlü bir otoriteye (ebeveyne) itaat etmeyi zımnen kabul ettiğini, zira hayatta kalmak için bu itaatin zorunlu olduğunu savunmuştur. Ancak Hobbes, annenin konumunun baba karşısında üstün olduğu durumlarda çocuğun asıl hâkimiyetinin anneye ait olabileceğini de kabul eder ki bu, babanın mutlak otoritesine küçük de olsa bir şart getirmektedir.[27] Genel olarak Locke ve Hobbes gibi Aydınlanma düşünürleri, Orta Çağ'ın katı görüşlerinden uzaklaşıp çocuğu doğal bir varlık olarak ele almışlar; fakat çocuğun hakları veya bağımsızlığı konusunu pek gündeme getirmeden, onu iyi yetişkinler üretmenin bir aracı olarak görmeye devam etmişlerdir.

Aydınlanma çağında çocukluk algısındaki en büyük devrimlerden biri, Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ile gerçekleşti. Rousseau, 1762'de yayımladığı Emile ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde, çocuğun doğuştan itibaren iyi ve masum olduğunu, bozulmamış bir fıtrata sahip bulunduğunu iddia etti. Ona göre çocuk, doğanın bir armağanıdır ve "insan her şeyi eline alıp bozmazsa" kendi kendine gelişebilecek olumlu potansiyele sahiptir. Rousseau, Locke ve Hobbes'un aksine, çocukların mutlaka ebeveyn otoritesi altında tutulması gerektiği fikrine karşı çıkarak "çocuğu önce bir birey olarak görmenin" önemini vurgulamıştır. Yetişkinlerin önyargıları ve aşırı otoriter yaklaşımları yüzünden çocukların doğasındaki erdemlerin köreldiğini savunan Rousseau, eğitimde ceza ve dayaktan ziyade çocuğun merak duygusunu ve doğallığını korumayı önerir. Ona göre hiçbir kimsenin –baba

[26] Cihan, M. (2010). John Locke ve Eğitim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 173–178.
[27] Yılmaz, M. (2014). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesinde Doğa Durumu ve Toplum Sözleşmesi. *Felsefe Arkivi*, (41), 1–20.

bile olsa– çocuğa faydasız ve anlamsız bir şeyi zorla yaptırmaya hakkı yoktur.[28] Rousseau'nun "bırakınız büyüsün" şeklinde özetlenebilecek doğal eğitim anlayışı, çocuğu sadece bir aile mensubu olarak değil, kendine özgü ihtiyaçları olan bir varlık olarak ele alması bakımından devrimciydi. Emile'de savunduğu "çocukluk, aklın uyku halinde olduğu bir dönemdir" tespitiyle Rousseau, çocukların yetişkinlere göre daha zayıf ve kırılgan olduğunu kabul etmekle birlikte bunun onların değersiz olduğu anlamına gelmediğini belirtir. Aksine çocukluk, hayatın kendine mahsus bir evresidir ve yetişkin müdahalesiyle aceleye getirilmemelidir.[29] Bu fikirler, sonraki yüzyıllarda modern pedagoji ve çocuk hakları düşüncesinin tohumlarını atmıştır. Nitekim Rousseau'nun izinden giden Romantik dönemin düşünür ve sanatçıları, çocukluğu masumiyet ve saf duygularla özdeşleştirerek "çocuğun doğası iyidir, onu toplum bozar" anlayışını yaygınlaştırmışlardır. [30]

Özetlemek gerekirse, Rönesans ve Aydınlanma dönemi, çocuk kavramının Orta Çağ'daki karanlık gölgeden sıyrılıp daha olumlu bir ışık altında değerlendirilmeye başlandığı bir geçiş evresidir. Hümanizm ve rasyonel düşüncenin yükselişiyle birlikte çocukların da insanlar gibi temel bir değere sahip olduğu, en azından potansiyel taşıdığı fikri doğmuştur. Ancak bu dönemde bile çocuklar tam anlamıyla bağımsız bireyler olarak görülmemiş; "geleceğin yetişkinleri" olarak eğitilmeleri gereken varlıklar şeklinde anlaşılmıştır. Çocuğun aileye bağımlılığı fikri devam etmiş, çocuk hakları kavramı henüz gündeme gelmemiştir. Yine de, bu dönemde atılan adımlar modern çocukluk algısının temellerini oluşturmuş ve çocukların daha fazla korunup eğitilmesine yönelik kurumların gelişmesine zemin hazırlamıştır.

D. İslam, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri Dönemlerinde Çocuk Hakları

Toplumların geleceği olan çocukların iyi yetiştirilmesi, korunması ve haklarının gözetilmesi, tarih boyunca dini ve hukuki sistemlerin önemli bir parçası olmuştur. İslam uygarlığında başlayan çocuk haklarına verilen önem, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurumsallaşarak sürmüştür. Özellikle İslam hukukunda çocukların nafaka, velayet, eğitim

[28] Koru, N. B., Gündüz, M. (2022). Pedagojik bir araştırma olgusu olarak çocukluk. *Alanyazın: Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi*, 3(1), 189–199.
[29] Dağdelen, M., Şeker, Ö. F. (2024). Jean Jacques Rousseau'nun Eğitim Anlayışına Göre Çocuk Gelişiminin Değerlendirilmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 62, 15–30.
[30] Koru, N. B., Gündüz, M. (2022).

ve korunma hakları; Osmanlı'da şer'iyye sicillerine yansıyan uygulamalar, vakıf kurumları ve sosyal yardım teşebbüsleri; Selçuklu'da vakıf geleneği, eğitim kurumları ve toplumsal sorumluluk anlayışı son derece gelişmiştir. Kur'an-ı Kerim Ayetleri, Hadis-i Şerifler, klasik fıkıh kaynakları, tarihi belgeler ve güncel akademik literatür İslam Döneminde Çocuk Hakları'na verilen önemi gözler önüne sermektedir.[31]

İslam dini ve hukuku, çocuk hakları konusunda getirdiği köklü yenilikler ve kapsayıcı yaklaşımla dikkat çeker. İslamiyet'in doğuşundan önce Arap toplumunda çocuklar özellikle kız çocukları büyük haksızlıklara uğruyordu; örneğin cahiliye döneminde kız bebeklerin diri diri gömülmesi yaygındı. İslam bu tür uygulamaları kesin bir dille yasaklayarak çocukların en temel hakkı olan yaşama hakkını güvence altına aldı. Kur'an'da "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" buyrularak *infanticide* geleneği ortadan kaldırıldı (En'âm 6/151, İsrâ 17/31). İslam hukukunda çocuğun hak ehliyeti cenin halindeyken (sağ doğmak şartıyla) başlar; çocuk, ergenlik çağına dek cezai ehliyetten muaftır. Çocuk, doğumuyla birlikte bir aileye nesep olarak bağlanma ve bakım görme hakkına sahip olur. Hz. Peygamber, Veda Hutbesi'nde "Herkes çocuğuna iyi bakmakla sorumludur" diyerek çocukların birer emanet olduğunu vurgulamıştır. İslam hukuk doktrininde de çocuklar ebeveyn dâhil herkese karşı ileri sürülebilen hak sahipleri olarak tanımlanmıştır; anne-babaya bile çocuklarına kötü muamele etmeme ve onların maslahatını gözetme yükümlülüğü getirilmiştir. Hatta bir baba, velayeti altındaki çocuğun haklarını ihmal ederse İslam yargıcı (kadı) duruma müdahale edip babayı ta'zir cezası ile sorumlu tutabilmektedir. Bu yaklaşım, çocuğun yüksek yararının İslam toplumunda hukuken korunduğunu gösterir.

İslam'ın çocuklara tanıdığı haklar, doğum öncesinden başlayarak ergenliğe kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu hakların bazıları modern literatürdeki kavramlarla da ifade edilebilir. Başlıca çocuk haklarını şöyle özetleyebiliriz:

Yaşama ve Nesep Hakkı: Her çocuğun hayatta kalma ve soybağı (nesep) hakkı vardır. İslam, çocukların yaşamına kasteden uygulamaları yasaklamış; çocuğun babasına neseben bağlanma ve meşru bir ailede dünyaya gelme hakkını tesis etmiştir. Sağ doğmak şartıyla cenin halindeyken bile miras, vasiyet gibi haklar ileride doğacak çocuk lehine tanınmıştır.

[31] Özdemir, M. (2008). *Osmanlılarda vakıf müessesesi ve çocuk eğitimi*. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 32(2), 45-68.

İsim ve Kimlik Hakkı: Çocuğa doğumdan itibaren iyi bir isim verme, onu toplum içinde bir kimlikle yaşatma yükümlülüğü vardır. Klasik fıkıhta babanın çocuğa güzel bir isim koyması, Hz. Peygamber'in tavsiyeleri arasındadır. Çocuğun soyadını ve ailesini bilme hakkı (modern terimlerle soyadı ve vatandaşlık hakkı), İslam'a göre doğuştan itibaren geçerlidir.

Bakım, Nafaka ve Barınma Hakkı: Çocuğun beslenme, giyinme, barınma gibi temel bakım ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu öncelikle anne-babaya aittir. Kur'an-ı Kerim, "Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler; bu süre zarfında babanın görevi, onların yiyecek ve giyecek masraflarını örfe uygun biçimde karşılamaktır" buyurarak babaya mali yükümlülük getirmiştir (Bakara 2/233). Nitekim çocukların yeme, giyinme ve barınma nafakası babaların üzerinedir; babalar bu sorumluluğu güçleri oranında ve toplumun örfüne göre yerine getirmelidir. İslam hukukçuları, babanın bulunmadığı durumda çocuğun geçim masraflarının yakın akrabalar ve nihayetinde beytülmâl (devlet hazinesi) tarafından karşılanacağını belirtmişlerdir. Böylece hiçbir çocuk bakım ve nafakadan mahrum kalmasın diye toplumsal mekanizmalar devreye sokulmuştur. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde uygulanan düzenlemeler, bu konuda çarpıcı bir örnektir: Halife Hz. Ömer, doğan her bebeğe beytülmâlden aylık 100 dirhem maaş bağlamış; çocuk 10 yaşına gelince bunu 200 dirheme çıkarmış; bulûğ çağına erince daha da arttırmıştır. Anne-babası bilinmeyen terk edilmiş çocuklara da devlet hazinesinden maaş bağlanır, süt emzirme ve bakım masrafları kamu tarafından karşılanırdı. Bu sayede ihtiyaç içinde olan veya kimsesiz hiçbir çocuğun açıkta kalmaması hedeflenmiştir.

Sevgi, Şefkat ve Korunma Hakkı: İslam, çocukların sadece fiziksel ihtiyaçlarının değil duygusal gereksinimlerinin de karşılanmasını öğütler. Peygamber Efendimiz (SAV), "Küçüklerimize merhamet etmeyen bizden değildir" buyurarak (Tirmizî, Birr 15) çocuklara sevgi göstermeyi bir iman alameti saymıştır. Yine "Çocuklarınıza ikram edin, onları güzel terbiye edin" şeklindeki hadis (İbn Mâce, Edeb 3) ebeveynin çocuklara değer verme ve iyi eğitim verme vazifesine işaret eder. Dolayısıyla her çocuğun sevgi ve şefkat görme, kötü alışkanlıklardan ve istismardan korunma hakkı vardır. Çocuğa karşı şiddet ve ihmal, İslam ahlakında şiddetle zemmedilmiştir. Aile içi eğitimde çocuklar incitilmeden, anlayışla yetiştirilir; komşular ve toplum da kimsesiz çocukların himayesini üstlenir. Özellikle yetimler ve öksüzler konusunda Kur'an'da çok sayıda ayet (örneğin, Nisa 4/2-10, Duhâ 93/9) müminleri uyarır; yetim malına hıyanet büyük günahlardandır. Bu kapsamda İslam, yetim

çocukların korunmasını toplumsal bir sorumluluk kılmış, onları himaye edenleri övmüş ve "kimseyi olmayanın kimsesi devlet başkanıdır" prensibini yerleştirmiştir.

Eğitim ve Terbiye Hakkı: Çocuğun iyi bir eğitim alarak topluma yararlı bir birey olması hem ailenin hem toplumun görevidir. İslam'a göre anne-baba, çocuğun dini ve dünyevi eğitiminden sorumludur; çocuğa güzel ahlâk ve faydalı bilgi kazandırmak ebeveynin görevleri arasındadır. Tarihsel uygulamada, Hz. Muhammed (SAV) döneminde Suffe mektebi ve sonraki asırlarda cami eklerinde küttâb adı verilen ilkokul niteliğinde mektepler çocukların temel eğitim aldığı kurumlardı. Her çocuk Kur'an'ı öğrenme, temel dinî bilgileri ve okuma-yazmayı edinme hakkına sahip kabul edilmiştir. Oyun oynama hakkı dahi İslam kültüründe kabul görür; çocukluk dönemi oyun ve neşe ile geçirilmesi doğal bir evre olarak saygın kabul edilir. Hz. Peygamberimiz torunlarını sırtına alıp onlarla oyunlar oynayarak çocuklarla şakalaşmayı teşvik etmiştir. Bu yaklaşım, eğitim ve terbiyenin sevgi dolu bir ortamda verilmesini öngörür.

Velayet (Vesayet) ve Hidâne: İslam hukukunda velayet terimi, küçük çocukların (ve gerektiğinde kısıtlı ergin çocukların) bakımını, korunmasını ve çeşitli yönlerden yetiştirilmesini sağlamak amacıyla ana-babaya tanınan hak, yetki ve görevleri ifade eder. Çocuğun hem şahsi işleri (eğitim, terbiye, gündelik bakım) hem mal varlığı yönetimi konusunda velayet hakkı söz konusudur. İslam'da velayet hakkı öncelikle babaya aittir; babanın vefatı veya yokluğu halinde sırayla dede, amca, ağabey gibi yakın erkek akrabalar velayet görevini üstlenir. Eğer çocuğun bu yakınları da yoksa veya ehil değilse, mahkeme güvendiği başka bir kişiyi vasi olarak atar ve çocuğun vesayetini ona verir. "Velisi olmayanın velisi devlet başkanıdır (es-Sultan veliyyü men lâ veliyye leh)" hadisi gereğince, kimsesiz bir çocuk kamu vesayeti altına alınır. Bununla beraber, velayet hakkı çocuğun bakımında fiili olarak genellikle anneye öncelik tanıyan "hidâne" uygulamasıyla birlikte işler. Hidâne, küçük çocuğun temel bakım ve gözetiminin, belli bir yaşa kadar anneye veya anne tarafındaki kadın akrabalara ait olması demektir. Hz. Peygamber (S.A.V.) bir boşanma ihtilafında küçük çocuğa tercihini sormuş; çocuk annesini seçince onu anneye teslim ederek anne şefkatinin önemini ortaya koymuştur (Ebû Dâvud, Talâk 35). Hanefi mezhebinde (Osmanlı'da uygulanan hukuk), genel kabul gören hidâne süresi erkek çocuk için yaklaşık 7-9 yaşına (temyiz çağına) kadardır; kız çocuk için ise 9-11 yaş veya bulûğ çağına dek anne bakımında kalabilir şeklinde farklı görüşler vardır. Bu süreler dolunca çocuğun velayeti babaya veya erkek vasiye geçer ki, bu da babanın çocuğun eğitimini, meslek edinmesini ve

ahlaklı bir birey olmasını sağlama yükümlülüğüyle ilgilidir. Ancak anne-baba ayrıysa ve anne yeniden evlenmemişse, Osmanlı uygulamasında kimi zaman kız çocuk evlenene kadar anne yanında kalmaya devam etmiştir; esas gözetilen çocuğun "maslahat-ı sübyan" yani yüksek menfaatidir. İslam hukukunda anne, şefkat ve bakım yönünden birinci derecede sorumlu görülürken, nafaka yükümlülüğü babaya aittir. Boşanma durumunda bile "çocuk annenin gözetiminde olduğu sürece onun yiyecek, giyecek ve barınma masrafları baba tarafından karşılanır; mahkeme bu nafakayı çocuğun ihtiyaçlarına göre günlük miktar olarak belirleyip babaya ödemesini emreder" şeklinde düzenlemeler vardır. Osmanlı devri şeyhülislam fetvaları arasında, nafaka ödememeyi bahane ederek çocuğun anne elinden alınamayacağı açıkça vurgulanmıştır. Yani bir baba "nafakayı veremiyorum, çocuğu anneden alayım" diyemez; böyle durumlarda çocuğun mağdur olmaması için nafaka borcu babanın mal varlığından veya vefat etmişse çocuğun miras payından karşılanır. Görüldüğü üzere İslam hukukunda nafaka, velayet ve hidâne hükümleri birlikte işletilerek çocuğun maddi-manevi esenliği sağlanmaya çalışılmıştır.[32]

Özetle, İslam döneminde güçlü dini referanslara dayalı olarak çocuk hakları tesis edilmiştir. Kur'an ve Sünnet kaynaklı bu haklar arasında yaşam hakkı, nesep hakkı, bakım ve nafaka hakkı, eğitim hakkı, korunma ve iyi muamele görme hakkı gibi pek çok unsur sayılabilir. İslam, çocukları toplumun emaneti kabul etmiş; anne-babaya çocukların iyi yetişmesi için ödevler yüklerken topluma da kimsesiz çocuklara sahip çıkma sorumluluğu vermiştir. Bu ilkeler, sonraki İslam devletlerinde de hukuki düzenlemelere ve uygulamalara temel teşkil etmiştir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu Selçukluları, İslam'ın çocuk haklarına dair temel ilkelerini benimseyip uygularken, bunları kurumsal yapılar ve geleneklerle desteklemişlerdir. Selçuklular döneminde hukuki altyapı İslam hukukuna dayanıyordu; dolayısıyla çocukların nafaka, velayet, miras gibi haklarında İslam aile hukuku hükümleri geçerliydi. Mahkemelerde kadılar, aile içi ihtilaflarda çocuğun menfaatini gözeten kararlar vermişler, gerektiğinde babaları nafaka ödemeye zorlamış veya vasi atamışlardır. Selçuklu toplumunda da anneler küçük çocukların birincil bakıcısıydı; boşanma hallerinde hidâne hakkı annenin olup babalar nafaka sağlamaya devam ederdi. Kaynaklar, klasik fıkıhtaki bu

[32] Cin, H., & Akyılmaz, G. (2014). Türk hukuk tarihi. Ankara: Sayfa Yayınları.

hükümlerin Selçuklu'da da sürdüğünü göstermektedir. Nitekim dönemin fıkıh eserlerinde ve daha sonra Osmanlı kayıtlarında, bu uygulamalar süreklilik arz eder şekilde yer alır.[33]

Selçuklu döneminin çocuk hakları alanındaki en belirgin katkılarından biri, sosyal dayanışma ve vakıf geleneğinin geliştirilmesidir. İslam'ın sadaka, infak ve vakıf teşvikleri, Türk-İslam kültürüyle birleşerek özellikle Selçuklular zamanında kurumsallaşmıştır. Vakıf, bir malın Allah rızası için toplum yararına tahsis edilmesi demektir ve Selçuklu sultanları ile devlet adamları binlerce vakıf tesis etmişlerdir. Bu vakıfların önemli bir kısmı eğitim ve sosyal yardımlaşma amaçlıydı. 1048 yılında Erzurum Pasinler'de ilk vakfın kurulmasıyla Selçuklular Anadolu'yu bu sistemle tanıştırdılar; kısa sürede insanlara, kimsesiz çocuklara, fakirlere, hatta hayvanlara hizmet eden vakıflar yaygınlaştı. Selçuklu idarecileri, "Mal odur ki hayra sarf ola" prensibiyle hareket ederek servetlerini hayır işlerine vakfettiler. İslam'ın "sadaka-i cariye" anlayışı gereği yapılan bu vakıflar, modern devletlerin üstlendiği pek çok kamusal görevi yüzyıllar boyunca başarıyla icra etti. Bu sayede zenginlerden fakirlere doğru bir sosyal denge mekanizması kurulmuş, kimsesiz ve muhtaçların korunması sağlanmıştır. Selçuklular döneminde kurulan vakıfların bir kısmı doğrudan çocukların eğitimi ve bakımıyla ilgiliydi: Mesela medreselerin, mekteplerin, kütüphanelerin inşası için vakıflar kuruldu ve bu sayede çocuklar ücretsiz eğitim alabildi. Sıbyan mektebi diyebileceğimiz ilk ve orta düzey okullar Selçuklu şehirlerinde vakıf gelirleriyle işletildi; yoksul ve yetim çocukların bu mekteplere devamı teşvik edildi. Irak Selçukluları devrinde Nizamiye Medreseleri kurulmuş, Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk tarafından Bağdat, Nişabur gibi merkezlerde açılan bu medreseler eğitimde planlı bir sistemin başlangıcı olmuştur. Her ne kadar bu medreseler daha çok yüksek dini eğitim verse de, arkalarındaki vakıf zihniyeti toplumdaki her gencin eğitim almasını destekliyordu. Anadolu Selçukluları da Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerde çok sayıda medrese inşa etti; bu medreselere bitişik tabhaneler ve imarethaneler (aşevi) kurarak öğrencilere ve ihtiyaç sahibi çocuklara ücretsiz yiyecek-içecek sağlandı.

Selçuklu toplumunda toplumsal sorumluluk duygusu güçlüydü. Ahilik teşkilatı buna güzel bir örnek teşkil eder. Ahiler, esnaf ve zanaatkârlar loncası olarak genç çırakları ahlâken ve mesleken yetiştirirken, kimsesiz gençleri de bünyelerine kabul ederlerdi. Fütüvvet adı verilen bu ilkeler gereği, fakir veya yetim bir çocuk bir ustanın yanına çırak verilerek hem

[33] İnalcık, H. (1996). Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve ekonomi. İstanbul: Eren Yayıncılık.

meslek öğrenir hem aile ortamı bulurdu. Bacıyan-ı Rum (Anadolu Kadınlar Birliği) gibi kadın örgütleri de toplumda yardıma muhtaçlara, özellikle kız çocuklarına el uzatır, onları topluma kazandırmaya çalışırdı. Böylece gerek sivil toplum yapıları, gerek devlet eliyle kurulan vakıflar aracılığıyla Selçuklu toplumunda kimsesiz çocuklar sahipsiz bırakılmamıştır. Tarihi kayıtlar, Selçuklu şehirlerinde yetim ve öksüzlerin genelde akrabaları veya komşuları tarafından korunduğunu; kimse bulunmadığında da o beldedeki bir vakfın veya zengin hayırseverin devreye girerek çocuğun bakımını üstlendiğini göstermektedir. Örneğin, Konya'da bir vakfiye belgesinde, vakıf gelirinin bir kısmının yetim kızların çeyizlerine, yetim erkeklerin ise sanat öğrenimine tahsis edildiği kayıtlıdır (Kaynak: Konya Vakıfları Tahrir Defteri, örnek). Bu gibi uygulamalar Selçukluların çocuk haklarını korumada ne denli ileri gittiğini gösterir.[34]

Devlet yöneticilerinin de çocukların esenliğine özel önem verdikleri bazı tarihi anekdotlarda görülür. Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın, bir sefer sırasında ordudaki askerlerin çocuklarını Konya'da bırakarak güvende tutmalarını emrettiği; savaştan elde edilen ganimetlerin bir kısmını şehit çocuklarına bağladığı rivayet edilir (bu rivayet bazı kroniklerde geçmektedir). Her ne kadar bu anekdotlar efsanevi olsa da, gerçekte de Selçuklu Devleti'nin "kimsesizlerin kimsesi" olma iddiasında olduğu, sosyal politikalarından anlaşılmaktadır.

Özetle, Selçuklu döneminde çocuk hakları İslami esasların rehberliğinde korunmuş ve geliştirilmiştir. Vakıf geleneği bu dönemde kökleşerek çocukların eğitimine ve bakımına sürekli kaynak sağlayan bir yapıya kavuşmuştur. Eğitim kurumları olarak medreseler, mektepler ve hastaneler çocukların bedensel ve zihinsel gelişimini desteklemiştir. Toplumsal sorumluluk anlayışıyla zengin-fakir her kesim çocukların haklarına riayet etmiş; yetimlerin himayesi toplumun ortak görevi sayılmıştır. Bu miras, Osmanlılar tarafından devralınarak daha da sistemli hale getirilecektir.

Osmanlı Devleti, çocuk haklarının korunması ve kurumsallaşması konusunda tarihsel bir zirve noktası sayılabilir. Osmanlı hukuku, esas olarak İslam hukukunun (Hanefi fıkhının) devamı olduğundan, nafaka, velayet, miras, eğitim gibi konularda İslami hükümler kanun düzeyinde geçerliydi. Bununla birlikte, Osmanlılar geniş coğrafyalarında çocukların refahını

[34] Öztürk, N. (1995). Osmanlılarda vakıf ve sosyal hizmetler. İçinde Osmanlı (C. 5, s. 21-24). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

sağlamak için benzersiz idari kurumlar ve sosyal yardımlaşma ağları geliştirdiler. Şer'iyye sicilleri denilen mahkeme kayıtları, Osmanlı toplumunda çocuk haklarının yargı yoluyla nasıl korunduğuna dair birinci elden kanıtlar sunar. Bu siciller incelendiğinde, çocuklarla ilgili sayısız davanın görüldüğü; velayet, nafaka, vasî tayini gibi konularda kadıların aktif rol aldığı görülür. Örneğin, 16. yüzyıl Üsküdar şer'iyye sicillerinde boşanmış ailelerin çocuklarının velayet ve nafaka ihtilaflarının mahkemece karara bağlandığı; babaların standart bir nafaka miktarını düzenli ödemek zorunda bırakıldığı; annelerin ise çocuklarına bakmaya devam ettikleri kayıtlıdır. Bir diğer sicil kaydında, İzmir mahkemesi hakiminin, babası vefat etmiş iki küçük çocuğun annesini velayet ve vesayet görevine getirip, amcanın itirazını reddettiği; çocukların miras mallarından annenin bakım masraflarını karşılamasına izin verdiği görülmektedir. Bu örnekler, Osmanlı kadısının çocuğun yüksek yararını her şeyin üzerinde tuttuğunu ve mevcut İslam hukuku çerçevesini pratik çözümlerle desteklediğini gösterir.[35]

Osmanlılar döneminde çocuk haklarının kurumsal boyutta korunmasında vakıflar ve devlet daireleri büyük rol oynamıştır. Toplum ve vakıflar, Tanzimat öncesi dönemde yetim ve kimsesiz çocukların başlıca hamisiydi. Osmanlı coğrafyasında kurulan on binlerce vakfın önemli bir kısmı, doğrudan doğruya çocukların eğitimine, sağlığına ve bakıma muhtaç olanlara hizmet edecek şekilde düzenlenmişti. Hemen her mahallede bir sıbyan mektebi (ilköğretim okulu) bulunur ve bunların giderleri vakıfların gelirleriyle karşılanırdı. Bu sayede fakir ailelerin çocukları da ücretsiz eğitim görürdü. Evkaf kayıtlarına göre, Osmanlı topraklarında 19. yüzyıla kadar 5000'den fazla sıbyan mektebi ve medrese vakıf olarak faaliyet göstermiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, İcmal Defterleri). Vakıf imaretleri sayesinde yoksul çocuklar günde en az bir sıcak yemek yiyebilir, darüşşifalar sayesinde hasta çocuklar ücretsiz tedavi olabilirdi. Bu vakıf kurumları, modern anlamda bir sosyal devletin yokluğunda, adeta onun fonksiyonlarını üstlenmişti. Nitekim Osmanlı'daki vakıf sistemi, modern devletin yapmakta olduğu pek çok kamusal görevi yüzyıllarca başarıyla yerine getirmiş, zengin ile fakir arasındaki uçurumu yardımlarla daraltmıştır. Camiler, medreseler, hastaneler, kütüphaneler, kervansaraylar gibi kamusal kurumların neredeyse tamamı vakıf eseriydi ve hemen hepsinin vakfiyesinde fakir çocukların veya yetimlerin gözetilmesine dair hükümler bulunurdu. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan tarafından

[35] H. Alaca, *"18. Yüzyıl İstanbul Şer'iyye Sicilleri'ne Yansıyan Konular Üzerinden Aile Mefhumu Hakkında Bazı Değerlendirmeler*" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 70 (2021): 13–24. DOI: 10.51290/dpusbe.874153

kurulan Haseki Külliyesi vakfiyesinde, her gün belirli sayıda yetim ve öksüz çocuğa yemek dağıtılması şartı kayıtlıdır (Vakfiye, 1556). Yine pek çok hayırsever, vakıf gelirlerini "sadaka-i fıtır dağıtımı" veya "yetim kızlara çeyiz parası" gibi sosyal destekler için ayırmıştır.[36]

Şer'iyye Sicilleri ve Eytam (Yetim) Sisteminin Gelişimi: Osmanlı'da çocuk haklarının en somut göstergelerinden biri, şer'iyye sicilleri içinde özel yetim kayıtlarının (eytam sicilleri) tutulmasıdır. Bu defterlerde, anne-babasız kalmış çocuklar için ne gibi tedbirler alındığı ayrıntılı şekilde kayıt altına alınmıştır. Arşiv belgeleri, her yetim çocuk için mahkemece bir vasî tayin edildiğini, çocuğun bakım ve nafakasının sağlandığını, varsa malvarlığının muhafaza edilip işletildiğini ve tüm bunların devlet denetiminde gerçekleştiğini göstermektedir. Örneğin, 18. yüzyıldan kalma İstanbul Eytam Mahkemesi defterinde, henüz bebekken öksüz kalan bir çocuğa baba dostu bir kişinin vasi tayin edildiği, çocuğun zengin babasından kalan kiralık dükkân gelirlerinin her ay bu vasî eliyle toplandığı ve çocuğun bakım masraflarına harcandığı yazılıdır (İstanbul Kadı Sicili No. 243, s.120). Vasi, mahkemenin izni olmadan çocuğun malını satamaz veya israf edemez; kadı düzenli aralıklarla hesapları denetlerdi. Bu uygulamalar, çocuğun ekonomik haklarının (mirasının) korunması açısından da oldukça ileri bir seviyeyi gösterir. Osmanlı yönetimi zamanla bu konudaki çabalarını bürokratik bir yapıyla destekledi: 1851 yılında Emvâl-i Eytâm Nezareti (Yetim Malları Nezareti) kuruldu. Taşrada da eytam müdürlükleri oluşturularak her bölgede yetimlerin işleri takip edildi. Nihayet 1874'te Şeyhülislâm'a bağlı Meclis-i İdare-i Emvâl-i Eytâm adında bir merkezî kurul tesis edildi. Bu Meclis'in görevleri arasında yetimlerin mallarını muhafaza etmek, tereke (miras) yazımında onların hakkını korumak, rüşd (erginlik) çağına gelenlere mallarını teslim etmek ve taşradaki eytam sandıklarını denetlemek sayılabilir. Görüldüğü üzere Osmanlı, kimsesiz çocukların sadece bakımını değil, ileride hayata atıldıklarında ekonomik açıdan da güvencede olmalarını hedeflemiştir. Devlet, yetimlerin haklarını korumayı en temel meselelerden biri olarak görmüş; aynı zamanda onların iyi bir eğitim almalarıyla da yakından ilgilenmiştir. Bu dönemde çocukların bedeni, zihni ve ahlaki yönden gelişimi için birçok kurum açılmıştır.

Eğitim Hakkı ve Kurumları: Osmanlı'da çocukların eğitim hakkı, vakıf okulları aracılığıyla evrensel bir hizmet haline getirilmiştir. Her mahalledeki sıbyan mektebi, 5-6

[36] Yediyıldız, B. (2003). Vakıf müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. S. 85-102

yaşından itibaren çocukların Kur'an okumayı, temel dini bilgileri ve hesap-kitap öğrenmesini sağlardı. Bu okullar vakıflar sayesinde ücretsiz olduğundan toplumun her kesiminden çocuk birlikte okurdu. 19. yüzyılla birlikte modern eğitim kurumları eklendi: Rüşdiye (ortaokul) ve İdadi (lise) mektepleri kurularak eğitim hakkı genişletildi. Özellikle yetim ve fakir çocukların eğitimine yönelik özel okullar kuruldu. Darüşşafaka bunların en önemlisidir. 1863 yılında bir cemiyet (Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye) tarafından kurulan Darüşşafaka, babası vefat etmiş yoksul çocuklara ücretsiz eğitim vermek amacıyla açıldı. Sultan Abdülaziz'in himayesinde İstanbul'da kurulan bu okul, yetim çocuklara hem modern bilimleri hem geleneksel bilgileri öğretti ve onların devlet kademelerinde iş bulabilmelerine imkân sağladı. Darüşşafaka, Osmanlı'da ilk halk okulu ve yetim çocuklar için bir kolej niteliğindeydi; eğitim hakkının kurumsallaşmasının güzel bir örneğidir. Bunun yanında, 19. yüzyılın ikinci yarısında Islahhane denilen sanayi mektepleri kurularak kimsesiz veya yoksul erkek çocuklar meslek sahibi yapılmaya çalışıldı (örneğin 1860'larda İstanbul, İzmir ve Bursa'da Islahhaneler açılmıştır). Bu okullarda çocuklar marangozluk, demircilik, matbaacılık gibi işlerde eğitilerek hayata hazırlanmaktaydı. Kız çocukları için de 1870'lerden itibaren Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) ve kız rüşdiyeleri açılarak eğitim hakkı cinsiyet fark etmeksizin genişletildi. Bu gelişmeler, Osmanlı'da çocukların eğitim hakkının giderek devletin temel meselelerinden biri haline geldiğini teyit etmektedir.

Korunma ve Sosyal Yardım Kurumları: Osmanlı toplumunda yetim ve öksüz çocuklara sahip çıkmak, hem dini bir yükümlülük hem de devletin sosyal politikasının parçasıydı. Osmanlı'nın yükseliş çağından itibaren, vakıflar kimsesiz çocuklar başta olmak üzere fakir halkın korunmasında kusursuz bir rol üstlenmiştir. 19. yüzyıl sonuna dek bu iş büyük oranda gayrı resmi mekanizmalarla (vakıflar, mahalle dayanışması) yürümüş olsa da, II. Abdülhamid döneminde modern anlamda sosyal yardım kurumları tesis edilmiştir. Dârülaceze bunlardan biridir. 1895'te İstanbul'da kurulan Dârülaceze, hasta, yaşlı, sakat ve kimsesizleri barındırmak üzere tasarlanmış bir şefkat yuvasıdır. Bu kurum sadece yetişkinleri değil, kimsesiz çocukları da bünyesine kabul ediyordu. Dârülaceze'de kalan yetim çocuklar için sıcak bir ev ortamı oluşturulmuş; burada barınan çocuklara hem temel eğitim verilmiş hem de isteyen ailelere evlatlık verilerek bir yuva bulunmaya çalışılmıştır. Dârülaceze talimatnamesine göre, kurumda bulunan bir çocuğun uzaktan akrabası çıkıp velayetini almak isterse, mahkeme huzurunda o çocuğun geçimini sağlayabileceğini taahhüt

etmesi koşuluyla çocuğu teslim alabiliyordu. Bu da Osmanlı idaresinin çocuğun menfaatini gözeterek, akraba yanında bile olsa bakım güvencesi aradığının göstergesidir.[37]

Osmanlı'nın son döneminde, özellikle savaşlar neticesinde yetim kalan çocukların sayısı artınca, resmî yetimhaneler (Dârüleytâmlar) kurulmuştur. İlk dârüleytâm, Birinci Dünya Savaşı sırasında 1914'te İstanbul'da açıldı. Amaç, savaşta babasını yitirmiş şehit çocuklarını veya ailesiz kalan evlatları himaye edip eğitmekti. Kısa sürede diğer şehirlerde de dârüleytâmlar açılarak binlerce yetim barındırıldı. Bu kurumlar başlangıçta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin himayesinde yürütülmüş, sonra 1917'de devlet idaresine alınmıştır. Dârüleytâmlarda çocukların her ihtiyacı (barınma, yiyecek, giyecek, eğitim) karşılanmış; hatta bazı büyük yetimhanelerde meslek edindirme atölyeleri kurulmuştur. Osmanlı yönetimi, bu yetimhaneler vasıtasıyla Müslüman yetimleri misyoner kuruluşların etkisinden korumayı ve kendi dinî-mezhebî kimlikleriyle yetiştirmeyi de hedeflemiştir. Savaş sonrası ekonomik zorluklar nedeniyle dârüleytâmların bir kısmı kapanmış olsa da, bu kurumlar Cumhuriyet Türkiye'sindeki çocuk esirgeme yurtlarına zemin hazırlamıştır. Ayrıca 1921'de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti de (Çocuk Esirgeme Kurumu) Osmanlı'nın çocuk koruma mirasının devamıdır.

Osmanlı dönemi'nde çocuk haklarının korunmasında devletin mali kaynakları da gerektiğinde seferber edilmiştir. İlginç bir örnek olarak, Lale Devri'nde (1718-1730) bazı özel vergilerin gelirleri doğrudan çocukların bakım ve eğitimine tahsis edilmiştir. Bu dönemde "sübyan akçesi" adıyla bilinen fonlarla kimsesiz çocukların masrafları karşılanmış, bazı yetim kızların çeyizleri bu gelirlerden sağlanmıştır. Yine II. Abdülhamid devrinde devlet bütçesinden Dârülaceze ve dârüleytamlara ödenekler ayrılmıştır. Bu, Osmanlı'nın çocuk refahını ne denli ciddiye aldığının bir işaretidir.[38]

Özetle, Osmanlı döneminde çocuk hakları, İslam hukukunun sürekliliği içinde pratik mekanizmalarla desteklenerek ileri bir düzeye ulaşmıştır. Şer'iyye sicilleri Osmanlı kadılarının velayet ve nafaka konularında çocuğun menfaatini koruyan kararlarını belgelemekte; annelerin hidâne hakkı, babaların nafaka yükümlülüğü yasal güvenceye kavuşmuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıflar, eğitimden sağlığa her alanda çocuklara hizmet sunmuş; yoksul ve kimsesiz çocukların bakımını üstlenmiştir. Sosyal yardım

[37] Ortaylı, İ. (2000). Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek. s. 133-135. İstanbul: Timaş Yayınları,
[38] Uzunçarşılı, İ. H. (1983). Osmanlı Tarihi. (C. 4, 1. kısım, s. 275-278) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

kurumları ve idari düzenlemeler, özellikle 19. yüzyılda gelişerek yetim çocukların mal-mülk haklarını, eğitim imkanlarını koruma altına almıştır. Osmanlı toplumunda "çocuğun yüksek yararı" (maslahat-ı sübyan) kavramı fiilen uygulanmış; gerektiğinde devlet babalık rolüne soyunarak her çocuğun barınma, beslenme, eğitim ve sevgi ihtiyaçlarını karşılamaya çaba göstermiştir. Sonuç olarak, İslam'dan tevarüs edilen çocuk hakları mirası, Selçuklu'da kurumsal hayır sistemiyle, Osmanlı'da ise hem geleneksel vakıflar hem de modern kurumlarla zenginleştirilmiş; böylece tarihimizde çocukların haklarının korunması konusunda kapsamlı ve duyarlı bir medeniyet deneyimi ortaya konmuştur.

E. Modern Dönemde Avrupa'da Çocukluk

Avrupa'da 19. yüzyılla birlikte sanayi devrimi, kentleşme ve ulus-devletlerin güçlenmesi gibi büyük dönüşümler, çocukluğun toplumsal konumunda çelişkili gelişmelere yol açmıştır. Bir yanda Aydınlanma ve Romantizm akımları çocuğu değerli, korunması gereken bir varlık olarak yüceltirken, diğer yanda erken sanayi toplumlarında çocuklar ucuz işgücü olarak kullanılmaya devam etmiştir. Sanayi Devrimi'nin ilk evrelerinde çocuk emeği son derece yaygındı ve toplumsal olarak kabul gören bir uygulamaydı. Örneğin 19. yüzyılın başlarında İngiltere'nin ve Avrupa'nın kuzeyindeki fabrikalarda çalışanların muhtemelen yarısını 11 yaşından küçük çocuklar oluşturmaktaydı. Bu çocuk işçiler, yetişkinlerle eşit sürelerde, kimi zaman daha uzun mesailerle ve çok daha zor koşullar altında çalıştırılıyorlardı. Küçük beden yapıları nedeniyle dar alanlarda veya tehlikeli makinalarda çalışmaları kolay görülüyor; örneğin fabrika bacalarının içini temizleme gibi ölümcül görevler onlara veriliyordu. Fakir kent aileleri geçim derdiyle çocuklarını sokakta çalışmaya, çöp toplama veya seyyar satıcılık yapmaya zorluyorlardı. Hatta 19. yüzyılın ilk yarısında terk edilmiş kimsesiz çocuklar suç şebekeleri tarafından istismar edilmiş; hırsızlık veya fuhuş için kullanılmaları, dilencilik çetelerince organlarının sakatlanması gibi korkunç vakalar yaşanmıştır.[39] Uzun süre yasalar bu tür istismarlara göz yummuş, çocukları koruyacak etkin mekanizmalar oluşturulmamıştır. Bu tablo, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde çocukların hala büyük ölçüde hakları tanınmayan ve yetişkinlerin insafına kalmış bir grup olduğunu gösterir.[40]

[39] Kaya, M. (2016). 19. Yüzyıl Fransız Yasalarında İşçi Çocuklara Yönelik Uygulanan Sosyal Politika. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1132–1139.
[40] Kaya, M. (2016).

Öte yandan, 19. yüzyıl boyunca özellikle burjuva aile yapısı içinde çocukların değeri ve aile içindeki yeri önemli bir dönüşüm geçirmeye başladı.[41] Sanayileşmiş toplumlarda üretim ekonomisi geliştikçe çocuk emeğinin verimliliği düştü ve çocukları erken yaşta çalıştırmaktansa eğitime yönlendirmek daha makul hale geldi. Birçok Avrupa ülkesinde 19. yüzyıl ortalarından itibaren çocuk işçiliğini sınırlayan ilk yasalar çıkarıldı (örneğin İngiltere'de 1833 Fabrika Yasası ile çocukların çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi). Bunu izleyen dönemde zorunlu ilk öğretim yasaları gelmeye başladı: Prusya'da 1760'larda başlayan zorunlu eğitim uygulaması, 19. yüzyıl sonuna dek pek çok ülkede benimsenerek çocukların okul çağında işe değil okula gitmeleri kural haline getirildi. Böylece çocukluk dönemi, çalışma yaşamından ayrı, eğitim ve oyun ağırlıklı bir yaşam evresi olarak kurumlaştı. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde çocukların toplumsal konumu belirgin biçimde değişmişti: Artık şehirli orta sınıf ailelerde çocuklar, ailenin merkezine konan, üzerine titrenen varlıklar haline geldiler. Ellen Key, 1900 yılında yayımladığı Çocuğun Yüzyılı (Barnets århundrade) adlı eserinde, 20. yüzyılın çocukların yüzyılı olacağını öngörmüş ve o döneme kadar ihmal edilen çocuk refahının önemini vurgulamıştır.[42] Gerçekten de 20. yüzyıl başlarından itibaren modern aile, çocukluğa dair eski olumsuz görüşleri büyük ölçüde terk etmeye başlandı. Çocuk artık sadece ekonomik bir yardımcı değil, sevgi ve mutluluk kaynağı olarak görülmeye başlandı. Artık anne babalar çocuklarına duygusal bir bağ ile bağlanıyor, onların sağlığı, eğitimi ve başarısı ailenin en önemli hedefi haline geliyordu. 20. yüzyılın ilk yarısında gelişen pedagoji ve psikoloji bilimleri de (örneğin Freud, Piaget gibi) çocukluk kavramını derinlemesine inceleyerek çocukların kendine özgü düşünce dünyası olduğunu kanıtladı. Artık genel kanı, çocuğun korunması ve eğitilmesi gereken özel bir birey olduğu yönündeydi.[43]

Modern dönemde çocukların hukuki statüsü ve hakları konusunda da köklü ilerlemeler kaydedilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında bazı ülkelerde çocuk adalet sistemi ayrı bir alan olarak doğmaya başladı. 1899'da Amerika'da ilk çocuk mahkemesinin kurulması, çocuk suçluların yetişkinlerden ayrı ele alınması ilkesini getirdi. 20. yüzyılın başlarında milletlerarası düzeyde de çocuk haklarıyla ilgili ilk adımlar atıldı. 1924 yılında Milletler

[41] MAMUR IŞIKÇI, Y. (2019). *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*. Ankara: Astana Y. s. 19
[42] International Labour Organization (ILO). (2021). *Çocuk İşçiliği*.
[43] Şahin, H. H. (2020). Çocuk, çocukluk kavramları ve çocukluğun tarihsel gelişimi. *Çocuk, Çocukluk Kavramları ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi*, 1–38.

Cemiyeti tarafından ilan edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, dünya tarihinde çocuk haklarını tanıyan ilk uluslararası belge oldu.[44]

Cinevre Beyannamesi

Umum Milletlerin erkek ve kadınları insanlığın hiç olduğu en mutena gepi çocuğa vermeğe mecbur bulunduğunu tıkı, milli ve ibni her türlü telkinler haricinde bir vazife olmak üzere kabul ettiklerini Cinevre Beyannamesi ismi verilen bu Çocuk hakları beyannamesi ile tasdik ederler.

1 — Çocuk bedenen ve ruhen tabii bir surette neşvünüma bulmağa müsait şartlar içinde bulundurulmalıdır.

2 — Mefkun Çocuk beslenmelidir, hasta Çocuk tedavi edilmelidir, fikren geri kalan Çocuk tegvi edilmelidir, yoldan çıkmış Çocuk doğru yola getirilmelidir, yarı terkedilmiş Çocuk himaye altına alınmalı ve yardım görmelidir.

3 — Çocuklar felaket zamanında en evvel yardım görmelidir.

4 — Çocuk hayatını kazanabilecek bir hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı siyanet edilmelidir.

5 — Çocuk en mutena meziyetlerinin kardeşlarının hizmetine bakıl edilmesi lazım geleceği hisleri ile büyütülmelidir.

11.XII.1928

Şekil 1.1. : Türkiye'nin Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne katılım belgesi

Bu bildirge, çocuğun gelişimi için gerekli beslenme, bakım, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının toplum ve devlet tarafından karşılanması gerektiğini ilan ediyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında, 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul ederek çocukların korunma, eğitim, isim, vatandaşlık gibi haklarını evrensel ölçekte tanımıştır. Nihayet 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) onaylandı ve bu sözleşme ile 18 yaş altındaki her bireyin vazgeçilmez haklara sahip olduğu uluslararası hukukta bağlayıcı hale geldi. 1989 Sözleşmesi, çocukların yaşama, gelişme, katılım ve korunma haklarını ayrıntılı biçimde düzenleyerek, çocuk kavramının tarihsel yolculuğunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Böylece modern dönemde çocuk, hukuken de hak süjesi olarak tanınmış ve çocukluğun korunması küresel bir norm haline gelmiştir.[45]

[44] Çelik, H. (2016). Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(36), 1–20.
[45] Tuna, C. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuğa Tanınan Haklar. E. Hareket (Ed.), *Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları* (3. Baskı) içinde. (s. 75 vd). Ankara: Pegem Akademi

F. Çocuk Hakları Düşüncesi ve Çocukluğun Uluslararası Metinlere Girmesi

Tarihsel süreçte çocukluğun geçirdiği dönüşüm, çocuk hakları düşüncesinin gelişimine ve çocukluğun toplumsal kurumlar eliyle korunup desteklenmesine zemin hazırlamıştır. Antik ve Orta Çağ'da çocukların birey olarak tanınmaması ve haklarının bulunmaması, modern dönemde adım adım tersine çevrilmiştir. Rönesans ve Aydınlanma'nın getirdiği hümanist bakış, her insan gibi çocuğun da değerli olduğu fikrini ortaya atarak çocuk haklarının felsefi temelini atmıştır. Özellikle Rousseau gibi düşünürlerin, çocuğun doğal haklarından ve masumiyetinden bahsetmesi, sonraki nesillerin çocukları korumaya yönelik politikalar geliştirmesine ilham vermiştir.

19. yüzyılda sanayileşmenin yarattığı çocuk işçi sorunu, toplumsal vicdanı harekete geçirerek ilk çocuk koruma yasalarını doğurmuştur. Çocukların fabrikalardan çekilerek okula gönderilmesi, hukuken çalışma yaşının yükseltilmesi gibi adımlar, çocukluğun kurumsallaşması sürecinin başlangıcıdır. Eğitim kurumları, çocuk mahkemeleri, yetimhaneler ve çocuk sağlık hizmetleri gibi yapılar birbiri ardına oluşturulmaya başlanmıştır. Bu sayede çocukluk, özel ihtimam gerektiren bir yaşam evresi olarak resmi kurumlarca tanınmış oldu. 20. yüzyıl, çocuk hakları düşüncesinin küresel ölçekte benimsendiği bir yüzyıl olmuştur. 1924 Cenevre Bildirgesi'nden 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uzanan çizgide, insanlık çocuklara karşı sorumluluklarını etik ve hukuki metinlerle kayıt altına almıştır. Çocuk hakları kavramı, çocuğun sadece ailesine ait bir mesele olmaktan çıkıp bütün toplumun ve devletin sorumluluk alanı olduğunun ifadesidir. Bugün hemen tüm dünyada çocukların eğitim görme hakkı, sağlık hizmetine erişimi, zararlı işlerde çalıştırılmama ve istismardan korunma hakları yasalarla güvence altındadır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, modern hukuk sistemlerinin temel prensiplerinden biri haline gelmiştir.

Bu kurumsallaşma sürecinin bir parçası olarak okullar, oyun alanları, çocuk edebiyatı, çizgi filmler gibi kültürel mecralar, çocukluk deneyiminin ayrılmaz unsurları olmuştur. Örneğin 20. yüzyılda gelişen çocuk edebiyatı ve pedagojik yöntemler, çocukların zihin ve duygu dünyasının yetişkinlerinkinden farklı olduğunu kabul ederek onlara özgü içerikler üretmiştir. Yine modern toplumlarda zorunlu eğitim ile çocuklar yaklaşık 12 yıl boyunca okul sistemine dahil edilerek hem öğrenim görmekte hem de yetişkin dünyasından ayrı, korunaklı bir çevrede büyümektedir. Çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çocuklara yönelik koruyucu iş kanunları, çocukluğun kurumsal korumasının ekonomi alanındaki yansımasıdır.

Çocukluğun kurumsallaşması, çocukları şüphesiz pek çok tehlike ve istismardan uzak tutmuştur. Ancak bazı eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur: Neil Postman gibi yazarlar, modern iletişim araçlarının etkisiyle çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırların yeniden belirsizleştiğini ve çocukluğun "kaybolma" tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu iddia etmektedir.[46] Yine de günümüzde genel kabul gören anlayış, çocukluğun ayrı ve korunması gereken bir yaşam dilimi olduğudur. Çocuk hakları savunuculuğu da bu anlayışın somut çıktısıdır. Çocukların sadece korunması değil, aynı zamanda katılım hakkı (örneğin kendilerini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı) da yeni yüzyılın çocukluk anlayışına dahil olmuştur. Bu da çocukların birey olarak tanınmasının en ileri aşamasını temsil etmektedir.

Özetle tarihsel perspektiften bakıldığında, çocukluk kavramı Antik Çağ'dan günümüze dramatik bir dönüşüm geçirmiştir.[47] Antik ve Orta Çağ toplumlarında çocuklar, yetişkin toplumunun henüz olgunlaşmamış bir parçası, itaat etmesi gereken küçük varlıklar olarak görülürken; modern çağda çocukluk, kendine özgü ihtiyaçları ve hakları olan ayrı bir yaşam dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu dönüşüm, toplumsal yapıların, ekonomik ilişkilerin ve düşünce sistemlerinin değişimine paralel ilerlemiştir. Rönesans'ın hümanist insan anlayışı ve aydınlanmanın rasyonel fikirleri, çocukların değerine dair bilinçlenmeyi başlatmış; sanayi toplumunun deneyimleri ise çocukları koruma gerekliliğini acı bir şekilde ortaya koymuştur. Sonuçta 20. yüzyılda çocuk hakları kavramı doğmuş ve çocuk, hukuk önünde bir birey olarak tanınmıştır.

Günümüzde çocukluk, hem aile içinde hem de toplumsal düzeyde özel bir öneme sahip hale gelmiştir. Çocuğun üstün yararı ilkesi, eğitim hakkı, sağlık hakkı ve korunma hakkı uluslararası sözleşmelerle güvence altındadır. Bu kazanımlar, yüzyıllar boyu süren mücadelenin ve zihniyet değişiminin sonucudur. Çocukluğun tarihsel yolculuğu, bir toplumun en savunmasız üyelerine bakış açısının medeniyet göstergesi olduğunu da ortaya koymaktadır. Dün "küçük bir yetişkin" sayılan çocuk, bugün "insanlığın umudu" olarak görülmekte; daha adil ve insani bir geleceğin öznesi kabul edilmektedir. Bu bilinçle, çocukluk olgusunu tarihsel bağlamıyla kavramak, çocuk hakları ve eğitim politikalarının gelişimi için yol gösterici olmaya devam edecektir.

---

[46] Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
[47] Fendoğlu, H. T. (2012). *Anayasal Derinlik*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 306 vd

G. 1923 -1980 Arası Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası sayılan 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, çocuk haklarına dair kapsamlı hükümler içermemekle beraber yerinden yönetim ilkesi gereği eğitim ve sosyal yardım hizmetlerini yerel idarelere bırakmıştır. Nitekim 1921 Anayasası'nın 11. maddesi uyarınca maarif (eğitim) ve muavenet-i içtimaiye (sosyal yardım) alanlarının düzenlenmesi ve idaresi vilayet şuralarının yetkisine bırakılmıştır. Bu hüküm, il düzeyinde eğitim-öğretim ve sosyal koruma hizmetlerinin örgütlenmesine işaret ederek merkezi idarenin çocuklara dair sorumluluklarını dolaylı biçimde sınırlandırmıştır.[48]

1924 Anayasası, Cumhuriyet'in ilanından sonra hazırlanan ilk kapsamlı anayasadır ve çocuk haklarına ilişkin bazı temel hükümler içermiştir. Bu Anayasa'da doğrudan "çocuk" ifadesi geçmemekle birlikte, özellikle eğitim hakkı bağlamında önemli bir düzenleme bulunmaktadır. 1924 Anayasası'nın 87. maddesi, "İptidâî tahsil bütün Türkler için mecburî ve Devlet mekteplerinde meccânidir." hükmünü getirerek ilköğretimin tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında ücretsiz olduğunu ilan etmiştir. Bu düzenleme, kız ve erkek tüm çocukların ilköğretime erişimini güvence altına alarak çocukların eğitim hakkını anayasal seviyede tanımıştır. Ayrıca 1924 Anayasası'nın 88. maddesi, din ve ırk farkı olmaksızın Türkiye ahalisini "Türk" sayarak vatandaşlık tanımını yapmış; Türk babadan doğan veya Türkiye'de doğup vatandaşlığı seçen çocukların Türk vatandaşlığına kabul edileceğini belirtmiştir. Bu vatandaşlık tanımı, çocukların hukuki statüsünü etkileyen önemli bir unsurdur. Bunun yanında, 1924 Anayasası temel hak ve hürriyetleri genel olarak tanımlarken çocuklara özgü ayrı bir haklar kategorisi oluşturmamıştır. Ancak eğitim hakkı ve eşitlik ilkesi çerçevesinde, çocukların kamusal hizmetlere erişimi konusunda 1924 Anayasası'nın getirdiği çerçeve, ileride detaylandırılacak yasalara temel teşkil etmiştir.[49]

1920'lerin Anayasa düzenlemelerinin, çocukların korunmasına dair daha çok dolaylı hükümler içerdiği görülmektedir. 1921 Anayasası'nda idari yapıya ilişkin düzenlemeler çocuk koruma hizmetlerini yerelleştirirken, 1924 Anayasası eğitim hakkını güvence altına

[48] Özbudun, E. (2012). Türk Anayasa Hukuku (s. 33-35). Ankara: Yetkin Yayınları.
[49] Özbudun, E. (s. 39-41).

almıştır. Bununla birlikte, ailenin ve çocuğun korunması, çocuk işçiliğinin önlenmesi gibi konular anayasa metinlerinde açıkça yer almamış; bu boşluklar ilerleyen yıllarda özel kanunlar ve sonraki anayasalar ile doldurulmuştur.

27 Mayıs 1960 sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası, Türk anayasa tarihinde sosyal devlet anlayışını ve temel haklara bakışı köklü biçimde değiştirmiştir. Bu Anayasa, çocuk haklarına doğrudan değinen ve çocukların korunmasını devletin görevleri arasına koyan ilk anayasadır. 1961 Anayasası'nın başlangıç ilkeleri arasında sosyal adalet ve toplumun refahını sağlama vurgusu bulunurken bu anlayış somut maddelerde çocukların korunmasına ilişkin hükümlerle desteklenmiştir.

Öncelikle, 1961 Anayasası 35. maddesi "Ailenin korunması" başlığı altında, "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." demek suretiyle devlete pozitif bir yükümlülük yüklemiştir. Bu hüküm, çocuğun korunmasını devletin görevleri arasına açıkça dahil etmiş ve anne ile birlikte anılması, çocuğun aile içindeki önemini vurgulamıştır. 1961 Anayasası ile ilk defa devlet, çocuğu koruyacak kurumları oluşturmakla görevli kılınmıştır. Bu yaklaşım, sosyal devlet ilkesinin bir yansıması olup önceki anayasaların eksikliğini gidermiştir.

1961 Anayasası'nın "Çalışma şartları" başlıklı 43. maddesi ise çocukların ekonomik alandaki korunmasına yöneliktir. "Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılamaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur." hükmü getirilerek çocuk işçiliğinin önlenmesi anayasal güvenceye kavuşmuştur. Bu hüküm, yaş ve fiziksel yeterlilik bakımından çocukların çalıştırılmasına sınırlama getirmekte ve çocukların özel korunma gerektiren bir grup olduğunu teslim etmektedir. Nitekim 1961 Anayasası'nın bu ilkesine dayanılarak ileriki yıllarda çocuk işçiliğini yasaklayan veya kısıtlayan yasal düzenlemeler yapılmıştır (bkz. İş Kanunu bölümünde ayrıntılar).

Eğitim hakkı konusunda da 1961 Anayasası, 1924'ten gelen mirası geliştirerek aynen korumuştur. Anayasa'nın 50. maddesi, "Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindendir. İlköğrenim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır." hükmünü içermektedir. Böylece ilköğretimin ücretsiz ve zorunlu olduğu tekrar vurgulanmış; ayrıca "Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlamak amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar." ibaresiyle maddi durumu yetersiz çocuklara eğitimde fırsat eşitliği sağlanması anayasal görev kabul edilmiştir. Bu hüküm, özellikle kırsal ve yoksul kesimlerden gelen çocukların eğitim hakkını gerçekçi biçimde güvence altına almayı amaçlamış, sosyal devlet ilkesi gereği pozitif önlemleri öngörmüştür. Ayrıca özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için de Devlete tedbir alma yükümlülüğü getirilerek engelli veya özel gereksinimli çocukların eğitim hakları korunmaya başlanmıştır.[50]

Sağlık hakkı bakımından 1961 Anayasası'nın 49. maddesi, devletin herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla görevli olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar bu madde tüm nüfusu kapsasa da, özellikle çocukların sağlık hizmetlerine erişimi ve korunması açısından önemli bir anayasal temel oluşturmuştur. Zira çocukların aşılanması, korunması ve tedavisi gibi hususlar ileride çıkarılan Hıfzıssıhha Kanunu ve ilgili düzenlemelerle bu anayasaya dayanılarak geliştirilmiştir.

Son olarak, 1961 Anayasası'nın 54. maddesi vatandaşlık tanımı yaparken "Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür." hükmünü getirerek çocukların vatandaşlık durumunu ebeveyn vatandaşlığına bağlamıştır. Bu, özellikle anne üzerinden vatandaşlığın geçişini tanımasıyla önceki uygulamalara göre ilerici bir adımdır ve çocuğun hukuki statüsü bakımından cinsiyet eşitliğine dayalı bir yaklaşım sergiler.

Genel olarak 1961 Anayasası, çocuk haklarını anayasal güvence altına alma yönünde ilk kapsamlı adımları atmıştır. Aile ve çocukların korunması, eğitimde fırsat eşitliği, çocuk işçiliğinin yasaklanması gibi ilkeler, bu dönemdeki anlayışı yansıtır. 1961 Anayasası'nın

[50] Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku (s. 78-80). Bursa: Ekin Kitabevi.

çizdiği bu çerçeve, daha sonra 1982 Anayasası'nda da genişletilerek devam ettirilmiş; çocuk hakları ulusal anayasacılık geleneğinin bir parçası haline gelmiştir.

Bu dönemde 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu (743 sayılı Kanun), çocuk hukuku alanında Cumhuriyet'in en köklü devrimlerinden birini gerçekleştirmiştir. İsviçre Medeni Kanunu'ndan iktibas yoluyla hazırlanan bu kanun, Osmanlı dönemindeki şer'i aile hukuku uygulamalarını kaldırarak laik ve modern bir aile hukuku sistemi getirmiştir. Bu bağlamda, Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesiyle çocukların aile içindeki hukuki statüsü ve hakları önemli değişimlere uğramıştır.[51]

Öncelikle, velayet kurumu Medeni Kanun'da düzenlenmiş ve çocukların anne-baba otoritesi altındaki konumu çağdaş bir anlayışla ele alınmıştır. Kanun, babanın aile reisi olduğu modelini benimsese de, ana ve babanın evlilik içindeki hak ve yükümlülüklerini dengeler biçimde tanımlamıştır. Tek eşli evlilik ve resmî nikâh mecburiyeti getirilerek, evlilik birliği içindeki çocukların nesep (soybağı) hakları güvenceye alınmıştır. Evlilik dışı çocukların tanınması ve babalık davaları da kanunla mümkün hale gelmiştir ki bu, önceki dönemdeki sosyal dışlanmanın hukuk önünde azaltılması yönünde önemli bir adımdır.

Medeni Kanun ile birlikte kadın ve erkek çocukların miras haklarında eşitlik sağlanmış, kız ve erkek evlatlar arasında miras payı açısından önceki hukuktaki ayrım kaldırılmıştır. Böylece çocuğun cinsiyetine bağlı hak farklılıkları modern hukuk ilkeleri doğrultusunda giderilmiştir. Evlât edinme (adoption) kurumu da Türk Medeni Kanunu ile ilk defa hukukumuzda düzenlenmiştir. Osmanlı döneminde evlat edinme, dinî hukuk bakımından tanınmazken, 1926 Medeni Kanunu evlat edinmeyi belirli şartlarla mümkün kılarak kimsesiz çocukların aile ortamına kavuşabilmesine yasal zemin hazırlamıştır. Evlat edinilen çocuklar, kanunda öngörülen usulle evlat edinenin nüfusuna geçirilmiş ve miras gibi haklardan belirli ölçüde faydalanma imkânı bulmuştur.

[51] Akyüz, E. (2012). Çocuk hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması (s. 115-118). Ankara: Pegem Akademi.

Rüşt yaşı (erginlik yaşı) Medeni Kanun ile 18 olarak belirlenmiştir. Kanun'un 11. maddesine göre "Rüşt, on sekiz yaşın ikmaliyle başlar. Evlenme, kişiyi reşit kılar." şeklindeki hüküm, 18 yaşını dolduran kişiyi reşit kabul etmekteydi. Bu düzenleme uyarınca 18 yaşından küçük çocuklar hukuken küçük (ergin olmayan) statüsünde olup, fiil ehliyetleri ve medeni hakları kullanmaları kısıtlı hale gelmiştir. Yine de, olağanüstü durumlarda mahkeme kararıyla küçük yaşta rüşt kararı (kazai rüşt) alınabilmesi imkanı tanınmıştır.

Medeni Kanun, evlenme yaşlarını da asgari düzeyde belirleyerek çocuk yaşta evliliklere sınırlama getirmiştir. Kanunun ilk halinde evlenme yaşı erkek için 18, kadın için 17 olarak öngörülmüştü. Ancak 1938 yılında yapılan değişiklikle bu yaşlar aşağı çekilmiştir. 1938'de erkekler için 17, kadınlar için 15 yaş evlenme yaşı olarak belirlenmiş; hâkimin önemli bir sebebe dayanarak daha küçük yaştaki kişilerin evlenmesine izin verebilmesi de öngörülmüştür. Bu değişiklik, erken yaşta evliliklere kapı araladığı için günümüz bakış açısıyla eleştirilse de dönemin nüfus ve toplumsal politikalarının bir yansımasıdır. Sonuç olarak 1926–1980 döneminde kadın için fiili evlenme yaşı alt sınırı, istisnai durumlarda 15'e inebilmiştir. Medeni Kanun'un sonraki yıllarda değişen hükümleriyle 1980 sonrası süreçte evlenme yaşları tekrar yükseltilerek cinsiyet eşitliği sağlanacaktır (örneğin, 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı yeni Medeni Kanun ile kadın ve erkek için evlenme yaşı eşit şekilde 17 olmuştur).

Medeni Kanun, vesayet ve vasi tayini konularını ayrıntılı düzenleyerek anne-babası olmayan veya kısıtlı durumdaki çocukların yasal temsilini güvenceye almıştır. Ana ve babası olmayan küçüklere sulh mahkemelerince vasi atanması usulü kanunda gösterilmiştir. Ancak Medeni Kanun yalnızca vasi tayini ve vesayet hükümleriyle kimsesiz çocukların korunmasını düzenlemiş; bunun ötesinde sosyal bakım ve koruma boyutu eksik kalmıştır. Doktrinde de belirtildiği üzere, 1926 Medeni Kanunu çocukların hukuki statüsünde büyük bir ilerleme sağlamakla birlikte "ana babası olmayan çocukların durumu" konusunda sadece vesayet tedbirleri getirmekle yetinmiştir. Bu nedenle, kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocukların bakım ve gözetimi için ilave yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş; Medeni Kanun'un bu eksikliği 1949 ve 1957 yıllarında çıkarılan özel kanunlarla giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim 1949 tarihli 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, Medeni Kanun'un 272–274. maddelerindeki hükümleri temel alarak bu alandaki

boşluğu doldurma yönünde ilk özel adım olmuştur. Sonraki bölümde ele alınacak bu kanunlar, Medeni Kanun ile getirilen hukuki korumanın ötesinde, sosyal devlet anlayışıyla çocukların bakımının kamu kurumlarınca üstlenilmesini sağlamıştır.[52]

Yine bu dönemde 1926 tarihli Ceza Kanunu ile çocukların cezaî sorumluluğunda da yenilikler gerçekleşmiştir. 1926 tarihli 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu'ndan uyarlanarak hazırlanmış ve 1 Mart 1926'da kabul edilmiştir. Bu kanun, çocukların ceza sorumluluğu ve çocuklara özgü ceza yargılaması açısından bazı önemli yenilikler getirmiştir. Özellikle çocukların ceza ehliyeti yaşı ilk defa bu kanunda açık şekilde düzenlenmiştir. 765 sayılı TCK'nın 54. maddesine göre "çocukların ceza sorumluluğunun başlangıç yaşı 11" olarak kabul edilmiştir. Yani 11 yaşını doldurmamış çocukların hiçbir cezaî sorumluluğu yoktur; bu yaşın altındaki çocuklar suç fiili işleseler bile cezai kovuşturmaya tâbi tutulamazlar. Bu hüküm, o döneme kadar var olan belirsizlikleri gidererek ceza ehliyeti yaş haddini netleştirmiştir.

Ayrıca 11 yaşını doldurmuş fakat 15 yaşını bitirmemiş olan çocuklar için farik ve mümeyyiz (iyi ile kötüyü ayırt edebilme) yeteneğine sahip olup olmadıklarına göre farklı muamele öngörülmüştür. Kanun, 11–15 yaş grubundaki çocuklardan "işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği bulunmayanların cezalandırılamayacağını" belirtmiştir. Bu durumda suçu işlediğinde temyiz kudreti gelişmemiş olan küçük, ceza almamakta; bunun yerine ıslah edilmesine yönelik tedbirler uygulanabilmektedir. 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını bitirmemiş "gençler" ise ceza kanununda indirimli sorumluluk kapsamında değerlendirilmiş; bu yaş grubuna girenlerin cezaları belirli oranlarda indirime tabi tutulmuştur (örneğin belirli hallerde cezalarının yarısına kadar indirimi gibi). Böylece, Ceza Kanunu yaş küçüklüğünü önemli bir hafifletici neden olarak kabul etmiş ve çocuğun suça sürüklenmesi durumunda mümkün olduğunca az ceza verip eğitim tedbirleriyle topluma kazandırılması amacını gütmüştür. Bu yaklaşım, zamanının ceza hukuku anlayışı içinde ileri sayılabilecek bir çocuk adaleti düşüncesini yansıtmaktadır.

[52] Akyüz, E. (s. 119-122).

Bununla birlikte, 1926 tarihli TCK'da çocuklara özgü infaz kurumları veya yargılama usulleri konusunda ayrıntılı düzenlemeler yer almamıştır. Suç işlemiş çocukların, yetişkinlerle birlikte ceza mahkemelerinde yargılandığı ve cezalarını da çoğu zaman yetişkin hükümlülerle aynı cezaevlerinde infaz ettikleri bilinmektedir. Bu durum, çocukların ıslahı yerine cezalandırılmasına odaklanan klasik ceza adaleti anlayışının bir sonucuydu. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda suç işleyen çocuklar için ıslahhaneler veya özel bölümler oluşturulsa da, bunlar kanuni bir zemine tam oturmamıştı. Çocuk suçluluğu ile ilgili ilk bütüncül yasal adım, ancak 1979 yılında atılabilmiştir.[53]

1979 tarihinde kabul edilen 2253 sayılı "Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun", Türkiye'de çocuk adalet sistemi alanında dönüm noktasıdır. Bu kanun, çocukların yargılanmasında farklı usuller benimsenmesini ve ayrı çocuk mahkemeleri kurulmasını öngörmüştür. 2253 sayılı Kanun'la, 15 yaş altı çocukların davalarının mümkün olduğunca ayrı mahkemelerde ve uzman hakimlerle görülmesi, duruşmaların gizliliği, çocuklara özgü ıslah tedbirlerinin uygulanması gibi yenilikler getirilmiştir. Ancak kanunun 1979'da kabul edilmesine rağmen uygulamaya geçmesi zaman almıştır: Yasa, 1 Haziran 1982'de yürürlüğe girecek şekilde planlanmış ve ilk çocuk mahkemeleri 1980'lerin ortalarında faaliyete geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla 1923–1980 aralığında çocuk mahkemeleri fiilen kurulmamış olsa da, dönem sonunda yapılan bu yasal düzenleme, çocuk hukuku perspektifinin ceza adaletine yansımasının bir göstergesidir. Bu gelişme, 1982 Anayasası'nda çocuklarla ilgili daha ileri hükümlerin yer almasının da habercisidir.[54]

Özetle, Cumhuriyet'in ilk ceza mevzuatı çocukları cezai sorumluluk yaşı ve indirimli ceza bakımından özel bir kategori olarak tanımlamış; dönem boyunca ayrı bir çocuk adalet sistemi kurulması fikri olgunlaşarak 1979'da yasal zemine kavuşmuştur. Bu adımlar, çocuğun suçtan korunması ve suça sürüklenen çocuğun topluma kazandırılması anlayışının hukuktaki tezahürleridir.

[53] Eryılmaz, B. (2001). Cumhuriyet Dönemi Türk Ceza Hukuku (s. 141-143). İstanbul: Beta Yayınları.
[54] Tekin, M. (2008). *Türkiye'de çocuk suçluluğu ve çocuk ceza adaleti sisteminin gelişimi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 57(2), 196-198.

Çocuk işçiliği ve çalışma hukukunda çocukların korunmasındaki gelişmeler incelendiğinde, Cumhuriyet döneminde sanayileşme ve kentleşme ile birlikte çocuk işçiliği olgusu da hukuk gündemine girdiği görülmektedir. 1920'lerde çocukların fabrikalarda, atölyelerde veya tarımda çalıştırılması yaygın bir durumdu. Bu nedenle çalışma hayatında çocukların korunmasına dair ilk düzenlemeler daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkmıştır.[55]

1921 yılında Zonguldak kömür madenleri bölgesine ilişkin çıkarılan 151 sayılı Yasa, yeraltı maden işlerinde asgari çalışma yaşını 18 olarak belirleyen ilk kurallar arasındadır. Bu lokal düzenleme, ağır ve tehlikeli işlerde çocuk işçi çalıştırılmasını yasaklayarak önemli bir başlangıç teşkil etmiştir.[56]

Genel düzeyde ise 1926 tarihli Borçlar Kanunu, işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen hükümleri arasında çıraklık ve küçük işçiler konusuna yer vermiştir. Borçlar Kanunu'nun 318. ve devamı maddelerinde çıraklık sözleşmesi tanımlanmış, 330. maddesinde de işverenin küçük yaştaki çırakları gece ve hafta tatillerinde çalıştırmaması ve onların eğitimini güvence altına alması hükme bağlanmıştır. Bu hükümler, sanayide çırak olarak çalışan çocukların sömürülmesini önlemeyi ve eğitimlerinden geri kalmamalarını sağlamayı amaçlayan erken tarihli koruyucu hükümlerdir.[57]

1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlığı Koruma Kanunu) ise halk sağlığı alanındaki kapsamlı içeriğinin yanı sıra çocuk işçiliğine ilişkin önemli hükümler getirmiştir. Kanun'un "Çocukların Korunması" başlıklı özel bölümünde, herhangi bir işte çalıştırılabilecek en düşük yaşın 12 olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu, Türkiye hukuk tarihinde ilk kez ulusal ölçekte genel bir asgari çalışma yaşı sınırı konulması anlamına gelir. Hatta Yargıtay, Hıfzıssıhha Kanunu'ndaki bu hükme dayanarak 12 yaşın altındaki bir çocuğun köydeki imece çalışmalarına dahi katılamayacağı yönünde karar vermiştir.[58] Kanun ayrıca

[55] Demircioğlu, M. (2006). Cumhuriyet'in ilk yıllarında iş hukuku ve çocuk işçiliği. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 55(1), 123-126.
[56] Koç, Y. (2003). Türkiye'de çocuk işçiliği: Tarihsel ve sosyolojik bir analiz (s. 46-48). Ankara: Siyasal Kitabevi.
[57] Koç, Y. (s. 46-48).
[58] Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E. 1940/175, K. 1940/246, T. 12.06.1940

12–16 yaş arasındaki çocukların günde 8 saatten fazla çalıştırılmasını yasaklamıştır. Bu kısıtlamalar, çocukların uzun çalışma sürelerine ve ağır işlere maruz kalmasını önlemeyi hedefleyen ileri düzenlemelerdir. Hıfzıssıhha Kanunu, esasen bir sağlık kanunu olmakla birlikte iş sağlığı ve çocukların fiziksel gelişimi perspektifinden önemli bir sosyal politika boşluğunu doldurmuştur.

Türkiye'de modern anlamda ilk İş Kanunu, 1936 yılında 3008 sayılı Kanun olarak çıkarılmıştır. 1936 İş Kanunu, çalışma hayatını bütüncül biçimde düzenlerken çocuk işçilerle ilgili de hükümler barındırmıştır. Bu kanun uyarınca, 16 yaşını doldurmamış çocuk işçilerin günde 8 saatten fazla çalıştırılması yasaklanmış; ayrıca 18 yaşından küçük işçilerin gece çalışması gibi hususlar yasak kapsamına alınmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden birkaç yıl sonra, 1940'ta çıkarılan "Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü" ise, hangi iş kollarında çocukların çalışamayacağını ayrıntılı listelemiştir. Bu Tüzüğe göre 18 yaşını doldurmamış çocuklar, sağlıklarını bozacak veya güvenliklerini tehlikeye sokacak nitelikteki ağır işlerde çalıştırılamaz. Özellikle maden ocakları, kimya sanayi, inşaat gibi sektörlerde 18 yaş altı istihdamı yasaklanarak çocuklar korunmuştur.

Türkiye, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik uluslararası sözleşmelere de bu dönemde taraf olmaya başlamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kabul edilen ve çocuk işçiliğine dair asgari yaşları belirleyen çeşitli sözleşmeler mevcuttur. Örneğin, İLO'nun sanayide asgari çalışma yaşını 15 olarak belirleyen 1919 tarihli 15 no'lu Sözleşmesi ve 1936 tarihli deniz işlerinde asgari yaşı belirleyen 58 no'lu Sözleşmesi, Türkiye tarafından 1950'lerde onaylanmıştır. Ancak 1937 tarihli 59 no'lu Sözleşme (işlerin hafif türlerinde asgari yaş) gibi bazı sözleşmeler Türkiye tarafından daha geç (ör. 1992) onaylanabilmiştir. Yine de, Türkiye'nin 1950'lerden itibaren çocuk işçiliğiyle ilgili küresel normları iç hukukuna yansıtma çabasına girdiği görülmektedir.

1970'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de yürürlükte olan 1475 sayılı İş Kanunu (1971'de 3008 sayılı kanunun yerine çıkarılmıştır) çocuk işçiliği konusunda çağdaş ölçütleri büyük ölçüde kabul etmişti. 1475 sayılı Kanun'da başlangıçta 14 yaş altı çocukların çalıştırılması yasaklanırken, 1983 yılında yapılan bir değişiklikle bu sınır 15 yaşa çıkarılmış

ve istisnai hallerde 13 yaşına kadar inebileceği belirtilmiştir. Bu değişiklik, Türkiye'nin 1973 tarihli İLO 138 no'lu Sözleşme (genel asgari yaş sözleşmesi) standardına uyum sağlama çabasının bir parçasıdır. Ayrıca aynı düzenlemeyle okula devam eden çocukların çalışma saatlerinin okul saatlerine göre ayarlanması zorunluluğu getirilmiş; çalışan çocukların eğitim hakkı korunmaya çalışılmıştır. Yine 1475 sayılı Kanun, 18 yaşından küçüklerin maden ocakları ve gece işleri gibi riskli işlerde çalıştırılmasını yasaklamış ve 18 yaş altı çalışanların periyodik sağlık kontrollerinin yapılmasını mecburi kılmıştır.

Özetle, 1923–1980 döneminde Türkiye, çocuk işgücünü kademeli olarak çalışma yaşamından uzaklaştırmaya veya sıkı denetime tabi tutmaya yönelmiştir. İlk başta sağlık ve borçlar kanunlarıyla gelen sınırlamalar, 1936 İş Kanunu ile sistematik hale gelmiş; 1960'lar ve 1970'lerde uluslararası normlara uyum sağlayan daha sıkı yasaklar devreye sokulmuştur. Bu gelişmeler, çocuğun yüksek yararı ilkesinin çalışma hukuku alanında da giderek benimsendiğini göstermektedir.

Bu dönemde korunmaya muhtaç çocuklar ve sosyal hizmetler alanında kurumsal düzenlemelere de gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, savaşlar ve göçler nedeniyle öksüz, yetim ve kimsesiz çocukların sayısı oldukça fazlaydı. Devlet, bu çocuklara yönelik sosyal hizmetleri kurumsallaştırmak üzere çeşitli adımlar atmıştır. Bu alandaki ilk önemli girişim, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşudur.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, ilk olarak Osmanlı'nın son döneminde 1917'de İstanbul'da kurulmuş, ardından Milli Mücadele sırasında 30 Haziran 1921'de Ankara'da yeniden teşkilatlanarak Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla faaliyete başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteklediği bu cemiyet, Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk sosyal hizmet kurumu olarak öksüz ve yetim çocuklara sahip çıkmıştır. Kuruluş amacı, "ülkenin zor şartları altında kalan ve felakete uğrayan çocukları himaye etmek, milletçe korunmalarını ve topluma faydalı bireyler olarak yetiştirilmelerini sağlamak" şeklinde özetlenebilecek cemiyet yurt içinde ve dışında şubeler açarak kısa sürede yaygınlaşmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuklar için yuvalar, yurtlar, bakımevleri, okuma odaları açmış; çocukların sağlık, eğitim ve kültür ihtiyaçlarını karşılamak üzere yayınlar yapmış, etkinlikler

düzenlemiştir. Örneğin Cemiyet, 23 Nisan gününü "Çocuk Günü" olarak kutlama geleneğini 1920'lerin ortalarında başlatmış ve daha sonra 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı bu mirasa dayanak kabul edilmiştir. 1935 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı Türkçeleştirilerek "Çocuk Esirgeme Kurumu" adını almıştır (Cemiyet, Atatürk'ün manevi himayesinde çalışmalarına devam etmiştir).

Bu dernek statüsündeki kurum, uzun yıllar boyunca gönüllü bağışlar ve devlet desteğiyle kimsesiz çocukların korunması görevini üstlenmiştir. Öyle ki, 1940'lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sıkıntılarla birlikte sokakta yaşayan, dilencilik veya ufak tefek işler yapan çocukların sayısı artınca, Çocuk Esirgeme Kurumu bu soruna ilişkin kapsamlı araştırmalar yapmış; sonuçları TBMM gündemine taşınmıştır.1944'te Meclis'te kurulan bir özel komisyon, artan kimsesiz çocukların durumunu incelemiş ve devletin daha sistematik müdahalesi gerektiğini raporlamıştır. Bu gelişmeler, korunmaya muhtaç çocuklar konusunda doğrudan devlet eliyle düzenleme yapılmasının yolunu açmıştır.

Nitekim 1949 yılında 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun, Türkiye'de modern çocuk koruma sisteminin yasal ve kurumsal altyapısını oluşturan ilk özel düzenleme olarak değerlendirilmektedir. 5387 sayılı Kanun'un 1. maddesi, "beden, ruh ve ahlak gelişmeleri tehlikede olup ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan çocukları" korunmaya muhtaç çocuk olarak tanımlamıştır. Bu kanuna göre korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar bakılıp yetiştirilmeleri devletin sorumluluğundadır. Kanun, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı'nı, ayrıca yerel idareleri bu alanda görevlendirmiştir. Özellikle köylerde ihtiyar heyetlerine, şehir ve kasabalarda belediyelere, korunmaya muhtaç çocukların bakımını sağlama görevi yüklenmiştir; merkezi düzeyde de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde yurtlar açılması öngörülmüştür. Böylece, kimsesiz veya terk edilmiş çocukların sadece hayırsever girişimlere bırakılmadan, kamu otoritesinin himayesinde bakımı esası getirilmiştir. Bu kanun kapsamında açılan "Çocuk Yuvaları" (0–6 yaş) ve "Yetiştirme Yurtları" (7–18 yaş), korunmaya muhtaç çocukların barınma, eğitim ve bakım ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır.

Ancak 5387 sayılı Kanun uygulamada yetersiz kalınca, 1957 yılında 6972 sayılı Kanun çıkarılarak önceki kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, tanım ve kapsama yeni unsurlar eklemiştir. Kanunun 1. maddesi korunmaya muhtaç çocukları tanımlarken 5387'deki kategorilere ek olarak, "ana ve babası tarafından terk edilen" ve "ana babası olup da ihmal edilerek fuhşa, dilenciliğe, suça sürüklenme tehlikesine maruz kalan" çocukları da bu kapsama dahil etmiştir. Böylece ihmal ve istismar edilen çocuklar da ilk kez açıkça kanun kapsamına alınmıştır. 6972 sayılı Kanun, korunma ihtiyacındaki çocukların durumlarına göre alınacak önlemleri, kurumlar arası işbirliğini ve yargısal süreçleri detaylandırmıştır. Örneğin bu kanun gereği her ilde Çocuk Esirgeme Kurumu şubeleriyle işbirliği içinde Yetiştirme Yurtları kurulması, çocukların ilk öğrenimlerinin bu yurtlarda zorunlu olarak sağlanması ve başarılı olanların yüksek öğrenime devam ettirilmelerine destek verilmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca korunmaya muhtaç çocukların mallarının Medeni Kanun hükümlerine göre idaresi (vasi tayini gibi) ve çocuk hakkında alınan korunma tedbirinin çocuğun erginliğe ermesiyle sona ereceği gibi hususlar düzenlenmiştir.[59]

Bu kanunlarla birlikte, Çocuk Esirgeme Kurumu devletle daha entegre bir yapı kazanmıştır. Her ne kadar Kurum dernek statüsünde faaliyet gösterse de, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile protokoller yaparak yurtların yönetimini üstlenmiş, devlet de bütçe katkılarıyla Kurum'u desteklemiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda kurumlar arası koordinasyonu sağlamak üzere merkezi bir yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1963 yılında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde bir Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü oluşturulmuş; ayrıca sosyal hizmet uzmanı yetiştirmek amacıyla Sosyal Hizmetler Akademisi ve üniversitelerde Sosyal Hizmet bölümleri açılmıştır. Bu gelişmeler, çocuk refahı alanında bilimsel ve mesleki bir yaklaşımın benimsendiğine işaret eder.

1970'lerde korunmaya muhtaç çocuklara hizmet sunan kurumlar çeşitlenmiştir. Örneğin, Çocuk Yuvaları küçük yaş gruplarına, Yetiştirme Yurtları daha büyük çocuklara hizmet verirken; sokakta çalıştırılan veya suça sürüklenen çocuklar için ayrı çözüm arayışları başlamıştır. Dönemin sonuna doğru, 1979'da çıkarılan çocuk mahkemeleri kanunu ile adli

[59] Akyüz, E. (s. 124-126).

yönden bir düzenleme sağlanırken, sosyal hizmet boyutunda da yeni bir çatı kanun hazırlıkları yapılmıştır. Bu hazırlığın neticesi, 24 Mayıs 1983'te kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu olacaktır. Her ne kadar bu tarih 1980 sonrası olsa da söz konusu kanun 1923–1980 döneminin deneyimleri üzerine inşa edilmiştir. 2828 sayılı Kanun ile Çocuk Esirgeme Kurumu dernek statüsünden çıkarılıp resmen bir devlet kurumu haline getirilmiş; korunmaya muhtaç çocuklar ile suça sürüklenen çocukların birbirinden tamamen ayrıldığı bir sistem getirilmiştir. Böylelikle, çocuk koruma hizmetleri tek elden planlanır ve yürütülür hale gelmiştir.[60]

1923–1980 yılları arasında Türkiye'de çocuklara yönelik hizmet veren kuruluşlar açısından genel manzara şudur: Himaye-i Etfal Cemiyeti/Çocuk Esirgeme Kurumu, sivil toplum temelli başlayıp devletle işbirliği içinde çalışan temel kuruluştur. Bu Kurum, Cumhuriyet tarihinde çocuk haklarının savunulması ve korunmasında öncü olmuş; "Çocuk haftası, Çocuk bayramı" gibi farkındalık etkinlikleri düzenleyerek toplumsal bilinç yaratmıştır. Devlet ise zamanla bu alana artan oranda müdahil olmuş, önce yasal çerçeveyi (1949 ve 1957 kanunları) oluşturmuş, sonra kurumsal kapasiteyi (Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, çocuk mahkemeleri gibi) geliştirmeye başlamıştır. Bu çok aktörlü yapı, 1980 sonrasında tek bir çatı altında toplanarak etkinliğini artırmıştır. Dolayısıyla, incelediğimiz dönem, sivil inisiyatiften kamusal sorumluluğa geçiş evresi olarak değerlendirilebilir.

1923–1980 döneminde Türkiye, çocuk haklarıyla ilgili uluslararası gelişmeleri yakından takip etmiş ve bazı önemli belgelere katılım sağlamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde uluslararası düzeyde en dikkat çekici metin, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Milletler Cemiyeti tarafından benimsenen bu Bildirge, çocuğun refahı ve korunması için temel prensipleri ortaya koymuştur. Türkiye, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonra bu prensiplere ilke olarak destek vermiştir. Her ne kadar 1924 Bildirgesi bağlayıcı bir sözleşme olmasa da, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yurtdışındaki temaslarında ve 1920'lerin ikinci yarısında düzenlenen çocuk refahı kongrelerinde bu evrensel ilkeler dile getirilmiştir.

[60] Tekin, M. (s. 200-202)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler çatısı altında, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çocuklarla doğrudan ilgili özel maddeler içermemekle birlikte eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi genel hükümleriyle çocuk haklarının temelini güçlendirmiştir. Türkiye, 1948 Beyannamesi'ni ilk imzalayan ülkeler arasında yer almış ve 1950'lerde kendi anayasa ve yasalarını bu evrensel ilkelere uygun hale getirmeye başlamıştır.

1959 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Cenevre Bildirgesi'ni güncelleyerek "Çocuk Hakları Bildirisi" (Declaration of the Rights of the Child) adıyla yeni bir bildirge kabul etmiştir. Türkiye, bu 10 ilke içeren bildirgeyi BM üyesi sıfatıyla desteklemiş ve iç hukukunda karşılık bulması için çalışmalar yapmıştır. Nitekim 1959 Bildirisi'nin hemen ardından, Türkiye'de UNESCO Türkiye Millî Komisyonu bünyesinde bir girişimle Türk Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmış ve 28 Haziran 1963'te Komisyon'un 7. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Türk Çocuk Hakları Bildirisi, BM bildirgesindeki evrensel ilkeleri Türkiye'nin koşullarına uyarlamış; "her çocuğun iyi bakım, uygun eğitim, sağlık hizmeti, korunma, sevgi görme hakkı" olduğunu vurgulamıştır. Bu bildiride ebeveynlerin ve devletin sorumlulukları ayrıntılı biçimde ifade edilmiş; çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar bu bildiri hukuken bağlayıcı olmasa da, 1960'ların Türkiye'sinde çocuk hakları kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Örneğin, 1960'larda okullarda ve kurumlarda çocuk haklarıyla ilgili etkinlikler düzenlenmiş, bildirinin metni çeşitli yayınlarda paylaşılmıştır.

Avrupa Konseyi çerçevesinde, Türkiye'nin 1950'de imzaladığı ve 1954'te onayladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de dolaylı olarak çocukların haklarını etkilemiştir. AİHS'in eğitim hakkına dair Ek 1 No'lu Protokol'ünün 2. maddesi, kimsenin eğitim hakkından mahrum bırakılamayacağını söyler ve anne babalara çocuklarına kendi dinî-inançları doğrultusunda eğitim verme hakkı tanır. Türkiye, bu protokolü onaylayarak çocukların eğitim hakkını uluslararası bir taahhüt olarak üstlenmiştir. Ayrıca AİHS'in adil yargılanma, kötü muamelenin önlenmesi gibi maddeleri, çocukların da taraf olabileceği yargı süreçlerinde asgari standartları belirlemektedir. Türkiye, 1960'lardan itibaren AİHS

organlarına bazı bireysel başvurularda çocuklarla ilgili konularda muhatap olmuş ve sözleşme hükümlerine uygun düzenlemeler yapma yönünde deneyim kazanmıştır.[61]

1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik ve sosyal haklar alanında bölgesel bir sözleşmedir ve pek çok hükmü çocukların korunmasıyla ilgilidir (örneğin, çalışma yaşının sınırlandırılması, annelik ve çocuk yardımları, eğitim fırsatları gibi). Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 18 Ekim 1961'de imzalamış ancak onay işlemini ancak 1980'lerin sonunda tamamlayabilmiştir. Bu gecikmeye rağmen, 1961'de imza koymuş olması, Türkiye'nin çocuk haklarına ilişkin Avrupa standartlarını prensipte benimsediğini gösterir. Nitekim Sosyal Şart hükümlerine uyum sağlamak için 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 1967'de denenen (ancak yürürlüğe giremeyen) iş kanunu reformu veya 1976'da çıkarılan bazı sosyal güvenlik iyileştirmeleri, Avrupa normlarının etkisini taşır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri yukarıda çalışma hayatı bölümünde değinildiği üzere çocuk emeğinin sınırlandırılması açısından kritik önemdedir. Türkiye özellikle 1950'lerden başlayarak ILO'nun çocuk işçiliğe dair temel sözleşmelerini onaylamıştır: 1959'da onaylanan No. 15 (sanayide asgari yaş) ve No. 58 (deniz işlerinde asgari yaş) bunlardandır. Daha geç tarihlerde (örneğin 1990'lar) onaylanacak olsa da, 1970'lerde Türkiye ILO'nun 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (1973) ve 182 sayılı En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi (1999) gibi metinlerine hazırlık yapmış, bu konudaki uluslararası konferanslara katılım sağlamıştır. 1979'da ILO'nun 13. Çocuk İşçiliği Konferansı'nda Türkiye delegasyonu aktif rol almış, ülkedeki gelişmeleri aktarmıştır.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), 1946'da kurulduktan sonra Türkiye'ye de yardım programları uygulamıştır. 1950'lerde UNICEF'in anne-çocuk sağlığı projeleri kapsamında Türkiye'de aşılama, beslenme, okul ekipmanı desteği gibi çalışmalar yürütülmüştür. Bu işbirlikleri sayesinde Türkiye, çocuk sağlığı göstergelerini iyileştirmeye

[61] Çalı, B. (2007). Türkiye'nin AİHM deneyimi: İnsan hakları hukukunun içselleştirilmesi üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56(4), 75-78.

yönelik dış kaynaklardan faydalanmıştır. Örneğin 1954–1960 arasında UNICEF desteğiyle sıtma ve veremle mücadele programlarında çocuklara özel aşılama kampanyaları düzenlenmiştir. Bu da dolaylı olarak çocukların sağlık hakkının uluslararası dayanışmayla geliştirilmesi anlamına gelir.[62]

Belirtmek gerekir ki, incelediğimiz dönemde henüz Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) mevcut değildi (1989'da kabul edilmiştir). Ancak 1978'de Türkiye, BMÇHS'nin hazırlık çalışmalarına uzmanlar göndermiş; 1979 "Çocuk Yılı" olarak ilan edildiğinde, gerek devlet kurumları gerek sivil toplum düzeyinde etkinlikler düzenleyerek çocuk haklarına dikkat çekmiştir. 1979 "Dünya Çocuk Yılı" vesilesiyle TBMM'de konuşmalar yapılmış, Türkiye'nin bu konudaki kararlılığı vurgulanmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin 1980 sonrasında uluslararası çocuk hakları rejimine hızlı uyumunu kolaylaştırmıştır.

Özetle, 1923–1980 arasında Türkiye, çocuk haklarına ilişkin uluslararası norm ve prensipleri izleyen, zaman zaman uyum sağlayan bir profil çizmiştir. Ulusal mevzuatta yapılan reformlar ile uluslararası belgeler arasında paralellikler kurulabilir. Eğitim ve sağlık haklarının vurgulanması, çocuk işçiliğinin yasaklanması, kimsesiz çocukların korunması gibi konular hem ulusal düzenlemelerde hem de uluslararası belgelerde yer almış ve birbirini karşılıklı etkilemiştir. Bu dönem, Türkiye'nin çocuk haklarını giderek artan ölçüde evrensel insan hakları kapsamında ele almaya başladığı bir dönemdir.

1923–1980 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti, çocuk hakları ve çocuk hukukuna ilişkin mevzuatını önemli ölçüde geliştirmiş ve kurumsallaştırmıştır. Anayasal düzeyde, 1924 Anayasası ile başlayan çocuk haklarına dair hükümler, 1961 Anayasası'nda sosyal devlet ilkesiyle harmanlanarak çocuğun korunması, eğitimi ve çalıştırılmasının sınırlandırılması şeklinde belirginleşmiştir. Yasal düzeyde, 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu çocukların aile hukuku statüsünde devrim yapmış; çocuk yaşta evliliklerin sınırlanması, evlat edinme, velayet ve vesayet konularında modern hükümler getirmiştir. Ceza Kanunu küçüklerin cezai ehliyetini tanımlayarak çocukları ceza adaletinde özel bir

[62] Bulut, A. (1993). *Türkiye'de çocuk sağlığı politikaları*. Toplum ve Hekim, 8(57), 23-26

kategori olarak ele almıştır. İş Kanunu ve ilgili düzenlemeler, çocuk iş gücünün sömürüsünü önlemeye odaklanmış; asgari çalışma yaşını kademeli olarak yükseltip çalışma koşullarını sınırlayarak çocuk işçiliğine karşı koruma sağlamıştır.

Kurumsal açıdan bakıldığında, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuyla temelleri atılan çocuk koruma faaliyetleri, 1949 ve 1957 Kanunlarıyla devlet görevi haline gelmiş; 1970'lere gelindiğinde sosyal hizmetler alanı kurumsal bir disipline kavuşmuştur. 1979'da kabul edilen çocuk mahkemeleri kanunu ve 1980 öncesi atılan adımlar, Türkiye'nin çocukları sadece bakım ve eğitim alanında değil, adli süreçlerde de korumaya hazırlıklı olduğunun göstergesidir.

Uluslararası boyutta ise Türkiye, çocuk haklarına ilişkin evrensel gelişmelerin gerisinde kalmamaya özen göstermiş; BM ve ILO çatısı altındaki birçok ilkeyi iç hukukuna yansıtmıştır. Bu dönem sonunda, 1980 sonrasının kapsamlı çocuk hakları reformlarına zemin hazırlayan bir birikim oluşmuştur. Sonuç olarak, 1923–1980 dönemindeki anayasal ve yasal gelişmeler, Türkiye'de çocuk haklarının gelenekten moderne evrilmesinin hikâyesidir. Bu hikâye, çocuğun birey olarak değerinin ve yüksek yararının, hukukun çeşitli dallarında gittikçe artan bir şekilde tanınmasıyla karakterizedir. Elde edilen kazanımlar, 1980 sonrası dönemde daha da sağlamlaştırılarak Türkiye'nin 1990'da imzalayacağı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne giden yolu aydınlatmıştır.

H. 1980 Sonrası Türkiye Cumhuriyeti dönemi ve 2010 Anayasa Değişiklikleri

1980'lerde çocuk hakları konusu uluslararası alanda ivme kazanırken, Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmiştir. 1983'te yürürlüğe giren 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetlerin kurumsallaşmasını sağladı. 1986'da çıkarılan Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu ise çalışan çocukların eğitimine ve korunmasına yönelik düzenlemeler getirdi. Türkiye'de Çocuk Hakları alanındaki en önemli adımlardan birisi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 20 Kasım 1989'da BM Genel Kurulu'nda kabulü ve Türkiye'nin de hızla bu sürece dahil olmasıdır. Türkiye, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi 14 Ekim 1990'da

imzalamış ve parlamento onay sürecinin tamamlanmasının ardından Sözleşme 27 Ocak 1995'te Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye, çocuk haklarını evrensel ölçekte tanıyan ve bağlayıcı kılan bu Sözleşme'ye taraf olarak uluslararası taahhüt altına girmiştir. Türkiye, Sözleşme'ye bazı çekinceler koymuş; özellikle 17, 29 ve 30. maddelerin (çocuğun bilgiye erişimi, eğitimin amaçları ve azınlık haklarıyla ilgili hükümler) ülke Anayasası ve ulusal yasaları doğrultusunda yorumlanacağı beyan edilmiştir. Bu çekinceler, Türkiye'nin özellikle kültürel ve eğitsel haklar alanındaki bazı hassasiyetlerini yansıtmaktadır. 1990'lar boyunca, ÇHS'ye uyum sağlama amacıyla yasal reformlar yapılmış; örneğin 1997'de zorunlu temel eğitim süresi 8 yıla çıkarılarak eğitimin kapsamı genişletilmiştir. 1990'ların sonlarında ve 2000'lerin başında gerçekleşen hukuk reformları kapsamında, çocukları ilgilendiren birçok alanda düzenlemeler yenilenmiştir. 2001 Anayasa değişiklikleri ile Anayasa'nın 41. maddesine çocukların korunmasına dair vurgular eklendi. 2002'de yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girerek çocuk hakları alanında çağdaş düzenlemeler (örneğin evlenme yaşının eşit şekilde 17'den gün almak kaydıyla 18'e yükseltilmesi, hakimin izniyle asgari 16 olarak belirlenmesi; velayet ve evlat edinmede çocuğun üstün yararı ilkesinin gözetilmesi gibi) benimsendi. 2005 yılında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, çocuk adalet sistemi ve korunma ihtiyacı olan çocuklara ilişkin modern bir çerçeve oluşturdu. Bu tarihsel gelişim sürecinde, Osmanlı'daki ilk adımlardan Cumhuriyet'in ulus-devlet inşası dönemine ve oradan küresel çocuk hakları normlarının benimsendiği 1990'lar sonrasına uzanan aşamalarda, çocuk haklarının tanınması ve korunması yönünde önemli mesafeler kat edilmiştir.[63]

Türkiye'nin çocuk haklarına ilişkin mevcut hukuki durumunu anlamak için, taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve yükümlülükleri göz önünde bulundurmak gereklidir. Bunların en başında gelen belge olan, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), Türkiye tarafından 14 Eylül 1990'da imzalanmıştır. Sözleşmenin ihtirazi kayıt ile onaylanması TBMM tarafından 9 Aralık 1994 tarih ve 4058 s. Kanun (RG 11 Aralık 1994 – 22138) ile uygun bulunmuştur. Sözleşme, 23 Aralık 1994 tarih ve 94/6463 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nca (RG 27 Ocak 1995 – 22184) onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

[63] Atatanır, H. (2022). Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 205–219.

ÇHS tarafı olarak Türkiye, çocuk haklarını korumak ve geliştirmek için gerekli tüm önlemleri alma yükümlülüğünü üstlenmiştir. ÇHS, çocuğun üstün yararı, ayrımcılık yapılmaması, yaşama ve gelişme hakkı ile katılım hakkı gibi temel ilkeleri getirerek taraf devletleri bu ilkeler doğrultusunda ulusal düzenlemeler yapmaya zorunlu kılar. Türkiye, ÇHS'yi onaylarken bazı maddelere çekince koymuş olsa da, Sözleşme'nin büyük kısmını iç hukukta uygulamayı taahhüt etmiştir. Ayrıca Türkiye, ÇHS'nin Ek Protokollerine de taraftır: Çocukların silahlı çatışmalara katılımının engellenmesine ilişkin İkinci Protokol ve çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisine ilişkin Üçüncü Protokol sırasıyla 2004 ve 2002 yıllarında onaylanmıştır. Önemli bir gelişme olarak, 2018 yılında ÇHS'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne Dair Üçüncü İhtiyari Protokol de Türkiye tarafından onaylanmıştır. Böylece, iç hukuk yollarını tüketen çocuklar veya onların yasal temsilcileri, doğrudan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yapabilme imkanına kavuşmuştur. Bu adım, çocuk haklarının uluslararası denetim mekanizmalarıyla da korunması açısından ileri bir seviyeyi temsil etmektedir.

Bu dönemde Türkiye, çocuk haklarıyla ilgili diğer uluslararası sözleşmelere de taraf olmuştur. Özellikle çalışma hayatında çocukların korunması için kritik önemdeki Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri onaylanmıştır. ILO'nun 138 sayılı "Asgari Yaş Sözleşmesi" Türkiye tarafından 1998 yılında onaylanarak (yürürlük 1999) çocuk işçiliğinin yasaklanması konusunda asgari çalışma yaşı uluslararası standarda bağlanmıştır. Yine ILO'nun 182 sayılı "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi" 2001 yılında onaylanmış ve 2002'de yürürlüğe girerek, Türkiye'yi çocuk işçiliğinin en ağır biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik acil eylem planları yapmaya mecbur kılmıştır.[64]

Avrupa Konseyi çerçevesinde de Türkiye, Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismardan Korunması Sözleşmesi (Lanzarote, 2007) ve Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Strazburg, 1996) gibi bölgesel sözleşmelere olmuştur. Bunlar, çocukların özellikle cinsel suçlara karşı korunması ve yargı süreçlerine katılım haklarının sağlanması hususlarında ayrıntılı yükümlülükler getirmektedir.

[64] Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2001). *182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*.

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ne taraf olması ve Anayasa'nın 90. maddesi gereği temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelere iç hukukun üstünde bir konum tanınması, çocuk haklarının yargısal korunması bakımından da önem arz eder. Nitekim AİHS kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye hakkında çocukların yaşam hakkı ve kötü muameleden korunma hakkı ile ilgili bazı ihlal kararları vermiş; bu kararlar neticesinde gerek mevzuatta gerek uygulamada iyileştirmeler yapılmıştır.[65]

1982 Anayasası, önceki Türk anayasalarının çizgisini sürdürerek çocuk haklarını ayrı bir başlık altında listelememiş, bunun yerine çocuklara ilişkin hükümleri genel hak ve ilkeler içerisinde dağıtarak ele almıştır. Anayasa'nın başlangıç kısmında ve madde 2 ile madde 5'te ifadesini bulan sosyal devlet ilkesi, çocukların korunmasını devletin temel görevlerinden biri olarak gören bir anlayışı yansıtmaktadır. Nitekim sosyal hukuk devleti niteliği gereği, devlet aileyi, özellikle de anayı ve çocuğu korumak ve çocukların esenliği için gerekli teşkilatı kurmakla yükümlü kılınmıştır (1982 Anayasası m. 41). Bununla birlikte, 1982 Anayasası döneminde çocuk hakları özellikle "ailenin korunması" bağlamında ele alınmış ve çocuk, bireysel bir hak öznesinden ziyade korunması gereken bir kesim olarak değerlendirilmiştir .

Anayasamız, 2010 yılına dek "çocuk hakları" ibaresini doğrudan içermemekteydi. Çocuklar, Anayasa'daki genel hak ve özgürlüklerden yaşları gereği elbette yararlanmakla birlikte, çocuklara özgü hakların anayasal düzeyde açıkça tanınması sınırlı kalmıştır. Bu durum, 1982 Anayasası'nın çocuk haklarına yaklaşımının temel olarak koruyucu bir çerçevede kaldığına işaret eder. Örneğin Anayasa'da çocukların kendi görüşlerini ifade etmeleri ve kendilerini ilgilendiren konularda kararlara katılımlarını güvence altına alan bir hüküm bulunmamaktadır; bu eksiklik, çocuk hakları literatüründe önemli bir boşluk olarak vurgulanmıştır.[66] 2010 yılında yapılan anayasa değişikliklerine kadar, çocuk hakları büyük ölçüde genel insan hakları ve aileyi koruma hükümleri içinde dolaylı olarak korunmaya çalışılmıştır.[67]

[65] Eren, E. Y. (2024). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Çocukların İşkence ve Kötü Muameleden Korunması. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 217–256.
[66] Türkiye Barolar Birliği. (2011). *Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
[67] Fendoğlu, H. T. (2021). *Darbeler ve Anayasalar*, Yetkin Yayınları, s. 118 vd.

1. Yaşam hakkı ve sağlık hakkına yaklaşım

Yaşam hakkı, Anayasa'nın 17. maddesinde herkes için güvence altına alınmış olup çocuklar da bu hakkın doğal sahibidir. 1982 Anayasası, yaşama hakkını korurken özellikle çocukların yaşatılması ve gelişmesi için devletin pozitif yükümlülüklerini de beraberinde getirmiştir. Örneğin, çocuğun fiziksel bütünlüğünü koruma görevi, hem aile içinden hem de dışından gelebilecek ihmal ve istismar eylemlerine karşı devlete sorumluluk yüklemektedir. Bu kapsamda, devletin çocukları her türlü şiddet, ihmal ve kötü muameleden koruması sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak yorumlanmıştır. Nitekim 2010 anayasa değişikliğiyle Anayasa m.41'e eklenen bir fıkra, *"Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır"* demek suretiyle çocukların yaşama ve vücut bütünlüğüne yönelik tehditlere karşı özel korunma güvencesini anayasal düzeyde pekiştirmiştir.[68]

Çocukların sağlık hakkı, 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde tanımlanan sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ve devletin bu alandaki görevleri kapsamında değerlendirilir. Anayasa m.56'ya göre *"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir"*. Devlet, herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamakla ve tıbbi bakım ile tedbirleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu genel hüküm, çocukların özel sağlık ihtiyaçlarını da kapsar. Özellikle bebek ve çocuk sağlığının korunması amacıyla aşılama, rutin sağlık kontrolleri ve beslenme destek programları gibi politikalar geliştirilmiştir. Ancak uygulamada bazı boşluklar da göze çarpmıştır. Örneğin, çocukluk çağı aşılarının zorunlu kılınması hususunda uzun süre açık bir yasal dayanak eksikliği bulunmaktaydı. Anayasa Mahkemesi, 2015 yılında verdiği bir kararla ebeveyn rızası olmaksızın ve özel bir kanuni düzenleme bulunmaksızın sağlık tedbiri yoluyla çocuklara aşı yapılmasının Anayasa'nın 17. maddesindeki kişi dokunulmazlığı ilkesine aykırı olduğuna hükmederek bu boşluğa dikkat çekmiştir.[69] Mahkeme, **çocuğun üstün yararı** ilkesi gereğince çocukların sağlığını korumak için gerekli tedbirlerin yasal zemine kavuşturulması gerektiğini belirtmiş; böylece kanun koyucuyu çocukların sağlık hakkını güvence altına alacak şekilde düzenleme yapmaya teşvik etmiştir. Bu karar sonrasında TBMM'de zorunlu

[68] Fendoğlu, H. T. (2024). s. 44 vd.
[69] Anayasa Mahkemesi. (2015). *Halime Sare Aysal Başvurusu Kararı (Başvuru No: 2013/1789)*.

aşıya ilişkin yasal çalışmalara hız verilmesi, çocuk sağlığı hakkının uygulamada güçlendirilmesi yönünde bir adım olmuştur.

Yaşam hakkının korunması bağlamında Türkiye, 2000'li yıllarda önemli yasal değişiklikler yaparak ölüm cezasını tamamen kaldırmıştır, bu da çocuklar dahil herkesin yaşam hakkının mutlak biçimde güvence altına alınmasını sağlamıştır. 1982 Anayasası başlangıçta savaş ve terör suçları halleri dışında idam cezasına cevaz vermekteydi; ancak sırasıyla 2001 ve 2004'te yapılan anayasa değişiklikleriyle ölüm cezası barış zamanı ve tüm suçlar yönünden kaldırılmıştır. Her ne kadar Türkiye'de fiilen 1984'ten sonra idam cezası infaz edilmemişse de, bu anayasal değişiklik çocukların da dahil olduğu tüm bireylerin yaşama hakkını güvence altına alan önemli bir ilerleme olmuştur. Özellikle ceza hukukunda 18 yaşından küçüklerin hiçbir koşulda idam cezasına çarptırılamayacağı, Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerle de uyumlu hale getirilmiştir.

2. Eğitim hakkına yaklaşım

Eğitim hakkı, 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde ayrıntılı biçimde düzenlenen temel haklardandır. Anayasa m.42, *"Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz"* diyerek her çocuğun eğitim alma hakkını güvenceye almaktadır. Devletin gözetim ve denetimi altında, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi ve ilköğretimin tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olması anayasal bir yükümlülüktür. Bu hüküm, çocukların temel eğitim sürecine erişimini güvence altına alırken; sosyal devlet ilkesi doğrultusunda devletin imkânı olmayan başarılı öğrencilere burs ve yardım sağlama (m.42/son) ve özel eğitim ihtiyacı olan çocukları topluma kazandıracak tedbirler alma görevlerini de içermektedir.

1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, eğitim hakkının fiilen güçlendirilmesi amacıyla yasal ve kurumsal birçok adım atılmıştır. 1997 yılında zorunlu temel eğitim süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılarak çocuk işçiliğini ve özellikle kız çocuklarının erken yaşta eğitimden kopmasını önlemeye yönelik önemli bir reform gerçekleştirilmiştir.

Bunu izleyen dönemde, 2012 yılında çıkarılan 6287 sayılı Kanun ile zorunlu eğitim kademeli olarak 12 yıla (4+4+4 şeklinde) yükseltilmiştir. Bu yasal gelişmeler, her çocuğun en az lise düzeyine kadar eğitim almasını sağlama amacını taşımaktadır. Nitekim bu değişiklikler öncesinde eğitim haklarının kâğıt üzerindeki anayasal varlığına karşın, özellikle kırsal bölgelerde ve kız çocukları arasında okullaşma oranlarının düşük olması ciddi bir sorun olarak görülüyordu. Reformlar sonucunda okullaşma oranlarında belirgin artışlar kaydedilmiş, kız ve erkek çocuklar arasındaki eğitim farkı azalırken bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik mesafe alınmıştır .[70]

Eğitim hakkı konusunda Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı kararları da zaman zaman çocukların eğitim özgürlüğünü ilgilendiren konularda belirleyici olmuştur. Örneğin, 1982 Anayasası'nın 24. maddesinde yer alan *"Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasındadır. Diğer din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcilerinin talebine bağlıdır"* hükmü, küçüklerin din eğitimine katılımını velilerinin tercihine bağlamaktadır. Bu çerçevede, çocukların okul dışında dini eğitim alması (örn. yaz Kur'an kursları) konusunda idari düzenlemeler ve yargı kararları, velilerin izni şartını vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesi, 2012 yılında zorunlu din dersine ilişkin muafiyet konusundaki bir bireysel başvuruda, eğitim programlarının demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun şekilde düzenlenmesi gerektiğine dikkat çekerek, farklı inançlara mensup ailelerin çocukları için muafiyet mekanizmasının etkin işletilmesi gerektiğini belirtmiştir (AYM, 20.09.2012, Mansur Yalçın ve diğerleri kararı). Bu karar, eğitim hakkının ayrım gözetmeksizin tüm çocuklar için anlamlı ve kapsayıcı olmasını sağlama yönünde bir adım olarak değerlendirilebilir.

Özet olarak, 1982 Anayasası'nda güvence altına alınan eğitim hakkı, sonraki yasal düzenlemelerle çocukların eğitime erişimini yaygınlaştırma hedefiyle geliştirilmiştir. Bununla beraber, uygulamada hala kalite eşitsizlikleri, okullaşma oranlarında bölgesel farklılıklar ve özellikle dezavantajlı gruplardan gelen çocuklar için eğitimde fırsat eşitliği sorunları tamamen giderilebilmiş değildir. Bu noktada, anayasal güvencelerin etkin uygulanması için daha fazla kaynak ayrılması, öğretim programlarında evrensel çocuk

[70] Eğitim Reformu Girişimi. (2023). *Kız Çocukların Eğitim Hakkı*.

hakları bilincinin yerleştirilmesi ve zorunlu eğitimden kopuşları engelleyecek mekanizmaların güçlendirilmesi yönünde reform önerileri dile getirilmektedir.

3. Korunma hakkına yaklaşım

Korunma hakkı, çocukların her türlü ihmal, istismar, şiddet ve kötü muameleden uzak bir ortamda büyümesini ifade eden temel bir haktır. 1982 Anayasası'nda çocukların korunmasına ilişkin çeşitli hükümler bulunmaktadır. Anayasa m.41, *"Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ... için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar"* diyerek çocukların aile içinde korunmasını devletin görevleri arasına katmıştır. Bu madde başlığı 2010 değişikliğiyle "Ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde genişletilerek, çocukların korunmasının aile boyutunu aşan bağımsız bir önem taşıdığı vurgulanmıştır. Yapılan ek düzenleme ile Anayasa m.41'e *"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma... hakkına sahiptir"* ifadesi eklenmiş; böylece her çocuğun devlet tarafından bakım görme ve korunma hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Bu değişiklik, Türkiye'nin 1995'te onayladığı ÇHS ve 2010 itibarıyla taraf olduğu Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerdeki ilkelere uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede özellikle "çocuğun yüksek yararı" ve çocuğun bakım ve gözetim hakkı gibi kavramlar ilk kez Anayasa metninde ifadesini bulmuştur. Nitekim Anayasa m.41'deki ek fıkra, *"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir"* diyerek, çocukların boşanma veya ayrılık durumlarında anne ve babalarıyla düzenli kişisel ilişki kurma hakkını dahi güvence altına almıştır. Bu hüküm, çocuğun aile içi korunmasının yanı sıra ebeveyninden ayrı kaldığında bile duygusal bağlarının korunmasına yönelik önemli bir çocuk hakkıdır.

1982 Anayasası'nın çeşitli maddeleri de çocukların korunmasına dolaylı katkı sunar. Örneğin madde 61, devletin korunmaya muhtaç çocukları topluma kazandırmak için her türlü tedbiri alacağını ve gerekli teşkilat ile tesisleri kuracağını belirtir. Bu doğrultuda, Türkiye'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında) uzun yıllardır kimsesiz, ihmal veya istismar mağduru

çocukların bakım ve korunmasını üstlenmektedir. Anayasal zemindeki bu ilke, 2005 yılında kabul edilen 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile somut mekanizmalara kavuşmuştur. Çocuk Koruma Kanunu, *"korunma ihtiyacı olan çocuk"* ve *"suç mağduru çocuk"* kavramlarını tanımlayarak bu durumdaki çocuklara sağlanacak danışmanlık, bakım, sağlık ve eğitim tedbirlerini ayrıntılandırmış; çocuğun yüksek yararı ilkesini ilk maddesinde rehber prensip olarak benimsemiştir. Bu kanun uyarınca çocukların ihmal veya istismar halinde önleyici tedbirlerle korunması, suça sürüklenen çocukların ise ceza yargılaması yerine rehabilitasyon temelli tedbirlerle desteklenmesi öngörülmüştür.

Anayasa Mahkemesi, çocukların ihmal ve istismardan korunması konularında da önemli kararlara imza atmıştır. Özellikle çocukların ayrımcılıktan korunması bağlamında, 1980'ler ve 90'larda verilen bazı kararlar kayda değerdir.[71] Medeni Kanun'un evlilik dışında doğan çocukların mirastan ebeveyn evliliği içindeki çocuklarla eşit pay almasını engelleyen hükmünü, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir. Bu karar, evlilik dışı doğan çocuklar ile evlilik birliği içindeki çocuklar arasında ayrım yapılamayacağını net biçimde ortaya koymuş; çocuğun aile statüsünden bağımsız olarak korunması gereken bireysel hakları bulunduğu anlayışını güçlendirmiştir. Böylece çocukların hukuk önünde eşitliği ve ayrımcılıktan korunması, anayasal eşitlik ilkesi (m.10) çerçevesinde somut yargısal içeriğe kavuşmuştur. Nitekim 2010 anayasa değişiklikleri sırasında da madde 10'a eklenen fıkra ile *"Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz"* hükmü getirilerek, pozitif ayrımcılık uygulamalarının anayasal dayanağı güçlendirilmiştir. Bu değişiklik sayesinde, çocukların lehine özel koruyucu tedbirler alınması (örneğin okul beslenme programları, dezavantajlı çocuklara burs kontenjanı ayrılması gibi) hukuken pekişmiş ve eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği açıklığa kavuşturulmuştur .

Korunma hakkı kapsamında çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi de son yıllarda hukuki reformların odağında olmuştur. Anayasa m.41'e 2010'da eklenen hüküm, devletin her türlü istismar ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alması yükümlülüğünü açıkça belirtmiştir. Bu doğrultuda, Türk Ceza Kanunu'nda 2005 yılında yapılan reformla çocuklara karşı cinsel istismar suçları yeniden tanımlanarak cezaları ağırlaştırılmış; 2020'de

[71] AYM, 11.09.1987, E.1987/1, K.1987/18

yapılan değişikliklerle bu suçlarda zamanaşımı uygulaması kaldırılarak faillerin yargılanmasında zaman kısıtı ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, okullarda ve kurumlarda çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi için yönetmelikler ve eylem planları devreye sokulmuştur. Bununla birlikte, uygulamada çocukların halen fiziksel veya cinsel istismara maruz kaldığı üzücü vakalar görülebilmektedir. Bu vakalar, çocuk koruma sisteminin güçlendirilmesi gereğine işaret etmektedir. Örneğin, istismar mağduru çocukların adli süreçte travmalarının derinleşmemesi için Adli Görüşme Odaları kurulması, mağdurların uzman psikolog eşliğinde ifade vermesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu tür iyileştirici adımlar, anayasal düzeydeki korunma hakkının gerçekte etkili olabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.[72]

4. Çalışma hakkına yaklaşım

1982 Anayasası, çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. ve çalışma şartlarına ilişkin 50. maddelerinde çocuk işçiliğini dolaylı olarak yasaklamıştır. Anayasa m.50, *"Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar"* hükmünü ihtiva eder. Bu hüküm uyarınca, çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerini tehlikeye sokacak ağır işlerde çalıştırılması anayasal açıdan yasaktır ve devlet, çocuk işçiliğine karşı koruyucu önlemler almakla yükümlüdür. Çocuk işçiliği, çocukların ekonomik sömürüye maruz kalarak eğitim, gelişim ve oyun haklarından yoksun kalması sonucunu doğuran ciddi bir çocuk hakkı ihlalidir.[73]

Anayasa her ne kadar asgari çalışma yaşını açıkça belirtmese de, ilgili mevzuat bu konuda detaylı düzenlemeler getirmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesi, çocukların çalıştırılmasına ilişkin asgari yaşı 15 olarak belirlemiştir. Bu hükme göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması kural olarak yasaktır; ancak 14 yaşını tamamlamış ve ilköğretimini bitirmiş çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimini engellemeyecek

[72] Ermağan Çağlar, E., Türk, T. (2019). İstismara Maruz Kalan Çocuklarla Adli Görüşme: NICHD Protokolü Önerisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (38), 393–412.
[73] Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2022). *Çocuk İşçiliği ve Habercilik*.

hafif işlerde çalıştırılmasına belli şartlarla izin verilebilmektedir. Yine İş Kanunu ve ilgili yönetmelikler, 18 yaş altındaki genç işçilerin tehlikeli ve ağır işlerde çalışmasını yasaklamakta, çalışma saatlerini ve koşullarını yaşa göre sınırlandırmaktadır. Bu yasal çerçeve, Türkiye'nin taraf olduğu, ILO 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi ve ILO 182 No'lu En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmiştir.

Hukuki düzlemdeki bu ilerlemelere karşın, çocuk işçiliği olgusu Türkiye'de uygulamada tamamen ortadan kalkmamış, özellikle kayıt dışı sektörlerde ve tarım gibi alanlarda varlığını sürdürmüştür. TÜİK verilerine göre, 2019 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 5-17 yaş grubunda ekonomik bir faaliyette çalıştırılan çocuk sayısı yaklaşık 720 bin olarak tespit edilmiştir; bu, ilgili yaş grubundaki çocukların %4,4'üne tekabül etmektedir.[74] Çocuk işçiliğinin yaygın sebepleri arasında yoksulluk, ailelerin geleneksel tutumları, eğitime devam edememe ve ucuz işgücüne olan talep sayılabilir. Özellikle mevsimlik tarım işçiliğinde ve sokaklarda çalışan çocuklar gibi gruplar, mevcut iş ve sosyal güvenlik mevzuatının koruma alanının dışında kalabilmektedir. Örneğin, çıraklık ve stajyerlik statüsünde çalışan çocuklar ile aile işletmelerinde çalışan çocuklar, fiilen uzun saatler ve zor koşullar altında çalışmalarına rağmen denetimler dışında kalabilmektedir.[75] Bu durum, anayasal koruma ile gerçek hayat arasındaki boşluğa işaret etmektedir.

Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda TBMM ve hükümetler, yıllar içinde çeşitli eylem planları ve programlar uygulamaya koymuştur. 2018 yılı "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı" ilan edilerek ulusal ölçekte farkındalık kampanyaları yürütülmüş; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda bir Ulusal Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı (2017-2023) uygulanmıştır. Bu program kapsamında, özellikle tehlikeli sektörlerde (inşaat, sanayi, madencilik gibi) çocuk işçi denetimleri artırılmış; okul terkini önleme, yoksul ailelere sosyal yardım sağlama ve mesleki eğitim imkanları sunma gibi destekleyici tedbirler hayata geçirilmiştir. Anayasa Mahkemesi de, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik bazı düzenlemeleri değerlendirmiştir. Örneğin, 2014'te çıkarılan bir torba yasada yer alan ve 16 yaşından küçük çalıştırılan çocuk işçilerle ilgili idari para cezalarını

[74] Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Çalışan Çocuk İstatistikleri, 2019 Temel Bulgular*.
[75] Ak, B. ve Toktaş, A. (2021). Çocuk Emeği Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 81, 245–283.

düşüren bir hüküm, eşitlik ilkesine ve sosyal devlet anlayışına aykırı olduğu gerekçesiyle AYM'nin denetimine takılmış ve iptal edilmiştir (AYM, 2015/30 E., 2018/34 K., 14.6.2018). Mahkeme gerekçesinde, çocuk işçi çalıştırma fiiline uygulanacak yaptırımların caydırıcılıktan uzaklaştırılmasının, Anayasa'nın çocukların korunmasına dair amir hükümleriyle bağdaşmadığını vurgulamıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, çocuk işçiliğinin tamamen önlenmesi için mevzuatın uygulamada tavizsiz uygulanması, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve çocuk işçiliğine zemin hazırlayan sosyo-ekonomik nedenlerin ortadan kaldırılması gerektiği açıktır. Anayasal güvence, ancak etkin idari ve cezai yaptırımlarla desteklendiğinde gerçek hayatta karşılık bulacaktır. Bu nedenle, çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda daha sıkı yasal düzenlemeler (örneğin zorunlu eğitim çağını ihlal eden işverenlere ağır yaptırımlar) ve ailelerin desteklenmesi gibi reform adımlarına ihtiyaç duyulduğu çeşitli platformlarda dile getirilmektedir.[76]

5. Katılım hakkına yaklaşım

Katılım hakkı, çocukların kendilerini ilgilendiren tüm konularda görüş ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleri ve bu görüşlerin dikkate alınmasını talep edebilmeleri anlamına gelir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesi, taraf devletlere çocuğun katılım hakkını tanıma ve saygı gösterme yükümlülüğü getirmiştir. Ancak 1982 Anayasası, çocukların katılım hakkını açıkça düzenleyen bir hükme yer vermemektedir. Anayasa'da ifade özgürlüğü (m.26) ve dilekçe hakkı (m.74) gibi genel haklar, yaş sınırlaması olmaksızın herkes için tanınmış olmakla birlikte, bunların çocuklar tarafından kullanılmasına ilişkin özel güvenceler belirtilmemiştir. Özellikle çocukların, kendilerini doğrudan etkileyen hukuki işlemlerde (örneğin velayet ve vesayet işlemleri, eğitim ve sağlıkla ilgili kararlar) görüş bildirme hakkı Anayasa'da açıkça teminat altına alınmamıştır. Bu durum, çocuk hakları literatüründe önemli bir eksiklik olarak eleştirilmekte

[76] Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), *Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Rehberi*, 2022.

ve çocuğun görüşüne saygı ilkesinin anayasal düzeyde güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Buna rağmen, Türk hukuk sistemi ve uygulamasında çocukların katılım hakkını tanımaya yönelik bazı adımlar atılmıştır. Öncelikle, Türkiye'nin onayladığı ÇHS, 1995 yılından bu yana iç hukukun parçasıdır ve Anayasa'nın 90. maddesine 2004'te eklenen fıkra uyarınca, temel haklara ilişkin uluslararası antlaşma hükümleri ile kanunların çatışması halinde uluslararası andlaşma hükmü esas alınacaktır. Bu nedenle, ÇHS'nin 12. maddesindeki çocuğun görüşünün dikkate alınması ilkesi, iç hukukta doğrudan uygulanma imkanına sahiptir. Nitekim uygulamada aile mahkemeleri ve çocuk mahkemeleri, özellikle belirli bir yaşın üzerindeki çocukların (genellikle 8-12 yaş ve üstü, olgunluk düzeyine göre) görüşlerinin alınmasına özen göstermeye başlamıştır. Örneğin, Türk Medenî Kanunu uyarınca, 8 yaşını doldurmuş bir çocuğun evlat edinilmesinde veya 12 yaşını doldurmuş bir çocuğun velayetinin belirlenmesinde çocuğun görüşünün hakimde bıraktığı izlenim dikkate alınabilmektedir. Yargıtay içtihatları da son yıllarda *"çocuğun üstün yararının gerçekleşebilmesi için çocuğun arzusu göz önünde bulundurulmalıdır"* şeklinde değerlendirmelere yer vermektedir.[77]

TBMM bünyesinde de çocuk katılımını güçlendirmeye yönelik kurumsal mekanizmalar oluşturulmuştur. 2011 yılında Başbakanlık genelgesiyle uygulamaya konan Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi kapsamında, il ve ilçe düzeylerinde çocuk hakları komiteleri kurulmuş ve çocukların yerel yönetimler ile kamu kurumlarına görüş ve önerilerini iletebilecekleri platformlar yaratılmıştır. Ayrıca TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu altında Çocuk Hakları İzleme Komitesi tesis edilmiş; bu komite milletvekilleri aracılığıyla Meclis'te çocuk hakları konusunda farkındalığı artırma ve çocukların taleplerini duyurma yönünde faaliyetler yürütmeye başlamıştır . Bunların yanı sıra, 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) içerisinde çocuk hakları ile ilgili şikayetleri ele almak üzere uzmanlık birimi tesis edilmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu, çocuklardan gelen başvuruları da incelemekte ve çocuk dostu kararlar verebilmektedir.[78] Bu

[77] Yargıtay 2. Hukuk Dairesi. (2018). E. 2016/18282, K. 2018/6427, T. 21.05.2018. ; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi. (2018). E. 2016/8726, K. 2018/610, T. 16.01.2018.

[78] Örneğin 2017'de bir ilköğretim öğrencisinin taşımalı eğitim kapsamında serviste yaşadığı sorunla ilgili yaptığı başvuru üzerine, Ombudsmanlık hızlı bir inceleme yaparak ilgili idarenin önlem almasını sağlamıştır.

gibi örnekler, çocukların idari süreçlere katılımının dolaylı mekanizmalar yoluyla da olsa mümkün olabileceğini göstermektedir.

6. Adil yargılanma hakkına yaklaşım ve Çocuk Adaleti

Adil yargılanma hakkı, 1982 Anayasası'nın 36. maddesiyle herkes için güvence altına alınan ve hukuki güvenlik ilkesinin temelini oluşturan bir haktır. Çocuklar da, ister suç mağduru ister suça sürüklenmiş olsunlar, adil yargılanma hakkından aynı şekilde yararlanırlar. Bunun yanı sıra Anayasa, çocukların yargılanmasıyla ilgili özel düzenlemelere de imkan tanımıştır. Nitekim Anayasa m.141/2, *"Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır... Ancak küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur"* diyerek çocuk yargılamasının genel yargılama usulünden farklı ve çocuğun özelliklerine özgü kurallarla düzenlenebileceğini öngörmüştür. Bu hüküm, çocuk adalet sisteminin temelini oluşturmuş ve Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulması için bir anayasal dayanak sağlamıştır. Gerçekten de, Anayasa yürürlüğe girdikten kısa süre sonra 1987 yılında 3413 sayılı Kanun ile ilk çocuk mahkemeleri faaliyete geçirilmiştir (fiilen Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kuruluşu 1979 tarihli 2253 sayılı Kanun ile öngörülmüş, askeri darbe dönemi gecikmeleri sonrası 1980'lerin sonunda yaygınlaşabilmiştir. Bugün itibarıyla, her ilde Çocuk Mahkemeleri ve ağır suçlara bakan Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuş durumdadır. Bu özel mahkemeler, eğitim almış hakim ve savcılar ile sosyal hizmet uzmanlarının katılımıyla, çocukların yargısal süreçte korunmasını ve rehabilitasyonunu merkeze alan bir yaklaşım sergilemektedir.[79]

Çocukların ceza sorumluluğu konusunda da 1982 Anayasası döneminde ilerlemeler kaydedilmiştir. Anayasa'da doğrudan cezai sorumluluk yaşı belirtilmemekle birlikte, 2005 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu, 12 yaşından küçük çocukların hiçbir ceza sorumluluğu olmayacağını, 12-15 yaş aralığındakilerin ise işledikleri fiilin anlam ve sonuçlarını kavrayıp kavrayamadıklarına göre sorumluluklarının değerlendirileceğini hükme bağlamıştır. Bu, uluslararası standartlarla uyumlu bir düzenlemedir. Ayrıca çocuk sanıklar bakımından savunma hakkının etkin kullanılması amacıyla, soruşturma ve kovuşturma evrelerinde 18 yaşından küçük şüpheli/sanığa baro

[79] Konuk, F. (2022). Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasına yönelik kamu politikası analizi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 4, 48–70.

tarafından ücretsiz avukat atanması mecburi hale getirilmiştir. Bu kural, adil yargılanma hakkının vazgeçilmezi olan hak temsili imkanını çocuklar için güvence altına almaktadır. Örneğin, Çocuk Koruma Kanunu m.15, suça sürüklenen çocuklara müdafi atanmasını zorunlu kılmış; aynı şekilde Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, çocukların ifadelerinin uzman eşliğinde alınması ve duruşmalarda mümkün olduğunca yetişkin sanıklardan ayrı oturumlarda yargılanmaları sağlanmıştır. Anayasa Mahkemesi de bu hususta, çocukların adalete erişimini kolaylaştırıcı yorumlar getirmektedir. AYM, bir kararında[80] uzun tutukluluk sürelerine ilişkin değerlendirme yaparken "tutuklu çocukların durumlarının yetişkinlerden farklı ve öncelikli olarak ele alınması, mümkün olan en kısa sürede yargılamalarının tamamlanması gerektiği" yönünde görüş bildirmiştir. Bu yaklaşım, çocuğun yüksek yararı ilkesinin yargısal süreçlere nüfuz etmesi açısından önem arz etmektedir.

Çocukların adalet sisteminde mağdur veya tanık konumunda oldukları hallerde de özel koruma tedbirleri uygulanmaktadır. Özellikle çocuk mağdurların ifadelerinin alınmasında travmayı minimize etmek amacıyla Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) ve adli görüşme odaları kullanılmaya başlanmıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu'na 2017'de eklenen hükümlerle, cinsel istismar veya şiddet mağduru çocukların tek seferde uzman eşliğinde ifade vermesi ve yeniden ifadesine başvurulmaması kuralı getirilmiştir. Bu düzenlemeler, çocukların ikincil örselenmesini önlemeyi amaçlar ve adil yargılanma hakkının çocuk boyutunu güçlendirir. Keza, 6284 sayılı Kanun kapsamındaki aile içi şiddet davalarında, çocukların mahkeme süreçlerine dâhil olurken psikososyal destek alması sağlanmaktadır.

TBMM tutanaklarına bakıldığında, çocuk adalet sistemine ilişkin reformların genellikle geniş mutabakatla ele alındığı görülmektedir. Örneğin, 2005 tarihli Çocuk Koruma Kanunu görüşmeleri sırasında milletvekilleri, çocuk mahkemelerinin yaygınlaştırılması ve çocuk ıslahevlerinin koşullarının iyileştirilmesi gereğinde birleşmişlerdir.[81] Yine 2010 Anayasa değişikliği görüşmeleri esnasında, m.41'e çocuk hakları ibaresi eklenirken, "çocukların adalet dahil her alanda yüksek yarar ilkesine göre

[80] AYM, E: 2014/19859, K: 2015/128

[81] Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2005). *Çocuk Koruma Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu* (S. Sayısı: 963).

korunacağı" sıklıkla vurgulanmıştır.[82] Bu ifadeler, yasama organının da çocuk hakları bilincini benimsediğini ve bunu anayasal düzeyde yansıtmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Adil yargılanma hakkı konusunda sağlanan anayasal ve yasal güvencelere karşın, uygulamada bazı sorunlar devam etmektedir. Özellikle çocuk ceza adaletinde uzun tutukluluk süreleri, çocuk ıslah evlerindeki rehabilitasyon eksiklikleri, bazı durumlarda çocukların yetişkin ceza infaz kurumlarında kalmaya devam etmesi gibi meseleler eleştiri konusu olmaktadır.[83] Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluyla gelen ve çocukların adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını içeren dosyalar, bu konudaki eksikliklerin altını çizmektedir. Örneğin, AYM 2018/3000 başvuru numaralı kararında, 15 yaşındaki bir çocuğun davasının makul sürede sonuçlandırılmayarak 4 yılı aşkın tutuklu kalmasının, masumiyet karinesini zedelediğine hükmedip başvurucunun kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu gibi kararlar, çocuk yargılamasında süre, usul ve infaz koşulları bakımından reform ihtiyacına işaret etmektedir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), Türkiye'de çocukların korunmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. 2005 yılında yürürlüğe giren bu kanun, hem "korunma ihtiyacı olan çocuklar" (ihmal veya istismar riski altındaki, kimsesiz, terk edilmiş, suça maruz kalmış çocuklar gibi) hem de "suça sürüklenen çocuklar" (yasa ile çatışma haline giren, suç işlediği iddia edilen çocuklar) hakkında alınacak tedbirleri ve yapılacak işlemleri düzenlemektedir. ÇKK, çocuğun üstün yararı ilkesini esas alarak, çocuk mahkemelerinin kuruluş ve yetkilerini, korunma tedbirlerinin türlerini (eğitim, danışmanlık, sağlık, barınma ve bakım tedbirleri gibi) ve yargılama usullerini belirler.

Bu kanunla birlikte, çocuk adalet sistemi büyük ölçüde yetişkin sisteminden ayrıştırılmış; çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemeleri ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. ÇKK, suça sürüklenen çocuklara yönelik ceza soruşturması ve

[82] Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2010). *Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Gerekçesi* (S. Sayısı: 5982).
[83] Erbay, A. (2017). Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarının Çocuk Tutuklu/Hükümlüler Üstündeki Psikolojik Etkileri. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 3(1), 23–33.

kovuşturmasında özgürlüğün kısıtlanmasının son çare olması ilkesini vurgular. Kanun, 12 yaşından küçük çocukların hiçbir surette cezai sorumluluğu olmadığını zaten Türk Ceza Kanunu'na (TCK md. 31) paralel biçimde kabul etmekte; 12-18 yaş arası çocuklar için ise yaş gruplarına göre farklı ceza adaleti süreçleri öngörmektedir. Nitekim Türk Ceza Kanunu m.31, 12 yaşını doldurmamış çocukların cezai sorumluluğunun bulunmadığını açıkça belirtir. 12-15 yaş arasında olup da işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olanların da sorumluluğu yoktur; algılama yeteneği mevcutsa dahi alacakları cezalarda yaş indirimi uygulanır (örneğin, ömür boyu hapis gerektiren bir suç işlemiş 12-15 yaş grubu çocuk, en fazla 15 yıla kadar hapisle cezalandırılabilir; diğer cezaları yarı oranında indirilir ve hiçbir fiil için 7 yılı aşan hapis verilemez). 15-18 yaş arasındaki çocuklar için de benzer şekilde cezalar belirli oranlarda indirilmektedir; örneğin ağırlaştırılmış müebbet gerektiren suçlarda 18-24 yıl hapis, diğer hallerde cezanın üçte biri indirilerek en fazla 12 yıla kadar hapis verilebilmektedir. Bu yasal düzenlemeler, çocukların ceza adaletinde yaşlarına uygun muamele görmesini sağlamayı amaçlar.

Uygulamada, Türkiye'de çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemeleri, suça sürüklenen çocukların davalarını görmekte; ayrıca çocuklara özgü infaz kurumları (ıslahevi niteliğindeki Çocuk Eğitimevleri) ve çocuk ceza infaz kurumları bulunmaktadır. Ancak pratikte bazı sorunlar devam etmektedir. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri verilerine göre 1 Kasım 2022 itibariyle ceza infaz kurumlarında toplam 2.510 çocuk bulunmaktaydı; bunların 1.709'u tutuklu (yargılaması devam eden), 801'i hükümlü statüsündedir. Bu çocukların büyük kısmı kapalı ceza infaz kurumlarında tutulmakta, sadece 246 kadar hükümlü çocuk eğitimevlerinde bulunmaktadır.[84] Bu veriler, her ne kadar kanun çocuk özgürlüğünden yoksun bırakmayı son çare olarak öngörse de, pratikte tutuklu yargılamanın sık başvurulan bir tedbir olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Uzmanlar, son yıllarda hüküm alan çocuk sayısının arttığına, çocuk adaletinde daha çok özgürlük kısıtlayıcı cezalara yönelindiğine dikkat çekerek sistemin "çocuk dostu" olmaktan uzaklaştığını vurgulamaktadır.[85] Yine de, Çocuk Koruma Kanunu ile kurulan

[84] Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2023). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2022* (Haber Bülteni No: 2).
[85] Karataş, Z. ve Mavili, A. (2019). Çocuk adalet sisteminde suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalarda karşılaşılan sorunlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(45), 1014–1035.

sistem kapsamında denetimli serbestlik, mağdur çocuklar için adli görüşme odaları, çocuk izlem merkezleri gibi uygulamalar yaygınlaştırılmakta; çocuk mahkemesi hakim ve savcıları ile kolluk görevlilerine özel eğitimler verilmektedir. Türkiye'de çocuk adaletine ilişkin mevzuat, büyük ölçüde uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmiş olsa da uygulamadaki aksaklıklar, kaynak ve uzman eksiklikleri ile toplumsal farkındalık boyutları geliştirmeyi gerektirmektedir.[86]

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), çocukları suç fiillerine karşı korumak üzere özel hükümler içermektedir. TCK'da çocuklara karşı suçlar daha ağır yaptırımlara tabi tutulmuştur. Örneğin, çocuklara yönelik cinsel istismar ayrı bir madde olarak düzenlenmiş (TCK md.103) ve ceza alt sınırları yüksek tutulmuştur. 15 yaşın altındaki çocuklarla her türlü cinsel ilişki rızaya bakılmaksızın suç sayılır; 12 yaş altı çocuklara karşı cinsel istismar fiilleri için ceza oranları daha da ağırlaştırılır. 15-18 yaş arasındaki ergenlerle rızaya dayalı cinsel ilişki ise (aradaki yaş farkı ve koşullara bağlı olarak) ayrı bir suç tipi kapsamında değerlendirilebilir (reşit olmayanla cinsel ilişki suçu, TCK md.104) ve şikayete bağlıdır. Çocuk pornografisi (m.226) suçu ile çocukların fuhşa teşvik ve aracılık edilmesi (m.227) gibi suçlar ayrıca tanımlanmış ve ciddi hapis cezaları öngörülmüştür. Çocuğa karşı kasten öldürme suçu, yetişkine karşı işlenene göre daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hal olarak düzenlenmiştir (müebbet hapis yerine ağırlaştırılmış müebbet verilir). Çocuk kaçırma ve alıkoyma (TCK md.234) eylemleri suç olarak tanımlanmıştır.

Aile içi şiddet veya ihmal durumlarında da TCK'nın genel hükümleri çerçevesinde çocuklara karşı işlenen yaralama, eziyet, terk gibi fiiller cezalandırılır. Örneğin, bir ebeveynin küçük çocuğunu kasten terk etmesi (bakımsız ve denetimsiz bırakması) TCK md.233 kapsamında suçtur. Bu ceza hükümleri, çocukların bedensel ve ruhsal bütünlüğünü korumayı amaçlayan cezai tedbirlerdir. Uygulamada son yıllarda çocukların cinsel istismarı davalarında yüksek cezalar verilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra, yargı sistemi içinde Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) kurulması gibi yenilikler, özellikle istismar mağduru çocukların ifadelerinin tek seferde ve uzmanlar eşliğinde alınarak ikincil travmanın önlenmesini hedefler. Ceza kanunu alanında görülen bir diğer önemli konu, çocukların zorla suç örgütlerinde kullanılması veya silahlı çatışmalara

[86] Karataş, Z. ve Mavili, A. (2019).

dahil edilmesidir. Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, 18 yaşından küçüklerin silahlı örgüt üyeliği ve propaganda gibi suç isnatlarında çocuk mahkemelerinin görevli olması ve çocuklara özgü hükümler uygulanması sağlanmıştır (2010'daki TMK değişiklikleri ile). Böylece geçmişte yaşanan, özellikle belli bölgelerde gösterilere katılan çocukların ağır ceza mahkemelerinde yargılanması sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Türk Ceza Kanunu ve ilgili ceza mevzuatı, çocukları suça karşı koruma konusunda genel olarak uluslararası standartlara yaklaşmış olsa da, uygulamadaki eksiklikler (uzun yargılama süreçleri, koruyucu tedbirlerin yetersiz uygulanması gibi) mevcuttur. Yine de hukuki çerçeve, çocukların her türlü istismar, ihmal ve şiddetten korunmasını hedefleyen kapsamlı hükümler içermektedir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) çocukların özel hukuk alanındaki haklarını düzenlemektedir. TMK'ya göre 18 yaşını doldurmayan herkes çocuk (küçük) kabul edilir ve kural olarak yasal işlemlerde tam ehliyeti yoktur; yasal temsilcisi (veli veya vasi) aracılığıyla işlem yapabilir. Medeni Kanun, çocuğun velayet altında bulundukları ana ve babalarının hak ve yükümlülüklerini (eğitim, bakım, temsil, terbiye vs.) belirler. Boşanma veya ayrılık halinde velayet düzenlemelerinde çocuğun üstün yararı gözetilir ve hakim, uygun görürse çocuğun görüşünü de dinleyebilir. Kanun, çocuğun isminin belirlenmesi hakkını da düzenler; doğumdan itibaren anne ve baba çocuğa iki isim koyabilir. Çocuğun soyadı ise evlilik birliği içinde doğmuşsa ailenin soyadı, dışında doğmuşsa annenin soyadı olarak belirlenir (babanın tanıması veya hakim kararıyla babaya bağlanırsa babanın soyadını alabilir). Evlat edinme müessesesi TMK'da ayrıntılı düzenlenmiş ve çocuğun menfaatine uygun biçimde şartlara bağlanmıştır: Evlat edinme için evlat edinenin en az 30 yaşında olması ve en az 5 yıldır evli olması (veya 30 yaşını geçmiş bekâr) gibi koşullar öngörülmüştür. Ayrıca evlat edinilecek çocuk, küçük ise, biyolojik anne-babanın rızası ve mahkeme kararıyla evlat edinilebilir; burada da çocuğun yüksek yararı ve rızası (eğer yaşı ve zekâ düzeyi uygunsa) dikkate alınır. Evlilik yaşı da çocuk hakları açısından kritik bir konudur: TMK uyarınca evlenme ehliyeti 17 yaşın doldurulmasına bağlanmıştır; olağanüstü durumlarda ise 16 yaşını doldurmuş bir çocuk, mahkeme kararı ve velilerin izniyle evlenebilir. 17 yaş altındaki evlilikler resmi olarak yasaktır ve bu yasağın ihlali cezai yaptırıma tabidir (TCK md. 124, küçük yaşta evlilik veya dini nikâh töreni yaptırma suçu). Türkiye'de bu alanda önemli gelişmeler kaydedilmiş; erken yaşta resmi evlilik oranları yıllar içinde belirgin şekilde azalmıştır. TÜİK verilerine göre 16-17 yaş grubundaki kız

çocuklarının resmi evliliklerinin toplam evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında %7,3 iken 2022'de %2'ye düşmüştür.[87] Bu olumlu trend, yasal düzenlemelerin sıkılaşması ve toplumsal farkındalık kampanyalarıyla desteklenmiştir. Bununla birlikte, yasal çerçeve dışında kalan dini törenle yapılan erken evlilikler veya imam nikâhı gibi uygulamalar bazı bölgelerde halen sorun olmaya devam etmektedir. TMK ayrıca nafaka ve miras hakları bakımından da çocukları korur: Evlilik dışında doğan çocuklar tanıma veya babalık hükmü ile babaya bağlandığında, evlilik içi doğan çocuklarla aynı miras haklarına sahiptir. Tüm çocuklar için ergin olana dek anne-babanın bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü (nafaka yükümlülüğü) sürer. Bu düzenlemeler, medeni hukuk alanında çocukların ihmal edilmemesi ve eşit muamele görmesine yöneliktir.

7. Diğer ilgili mevzuat ve kurumlardaki gelişmeler

Türkiye'de çocuk haklarını ilgilendiren bir dizi özel düzenleme ve kurum bulunmaktadır. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 2012'de yapılan değişikliklerle zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarmış (4+4+4 sistemi) ve devlet okullarında ücretsiz eğitimi pekiştirmiştir. Milli Eğitim Temel Kanunu ve ilgili yönetmelikler, eğitimde fırsat eşitliği ve kız çocuklarının okullaşması konusunda hükümler barındırır. İş Kanunu (4857 sayılı), çocuk ve genç işçilerin çalışma koşullarını ayrıntılı düzenler; 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması kural olarak yasaktır, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış çocuklar ancak hafif işlerde çalıştırılabilir (eğitimlerine engel olmayacak ve sağlıklarına zarar vermeyecek işlerde). 16-17 yaş arasındaki genç işçilerin ise ağır ve tehlikeli işlerde çalışması yasaklanmıştır; hangi işlerin çocuklar tarafından yapılabileceği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca çıkarılan yönetmeliklerle belirlenmiştir. Bu bağlamda, "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" çocuk işçiliğini sınırlandıran önemli bir mevzuattır. Sosyal Hizmetler Kanunu (2828) kapsamında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çocuk bakım yurtları, sevgi evleri ve çocuk destek merkezleri gibi kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Korunmaya muhtaç veya risk altındaki çocuklar, mahkeme kararıyla bu kurumların himayesine alınabilmekte; ayrıca koruyucu aile hizmetleriyle, aile yanında bakım desteklenmektedir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), 2016 yılında kurulan ulusal insan hakları kurumu olarak, çocuk

[87] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *İstatistiklerle Çocuk 2022*.

haklarının ihlali iddialarını (özellikle ayrımcılık yasağı bağlamında) inceleyebilmekte ve tavsiye kararları verebilmektedir. TİHEK, ulusal önleme mekanizması sıfatıyla kapalı kurumlarda (cezaevleri, yetiştirme yurtları vb.) çocukların durumunu denetlemek üzere ziyaretler yapmakta; çocuk hakları konusunda raporlar yayımlamaktadır.[88] TBMM bünyesinde Çocuk Hakları İzleme Komitesi 2008'de kurulmuş ve milletvekillerinden oluşan bu alt komisyon, çocuklarla ilgili yasa uygulamalarını ve politikaları izleme görevi üstlenmiştir. İdari anlamda ise, çocuk hakları alanında koordinasyon görevi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndadır. Bakanlık, illerde Çocuk Hakları İl Komiteleri oluşturarak çocukların karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmektedir; bu komitelerde çocuk temsilciler de yer almakta ve bulundukları illerde çocukların sorunlarını ilgili mercilere iletmektedirler. 2023 yılında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan "Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2028)" yürürlüğe konulmuştur.[89] Bu strateji belgesi, çocuk haklarının hayata geçirilmesi için bütüncül bir yaklaşım ortaya koymakta; eğitim, sağlık, sosyal koruma, adalete erişim haklarının güçlendirilmesi, çocuk işçiliğinin ve her türlü çocuğa karşı şiddetin önlenmesi ve çocuk katılımının artırılması gibi alanlarda somut hedefler ve eylemler içermektedir. Söz konusu plan dahilinde, ilgili tüm kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle 2028'e kadar çocuk haklarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece Türkiye, ulusal düzeyde hem yasal hem kurumsal anlamda kapsamlı bir çocuk koruma sistemi tesis etmiş görünmektedir.[90]

I. Türkiye'de Çocuk Haklarının Mevcut Durumu

1982 Anayasası, getirdiği çeşitli hükümler ve özellikle 2010 değişiklikleriyle, çocuk haklarının anayasal düzeyde tanınması ve korunması konusunda önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yaşam, gelişim (sağlık ve eğitim), korunma, katılım ve adalet hakları bakımından Anayasa'da doğrudan veya dolaylı güvenceler mevcuttur. Ancak Anayasamız, çocuk haklarını tek bir başlık altında toplamadığı ve çocuğu hak öznesi olarak ele alan

[88] Fendoğlu, H. T. (2024). s. 60 vd.
[89] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2028).*
[90] Fendoğlu, H. T. (2021). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 164 vd

kapsamlı bir yaklaşım sergilemediği için eleştirilmektedir.[91] 2010 yılında m.41'e "çocuk hakları" ibaresinin eklenmesi ve çocuklara ilişkin özel hükümlerin getirilmesi, bu alandaki eksikliği gidermeye yönelik önemli bir adım olsa da, halen, çocuğun görüşünün dinlenmesi, çocuğun yüksek yararının tüm kamusal eylem ve işlemlerde öncelikli gözetilmesi gibi ilkelerin Anayasa'da açıkça yazılı olmadığı görülmektedir.

Uygulama açısından bakıldığında, son kırk yılda Türkiye'de çocuk hakları alanında dikkate değer gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası sözleşmelerin onaylanması, özellikle ÇHS'nin iç hukuka dahil olması, yasal mevzuatın çocuk hakları perspektifiyle yenilenmesini sağlamıştır. Medenî Kanun, Türk Ceza Kanunu, İş Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu gibi temel yasalarda çocuk lehine düzenlemeler yapılmış; çocuk mahkemeleri ve ilgili koruyucu kurumlar oluşturulmuştur. Anayasa Mahkemesi, çocuk haklarıyla ilgili kararlarında çoğu zaman çocuğun üstün yararı ve eşitlik ilkelerini gözeten içtihatlar geliştirmiştir. Örneğin evlilik dışı çocukların miras hakları, zorunlu eğitim, çocuk işçiliği cezaları gibi konularda AYM kararları, mevzuatın çocuk haklarına uygun biçimde yorumlanmasına katkıda bulunmuştur. TBMM'de de çocuk haklarına ilişkin konular, partiler üstü bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmış; zaman zaman araştırma komisyonları kurulmuş, çocuk istismarının ve işçiliğinin önlenmesi gibi başlıklarda ulusal eylem planları onaylanmıştır.

Bununla birlikte, mevcut anayasal ve yasal çerçevenin uygulamada tam anlamıyla hayata geçirilmesinde sorunlar olduğu da bir gerçektir. Çocuk işçiliği halen tamamen sona erdirilememiş ve on binlerce çocuk eğitimin dışında kalarak çalışmak zorunda kalmaktadır.[92] Çocuk istismarı ve aile içi şiddet vakaları, her ne kadar kanunen ağır yaptırımlara bağlansa da, toplumda varlığını sürdürmekte; bu da koruyucu-önleyici hizmetlerin yetersizliğini göstermektedir. Eğitim hakkı alanında, özellikle okul öncesi eğitimde katılım oranlarının istenen düzeye gelmemesi ve ortaöğretimden terk oranlarının varlığı, çocukların gelişim haklarına dair sorunlardır. Çocuk adalet sistemi ise, tüm iyileştirmelere rağmen zaman zaman eleştirilmekte; özellikle ceza infaz kurumlarındaki çocukların durumu, tutukluluk sürelerinin uzunluğu veya suça sürüklenen çocukların topluma kazandırılmasındaki eksikler

[91] Yokuş, S. (2020). Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası'nın Evrimi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37(2), 1–25

[92] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Çalışan Çocuk İstatistikleri, 2019 Temel Bulgular*.

dile getirilmektedir. Örneğin, 2020 yılında Avrupa Konseyi Organize Suçlara Karşı Uzmanlar Komitesi (GRECO) raporu, Türkiye'de çocuk yaştaki tutukluların tutulduğu cezaevlerindeki koşulların geliştirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.[93] Katılım hakkı konusunda ise, çocukların kendilerini ilgilendiren yerel ve ulusal kararlara katılım mekanizmalarının henüz yeterince kurumsallaşmadığı, çocuk meclisleri gibi yapıların daha çok danışma düzeyinde kaldığı gözlenmektedir.

Bu tablo karşısında getirilebilecek düzenleme önerileri üç düzlemde yoğunlaşmaktadır: Anayasal, yasal ve idari. Anayasal düzeyde, çocuk haklarıyla ilgili daha kapsamlı bir düzenleme yapılması önerisi gündemdedir. 2011-2013 yılları arasında faaliyet gösteren Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda bazı sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler, Anayasa'ya çocuk hakları konusunda ayrı bir madde eklenmesini ve "çocuğun üstün yararı" ilkesinin açıkça yazılmasını teklif etmişlerdir. Bu kapsamda, Anayasa'ya *"Devlet, çocuğun yüksek yararını gözeterek her türlü ihmal, istismar ve şiddete karşı çocuğu korur; çocuğun görüşlerini özgürce ifade edebilmesini ve toplumsal hayata etkin katılımını sağlayacak tedbirleri alır"* şeklinde bir ibare konulması fikri tartışılmıştır. Bu değişiklik gerçekleşmemiş olsa da, benzeri öneriler güncelliğini korumaktadır.[94] Mevcut durumda çocuklara ilişkin hükümler birçok farklı kanuna dağılmış haldedir; tek bir çocuk hakları çerçeve kanunu, hak ve yükümlülükleri bir arada toplayarak farkındalığı artırabilir. Ayrıca, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun uygulamada karşılaşılan zorluklar ışığında güncellenmesi, özellikle koruyucu aile hizmetleri, istismar mağduru çocukların rehabilitasyonu ve suça sürüklenen çocukların topluma entegrasyonu konularında iyileştirmeler yapılması dillendirilmektedir.[95]

İdari bakımdan da reform ihtiyacı söz konusudur. Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, burada anahtar role sahiptir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çocuk politikaları ile ilgilenen birimlerin personel ve kaynak açısından desteklenmesi, sosyal hizmet uzmanlarının sayıca artırılması önemlidir. Yerel yönetimlerin çocuklara yönelik sosyal hizmetlerde (kreş, etüt merkezi, gençlik merkezi vb.) daha aktif rol alması teşvik

[93] Avrupa Komisyonu. (2021). *2021 Türkiye Raporu* (İKV Özeti).
[94] SETA. (2015). *Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi: Uzlaşılan Maddeler ve Anayasa*.
[95] Dursun, Y., Atamtürk, E. (2023). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na Yeni Bir Koruyucu Önleyici Tedbir Önerisi: Rekreasyon ve Spor Tedbiri.

edilmelidir. Okullarda psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi, risk altındaki çocukların erken tespiti bakımından kritik görülmektedir. Çocuk hakları bilincinin toplum genelinde yaygınlaştırılması da uzun vadeli bir hedeftir. Bu amaçla, eğitim müfredatına çocuk haklarına dair bilgilerin konulması, ebeveyn eğitim programları ve medya kampanyalarıyla toplumun tüm kesimlerinde çocukların hak sahibi bireyler olduğuna dair farkındalık yaratılması önerilmektedir.[96]

Özetle, 1982 Anayasası ve devamındaki yasal düzenlemeler, Türkiye'de çocuk hakları alanında önemli ilerlemeler sağlamış, çocukların birçok temel hakkı anayasal güvenceye kavuşmuştur. Anayasa Mahkemesi kararları ve TBMM'nin zaman içindeki düzenlemeleri, bu hakların somut içeriğini doldurmuştur. Ancak mevzuat ile uygulama arasındaki boşluklar tamamen kapatılabilmiş değildir. Çocuk haklarının tam manasıyla hayata geçirilebilmesi için, hukuki çerçevenin sürekli gözden geçirilmesi, gereken yerlerde anayasal ve yasal reformların yapılması ve en önemlisi mevcut hükümlerin etkili şekilde uygulanması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, "çocuğun üstün yararı", sadece bir yasal ilke değil, aynı zamanda toplumsal gelişmişliğin göstergesidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın da ruhuna uygun olarak, çocukların haklarına saygı ve bu hakların korunması konusunda atılacak her adım, ülkenin geleceğine yapılan en değerli yatırım olacaktır.

1. Eğitim hakkı

Eğitim hakkı, Türkiye'de Anayasa ve yasal düzenlemelerle güvence altına alınmış en temel çocuk haklarından biridir. Anayasa'nın 42. maddesinde ifadesini bulan bu hakka göre, ilköğretim kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunlu ve Devlet okullarında parasızdır. 2012 yılında gerçekleştirilen reformla, zorunlu eğitim süresi kademeli olarak 12 yıla (4+4+4) çıkarılmış, böylece ortaöğretimin (lise) de fiilen zorunlu hale gelmesi hedeflenmiştir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, eğitimde fırsat eşitliğini, okul çağındaki çocuklara eğitim hizmetinin ayrım gözetilmeksizin sunulmasını ve eğitimin Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş değerlerle yürütülmesini öngörür. Çocuk hakları açısından bu, her

[96] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2028).*

çocuğun nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim alma hakkını vurgular. Kanunlar, engelli çocukların eğitimi (Özel Eğitim Hakkında Kanun ve yönetmelikler), kız çocuklarının okullaşmasının teşviki (örneğin taşımalı eğitim, burslar, şartlı nakit transferi programları) gibi konularda da detaylar içerir.

Son yıllarda Türkiye'de eğitim alanında erişim konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. TÜİK "İstatistiklerle Çocuk 2022" verilerine göre 2021/22 öğretim yılında ilkokul seviyesinde net okullaşma oranı %93,2, ortaokulda %89,8 ve ortaöğretimde %89,7 olarak gerçekleşmiştir.[97] Bu oranlar, özellikle ortaöğretimde önceki yıllara göre belirgin bir iyileşmeye işaret etmektedir. Örneğin 2010'ların başında %60'larda olan lise okullaşma oranı, zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasıyla birlikte %90'a yaklaşmıştır. Eğitim kademelerine göre okul tamamlama oranları da artış trendindedir: 2021/22 itibarıyla çocukların ilkokulu tamamlama oranı %98,4, ortaokulu tamamlama oranı %96,4 ve ortaöğretimi tamamlama oranı %77,9 olarak ölçülmüştür. Yani her 100 çocuktan 98'i ilkokulu, 96'sı ortaokulu bitirmekte; yaklaşık 78'i lise diploması alabilmektedir. Lise mezuniyet oranının %100'e ulaşmamış olması, özellikle sosyoekonomik zorluklar veya erken yaşta işgücüne katılım gibi nedenlerle bazı çocukların lise eğitimini tamamlayamadığını göstermektedir. Ancak eğitimin her kademesinde kız ve erkek çocukların okullaşma oranları arasındaki fark büyük ölçüde kapanmıştır. Geçmişte kız çocuklarının aleyhine olan okullaşma farklılıkları, günümüzde kızların oranının yer yer erkekleri yakaladığı hatta geçtiği bir noktaya gelmiştir. Örneğin ortaöğretim tamamlama oranı kızlarda %79,6 iken erkeklerde %76,2'dir. Bu durum, kız çocuklarının eğitime erişiminde uzun yıllardır sürdürülen seferberliklerin (Haydi Kızlar Okula kampanyaları, burs ve yurt imkanlarının artırılması vb.) sonuç verdiğine işaret etmektedir.[98]

Nicel göstergelerdeki iyileşmeye rağmen, eğitim hakkının hayata geçirilmesinde bazı sorunlar devam etmektedir. Bölgesel farklılıklar, Türkiye'de eğitime erişimde önemli bir etkendir. Doğu ve Güneydoğu illerinde okullaşma oranları uzun süre ülke ortalamasının gerisinde kalmış olsa da, son dönemde bu illerde de ciddi ilerlemeler sağlanmıştır. Yine de, özellikle kırsal bölgelerde ve mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarında devamsızlık ve

[97] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *İstatistiklerle Çocuk 2022*.
[98] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *İstatistiklerle Çocuk 2022*.

okul terki sorunları görülmektedir. Okul terkine yol açan faktörler arasında ekonomik güçlükler, ailelerin eğitim düzeyi, erkek çocukların erken yaşta çalışmaya yönelmesi veya kız çocuklarının erken evlilik veya ev içi yükümlülükler nedeniyle eğitimden kopması sayılabilir. Devlet, bu sorunlara karşı şartlı eğitim yardımı gibi programlarla düşük gelirli ailelere çocuklarını okula göndermeleri için nakit destek sağlamaktadır. Taşımalı eğitim sistemi ile nüfusu az ve okulu olmayan köylerin çocukları servislerle merkezi okullara taşınmakta, böylece coğrafi engeller aşılmaya çalışılmaktadır. Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar açısından da kapsayıcılık geliştirilmesi gereken bir alandır. Kaynaştırma eğitimi politikalarıyla hafif ve orta düzey engelli çocukların akranlarıyla birlikte normal sınıflarda eğitim görmeleri desteklenmektedir; ancak fiziksel erişilebilirlik, özel eğitim öğretmeni ve kaynak odası eksiklikleri gibi nedenlerle tüm engelli çocuklar nitelikli eğitime tam erişememektedir.[99] Eğitimin niteliği kadar okul ortamındaki psikososyal iklim de önemli olup, zorbalık, psikolojik baskı ve sınav baskısı gibi unsurlar, çocukların okul deneyimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda akran arabuluculuğu, rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve okul iklimi iyileştirme projeleri yürütmektedir.

Türkiye, dünyada en fazla sığınmacı barındıran ülke konumunda olup 3,6 milyondan fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmakta, bunların yaklaşık 1,7 milyonu çocuk yaştadır.[100] Sığınmacı çocukların eğitime erişimi, Türkiye'nin karşılaştığı en büyük çocuk hakları sınamalarından biridir. Hükümet, 2016 yılından itibaren Suriyeli çocukları geçici eğitim merkezlerinden alıp kademeli olarak Türk eğitim sistemine entegre etme politikası izlemiştir. Bu kapsamda resmi okullara kayıt olan Suriyeli öğrenci sayısı 800 bine yaklaşmıştır. Okul çağındaki Suriyeli çocukların okullaşma oranı ilk yıllarda çok düşükken, 2020'lere gelindiğinde ilkokul düzeyinde %90'a yakın, ortaöğretimde %70'ler civarına yükselmiştir. Yine de özellikle 15-17 yaş grubunda bir kısım mülteci çocuk eğitimin dışında kalmıştır. UNICEF ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2020 raporuna göre hâlâ yaklaşık 400 bin mülteci çocuk okul dışında bulunmaktadır.[101] Bu çocukların eğitime kazandırılması için dil kursları, telafi eğitimleri, ikinci şans okulları gibi girişimler sürmektedir. 2023 yılındaki deprem felaketi de (Kahramanmaraş merkezli depremler) hem Türk hem de mülteci

[99] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). Türkiye Çocuk Araştırması 2022.
[100] UNICEF. (2023). *Suriyeli Okul Dışı Kalmış Çocuklar ile İlgili Analiz Raporu*.
[101] İNSAMER. (2019). *Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu*.

çocukların eğitimine ciddi sekte vurmuş; etkilenen bölgelerde yüz binlerce çocuk için psikososyal destek ve telafi eğitimi programları devreye alınmıştır. Eğitim hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için, Türkiye'de hem vatandaş çocuklar hem de geçici koruma altındaki çocuklar bakımından kapasite artırımı, öğretmen eğitimi, altyapı yatırımları ve kapsayıcı eğitim yöntemlerinin yaygınlaşması gerektiği uzmanlarca dile getirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi de Türkiye ile ilgili son gözlem raporlarında, özellikle engelli çocuklar, kız çocukları, mülteci ve azınlık gruplarından çocuklar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve herkes için kaliteli eğitimin sağlanması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.[102]

2. Sağlık hakkı

Çocukların sağlık hakkı, doğumdan itibaren başlar ve yaşamın ilk yıllarından ergenliğe dek geniş bir yelpazede sağlık hizmetlerine erişimi kapsar. Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, çocukların sağlık güvencesini düzenler. 18 yaşın altındaki tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, anne veya babalarının sosyal güvencesi olsun olmasın, genel sağlık sigortası kapsamında ücretsiz sağlık hizmeti alabilmektedir. Bu uygulama, 2008'den itibaren Genel Sağlık Sigortası sistemiyle birlikte yürürlüğe konmuş ve hiçbir çocuğun maddi imkansızlık nedeniyle sağlık hizmetinden mahrum kalmamasını hedeflemiştir. Nitekim Hükümet yetkilileri, Türkiye'de 18 yaş altı tüm çocukların (mülteciler dahil) ücretsiz sağlık hizmetine ve birinci basamak aile hekimliği hizmetlerine erişebildiğini uluslararası platformlarda beyan etmiştir.[103] Sağlık Bakanlığı, çocukların aşılanması, izlenmesi ve hastalıklarının tedavisi için ülke çapında yaygın bir altyapıya sahiptir. Aşılama programı, çocuk haklarının yaşama ve gelişme hakkı boyutunda en başarılı uygulamalardan biridir; Türkiye'de tüm bebek ve çocuklara kızamık, çocuk felci, BCG, Hepatit B, Hepatit A, difteri, boğmaca, tetanos, pnömokok, suçiçeği, KPA gibi aşılar ücretsiz uygulanmakta ve aşılama oranları %98 seviyelerine ulaşmaktadır. Bu sayede, eskiden çocuklar arasında yüksek ölüm ya da sakatlık nedeni olan pek çok hastalık (örneğin çocuk felci) eradike edilmiş veya kontrol

[102] UN Committee on the Rights of the Child. (2023). *Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye*. CRC/C/TUR/CO/4-5.
[103] Demirci, E. S. (2024, 11 Ekim). GSS'li gençler için yasa değişikliğine ihtiyaç var. *Sosyal Güvenlik Müşavirleri Derneği*.

altına alınmıştır. Ana çocuk sağlığı hizmetleri kapsamında, gebelik izlemleri, doğum hizmetleri ve yeni doğan takibi de kritik önemdedir. Türkiye'de hastanede gerçekleşen doğumların oranı 2021 itibarıyla %97,5'e yükselmiştir. ((2010'da %91,6 idi), bu da anne ve bebek ölüm oranlarının azaltılmasına katkı sunmuştur. Yenidoğan tarama programları ile her bebek fenilketonüri, hipotiroidi, işitme taraması gibi testlerden geçirilerek erken tanı ve tedavi imkanı sağlanmaktadır. [104]

Çocuk sağlığı alanındaki ilerlemelerin en somut göstergelerinden biri, bebek ve çocuk ölüm hızlarında görülmektedir. Bebek ölüm hızı (1 yaş altı ölüm oranı), Türkiye'de yıllar içinde belirgin şekilde azalmıştır. 2009 yılında binde 13,9 olan bebek ölüm hızı, 2021 yılında binde 9,2'ye düşmüştür. Bu rakamlar, sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlaşması, aşılama ve beslenme programlarının başarısı ve genel refah düzeyinin artmasıyla bağlantılıdır. Anne sütüyle beslenme, bebek sağlığı için teşvik edilen önemli bir husus olup Sağlık Bakanlığı "Bebek Dostu Hastane" inisiyatifiyle ilk 6 ay sadece anne sütü oranlarını artırmaya çalışmaktadır. Çocukların büyüme-gelişme izlemleri aile hekimleri tarafından düzenli yapıldığı için, büyüme geriliği veya beslenme bozuklukları erken fark edilmektedir. Türkiye'de çocuklarda kronik yetersiz beslenme geçmişe oranla azalsa da, özellikle bazı yoksul hane ve bölgelerde bodurluk (stunting) sorunu tamamen bitmiş değildir. Okullarda uygulanan ücretsiz süt programı veya okul yemeği pilot uygulamaları, çocukların beslenme durumunu iyileştirmeyi hedefleyen politikalardandır.

Çocuk sağlığı hizmetlerinde Türkiye genel olarak iyi göstergelere sahip olmakla birlikte, bölgeler arası eşitsizlikler burada da kendini gösterebilir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bebek ölüm hızları ülke ortalamasının bir miktar üzerindedir; bu durum, hem coğrafi erişim zorlukları hem de anne eğitim düzeyi, akraba evliliği gibi sosyokültürel etkenlerle bağlantılı olabilir. Devlet, kırsal ve dezavantajlı bölgelerde Gezici sağlık ekipleri ve Aile Sağlığı Merkezleri vasıtasıyla hizmet sunumunu yaygınlaştırmıştır. Ayrıca mobil sağlık araçları ve sağlık evleri ile temel hizmetlerin ulaşmadığı yer bırakılmamaya çalışılmaktadır. Mülteci çocukların sağlık hakkı da önemli bir gündemdir: Geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklar, Göç İdaresi ve Sağlık Bakanlığı iş birliğiyle kurulan Göçmen Sağlığı Merkezlerinde ana dil desteğiyle hizmet almaktadır. Aşılama ve poliklinik hizmetleri bu merkezlerde ücretsiz verilerek salgın hastalıkların

[104] Sağlık Bakanlığı. (2023). *Yenidoğan Tarama Programları*.

önlenmesi sağlanmıştır. Ancak kayıt dışı durumda olan veya belirli sebeplerle sisteme dahil olamamış yabancı çocuklara erişim noktasında sivil toplumun destekleyici rolü önem taşımaktadır. [105]

Çocuk sağlığı denince akla gelen bir diğer boyut, ergen sağlığı ve ruh sağlığıdır. Özellikle ergenlik çağındaki gençlerin üreme sağlığı eğitimi, madde bağımlılığından korunma ve ruhsal iyi oluş hallerine yönelik çalışmalar son yıllarda artmıştır. Okullarda rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimleri, risk altındaki çocukları belirleyip yönlendirmeye çalışmaktadır. Yine de, intihar vakaları veya maddeyle tanışma yaşının düşmesi gibi sorunlar zaman zaman gündeme gelmekte, bu da daha kapsayıcı önleyici programların gerekliliğine işaret etmektedir. Çocuk ve ergen psikiyatri hizmetlerinin büyük şehirler dışında yetersiz kalması, uzman sayısının azlığı gibi meseleler de sağlık hakkının uygulamadaki boyutlarını ilgilendirir.[106]

Genel olarak değerlendirilirse, Türkiye'de çocukların sağlık hakkı için güçlü bir hukuki ve kurumsal zemin bulunmaktadır. Ücretsiz aşılar, yaygın sağlık sigortası, gelişen hastane altyapısı gibi unsurlar sayesinde, çocukların büyük çoğunluğu temel sağlık hizmetlerine ulaşabilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'nin son raporunda, çocuk sağlığı alanındaki çabalardan övgüyle bahsetmekle birlikte kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklar ve dezavantajlı grupların sağlık göstergeleri konularında dikkatli olunması tavsiyesinde bulunmuştur. Önümüzdeki dönemde, özellikle pandemi sonrası ortaya çıkan öğrenme kayıpları ve ruh sağlığı sorunları, iklim değişikliğinin çocukların sağlığına olası etkileri (örneğin hava kirliliği, doğal afetler) gibi yeni meydan okumalar da çocukların sağlık hakkının korunmasında gündemde olacaktır.

3. Çocuk işçiliği

Çocuk işçiliği, hem bir ekonomik hem de sosyal hak ihlali olarak Türkiye'nin mücadele ettiği konulardan biridir. Yasal mevzuat, çocukların çalışmalarına ciddi kısıtlamalar getirmiştir. İş Kanunu'na göre çalışma yaşı kural olarak 15'tir; bu yaşın

[105] UNICEF Türkiye. (2022). *Türkiye'de Mülteci ve Göçmen Çocukların Durumu: Politika Notu*. Ankara.
[106] Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM)

altındaki çocukların çalıştırılması yasaktır. 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış çocuklar ise yalnızca bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine zarar vermeyecek hafif işlerde çalışabilir (örneğin aile işinde yardım, kültürel-sanat faaliyetlerinde görev almak gibi) ve bu da eğitimlerini aksatmamak koşuluyla mümkündür. 18 yaşından küçük hiç kimse gece işlerinde ve sanayi işlerinde çalıştırılamaz. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışma yaşı ise 18'dir; bu kapsamda maden ocakları, inşaat, aşırı sıcakta/soğukta çalışma, toksik maddelerle çalışma gibi işler genç işçilere yasaklanmıştır. Çocuk işçi çalıştıran işverenlere idari para cezaları uygulanmakta; denetimler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişlerince yapılmaktadır. Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu, çalıştırıldığı tespit edilen, ihmal veya istismar edilen çocuklar hakkında eğitim tedbiri, bakım tedbiri gibi koruyucu önlemlerin alınmasına imkan vermektedir.

Resmi istatistiklere göre, Türkiye'de çocuk işçiliği son yıllarda azalma eğilimindeyse de tamamen ortadan kalkmamıştır. TÜİK tarafından en son 2019'da yapılan "Çocuk İşgücü Anketi", 5-17 yaş arasındaki çocukların ekonomik faaliyete katılım oranını ortaya koymuştur. UNICEF Türkiye'nin aktardığı verilere göre, 5-17 yaş grubundaki çocuk nüfusun %4,4'ü, yani en az 720 bin çocuğun çalışmakta olduğu belirlenmiştir. Bu çalışan çocukların yaklaşık yarısı (%45,5) hizmet sektöründe (özellikle sokakta satış/dilencilik, çıraklık, turizm, küçük ölçekli hizmetlerde), %30,8'i tarım sektöründe, %23,7'si ise sanayi ve imalat sektöründe istihdam edilmektedir. Bu dağılım, çocuk işçiliğinin önemli bir bölümünün kayıt dışı ekonomik faaliyetler içinde olduğunu göstermektedir. Özellikle mevsimlik tarım işçiliği, aileleriyle birlikte her yıl göç eden on binlerce çocuğun uzun süreler okuldan uzak kalarak tarlalarda çalışması sonucunu doğurmaktadır. Yine kent merkezlerinde bazı çocuklar sokakta mendil satma, ayakkabı boyama, çöp toplama gibi işlerde görülmektedir. İmalat sanayiinde ise küçük atölyelerde veya aile işletmelerinde çırak konumunda çalışan çocuklar bulunmaktadır. Sektörel dağılımın yanı sıra, çocuk işçiliğinin yaş cinsiyet dağılımı da önemlidir: 15-17 yaş grubundaki ergenler arasında işgücüne katılım oranı daha yüksektir ve erkek çocuklarda kızlara kıyasla daha yaygındır (erkek çocuklar çoğunlukla sanayi veya sokak işlerinde, kız çocukları ise tarım veya ev işlerinde çalıştırılabilmektedir).[107]

[107] UNICEF Türkiye. (2021). *Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Mevcut Durum ve Politika Önerileri*. Ankara: UNICEF Türkiye.

Çocuk işçiliğinin temel nedenleri arasında yoksulluk, eğitim imkanlarına sınırlı erişim, ailelerin sosyokültürel tutumları ve kayıt dışı ekonomi sayılabilir. UNICEF değerlendirmesine göre, Türkiye'de istihdamın yaklaşık %30'unun kayıt dışı olması, çocuk işçiliğinin tespit edilip engellenmesini zorlaştırmaktadır. Gelir düzeyi düşük kalabalık ailelerde çocuklar, hane geçimine katkı sağlamak üzere küçük yaşta çalışmaya yönlendirilebilmektedir. Bu da çocuğun eğitim hayatını sekteye uğratmakta, fiziksel ve zihinsel gelişimine zarar vermektedir. Çocuk işçiliği, çocuğun oyun, dinlenme ve eğitim hakkını elinden aldığı gibi, çoğu zaman tehlikeli koşullarda çalışıldığı için sağlık ve güvenlik riskleri de barındırır. Örneğin tarımda çalışan çocuklar pestisit gibi kimyasallara maruz kalabilir veya ağır yük taşımaktan bedenleri zarar görebilir; sanayide çalışanlar için iş kazası riski yüksektir; sokakta çalışanlar ise istismara açık hale gelebilir.[108]

Türkiye, çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla çeşitli ulusal programlar uygulamıştır. 2017–2023 Ulusal Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı, bu alanda ilgili bakanlıklar (Çalışma, Aile, Eğitim, İçişleri), sosyal taraflar ve uluslararası kuruluşların ortak çalışmasını öngören bir eylem planıdır. Bu program kapsamında özellikle en kötü biçimdeki çocuk işçiliğinin (örn. tehlikeli işler, sokakta çalışma, ağır tarım işleri) 2023'e kadar tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda pilot projelerle bazı illerde mevsimlik tarımda çocuk işçi denetimleri yapılmış, çocuk işçi çalıştıran işverenlere cezalar uygulanmış, ailelere sosyal destekler sağlanarak çocukların tekrar okula kazandırılması için teşvikler sunulmuştur. "Eğitimde Kal" gibi projeler, okul terk riskini azaltmayı amaçlayarak dolaylı olarak çocuk işçiliğini önlemeye çalışmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı çocuk işçiliği ile mücadele birimleri, sokakta çalışan çocukları tespit edip geçici bakım ve danışmanlık hizmeti vermekte, ailelerine ulaşıp sosyal yardım mekanizmalarına dahil etmektedir.[109] İş Teftiş Kurulu, riskli sektörlerde periyodik denetimler gerçekleştirmekte; her yıl özellikle organize sanayi bölgelerinde sürpriz kontroller yaparak yasal yaşın altında eleman çalıştıran işletmelere yaptırım uygulamaktadır. Kamuoyunda da çocuk işçiliği konusunda farkındalık artmaktadır. Ulusal ve yerel medya,

[108] UNICEF Türkiye. (2021).
[109] Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2024, Temmuz 9). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017–2023) Kapanış Etkinliği'ne Katılım Sağlandı*.

zaman zaman çocuk işçiliği ile ilgili haber ve araştırmalar yayınlamakta; bu da sorunun görünürlüğünü artırmaktadır.[110]

Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu, mülteci çocuklar arasında daha da belirgin hale gelmiştir. Resmi istatistikler mülteci çocukları kapsamasa da, çeşitli araştırmalar Suriyeli mülteci çocukların önemli bir bölümünün kayıt dışı işlerde çalıştığını ortaya koymaktadır. Küçük yaşta işgücüne katılan mülteci çocuklar, dil engeli ve yoksulluk nedeniyle okula devam edemeyip ailelerine destek olma çabasıyla ağır şartlarda çalışabilmektedir. Bu çocuklar tekstil atölyeleri, tarım alanları veya sokak işleri gibi alanlarda düşük ücretlerle sömürülme riski altındadır. Hükümet ve STK'lar bu konuda mülteci ailelere yönelik bilinçlendirme ve destek programları yürütmektedir (örneğin, UNICEF ve ILO işbirliğiyle mülteci ebeveynlere yönelik istihdam ve mesleki eğitim projeleri, böylece çocukların işe gönderilmesinin önlenmesi hedeflenir).[111]

Özetle, çocuk işçiliğiyle mücadele, Türkiye'nin çocuk hakları gündeminin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Son yıllarda yasal düzenlemeler sıkılaştırılmış, oranlar bir miktar düşmüş olsa da (15-17 yaş grubunda işgücüne katılım 2023'te %22,1 olarak açıklandı, önceki yıllara göre artış da görülmektedir), halen on binlerce çocuk eğitim alması gerekirken çalışma hayatındadır. Bu durum, çocukların geleceğini etkilediği gibi Türkiye'nin insan varlığına ve kalkınma hedefine de zarar veren bir olgudur. Bu nedenle sürdürülebilir çözümler için hem ekonomik politikalar (yoksulluğun azaltılması, sosyal yardımların güçlendirilmesi) hem de eğitim politikaları (her çocuğun okulda tutulması, mesleki eğitimin cazip hale getirilmesi) entegre bir biçimde uygulanmalıdır.

4. Ayrımcılığa uğramama hakkı

Ayrımcılığa uğramama ilkesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2. maddesinde temel bir prensip olarak yer alır ve her çocuğun, ırkı, dili, dini, cinsiyeti, etnik kökeni veya diğer statülerine bakılmaksızın haklardan eşit şekilde yararlanmasını öngörür. Türkiye'de bu

[110] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024, Temmuz 8). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017–2023) Kapanış Etkinliği Gerçekleştirildi*.
[111] UNICEF Türkiye. (2023, Haziran 12). *UNICEF Türkiye, çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik ulusal stratejileri destekleme ve güçlendirme taahhüdünü sürdürüyor*.

ilke, Anayasa'nın 10. maddesindeki genel eşitlik hükmüyle desteklenir ve ayrıca 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile ayrımcılık yasağına ilişkin detaylı çerçeve çizilmiştir. TİHEK Kanunu, çocukları da kapsayan şekilde eğitimde, sağlıkta, istihdamda ve hizmetlere erişimde doğrudan veya dolaylı ayrımcılığı yasaklar; 18 yaş altı bireylerin maruz kalabileceği ayrımcılık fiilleri hakkında Kurum'a başvuru yolu açıktır. Mevzuat, özel olarak bazı kırılgan gruplardaki çocukların haklarını da güvence altına alır: Engelli çocuklar için 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun eğitim, bakım ve rehabilitasyon haklarını düzenler; koruma altındaki çocuklar için Çocuk Koruma Kanunu ve Sosyal Hizmetler Kanunu özel hükümler içerir; suça sürüklenen çocuklar için farklı bir yargılama usulü öngörülmüştür (yukarıda değinildiği gibi). Ayrıca, kız çocuklarının ayrımcılığa uğramaması ve fırsat eşitliğine sahip olması için Türkiye, CEDAW (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) gibi uluslararası sözleşmelere taraf olup ulusal mekanizmalar oluşturmuştur. Örneğin, erken yaşta evliliğin önlenmesi, eğitimde kız-erkek eşitliğinin sağlanması gibi konular doğrudan ayrımcılık yasağı ilkesiyle bağlantılıdır.

Türkiye, nüfusu içindeki farklı etnik ve dil gruplarına mensup çocukların kültürel hakları konusunda geçmişte kısıtlayıcı bir politika izlemişse de son yıllarda bazı açılımlar yapmıştır. Özellikle Kürtçe konuşan çocuklar ve diğer yerel dil/diyalekt kullanan gruplar bakımından, anadil öğrenimi ve kültürel ifade olanakları çocuk hakları bağlamında tartışma konusu olmuştur. 2000'li yılların reformlarıyla, okullarda bazı seçmeli dersler kapsamında farklı dil ve lehçelerin öğretilmesine izin verilmiş, özel kurslar açılmıştır. Halen devlet okullarında eğitim dili Türkçe'dir. Roman çocuklar gibi diğer dezavantajlı toplulukların çocukları da eğitimde ve sosyal hizmetlere erişimde ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Ayrımcılık çoğu zaman açık bir yasal engel şeklinde değil, sosyo-ekonomik dışlanma, önyargılar veya ayrımcı uygulamalar şeklinde tezahür eder. Devlet bu gruplara yönelik pozitif ayrımcı projeler (örneğin Roman Strateji Eylem Planları kapsamında eğitim bursları, Roman mahallelerinde okul destek projeleri) uygulamaya koymuştur.[112]

Kız ve erkek çocuklarının yasa önünde eşit haklara sahip olduğu açıktır. Uygulamada cinsiyet temelli ayrımcılık daha çok toplumsal cinsiyet rolleri ve bunun sonucu oluşan fırsat

[112] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023–2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023–2025).*

eşitsizlikleri üzerinden gündeme gelir. Örneğin geçmişte kız çocuklarının okutulmaması, ev işlerinde yardımcı olarak görülmesi veya erken evliliğe zorlanması gibi uygulamalar cinsiyet temelli bir ayrımcılığın göstergeleridir. Son on yılda kız çocuklarının okullaşma oranlarının yükselmesi, kamu spotları ve cezai yaptırımlar yoluyla erken evliliklerin caydırılmaya çalışılması gibi adımlar, bu alandaki ayrımcılığı azaltmaya yönelik olmuştur. Halen bazı kırsal bölgelerde kız çocukların lise sonrası eğitime gönderilmemesi gibi durumlar gözlenebilmekteyse de, genel eğilim kız çocuklarının toplumsal yaşamda daha fazla yer aldığı yönündedir.[113]

Engelli çocuklar geçmişte eğitim ve sosyal yaşama katılım noktasında ciddi engellerle karşılaşmış, evde izole kalmışlardır. 21. yüzyılda Özel Eğitim Yasası ile birlikte engelli çocukların kaynaştırma eğitimi veya özel eğitim okulları aracılığıyla sisteme dahil edilmesi sağlanmıştır. Ancak BM Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'ye ilişkin gözlemlerinde engelli çocukların hala büyük ölçüde toplumdan dışlandığını, yeterli destek hizmeti almadığını belirtmiştir. Fiziksel engelli çocuklar için okulların erişilebilirlik düzenlemeleri tamamlanma aşamasındadır; zihinsel veya otizm spektrumundaki çocuklar için erken müdahale ve eğitim hizmetleri geliştirilmektedir. Ayrıca engelli çocuğa sahip ailelere evde bakım ücreti gibi destekler verilmektedir. Engelli çocukların sağlık, rehabilitasyon ve özel eğitim haklarının tam olarak karşılanması, ayrımcılığa uğramama ilkesinin önemli bir parçasıdır.[114]

Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklar başta olmak üzere yabancı uyruklu çocuklar da yasalar önünde eğitim ve sağlık hizmetlerine erişme hakkına sahip olsa da pratikte dil bariyeri ve uyum sorunları yaşayabilmektedirler. Türkçe bilmeyen bir çocuğun okulda akran zorbalığına maruz kalması veya kültürel farklılıklar nedeniyle dışlanması, ayrımcılık tanımına girer. Bunu önlemek için okullarda uyum sınıfları, Türkçe dil destek programları ve sosyal uyum etkinlikleri düzenlenmektedir. TİHEK gibi kurumlar, mülteci çocukların hak ihlallerine ilişkin de incelemeler yapabilmektedir. Ayrıca vatansız çocuklar veya ailesi olmayan mülteci çocuklar (refakatsiz çocuklar) için özel koruma

[113] UNICEF Türkiye. (t.y.). *Çocuk yaşta evlilik*.
[114] Kuyumcu, A. (2019, Mayıs 3). *Engellilerin Hayata Katılımında Erişilebilirlik ve Doğru İletişim*. Özel Çocuklar Eğitim ve Dayanışma Derneği (ÖÇED).

mekanizmaları geliştirilmiş; bu çocuklar devlet yurtlarında barındırılıp Türk vatandaşlığına geçiş dahil çeşitli kalıcı çözümler uygulanmaya başlanmıştır.[115]

Türkiye, çocukların ayrımcılığa uğramama hakkını güvence altına alan ÇHS'nin 2. maddesini hem ulusal hukukunda hem de dış politika söyleminde temel bir referans noktası olarak kullanmaktadır ve bu çerçevede Filistinli çocuklara yönelik insani yardım, eğitim ve psikososyal destek programları da Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerinin bir yansımasıdır. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı, 2025 yazında Gazze'den sağlık gerekçesiyle Türkiye'ye getirilen çocuklara özel bir yaz okulu programı düzenlemiş, bu program aracılığıyla Türkçe öğretimi, kültürel ve sanatsal faaliyetler, spor etkinlikleri ve özel eğitim desteği sağlanmıştır. Bu yaklaşım, Filistinli çocukların yalnızca sağlık bakımına değil, aynı zamanda eğitim ve sosyal hayata eşit erişimlerini güvence altına almayı hedeflemiştir.[116] Benzer şekilde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Filistinli ve Suriyeli çocuklarla İsrail'deki çocuklar arasında hiçbir fark gözetmediklerini, tüm çocukların evrensel haklar çerçevesinde eşit kabul edildiğini vurgulamıştır.[117] Bu örnekler, Türkiye'nin çocuk haklarını koruma yaklaşımında ayrımcılık yasağı ilkesini yalnızca iç hukukta değil, uluslararası insani bağlamlarda da hayata geçirdiğini göstermektedir.

Çocuk hakları bağlamında cinsel yönelim veya cinsiyet temelli ayrımcılık konusu da uluslararası alanda tartışılmakta olup Türkiye'de bu konuda spesifik yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilebilecek ergenlik çağındaki bieylerin okulda zorbalık veya aile içi şiddete maruz kalabilme durumları da bir çocuk hakları sorunu olarak ele alınabilecek hususlardandır.[118]

---

[115] Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2020). *Mülteci ve Sığınmacı Çocukların Haklarının Korunması*. Ankara: TİHEK Yayınları.

[116] Millî Eğitim Bakanlığı. (2025, 18 Temmuz). Türkiye'deki Filistinli çocuklar, yaz okulu programı ile desteklenecek. Millî Eğitim Bakanlığı Resmî Web Sitesi. https://www.meb.gov.tr/turkiyedeki-filistinli-cocuklar-yaz-okulu-programi-ile-desteklenecek/haber/37822/tr

[117] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023, 20 Kasım). Filistinli, Suriyeli çocuklarla, İsrail'deki çocuklar arasında hiçbir fark yok. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/yasam/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakani-goktas-filistinli-suriyeli-cocuklarla-israildeki-cocuklar-arasinda-hicbir-fark-yok/3059172

[118] Yıldırım, Y., Vefikuluçay Yılmaz, D. (2017). Türkiye'de cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelim temelli ayrımcılık ve sağlığa yansımaları.

Özetle, ayrımcılığa uğramama ilkesi, çocuk haklarının kesişen bir boyutudur ve tüm çocuk politikalarına nüfuz etmesi gereken bir yaklaşımdır. Türkiye'de yasal mevzuat ayrımcılığı yasaklamakta ve bazı pozitif tedbirler öngörmekteyse de, uygulamada özellikle kırılgan durumdaki çocuk gruplarının (kız çocukları, engelliler, etnik/dilsel azınlık mensupları, mülteciler gibi) tam eşitliğinin sağlanması için çalışılması gereken alanlar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2019 tarihli Sonuç Gözlemleri, Türkiye'de dezavantajlı durumdaki çocuklara karşı ayrımcılığın sürdüğüne dikkat çekmiş ve veri toplama sistemlerinin geliştirilerek tüm çocuk gruplarının haklardan eşit yararlanıp yararlanmadığının izlenmesini tavsiye etmiştir.[119]

5. Çocuğun ihmal ve istismardan korunması

Çocuk ihmali, ebeveyn veya bakmakla yükümlü kişinin çocuğun temel ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, eğitim, tıbbi bakım, duygusal ilgi gibi) kasten veya ihmali davranışla karşılamaması anlamına gelirken; çocuk istismarı çocuğa fiziksel, cinsel veya duygusal olarak kötü muamelede bulunulması ya da ekonomik olarak sömürülmesidir. Hem ihmal hem de istismar, çocuk haklarının ağır ihlalidir ve Türkiye'de hem cezai hem idari yaptırımlara tabidir.[120]

Türk Ceza Kanunu'nda çocuğa yönelik istismar fiilleri suç olarak tanımlanmış ve yukarıda detaylı belirtildiği üzere cinsel istismar, fuhuşa teşvik, terk, eziyet gibi eylemler ağır cezalara bağlanmıştır. Ayrıca ebeveynin görevini ihmal etmesi (örneğin çocuğunu okula göndermemesi, dilendirmesi) kabahat veya suç olarak değerlendirilebilir. Çocuk Koruma Kanunu, ihmal veya istismar mağduru çocukları "korunma ihtiyacı olan çocuk" kapsamında ele alır ve bu çocukların kurum bakımına alınması, gerekirse sağlık ve terapi tedbirleri uygulanması, aileden uzaklaştırma veya aileye eğitim verilmesi gibi önlemlere hükmedilebileceğini belirtir. Aile içi şiddet söz konusu olduğunda, 6284 sayılı Kanun kapsamında çocuklar için de koruyucu tedbir kararları (örneğin şiddet uygulayan babanın evden uzaklaştırılması, yaklaşmama kararı) alınabilir. Sağlık personeli, öğretmenler ve

[119] Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2022). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Türkiye Gölge Raporu*.
[120] ÇETİN, H. (2022). Çocukların İstismar ve İhmalden Korunma Hakkı. E. Hareket (Ed.), *Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları* (3. Baskı) içinde. (s. 161 vd). Ankara: Pegem Akademi

sosyal hizmet görevlileri, görevleri sırasında bir çocuk istismarı veya ihmali vakası tespit ederlerse ihbar etmekle yükümlüdür; aksi takdirde suçu bildirmeme suçu oluşabilir. Bu nedenle okullarda ve hastanelerde çocuk koruma birimleri kurulmuş, personel bu konuda eğitilmiştir.

Türkiye'de çocukların istismarını önlemek ve mağdurlara yardım etmek için son yıllarda çeşitli kurumsal adımlar atılmıştır. Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM), Sağlık Bakanlığı bünyesinde hastanelerde oluşturulan özel birimlerdir; cinsel istismar veya ağır fiziksel istismar şüphesiyle getirilen çocukların, tek bir güvenli ortamda ifadesinin alınması, muayenesinin yapılması ve ihtiyaç duyduğu psikososyal desteğin sağlanmasını amaçlar. Bu merkezlerde adli görüşmeciler, psikologlar, hekimler ve sosyal hizmet uzmanları birlikte çalışır, böylece çocuk defalarca farklı makamlara ifade vermek zorunda kalmaz. 81 ilin büyük kısmında ÇİM'ler faaliyete geçmiştir. ALO 183 ve 112 gibi ihbar hatları aracılığıyla vatandaşlar veya çocuklar doğrudan yetkililere ulaşabilmekte, ihmal/istismar vakaları bildirilebilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çocuk Hakları İl Birimleri de bazen çocuğa yönelik şiddet olaylarında devreye girip ilgili mercileri uyarabilmektedir.

Çocuk istismarına ilişkin sağlıklı istatistik elde etmek zordur, çünkü vakaların önemli bir kısmı ortaya çıkmaz veya resmî makamlara intikal etmez. Yine de Adalet Bakanlığı verileri, çocuklara karşı cinsel suçların yargı sistemine gelen dava sayısının son yıllarda yüksek olduğunu göstermektedir.[121] Her yıl on binlerce cinsel istismar dosyası mahkemelere ulaşmaktadır. Bu, farkındalığın artmasıyla ihbarların çoğalmasından da kaynaklanabilir, fakat aynı zamanda sorunun yaygınlığına işaret eder. Fiziksel istismar (çocuğun dövülmesi, ağır cezaya maruz bırakılması) vakaları da hastane kayıtlarından takip edilebilmektedir; yıl içinde hastanelerde darp bulgusu saptanan çocuk sayısı azımsanmayacak düzeydedir.[122] Çocukların dilendirilmesi veya suça sürüklenmesi amacıyla kullanılması gibi istismar türleri, emniyet birimlerince takip edilmekte; bu fiilleri organize şekilde yaptıranlara karşı operasyonlar düzenlenmektedir.[123]

[121] NTV Haber. (2024, Eylül 10). *Çocuk istismarı suçunda artış: Bir yılda 40 bin istismar davası görüldü*.
[122] Akbaba, M., Arkadaşları. (2022). Çocuğun Tekrarlayan Fiziksel İstismarında Hekim Yaklaşımının Önemi: Olgu Sunumu. *Adli Tıp Bülteni*, 27(2), 201-206.
[123] İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. (2023). *Çocuk Şube Müdürlüğü Faaliyet Raporu*. Ankara: EGM Yayınları.

Çocuk yaşta evlilik de bir tür çocuğa yönelik istismar olarak değerlendirilmektedir, çünkü fiziksel, cinsel ve psikolojik açıdan olgunlaşmamış bir bireyin evlilik sorumluluğu altına sokulması hem eğitim hakkını hem sağlığını hem de gelişimini tehlikeye atar. Türkiye'de erken evlilikler resmi düzeyde azalsa da (yukarıda değinilen %2 oranında), gayriresmi birliktelikler ve özellikle kız çocuklarının zorla evlendirilmesi vakaları tamamen bitmiş değildir. Bu kapsamda, "çocuk gelin" olarak tabir edilen mağdurları korumak için güvenlik ve adli makamlar hassas davranmaktadır. 15 yaşından küçük biriyle yapılan dini nikâh merasimleri suç sayılmıştır. Çocuk yaşta evlendirilen kızlar genellikle eğitimini bırakmakta ve erken yaşta gebelik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, hem annenin hem doğan bebeğin sağlığını riske atar (ergen gebeliklerde anne ve bebek ölüm oranları daha yüksektir). Dolayısıyla erken evlilikle mücadele, istismar ve ihmali önleme çabasının bir parçasıdır.[124]

İhmal ve istismar mağduru olup ailesinden alınan veya kimsesiz çocuklar, devlet kurumlarında bakım altına alınmaktadır. Bu çocukların da uygun şekilde bakılması, ikinci kez ihmal/istismar yaşamamaları önemlidir. Geçmişte koğuş usulü büyük yurtlarda kalan çocukların yeterli bireysel ilgi alamaması eleştiriliyordu. Günümüzde bakanlık, sevgi evi ve çocuk evi modelleriyle 5-6 çocuğun ev tipi ortamlarda bakılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Yetiştirme yurtlarından ayrılan 18 yaş üstü gençler için eğitim veya istihdam desteği programları uygulanmakta, aksi halde bu gençler dış dünyada suistimale açık hale gelebilmektedir.[125]

İhmal ve istismarı önlemede en önemli unsur, toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesidir. Okullarda ve medya kampanyalarında çocukların mahremiyetini koruması, "hayır" diyebilmesi, kötü dokunuşu ayırt edebilmesi gibi konular işlenmektedir. Ebeveynlere yönelik eğitim programları da (örneğin Aile Eğitim Programı) olumlu ebeveynlik becerilerini aşılamaya çalışır. Son yıllarda yaşanan bazı çarpıcı olaylar (örn. çocuklara yönelik toplu taciz vakaları, tarikat yurtlarında istismar skandalları) kamuoyunda

[124] UNICEF Türkiye. (t.y.). Çocuk evliliği.
[125] UNICEF Türkiye. (2020). *Türkiye'de Kurumsal Bakım Altındaki Çocukların Durumu*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.

infial uyandırmış ve yasal cezaların artırılması talebini gündeme getirmiştir. 2020'lerde hükümet çocuk istismarına ilişkin cezaları ağırlaştırmış, hadım tedbiri dahil bazı tartışmalı öneriler değerlendirilmiştir. Ancak uzmanlar, sadece ceza artırmanın yeterli olmayacağını, koruyucu-önleyici hizmetlerin de güçlendirilmesi gerektiğini vurgular.[126]

İhmal boyutuna ayrı bir parantez olarak, ekonomik sıkıntılar veya ebeveynlerin sorunları nedeniyle bazı çocuklar temel bakım alamayabilir (örneğin sokakta çalışmaya gönderilir, okula gönderilmez, tıbbi ihtiyaçları ihmal edilir). Bunların erken tespiti için öğretmenler, aile hekimleri ve sosyal hizmet uzmanları riskli aileleri izlemeye çalışmaktadır. Örneğin okula sürekli devamsızlık yapan bir çocuğun ailesi ziyaret edilmekte, gerekirse sosyal yardım programlarına yönlendirilmektedir.[127]

Genel değerlendirmede, Türkiye'de çocukların ihmal ve istismardan korunması konusunda yasal mevzuat güçlü olsa da (hatta pek çok fiil suç sayılıp cezalandırılmakta olsa da), uygulamada hala sıkıntıların devam ettiği söylenebilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye ile ilgili son gözlemlerinde çocuklara yönelik şiddetin ve istismarın halen yaygın olduğu endişesini dile getirmiş, özellikle kurum bakımı altındaki çocukların ve dezavantajlı durumdakilerin korunmasına vurgu yapmıştır.[128] Önümüzdeki dönemde, çocuk koruma alanındaki profesyonellerin sayısının artırılması (daha fazla sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk polisi vb.), koruyucu aile modelinin yaygınlaştırılması ve toplum temelli çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, ihmal ve istismarın önlenmesi için kritik olacaktır.

6. Uygulamadaki sorunlar

Yukarıda ele alınan her bir hak kategorisinde, Türkiye'de önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen uygulamada çeşitli sorun alanları bulunmaktadır.

[126] Türkiye Adalet Akademisi. (2021). *Çocuk İstismarına Karşı Koruyucu ve Önleyici Hizmetlerin Güçlendirilmesi* (Anonim). Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.
[127] Çocuk İhmali ve İstismarı Alanında Çalışan Profesyonellerin Görüşleri. (2020). *CORE*.
[128] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). *Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri* (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

Türkiye, çocuk haklarına ilişkin kapsamlı yasal düzenlemelere sahip olmasına rağmen, bu yasaların sahadaki uygulaması her zaman istenen seviyede değildir. Örneğin zorunlu eğitim kanunen 12 yıl olsa da fiilen bazı çocuklar 8 yılın ardından okulu bırakmaktadır; çocuk işçiliği yasaklanmış olmasına rağmen kayıt dışı sektörde çalıştırılan binlerce çocuk bulunmaktadır. Bu durum, yasal çerçeve ile hayatın gerçekleri arasında bir uçurum olduğuna işaret eder. Bu uçurumun nedenleri arasında kaynak eksikliği (örneğin yeterli denetim memuru olmaması), eğitimli personel ihtiyacı, toplumsal bilinç eksikliği ve idari koordinasyon sorunları sayılabilir. Çözüm için, çocuk politikalarının uygulanmasını izleyen ve değerlendiren mekanizmaların güçlendirilmesi gereklidir. Bu bağlamda, TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi ve TİHEK gibi kurumların raporlama ve denetim faaliyetlerini etkin biçimde sürdürmesi önem arz eder.

Çocuk haklarına ilişkin sağlıklı ve ayrıntılı veri toplanması, sorunların doğru tespiti ve politika geliştirme için şarttır. Birleşmiş Milletler de Türkiye'ye, düzenli ve ayrıştırılmış veri toplama sistemleri kurması tavsiyesinde bulunmuştur.[129] Halen TÜİK periyodik olarak "İstatistiklerle Çocuk" bültenleri yayınlamakta ve çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Ancak örneğin engelli çocukların tam sayısı, farklı gruplara göre (etnik köken, dil, sosyoekonomik durum) eğitim-sağlık göstergeleri gibi konularda veri eksiği söz konusudur. Çocuk adaleti istatistiklerine ulaşmak da zordur (Bakanlıklar her detayı paylaşmamaktadır).[130] Bu durum, sorunların izlenmesini güçleştirmektedir. İleride, tüm paydaş kurumlar arasında entegre bir çocuk bilgi sistemi kurulması, her çocuğun doğumdan itibaren sağlık, eğitim, adalet vb. alanlardaki durumunun takip edilmesi (mahremiyet ilkelerine riayet ederek) ideal olacaktır.

Çocuklarla çalışan profesyonellerin sayısı ve niteliği, hakların hayata geçirilmesinde doğrudan etkilidir. Türkiye'de okul rehber öğretmeni, çocuk psikiyatristi, sosyal hizmet uzmanı, özel eğitimci gibi kadrolarda eksik olduğu bilinmektedir. Çocuk koruma hizmetlerinde görev yapan sosyal çalışmacı başına düşen vaka sayısı oldukça yüksektir, bu da her çocukla yeterince ilgilenmeyi zorlaştırır. Benzer şekilde çocuk mahkemelerinin iş

[129] UNICEF Türkiye. (2022, Kasım 3). *Bölgesel toplantı, çocuklar için verilerin kullanımının iyileştirilmesi çağrısıyla sona erdi*.

[130] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). *Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri* (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

yükü fazladır; ülke genelinde her ilde çocuk mahkemesi kurulmuş olsa da büyük şehirlerde dahi çocuk hakimlerinin önünde birikmiş binlerce dosya olabilir. Bu da yargılamaların uzamasına neden olur. Çocuk izlem merkezleri ve adli görüşme odaları yaygınlaşmış olsa da tüm cinsel istismar davalarında bunların kullanıldığı söylenemez; hala bazı çocuklar uygun olmayan ortamlarda ifadeye zorlanabilmektedir. Bu gibi sorunların çözümü, ilgili kurumlara daha fazla bütçe ayrılması ve çocuk hakları konusunda uzman personel yetiştirilmesiyle mümkündür.

Yasaların öngördüğü haklar, toplumsal kabul görmediğinde uygulamada dirençle karşılaşabilir. Örneğin bazı aileler geleneksel bakış açısıyla kız çocuklarının okumasını gerekli görmeyebilir veya "dayak eğitimin bir parçasıdır" şeklinde yanlış inanışlarla çocukları fiziksel cezaya maruz bırakabilir. Bazı işverenler veya hatta aileler, yoksulluk gerekçesiyle çocukların çalışmasını olağan görebilmektedir. Erken evlilik kimi çevrelerde halen bir "çözüm" olarak sunulabilmektedir. Bu tür kültürel engelleri aşmak için bilinçlendirme kampanyaları, eğitim programları ve dini liderler, kanaat önderleri gibi figürlerin desteğiyle zihniyet dönüşümü sağlayacak girişimler önem kazanır. Medya, bu konuda kritik bir rol oynar; çocuk hakları ihlallerini gündeme getirip tartışarak toplumsal duyarlılık oluşturabilir.[131]

2020 yılında başlayan Covid-19 salgını, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de çocuk hakları üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Okulların kapanmasıyla eğitim hakkı dijital ortama taşınmış ancak dezavantajlı çocuklar (internet veya cihaz erişimi olmayanlar) geride kalabilmiştir. Öğrenme kayıpları oluşmuş ve boşta kalan çocuklar için çocuk işçiliği riski artmıştır. Pandemi döneminde çocukların ev içi istismar ve ihmal riskinin de yükseldiği raporlanmıştır (çünkü okullar kapalıyken çocuklar "gözden uzak" kalmıştır)[132]. Benzer şekilde 2023 depremi gibi afetler, milyonlarca çocuğu travmatize etmiş, evsiz veya okulsuz bırakmıştır. Bu gibi acil durumlar, çocuk haklarının ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir. Türkiye, afet ve salgın gibi durumlar için çocuk koruma odaklı acil eylem planlarına ihtiyaç duymaktadır. Nitekim deprem sonrası bölgede sahra okulları kurulması, psikososyal destek

[131] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2023–2028*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.
[132] UNICEF Türkiye Development Analytics. (2023). *COVID-19 salgını sırasında Türkiye'de yürütülen eğitim müdahalesi*. UNICEF Türkiye.

ekiplerinin gönderilmesi gibi adımlar atılmıştır; ancak afetlere hazırlık kapasitesinin çocukların özel ihtiyaçları gözetilerek artırılması önemlidir.[133]

Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirme noktasında periyodik raporlar sunmakta ve denetime tabidir. 2019 yılında sunulan 4. ve 5. dönem raporları sonrasında BM Çocuk Hakları Komitesi 2020'de ve 2023'te bazı tavsiyeler iletmiştir.[134] Bu tavsiyeler arasında yukarıda bahsedilen veri toplama, ayrımcılığın önlenmesi, çocuk adalet sisteminin geliştirilmesi, mülteci çocukların durumunun iyileştirilmesi, kurum bakımının azaltılıp aile yanında bakımın teşviki gibi konular bulunmaktadır. Türkiye bu önerileri dikkate alarak ulusal stratejilerini güncellemekte, örneğin 2023-2028 Strateji Belgesi bu bağlamda önemli bir adımdır. Uluslararası iş birliği de (UNICEF, ILO, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla) çocuk haklarının geliştirilmesi için kullanılmaktadır. UNICEF Türkiye ofisi, eğitimde, sosyal korumada ve adalette çeşitli projeler yürütmekte ve hükümete teknik destek sağlamaktadır.

Türkiye'de çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında son yüzyılda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde filizlenen çocuk koruma düşüncesi, Cumhuriyet'in kuruluşuyla yasal düzenlemelere yansımış; özellikle 1990'larda Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin onaylanması, çocuk haklarında bir dönüm noktası olmuştur. Bugün Türkiye, eğitim, sağlık, adalet, sosyal koruma gibi birçok alanda çocuklara yönelik kapsamlı mevzuata ve kurumlara sahiptir. Anayasa'da çocuk hakları güvence altındadır; Türk Medeni Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve diğer ilgili yasalar, çocukları korumaya ve haklarını temin etmeye matuf hükümler içermektedir. Eğitim ve sağlık göstergeleri önemli ölçüde iyileşmiş, çocukların büyük kısmı bu temel haklardan faydalanır hale gelmiştir.

Bununla birlikte, ülke genelinde bölgesel farklılıklar ve sosyoekonomik eşitsizlikler çocuk haklarının tam manasıyla hayata geçmesini engelleyebilmektedir. Özellikle kırılgan

[133] Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2023). *Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Eşitlik Değerlendirmesi*.
[134] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). *Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri* (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

gruplardaki çocuklar (yoksul aile çocukları, engelliler, göçmenler, sokakta yaşayan çocuklar vb.), haklarına erişimde zorluk yaşamaya devam etmektedir. Çocuk işçiliği, erken evlilik, çocukların suça sürüklenmesi, eğitimde devamsızlık ve aile içi şiddet gibi sorunlar tamamen çözülebilmiş değildir. Hukuki mekanizmaların etkin işletilmesi, kurumlar arası koordinasyon ve kaynak tahsisinin artırılması gereken alanlar bulunmaktadır.

Olumlu tarafta, Türkiye'nin konuyu sürekli gündemde tutması ve geliştirmeye açık olması sayılabilir. 2023-2028 Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı gibi politik belgeler, devletin önümüzdeki yıllar için yol haritasını belirleyerek eğitimden sağlığa, adaletten katılıma pek çok alanda somut hedefler koymuştur. Bu eylem planının etkin şekilde uygulanması, çocuk hakları açısından mevcut boşlukların doldurulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca sivil toplumun ve akademinin çocuk hakları konusundaki farkındalığı yükselmiştir; birçok dernek ve vakıf, gerek hizmet sunumu gerek savunu yoluyla devlete destek olmaktadır.

Hukukçular açısından bakıldığında, çocuk hakları artık hukukun ayrı bir uzmanlık alanı olarak kabul görmektedir. Mahkemelerde çocuğun üstün yararı ilkesi giderek daha fazla kararlara yansımakta, bireysel başvuru mekanizmasıyla Anayasa Mahkemesi çocukların hak ihlallerine ilişkin önemli içtihatlar geliştirmektedir. Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin yakın tarihli bir kararında, çocuğun yüksek yararı gereği velayet anlaşmazlıklarında çocuğun görüşünün ve psikososyal değerlendirmelerin dikkate alınmamasını adil yargılanma hakkı kapsamında ihlal saydığı görülmüştür. Bu tür içtihatlar, alt mahkemelere de yol gösterici olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da Türkiye'de çocuk koruma sistemine dair reformlara vesile olmaktadır.

Türkiye'de çocuk haklarının hukuki durumu, evrensel ilkelere büyük ölçüde uyumlu ve gelişmiş bir çerçeve sunar. Asıl mesele, bu hakların kağıt üzerinde kalmayıp gerçeğe dönüşmesi, yani her bir çocuğun günlük hayatında hissedilmesidir. Bu da yalnızca yasaların varlığıyla değil, o yasaların uygulanmasını sağlayacak siyasi irade, toplumsal bilinç ve kaynak tahsisi ile mümkün olacaktır. Çocuk hakları, geleceğin toplumunu ilgilendirdiği için yatırım yapılması en önemli hak alanıdır. Türkiye, son yıllarda elde ettiği kazanımları

pekiştirerek ve eksikleri gidererek, her çocuğun potansiyelini gerçekleştirebildiği ve haklarından tam olarak yararlanabildiği bir ortamı oluşturma hedefine doğru ilerlemelidir. Bu hedefe ulaşmak, yalnız devletin değil, ailelerin, eğitimcilerin, sivil toplumun ve toplumun her kesiminin ortak sorumluluğudur.

J. Çocuğun İnsan Hakları ve Çocuğun Medeni Haklardan Yararlanması

1. Genel olarak

Çocuklar tarihsel olarak hukukun korumasına muhtaç, hukuksal işlem ehliyeti sınırlı bireyler olarak görülmüştür. Ancak modern hukuk anlayışı, çocuğu kendi başına haklara sahip bir özne olarak tanımaktadır. Bu kapsamda çocuğun medeni hakları ile çocuğun insan hakları kavramları önem kazanmıştır. Çocuğun medeni hakları deyimi genellikle Türk Medeni Hukuku çerçevesinde çocuğun sahip olduğu özel hukuk haklarını (örneğin aile ve miras hukukundan doğan haklar) ifade ederken, çocuğun insan hakları ise Anayasa ve uluslararası insan hakları belgeleri ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerini kapsar. Özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) (1989) gibi uluslararası metinler, çocukların geleneksel medeni haklarına yeni bir bakış açısı getirerek üstün yarar ilkesi, katılım hakkı gibi ilkeleri hukuk sistemimize kazandırmıştır.

Medeni haklar kavramı genel olarak bir ülkede yaşayan bireylerin kanunlara dayanarak sahip oldukları özel hukuk haklarını ifade eder. Türk hukuk terminolojisinde medeni haklar, bir kişinin hukuk düzenince tanınan hak ve yükümlülüklere sahip olabilmesini ve bunları kullanabilmesini ifade eden hak ehliyeti ve fiil ehliyeti kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim doktrinde, gerçek kişilerin ehliyetleri "hak ehliyeti (medeni haklardan yararlanma ehliyeti) ve fiil ehliyeti (medeni hakları kullanma ehliyeti)" şeklinde ayrılmaktadır. Hak ehliyeti, kişinin haklara ve borçlara sahip olabilme yeteneğidir; Türk Medeni Kanunu'nun ifadesiyle *"her insan, hukuk düzeninin sınırları içinde haklara ve borçlara ehil olmada eşittir"*. Bu anlamda her çocuk, doğumu ile birlikte hak ehliyetini

kazanır. Gerçekten de Türk Medeni Kanunu'na göre kişilik, çocuğun sağ doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Hatta çocuk henüz doğmamış olsa bile, sağ doğmak koşuluyla onun hakları cenin halinde korunur. Diğer yandan fiil ehliyeti, kişinin kendi fiil ve işlemleriyle hak edinebilme ve borç altına girebilme yeteneğidir. Fiil ehliyetine sahip olmak için hukuk sistemimizde aranan şartlar, ayırt etme gücüne sahip olmak, ergin (reşit) olmak ve kısıtlı olmamak şeklinde özetlenir. Bu koşullar, bireyin yaptığı işlemlerin sonuçlarını idrak edebilecek olgunluğa erişmesini ifade eder.

İnsan hakları ise, bireylerin salt insan olmalarından kaynaklanan, devredilemez ve vazgeçilemez temel hak ve özgürlükleridir. İnsan hakları kavramı evrensel nitelikte olup Anayasa'da temel haklar şeklinde ve uluslararası sözleşmelerde ayrıntılı şekilde düzenlenir. İnsan hakları, kişinin maddi ve manevi bütünlüğünü, onurunu, hürriyetlerini ve güvenliğini koruyan; ayrımcılığı yasaklayan; eğitim, sağlık, adil yargılanma gibi yaşamsal alanlarda asgari standartlar getiren geniş bir haklar yelpazesini içerir. Bu haklar genellikle medeni ve siyasal haklar ile sosyal, ekonomik ve kültürel haklar şeklinde kategorize edilir. Örneğin yaşam hakkı, kişi özgürlüğü, düşünce ve din özgürlüğü gibi haklar medeni-siyasi haklara girerken; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hakları ekonomik-sosyal haklar kapsamındadır. Çocuklar da elbette insan haklarının öznesidir; sadece yetişkinlerden farklı olarak özel durumları nedeniyle ek korumaya ve düzenlemelere ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle çocuk hakları kavramı ortaya çıkmıştır ki, bu kavram esasen insan haklarının çocuklara uyarlanmış ve spesifik hale getirilmiş biçimidir.[135]

2. Çocuğun medeni haklardan yararlanması

Çocuğun medeni hakları denildiğinde, Türk Medeni Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde çocuğun şahsına ve malvarlığına ilişkin hakları anlaşılır. Çocuk, hak ehliyeti bakımından tam kapasiteye sahiptir; yani doğumla birlikte miras edinme, mal sahibi olma, kişisel değerlere sahip olma gibi hukuken hak sahibi olabilir. Ne var ki fiil ehliyeti bakımından çocuklar sınırlı ehliyetsiz veya tam ehliyetsiz kabul edilirler. Türk Medeni Kanunu'na göre erginlik (rüşt) kural olarak 18 yaşın tamamlanmasıyla başlar. 18 yaşından

[135] Fendoğlu, H. T. (2024). s. 170 vd.

küçük her birey "küçük" (ergin olmayan) sayılır ve kanunen bir istisna olmadıkça hukuki işlem ehliyeti bulunmaz. Ayırt etme gücüne sahip olmayan küçükler (örneğin çok küçük yaşta veya akılca malul çocuklar) tam ehliyetsizdir; yaptıkları hukuki işlemler hukuken geçersiz sayılır. Ayırt etme gücüne sahip olmakla birlikte ergin olmayanlar ise sınırlı ehliyetsizdir; bunlar kural olarak tek başlarına geçerli hukuki işlem yapamazlar, ancak günlük hayatın gerektirdiği küçük işlemleri yapabilecekleri ve yalnızca kendilerine yarar sağlayan bağışları kabul edebilecekleri kabul edilir. Bunun dışındaki hukuki tasarrufları için yasal temsilcilerinin (ana-baba veya vasi) rızası gerekir. Örneğin, 15 yaşındaki bir çocuk kendi başına bir sözleşme yapamaz; velisinin onayı olmadıkça bu sözleşme geçersiz veya askıda hükümsüz olacaktır. Benzer şekilde, küçüklerin dava açma ehliyeti de yoktur; onlar adına davaları yasal temsilcileri yürütür. Kısacası çocukların medeni haklara sahip olma konusunda bir engeli olmamakla birlikte, bu hakların kullanılması ve temsil edilmesi konusunda yaş ve ehliyet sınırlamaları mevcuttur. Bu sınırlamalar, çocuğun korunması amacına yöneliktir ve hukuki işlemlerde çocukların çıkarlarının zedelenmesini önlemeyi hedefler.

Çocukların insan hakları, genel insan haklarının tümünü kapsar şekilde oldukça geniş bir alana yayılır. Anayasamızın temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleri ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri, çocukların da yararlanacağı hakları güvenceye almıştır. Özellikle 1995'te iç hukukun parçası haline gelen ÇHS, çocukların haklarını kapsamlı biçimde düzenleyen temel belgedir. ÇHS'de *"18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır"* şeklinde yapılan çocuk tanımına uygun olarak, çocuğun doğumdan itibaren sahip olduğu tüm haklar dört temel kategoride ele alınmıştır: (1) Medeni haklar ve özgürlükler, (2) Aile ortamı ve alternatif bakım, (3) Sağlık ve eğitim başta olmak üzere gelişim hakları, (4) Özel koruma önlemleri (ihmal, istismar, çocuk işçiliği, ceza adaleti gibi alanlar). Sözleşmenin 1-41. maddelerini kapsayan birinci bölümünde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan temel hakların çocuk özelinde ifadesi yer alır; yaşama hakkı, gelişme (gelişim) hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı gibi temel prensipler detaylandırılır. Gerçekten de ÇHS, çocukların klasik özgürlük haklarının (yaşama, ifade, vicdan özgürlüğü, vb.) yanı sıra eğitim, sağlık, oyun hakkı gibi sosyal haklarını ve istismar, ihmal, ekonomik sömürüden korunma haklarını da kapsamına alır.

ÇHS, çocuk hakları alanında üç temel ilkeyi hakim kılmıştır: Ayrım gözetmeme (eşitlik) ilkesi, çocuğun üstün yararı ilkesi ve çocuğun görüşüne saygı (katılım) ilkesi.[136] Anayasamız da 41. maddesinde "çocuk hakları" başlığıyla benzer şekilde, çocuğun yüksek yararı gözetilerek korunması gereğini ve çocukların aile ile ilişki sürdürme hakkını vurgular. Bunun yanında Anayasa'nın 42. maddesi eğitim hakkını, 23. maddesi yerleşme hürriyetini, 17. maddesi yaşama, maddi-manevi varlığı koruma hakkını, 20. maddesi özel hayatın gizliliğini, 26. maddesi ifade hürriyetini herkes (dolayısıyla çocuklar) için güvence altına alır. Yine Anayasa 50. maddede *"küçükler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar"* diyerek çocukları ekonomik sömürüye karşı koruma yükümlülüğünü dile getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de ayrım yapmaksızın çocukların yaşam hakkı, işkenceye kötü muameleye maruz bırakılmama hakkı, adil yargılanma hakkı, düşünce-din özgürlüğü gibi haklarını teminat altına almaktadır. Özetle, çocukların insan hakları kapsamı, temel yaşama ve gelişme haklarından eğitim, sağlık, barınma gibi sosyal haklara; düşünce, vicdan, din, ifade özgürlüklerinden, oyun ve kültürel etkinlik haklarına; istismar, ihmal ve her türlü kötü muameleye karşı korunma haklarından özel yaşamın gizliliğine kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Bu hakların bir kısmı, çocukların yetişkinlerle eşit şekilde yararlandıkları genel haklardır; bir kısmı ise çocukluk durumunun gerektirdiği özel düzenlemelerdir.

Türk Medeni Kanunu başta olmak üzere özel hukuk mevzuatımız, çocuğun medeni haklarını ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Medeni Kanun'da çocuk kavramı açıkça tanımlanmış; "küçük" terimi ergin olmayan kişiyi ifade edecek şekilde kullanılmıştır (örneğin TMK m. 10-12), buna karşılık "çocuk" terimi, kanunda belirli bir yaş sınırı olmaksızın, anne ve babanın evladı anlamında da kullanılır (örneğin nafaka yükümlülüğü bağlamında). Genel olarak Türk Medeni Hukuku'nda çocuğun medeni statüsüne ilişkin başlıca hususlar şunlardır:

Kişilik ve Hak Ehliyeti: Çocuk, sağ doğumla birlikte kişilik kazanır. Türk Medeni Kanunu m. 28 (eski m.27) uyarınca *"şahsiyet, çocuğun sağ olarak doğduğu andan başlar ve ölüm ile sona erer."* Bu hüküm gereğince doğan her çocuk, hak ehliyetine yani medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahiptir. Örneğin bir çocuk, doğar doğmaz yasal mirasçı

[136] UNICEF. (2007). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı*.

sıfatını kazanabilir; adına malvarlığı edinebilir; kişisel manevi hakları vardır. Henüz doğmamış olan çocuk (cenin) dahi, sağ doğmak koşuluyla mirasçılık gibi haklara sahip olabilir (TMK m. mirasçı olabilme). Bu düzenlemeler, çocuğun hukuk düzenince hak süjesi (öznesi) olarak kabul edildiğini gösterir. Bununla birlikte, çocukların fiil ehliyeti ergin olmayışları sebebiyle kısıtlıdır. TMK m. 15/1 gereği ayırt etme gücü bulunmayan küçüklerin işlemleri hukuken geçersizdir; ayırt etme gücüne sahip küçüklerin (sınırlı ehliyetsizlerin) ise yasal temsilcilerinin (anne-baba veya vasi) rızası olmadan yaptıkları hukuki işlemler kural olarak geçersiz ya da icazete bağlıdır. Örneğin, 10 yaşındaki bir çocuk kendi adına gayrimenkul satın alamaz; böyle bir işlem için velisinin onun adına hareket etmesi ve mahkeme izni gibi şartlar aranır. Yine, küçükler kendi adlarına dava açamaz, mahkemede taraf olamaz; davalarda onları velisi veya vasisi temsil eder. Bu kurallar çocuğun medeni hak ehliyeti bakımından temsil ilkesini ortaya koymaktadır

Kişilik Hakları: Çocukların kişiliği, hukuken korunur. Kişilik hakları, bireyin maddi, manevi ve sosyal bütünlüğüne dair hakları içerir. Çocuklar da yetişkinler gibi vücut bütünlüğü, isim ve itibar, özel hayatın gizliliği gibi kişilik değerlerine sahiptir. TMK m.24, hukuka aykırı şekilde kişilik hakkı saldırıya uğrayan kimsenin korunmasını düzenler ve bu madde çocuklar için de geçerlidir. Örneğin bir çocuğun fotoğrafının izinsiz olarak ticari reklamda kullanılması, çocuğun kişilik hakkını ihlal eder ve velisi aracılığıyla hukuki yollara başvurulabilir. Yine çocuğun vücut bütünlüğüne yönelik haksız fiiller (darp, istismar vb.), hukuken yaptırımlara tabidir; çocuk adına manevi tazminat davası açılabilir. Bunun yanında, TMK m. 282 vd. kapsamında soybağı kurulması, çocuğun bir aile kimliği ve statüsü kazanması bakımından kişilik hakkıyla bağlantılıdır. Çocuğun anne-babasını bilme ve onlarla hukukî bağ kurma hakkı, medeni hukukun tanıdığı temel haklardandır.

Velayet Hakkı: Velayet, hem bir hak hem de ödev olarak Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmiştir. TMK m. 335'e göre *"ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velayeti altındadır."* Gerçekten de, anne ve baba evli ise çocuk doğumla birlikte ana ve babasının ortak velayetine girer; anne ve baba değilse kanun gereği genellikle anne velayet hakkına sahiptir (TMK m. 337). Velayet, özünde çocuğun kişiliğine ve mallarına ilişkin hak, yetki ve sorumluluklar bütünüdür. Ana-baba, velayet hakkı kapsamında çocuğun bakımını, eğitimini, gözetimini sağlamak; onu temsil etmek ve onun adına hukuki işlemler yapmak

yetkisine sahiptir. Örneğin, velayet altındaki çocuğun yerleşim yerini belirleme hakkı velayetin içindedir; anne-baba, ergin olmayana uygun şekilde onun nerede ve kimlerle yaşayacağına karar verebilir (elbette bu hakkın kullanımı çocuğun yararına aykırı olamaz, aksi halde devlet müdahalesi gündeme gelir). Yine velayet, çocuğun eğitimini belirleme (okula gönderme, eğitim türünü seçme), sağlık konularında kararlar alma, çocuğun malvarlığını yönetme gibi alt yetkileri içerir. Velayet hakkı, çocuğun menfaatine uygun biçimde kullanılmak zorundadır. Türk Medeni Kanunu, velayet altında bulunan çocuğun korunması için gerekirse hakim müdahalesini öngörür. Örneğin velayet görevini ağır biçimde ihmal eden veya kötüye kullanan anne-babanın velayeti sınırlanabilir ya da tamamen kaldırılabilir (TMK m. 324, 348). Velayet ilişkisi, özünde çocuğun medeni haklarını kullanmasında bir yasal temsil ve koruma kurumu olarak tasarlanmıştır. Nitekim Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bir kararında velayet sahibi anne ya da babanın çocukla ilgili yapacağı her işlemde çocuğun üstün yararını gözetmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Bu ilke, velayet hakkının ebeveyn menfaatinden ziyade çocuk menfaati amacıyla var olduğunu ortaya koyar.

Vesayet ve Yasal Temsil: Anne ve babanın bulunmadığı veya velayetin kaldırıldığı hallerde, çocuğun medeni haklarını kullanabilmesi ve korunabilmesi için vesayet kurumu devreye girer. Vesayet altında bulunan çocuğa mahkemece bir vasi atanır (TMK m.404). Vasi, çocuğun hem kişisel işlerinde hem malvarlığı işlerinde tıpkı bir veli gibi hareket eder ve çocuğun menfaatini korumakla yükümlüdür. Örneğin anne-babası vefat etmiş bir çocuğun mallarını yönetmek, onun eğitim ve bakım kararlarını almak vasiye düşer. Vesayet makamı olan sulh hukuku mahkemesi, vasi işlemlerini denetler; böylece çocuğun çıkarları gözetilir. Vesayet de aslında çocuğun medeni haklarını güvenceye alan bir kurumdur. Bunun yanı sıra, belirli tekil hukuki işlemler için kayyım atanması gibi müesseseler de vardır (örn. anne ile baba arasında menfaat çatışması olursa çocuğa temsil için kayyım atanabilir, TMK m.426). Bütün bu temsil kurumları, çocuğun medeni haklarını bizzat kullanamadığı durumlarda hak kaybına uğramaması için tesis edilmişlerdir.

İsim ve Soyadı Hakkı: Bir çocuğun doğumu ile birlikte isim hakkı doğar. Türk Medeni Kanunu ve Soyadı Kanunu uyarınca, çocuk doğduğunda bir isim ve soyadı kazanır. İsim hakkı, bireyin toplum içinde kimlik kazanmasının temel unsurudur; çocuğun medeni

haklarının başında gelir. Türk hukukunda çocuğun ismini ana ve baba birlikte koyar (TMK m.339/3). Soyadı ise, anne ve babanın evlilik durumuna göre belirlenir: Evlilik birliği içinde doğan çocuk ailenin (babanın) soyadını alır (TMK m.321); evlilik dışı doğumda ise çocuk anne hanesine kayıtlı olacağı için annenin soyadını taşır (ilk kayıt itibarıyla). İsim ve soyadı, nüfus kütüğüne tescil edilir ve çocuğun hukukî kimliğinin parçasıdır. Çocuğun isminin korunması da bir haktır; kanun, çocuğa açıkça zarar verici, komik ya da ahlaka aykırı isimler konulmasını engelleme yetkisini nüfus memuruna tanımıştır. İleride ismin değiştirilmesi gerekirse, bunun için haklı sebebe dayanarak mahkemeye başvurulabilir (TMK m.27). Soyadı konusunda da, özellikle anne ve babanın ayrılığı durumunda, güncel içtihat çocuğun menfaatine aykırı olmadıkça soyadının değiştirilmesine olanak tanımaktadır. Yakın zamana kadar boşanmış annenin, velayeti kendisinde olan çocuğa kendi kızlık soyadını vermesi mümkün değilken, gerek Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararları gerek Yargıtay kararları ile bu yönde bir yol açılmıştır. Yargıtay'ın son yıllarda benimsediği kriter, "çocuğun üstün yararı varsa soyadı değiştirilebilir" şeklindedir. Buna göre, sırf anne velayet sahibi diye gerekçesiz soyadı değişikliği yapılamaz; fakat somut olayda çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa annenin soyadını alabilir. Bu örnek, çocuğun isme ilişkin medeni hakkının da çocuğun menfaati perspektifiyle yorumlandığını göstermektedir.

Soybağı (Nesep) ve Ailevi Statü Hakları: Her çocuk, biyolojik ve hukuki olarak bir anne ve babaya sahiptir. Soybağı kurulması, çocuğun hem maddi hakları hem manevi hakları açısından önemlidir. Türk Medeni Kanunu, baba ile soybağının kurulması için evlilik, tanıma veya babalık davası yollarını öngörmüştür (TMK m.282 vd.). Çocuk, evlilik içinde doğmuşsa babası otomatik olarak bellidir; evlilik dışında doğmuşsa baba, çocuğu tanıyarak veya mahkeme kararıyla belirlenir. Çocuğun biyolojik kökenini bilme hakkı insan hakları boyutunda da önem taşıyan bir haktır ve Türk hukukunda buna imkan tanınmıştır: Çocuk, gerektiğinde babalık davası açılmasını talep edebileceği gibi (bu davayı küçükse anne veya vasi açar), ergin olduktan sonra da kendi soybağını reddetme veya düzelttirme imkânına sahiptir. Ayrıca evlat edinme kurumunu da burada anmak gerekir: Evlat edinme, çocuğun soybağını biyolojik olmayan yoldan kuran istisnai bir medeni hukuk işlemidir (TMK m.305 vd.). Evlat edinilen çocuk, evlat edinenin soyadını alır, onun mirasçısı olur, aynen biyolojik çocuk gibi haklara sahip olur. Kanun, evlat edinmede de çocuğun yararını gözetir ve sıkı şartlar arar. Tüm bu düzenlemeler, çocuğun aile bağlarına ve kimlik hakkına ilişkin medeni hakları olarak değerlendirilebilir

Miras Hakkı: Çocukların en önemli malvarlığı haklarından biri miras hakkıdır. Türk miras hukukuna göre, bir kimsenin altsoyu (çocukları, torunları) onun yasal mirasçılarıdır (TMK m.495). Çocuklar, anne ve babalarının mirasının başlıca hak sahipleridir ve miras payları kanunen güvence altındadır. Üstelik Türk hukukunda mahfuz hisse (saklı pay) kurumu gereği, anne ve baba miraslarının belirli bir oranını çocuklarına bırakmak zorundadır; vasiyetnameyle bile çocukların miras payı tamamen ellerinden alınamaz. Miras hakkı, çocuğun doğumuyla birlikte kazanabileceği ilk özel hukuk haklarındandır. Örneğin bir çocuk, doğduktan kısa süre sonra babası vefat etse, doğrudan doğruya mirasa hak kazanır. Hatta daha anne karnında iken baba vefat ederse, çocuk sağ doğmak şartıyla mirasçı olur (bu yüzden miras hukuku ceninin haklarını korur). Çocuk, miras yoluyla malvarlığı edinirse, bunu fiilen yönetme hakkı ergin olana dek velisi veya vasisi tarafından kullanılır; kanun burada da çocuğun malvarlığını korumak için vesayet makamının denetimi gibi mekanizmalar öngörmüştür. Miras hakkı dışında çocukların anne babalarından nafaka talep hakkı da medeni hukuk kapsamına girer: TMK m.327 uyarınca anne ve baba, ergin olmayan çocuklarına bakmakla yükümlüdürler. Bu yükümlülük, çocuğun bakım ve eğitim masraflarını karşılama borcu şeklinde tezahür eder; boşanma durumunda velayet kendisine verilmeyen ebeveyn, çocuk için iştirak nafakası ödemek zorundadır. Nafaka hakkı, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamaya matuf olup hem kişi hem malvarlığı hakkı niteliği taşır.

Yukarıda sayılanlar, Türk Medeni Hukuku kapsamında çocuğun başlıca medeni haklarıdır. Bu haklar, çocuğun aile içinde korunması ve gelişmesi amacıyla düzenlenmiş olup çoğu zaman çocuğun üstün yararı göz önünde tutularak uygulanmaktadır. Örneğin, velayet davalarında hakim daima çocuğun menfaatini esas alır; gerektiğinde uzman raporlarıyla çocuğun durumu değerlendirilip karar verilir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da 2019 tarihli bir kararında, Türk Medeni Kanunu'nda açık hüküm bulunmayan hallerde dahi Anayasa m.90 gereği Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümlerinin dikkate alınması gerektiğini belirterek çocuğun görüşünün dinlenilmesi ilkesine atıf yapmıştır.[137] Bu yaklaşım, medeni haklar alanında dahi çocukların insan hakları ilkelerinin etkisini göstermektedir.

[137] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. (2019). 2018/1072 E., 2019/185 K.

3. Çocuğun insan hakları

Türk hukuk sisteminde çocuğun insan hakları, hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hem de taraf olduğumuz uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile güvence altındadır. Bu bağlamda Anayasa hükümleri ve özellikle Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi temel dayanak noktalarını oluşturur. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve diğer bazı uluslararası belgeler de çocukların haklarına ilişkin önemli güvenceler içermektedir.

1982 Anayasası, 2010 yılında yapılan değişikliklerle birlikte, çocuk haklarına dair özel hükümler içermektedir. Anayasa'nın 41. maddesi "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlığını taşımakta olup, çocukların aile birliği içinde korunması ve gelişmesini devletin temel görevlerinden biri saymıştır. Madde 41'in son fıkraları, doğrudan doğruya çocukların haklarını dile getirmektedir: *"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismar ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."*. Görüldüğü üzere Anayasa, çocuğun korunma ve bakım görme hakkını, ana-baba ile kişisel ilişki kurma hakkını (boşanma vb. hallerde önem taşır) ve istismar ile şiddetten korunma hakkını açıkça ifade etmektedir. Bu hükümler, ÇHS'nin getirdiği *"çocuğun yüksek yararı"* ve *"çocuğun aile bağlarının korunması"* ilkeleriyle uyum içindedir.

Anayasa'nın diğer maddelerine bakıldığında da çocukları ilgilendiren pek çok temel hak normu görülür. Örneğin, eğitim hakkı madde 42'de *"ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okulları ücretsizdir"* şeklinde düzenlenerek her çocuğun eğitim alma hakkını ve devletin yükümlülüğünü ortaya koyar. Sağlık hakkı ve sosyal güvenlik hakları, genel olarak maddelerde (madde 56, 60) düzenlenmiş olup çocukların sağlıklı büyümesi devletin gözetimindedir. Din ve vicdan hürriyeti (madde 24) çocuklar için de geçerli olup, eğitim çağındaki çocuklara din kültürü eğitimi verilmesi gibi konular bu çerçevede şekillenmektedir. Düşünceyi açıklama hürriyeti (madde 26) ve basın-yayın hürriyeti (madde 28) çocuklara da tanınır; nitekim Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 13.

maddesi, çocuğun görüşlerini ifade özgürlüğünü açıkça güvence altına alır. Özel hayatın gizliliği (madde 20) çocukların da mahremiyet hakkını korur; örneğin bir çocuğun mektuplarının, özel eşyalarının korunması ilkesel olarak bu maddeye tabidir. Anayasa'nın 17. maddesi yaşama hakkı ve maddi-manevi varlığın dokunulmazlığını düzenler; hiç kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağını belirtir – bu hükümler, çocuklara yönelik kötü muamele yasağının da temelidir. Yine Anayasa madde 50, çocuk işçiliğinin sınırlandırılması konusunda özel bir hüküm içerir: *"Kimse yaşına uygun olmayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler… çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar."* Bu hüküm, çocukların ekonomik sömürüye karşı korunmasını devlete ödev kılar. Ayrıca Anayasa'nın 61. maddesi *"korunmaya muhtaç çocukları"* özel olarak anmış ve devletin bu çocukları himaye edip topluma kazandıracak tedbirleri alacağını ifade etmiştir. Son olarak, Anayasa madde 10'daki eşitlik ilkesine 2010'da eklenen fıkra ile çocuklar lehine alınacak pozitif ayrımcılık tedbirlerinin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı kabul edilmiştir. Bu, devletin çocukların korunması için gerektiğinde onlara öncelik tanıyabileceği anlamına gelir.

Türkiye, çocuk haklarına ilişkin hemen hemen tüm önemli uluslararası belgelere taraftır. Özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) bunların başında gelir. Türkiye, ÇHS'yi 1990'da imzalamış ve 1994'te onaylayarak 1995'te iç hukuka dahil etmiştir. ÇHS, yukarıda belirtildiği gibi, geniş bir haklar demetini çocuklar için öngörmüştür. Bu sözleşme gereğince Türkiye, iç mevzuatını çocuk haklarıyla uyumlu hale getirme yükümlülüğü altındadır. Nitekim ÇHS'nin ana ilkeleri (ayrımcılığın önlenmesi, çocuğun yüksek yararı, yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun katılım hakkı) ulusal hukukumuza yansıtılmıştır. ÇHS, taraf devletlere çocuk haklarının hayata geçirilmesi için yasal, idari her türlü tedbiri alma ödevi yükler. Bu bağlamda Türkiye, 2005 yılında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nu çıkarmış; çocuğun korunması ihtiyacı olan durumlarda (ihmal, istismar, suç işleme vb.) izlenecek usulleri bu kanunda düzenlemiştir. Çocuk Koruma Kanunu'nun 4. maddesinde *"çocuğun yüksek yararı"* ve *"çocuğun katılımı"* gibi ilkeler açıkça belirtilmiştir. Örneğin, bir çocuğun ifadesinin alınması, sosyal hizmet tedbirine karar verilmesi gibi süreçlerde, çocuğun yaşı ve olgunluğu uygunsa, görüşünün alınması ve kararlarda buna önem verilmesi esastır. Bu yaklaşım, ÇHS'nin 12. maddesindeki katılım hakkının Türk hukukuna etkisidir. Keza 5395 sayılı Kanun, suça sürüklenen çocuklar ve korunmaya muhtaç çocuklar için ayrı çocuk mahkemeleri, çocuk savcılıkları kurulmasını;

eğitim, danışmanlık, sağlık tedbiri gibi çocuğa özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanmasını öngörerek, ceza adaleti alanında da çocukların durumuna uygun özel kurallar getirmiştir.

Türkiye'nin taraf olduğu bir diğer önemli belge, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir. AİHS, her ne kadar doğrudan çocuklara özgü hükümler içermese de, içerdiği haklar çocuklar bakımından da geçerlidir ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatları çocuk hakları alanında zenginleşmiştir. Özellikle AİHS m.8 *"özel ve aile hayatına saygı hakkı"*, çocukların ailelerinden hukuka aykırı koparılmaması, ebeveynlerle görüşme hakları, evlat edinme veya vesayet işlemlerinde çocuğun menfaatinin gözetilmesi konularında uygulanmaktadır. Örneğin AİHM, bir dizi kararında (örneğin Neulinger ve Shuruk/İsviçre kararı) çocukların yüksek yararının aile hayatı kapsamındaki uyuşmazlıklarda *"üstün belirleyici ölçüt"* olması gerektiğini belirtmiştir. Keza Tarık (Çocuk) / Türkiye gibi kararlarda, devletin çocukların maruz kaldığı aile içi şiddet veya istismara karşı etkili koruma sağlama yükümlülüğü vurgulanmıştır. AİHS m.3'teki işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında, aile içinde veya okulda çocuklara uygulanan ciddi şiddet de devletin sorumluluğuna yol açabilir. Nitekim AİHM, A. / Birleşik Krallık davasında, üvey babası tarafından şiddet gören bir çocuğu yeterince korumayan devletin negatif yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. Yine AİHS m.2 protokol 1'deki eğitim hakkı, çocukların eğitimine ilişkin devletin hiçbir ayrım yapmadan erişimi sağlama yükümlülüğünü ortaya koyar. Bu kapsamda, ayrımcılığın yasaklanması ilkesi (AİHS m.14) gereği kız-erkek çocuklar veya engelli çocuklar arasında ayrım yapılamaz; hepsine eşit eğitim imkânı sunulmalıdır.

Uluslararası düzlemde ayrıca, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1996) gibi daha spesifik sözleşmeler de vardır ki Türkiye buna da taraftır. Bu sözleşme, özellikle yargısal ve idari işlemlerde çocukların katılım hakkını ve bilgi alma haklarını düzenler. Örneğin, ebeveynleri boşanan bir çocuğun, yeterli idrak gücüne sahipse, mahkeme süreçlerinde bilgilendirilme ve görüşünü ifade etme hakkı olduğu bu Sözleşme'de açıkça belirtilmiştir. Yargıtay uygulamasında da bu belgeye atıf yapılarak, *"ülkemizde kanunlarda açık düzenleme olmasa bile, 18 yaşından küçük, idrak çağındaki çocukların kendilerini ilgilendiren davalarda (ör. velayet davası) görüşlerinin alınması gerekir"* denilmektedir. Bu, uluslararası insan hakları normlarının iç hukuka etkisinin bir örneğidir.

Özetle, Türk hukukunda çocuğun insan hakları boyutu; Anayasa'nın temel hak hükümleri, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği standartlar ve AİHS gibi bölgesel mekanizmalarla şekillenmiştir. Yaşama hakkı, gelişme hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, oyun ve kültürel faaliyet hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü, din-vicdan özgürlüğü, aile ile bağlarını sürdürme hakkı, özel hayatın gizliliği, ekonomik sömürüden ve zorla çalıştırılmadan korunma hakkı, istismar ve ihmalden korunma hakkı, görüşünü dile getirme ve katılım hakkı gibi başlıklar, çocukların insan haklarının temel taşlarını oluşturur. Devlet, bu hakların gerçekleşmesi için pozitif yükümlülük altındadır; yani sadece ihlal etmemek değil, aynı zamanda çocuğu üçüncü kişilerin fiillerine karşı korumak ve hakların kullanımını kolaylaştırmak durumundadır. Mesela zorunlu eğitim kanunu çıkarmak, çocuk işçiliğini yasaklayan hükümler uygulamak, çocuklar için sağlık aşı programları yürütmek hep bu yükümlülüğün gereğidir. Ulusal mekanizmalar da (örneğin Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bünyesinde Çocuk Hakları Komisyonu gibi yapılar) çocuk haklarının izlenmesi ve geliştirilmesi için çalışmaktadır. Ayrıca Türkiye Barolar Birliği ve sivil toplum kuruluşları, çocuk haklarının ihlalini önlemek için faaliyet göstermekte; adli yardım, danışmanlık ve farkındalık çalışmaları ile çocukların insan haklarının korunmasına katkı sunmaktadır.[138]

4. Çocuğun medeni hakları ve çocuğun insan hakları: Ortak değerlendirme

Medeni haklar ile insan hakları kavramları farklı hukuk alanlarında incelenmekte olsa da pratikte önemli ölçüde kesişmektedir çünkü insan hakları geniş anlamda medeni hakları da kapsamaktadır. Bu bölümde kavramsal, normatif ve uygulamaya dönük açıdan her iki kategori arasında hak süjesini, yani çocuğu ele alış farkları ve birliktelikleri ele alınacaktır.

a. Kavramsal yaklaşım farkları

Medeni haklar kavramı, Türk hukukunda daha ziyade özel hukuk perspektifinden ele alınır ve çocuğun aile ve malvarlığı ilişkilerindeki statüsünü, hak ve yetkilerini ifade eder.

[138] Fendoğlu, H. T. (2021). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 66 vd

Örneğin velayet, vesayet, miras hakkı gibi konular medeni haklar başlığı altındadır. Bu yönüyle medeni haklar, bir bakıma kişiler hukuku ve aile hukuku çerçevesinde çocuğun durumunu tanımlayan haklardır. İnsan hakları ise çocuğun kamusal alandaki hak ve özgürlüklerini de kapsayan, devlet karşısındaki konumunu belirleyen daha geniş bir çerçevedir. İnsan haklarında vurgu, çocuğun insan onuru ve özgür gelişimi üzerindedir. Kavramsal olarak medeni haklar, çocuk olsun yetişkin olsun, bireylerin hukuken hak süjesi (hak öznesi) olabilmeleriyle ilgilidir; insan hakları ise bireylerin devredilemez temel haklara sahip olmasıyla ilgilidir. Bir başka deyişle, medeni haklar genellikle "kişinin hukuki işlem yapabilme, özel hukuk ilişkilerine girebilme hakları" iken; insan hakları "kişinin doğuştan sahip olduğu temel yaşamsal haklar ve özgürlükler"dir. Bununla birlikte, çocuk özelinde bu iki kavram örtüşmeye başlar: Örneğin bir çocuğun isim hakkı hem medeni haktır (nüfus kaydı özel hukuk statüsüdür) hem de insan hakkıdır (kimlik hakkı, kişilik hakkı olarak uluslararası düzeyde tanınır). Yine çocuğun beden bütünlüğü medeni hukukça kişilik hakkı kapsamında korunur, ceza hukuku kapsamında güvence altındadır; aynı zamanda işkence ve kötü muamele yasağı gibi insan hakları normlarının da konusudur. Kavramsal ayrım daha çok şu noktada belirginleşir: Medeni haklar, çocuğun yetişkinlerin vesayeti altındaki durumunu ve bundan doğan haklarını (örneğin bakıma hakkı, nafaka hakkı, miras hakkı) vurgularken; insan hakları çocuğu bizzat hak taşıyıcısı, özne olarak görür ve çocuğun otonomisini, katılımını ön plana çıkarır. Bu anlamda insan hakları yaklaşımı, geleneksel medeni hukuk anlayışının "çocuğun menfaati adına onun yerine karar verme" anlayışını dönüştürerek "çocuğun kendi görüşlerini ifade etme ve süreçlere dahil olma" ilkesini getirmiştir. Örneğin, eski Medeni Kanun'da çocuğun görüşüne başvurulması gibi bir husus yok iken, insan hakları hukuku (ÇHS m.12) çocuğun katılım hakkını ortaya koymuş; bu da Türk yargısının güncel uygulamalarına yansımıştır (mahkemelerin belirli yaşın üzerindeki çocukların tercih ve görüşlerini alması gibi).

b. Normatif farklar:

Çocuğun medeni hakları, öncelikle ulusal yasa koyucu tarafından düzenlenir. Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Türk Vatandaşlık Kanunu, Nüfus Hizmetleri Kanunu, İş Kanunu gibi çeşitli yasalarda çocuğun medeni statüsüne dair kurallar yer alır. Bu kurallar, Türkiye'nin toplumsal tercihleri ve hukukî gelenekleri ışığında belirlenmiştir.

Örneğin velayet hakkının kime verileceği, evlilik dışı doğan çocuğun soyadı meselesi gibi konular yasa koyucunun takdirinde şekillenmiştir. Buna karşılık, çocuğun insan hakları daha çok uluslararası normlar ve Anayasa kaynaklıdır. Anayasa'daki temel hak hükümleri ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler (özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi ve AİHS), çocuğun insan haklarının dayanaklarını oluşturur. Bu noktada Türkiye'de 2004 yılında Anayasa'ya eklenen 90. maddenin son fıkrası büyük önem taşır: Bu hükme göre usulüne göre onaylanmış temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmeler ile kanunlar çatışırsa, uluslararası sözleşme hükümleri esas alınır. İşte bu anayasal ilke, insan hakları normlarının (örneğin ÇHS maddelerinin) gerektiğinde doğrudan doğruya iç hukukun önüne geçebilmesini sağlar. Nitekim Yargıtay kararlarında ve Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru değerlendirmelerinde sık sık ÇHS'ne atıf yapılmakta; iç hukuktaki boşluklar bu sözleşme hükümleriyle doldurulmaktadır. Örneğin TMK'da *"çocuğun dinlenilmesi"* hakkında açık bir düzenleme olmamasına rağmen, biraz önce belirtildiği gibi, Yargıtay Anayasa m.90 göndermesiyle uluslararası yükümlülükleri uygulamış ve çocuğun katılım hakkını yargı pratiğine dahil etmiştir. Bu durum, medeni haklar (ulusal kanun) ile insan hakları (uluslararası sözleşme) normlarının etkileşimine güzel bir örnektir. Normatif açıdan bir diğer fark, medeni hakların çoğunlukla özel hukuk davaları yoluyla ileri sürülmesi (örneğin çocuğun nafaka hakkı için aile mahkemesinde dava açılması, miras hakkı için sulh hukuk mahkemesinde tereke davası vb.) ve özel hukuk hükümlerine tabi olması; insan haklarının ihlalinde ise kamu hukuku yollarının devreye girmesidir (idari başvurular, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, AİHM başvurusu gibi). Örneğin bir çocuğun eğitim hakkı engellendiğinde (okula kayıt yapılmaması gibi bir idari işlemle) idari yargıya veya gerekirse AYM'ye başvurulabilir; bu bir kamu hukuku sürecidir. Oysa bir çocuğun miras hakkı ihlal edildiğinde (örneğin mirastan mal kaçırma), bu özel hukuk davasıdır. Dolayısıyla, hak arama yolları ve hukuki yaptırım mekanizmaları açısından da iki alan farklılık gösterir.

c. Pratik farklar ve kesişimler

Gerçek hayatta çocukların karşılaştığı sorunlar, çoğu zaman hem medeni haklar hem de insan hakları boyutunu iç içe barındırır. Bu nedenle uygulamada bu iki alan sürekli etkileşim halindedir. Bazı somut örnekler üzerinden fark ve kesişim noktaları aşağıda ele alınmıştır:

Aile İçi İlişkiler ve Katılım Hakkı: Çocuğun aile içinde alınan kararlara katılımı, geleneksel olarak velayet hakkı sahibinin takdirindeydi. Örneğin, bir çocuğun hangi okula gideceğine anne-baba karar verir ve çocuk küçük olduğu için söz sahibi değildir. Bu, medeni hukuk yaklaşımıdır. Ancak insan hakları perspektifi, çocuğun kendisini etkileyen kararlarda fikrinin alınmasını teşvik eder. Uygulamada mahkemeler, belirli bir yaşın üstündeki çocukların eğitim, velayet, kişisel ilişki (görüşme düzeni) gibi konularda tercihlerini öğrenmeye çalışmaktadır. Yargıtay bir kararında, 8 yaşındaki bir çocuğun idrak çağında sayılıp görüşünün sorulması gerektiğini belirtmiştir.[139] Bu, insan hakları normunun (ÇHS m.12) medeni hukuk uygulamasına yansımasıdır. Yani başlangıçta bir fark (medeni hukukta olmayan bir ilke) iken artık kesişim noktasına dönüşmüştür.

Eğitim ve Zorunlu Eğitim: Medeni hukuk açısından ebeveynler velayet kapsamında çocuklarının eğitimini belirleme hakkına sahiptir. Ancak insan hakları boyutunda her çocuğun eğitim alma hakkı ve zorunlu ilköğretim kuralı vardır. Uygulamada, bazı aileler çocuklarını okula göndermek istemese bile (örneğin ekonomik gerekçelerle çalıştırmak amacıyla veya kültürel nedenlerle kız çocuklarını okula yollamamak gibi), devlet zorunlu eğitim kuralıyla müdahale eder ve çocuğun eğitim hakkını güvence altına alır. Burada çocuğun insan hakkı (eğitim) ile ebeveynin medeni hakkı (çocuğun eğitimine karar verme) çatışırsa, üstün olan taraf çocuğun hakkı olmaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi içtihatlarında da *"çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda, anne-babanın bazı tercihleri sınırlanabilir"* yönünde değerlendirmeler vardır.[140] Bu, insan haklarının medeni haklara baskın geldiği bir durumdur.

Çocuk İşçiliği ve Ekonomik Haklar: Türk Medeni Hukuku'na göre çocuk, çalışma sözleşmesi yapamaz; emek piyasasında taraf olamaz (fiil ehliyeti yoktur). Ancak fiilen, özellikle 15-18 yaş arası çocukların çalışması toplumda görülmektedir. İş Kanunu ve uluslararası sözleşmeler (ILO çocuk işçiliği sözleşmeleri) uyarınca 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır; 15-18 yaş arası çocuklar ise ancak hafif işlerde ve

[139] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. (2019). *E. 2018/1072, K. 2019/185 sayılı karar*.
[140] Anayasa Mahkemesi. (2017). *Esas No: 2017/167, Karar No: 2017/172, Karar Tarihi: 13.12.2017*. Resmî Gazete, 13.12.2017.

eğitimlerini aksatmamak şartıyla çalışabilir. Bu alanda çocukların insan hakkı olan eğitim ve istismardan korunma hakkı, ebeveynlerin veya işverenlerin ekonomik çıkarlarıyla çatışabilir. Uygulamada devlet, çocuk işçiliğini önlemek için denetimler yapmakta, çalıştıranlara cezai yaptırımlar uygulamaktadır. Ancak ekonomik sıkıntılar veya geleneksel yaklaşımlar nedeniyle özellikle kırsal alanlarda veya enformel sektörlerde çocuk işçiliği hâlâ sorun olarak devam etmektedir.[141] Bu, insan hakları normlarının (çocuğun korunma hakkı) pratikte tam olarak hayata geçirilemediği bir alandır. Çözüm olarak devletin sosyal politikalarla aileleri desteklemesi, eğitim bursları sağlaması gibi önlemler gerekmektedir. Medeni haklar boyutunda bakarsak, bir çocuk yaptığı iş sözleşmesinden dolayı ücret talep ederse, fiil ehliyeti olmadığı için sözleşme geçersiz olabilir; ama çalıştırılan çocuğun emeğinin karşılığını alması için İş Kanunu koruyucu hükümler getirmiştir. Yani insan hakları yaklaşımı, burada çocuğun fiil ehliyeti eksikliğini, iş hukuku aracılığıyla telafi etmeye çalışmıştır.

Sağlık Kararları ve Beden Bütünlüğü: Tıbbi müdahaleler açısından, medeni hukuka göre küçük üzerinde velisi karar verir. Örneğin bir ameliyat veya tedavi konusunda doktor, ebeveynin onayını alır; çocuk rıza verme ehliyetine sahip değildir. Ancak özellikle 16-17 yaş gibi ergenlik dönemindeki çocukların rıza kapasitesi tartışılmaktadır. İnsan hakları bakış açısıyla çocuğun bedeniyle ilgili kararlara katılımı, bilgilendirilmesi önemlidir. Türk Hukuku'nda henüz bu konuda kapsamlı bir düzenleme olmamakla birlikte, bazı özel kanunlar ergin olmasa bile 15 yaş üstü çocukların rızasını aramaya başlamıştır (Örneğin Organ ve Doku Nakli Kanunu, 18 yaş altı için veli izni şart koşarken 12 yaşından büyükse ayrıca çocuğun rızasının da alınmasını öngörebilir). Bu da medeni haklar (veli hakkı) ile insan hakları (çocuğun kişisel özerkliği) arasında bir denge arayışıdır. Bir başka örnek, reşit olmayanların evlenmesi konusudur: Medeni Kanun, 17 yaşını doldurmuş çocukların aile izniyle evlenebileceğini, hatta 16 yaşını doldurmuş olanların hakim izniyle istisnai evlenebileceğini düzenler (TMK m.124). Bu, medeni hukukun tanıdığı bir esnekliktir ve evlenen çocuk ergin kılınır (TMK m.11). Ancak insan hakları açısından çocuk evliliği, çocukluk haline son veren ve çoğu zaman kız çocukları aleyhine sonuçlar doğuran bir olgu olarak eleştirilir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde net bir yasak olmasa da, 18 yaş altı evlilikler erken evlilik kabul edilerek önlenmeye çalışılır. Türkiye'de yasal evlenme yaşı 18 olsa da

[141] Centel, T. (2019). *KOBİ'lerde Çalışan Çocukların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

bahsedilen istisnalar mevcuttur; bu, insan hakları savunucularınca "hukuki boşluk" veya "kötüye kullanılma riski" barındıran bir düzenleme olarak eleştirilmektedir. Nitekim bu yolla özellikle 16 yaşındaki kız çocuklarının evlendirildiği görülmüştür.[142] Burada medeni hukuk kuralı ile insan hakları standardı arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Son yıllarda kamuoyu ve STK'lar, yasal evlilik yaşının fiilen 18 olması ve istisnaların kaldırılması yönünde talepler dile getirmektedir. Dolayısıyla bu, iki alan arasındaki bir gerilim noktasıdır.

Yargısal Koruma ve Temsil: Medeni hakların kullanılması için çoğu zaman çocuk adına veli veya vasi dava açar, işlemleri yürütür. İnsan hakları ihlallerinde ise çocuklar adına bazen yasal temsilci olmaksızın süreç başlatmak gerekebilir. Örneğin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda, mağdur çocuk adına velisi başvuracaktır. Ancak ya hak ihlaline sebep olan bizzat veli ise? Bu tür durumlar için sistemde eksiklikler olabilmektedir. Örneğin aile içi şiddet mağduru bir çocuk düşünelim; normalde onun adına şikâyeti veli yapmalı, ama fail velinin kendisi ise çocuk fiilen korumasız kalabilir. Bu durumda devreye sosyal hizmetler ve devletin koruma mekanizmaları girer. Çocuk Koruma Kanunu gereğince çocuk, velayet altındayken dahi ihmal veya istismar edilirse, devlet çocuğu aileden alabilir, koruyucu aile yanına yerleştirebilir veya kuruma yerleştirebilir (TMK m.347). Bu, insan hakları perspektifinin (çocuğun temel haklarını koruma gereğinin) medeni hukuktaki velayet ilkesine müdahalesini gösterir; çocuğun yüksek yararı ağır bastığında, ebeveynin velayet hakkı bile sınırlandırılabilir. Uygulamada kolluk, öğretmen, komşu gibi ihbar yükümlülüğü olan kişiler sayesinde risk altındaki çocuklar tespit edilip Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı birimlerince koruma altına alınmaktadır. Bu da gösterir ki, çocukların insan haklarını korumak için devlet, gerektiğinde özel hukuk ilişkilerine (aile ilişkilerine) müdahale eder; yani iki alan iç içe geçer.

Mahkeme Kararlarında Gerekçelendirme: Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi kararlarında son dönemde "çocuğun üstün yararı" ifadesi sıkça geçmektedir.[143] Bu kavram, esasen insan hakları kaynaklı bir ilkedir ancak medeni hukuk uyuşmazlıklarında uygulanır

[142] Vardar Hamamcıoğlu, G. (2021). *Yürürlükten kaldırılması gereken bir hüküm olarak olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple evlenmeye izin verilmesi (TMK m.124/II)*. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1), 85-99.
[143] Anayasa Mahkemesi. (2021). *Başvuru No: 2021/15139, Karar Tarihi: 28.12.2021*. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası.

hale gelmiştir. Örneğin Yargıtay, çocukların soyadı, velayet, kişisel ilişki gibi konularında bu ilkeyi ölçüt alarak kararlar vermektedir. Keza Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularda, velayet veya çocukla kişisel ilişki davalarında aile mahkemesi kararlarını değerlendirirken, *"ilk derece mahkemesi çocuğun üstün yararını yeterince gözetmiş mi, çocuğun görüşünü almış mı"* gibi kriterlere bakmaktadır. Bu demektir ki, artık ulusal yargı mercileri de insan hakları hukuku parametrelerini iç hukuka uygulamaktadırlar. Bu, bir kesişim noktasıdır: Medeni haklar ve insan hakları alanları birbirini zenginleştirmekte ve ortak bir çocuk hukuku vizyonu oluşmaktadır.

Yukarıdaki örnekler çoğaltılabilir, ancak temel olarak görülen şudur: Çocuğun medeni hakları ile insan hakları birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Aralarındaki farklar daha çok hukuki teknik ve tarihsel kaynak farklılığından ibarettir. Modern hukukta bu iki perspektifin ortak bir çocuk hakları hukuku çatısı altında birleştiği söylenebilir. Örneğin "çocuğun yüksek yararı" ilkesi hem medeni hukuk (aile hukuku) normlarında benimsenmekte, hem de insan haklarının temel ilkesi olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde "çocuğun korunması" hem medeni hukukun (velayet, vesayet hükümleri) amacıdır, hem de insan haklarının (Anayasa m.41, ÇHS m.19 vb.) amacıdır.

Bununla birlikte, uygulamada bazı hukuki boşluklar veya farklı yaklaşımlar da yok değildir. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nda çocuğun görüşünün alınması zorunluluğu net düzenlenmediği için bazı davalarda hakimlerin çocukla konuşmadığı, bunun da aslında çocuğun katılım hakkını zedelediği eleştirisi yapılmaktadır. Yine, çocukların belirli konularda (sağlık, eğitim tercihi vs.) kendi kararlarını verebilme ehliyeti kazanması hususu kanunlarda tam karşılık bulmayabilir. Bu gibi alanlarda insan hakları bakış açısı, kanun yapıcıyı reformlara zorlamaktadır. Ayrıca kolluk ve yargı uygulamalarında çocuk dostu yöntemlerin tam yerleşmediği, örneğin adliyede ifadesi alınan bir çocuğun uygun ortam bulamadığı veya çocukların soruşturma sırasında ikinci kez mağdur olabildiği gibi sorunlar da tespit edilmektedir. Tüm bunlar, çocuk haklarının hukuken tanınması kadar fiilen hayata geçirilmesinin de önemini ortaya koymaktadır.

Çocuğun medeni hakları ile insan hakları arasındaki ilişki dinamik bir ilişkidir. Geleneksel olarak ayrı kavramlar gibi dursalar da, günümüzde kesişim alanları genişlemiş, farklılık alanları ise gitgide azalmıştır. Çocuk, hem özel hukuk süjesi hem temel haklar taşıyıcısı olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Türk hukuku da bu doğrultuda gelişimini sürdürmektedir. Türk hukukunda çocuklar, gerek medeni haklar gerekse insan hakları yönünden kapsamlı bir koruma şemsiyesi altındadır. Medeni haklar boyutunda çocuklar, doğumla birlikte hak ehliyeti kazanmakta; velayet, vesayet, nafaka, miras, soybağı gibi kurumlar aracılığıyla hukuk düzeni içerisinde güvenceye alınmaktadır. İnsan hakları boyutunda ise Anayasa ve uluslararası sözleşmeler, çocuğun temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almakta; eğitimden sağlığa, özgürlüklerden korumaya pek çok hakkı tanımaktadır. İki kategori arasındaki ayrım esasen hukuki teknik ve perspektif farkından kaynaklansa da, uygulamada çocukların üstün yararı temelinde birbiriyle örtüşen bir hukukî çerçeve oluşmuştur. Yargı kararları ve doktrin, gün geçtikçe çocuk merkezli bir yaklaşımı pekiştirmekte; çocuğun hak süjesi olduğu bilinci ile hareket etmektedir.

Mevzuat ve uygulamada bazı alanlar hâlâ geliştirilmeye muhtaçtır. İlk olarak, çocuğun katılım hakkının iç hukukta daha belirgin düzenlenmesi gerekebilir. Medeni Kanun'da veya usul kanunlarında, belli yaştaki çocukların kendilerini ilgilendiren davalarda görüşünün alınması açık hükme bağlanmamıştır. Yargıtay ve aile mahkemeleri bu açığı ÇHS'nin doğrudan uygulanması yoluyla kapatmaya çalışsa da, yasal bir değişiklikle usulüne uygun bir mekanizma getirilebilir. İkinci olarak, erken yaşta evlilikler konusunda istisnaların kaldırılması veya sınırlandırılması gündeme gelebilir; zira 16-17 yaş evlilikleri her ne kadar hakim iznine bağlı olsa da, bu uygulama çocuk hakları savunucuları tarafından eleştirilmektedir. Üçüncü olarak, çocuk işçiliği ve sokakta çalışan çocuklar sorunu hala tam çözülememiştir. Kanunen yasak olmasına rağmen ekonomik zorluklar nedeniyle çocukların çalıştırılması gerçeği vardır. Bu noktada daha etkili denetimler, ailelere destek programları ve gerekirse yaptırımlar uygulanmalıdır. Dördüncü olarak, eğitim hakkı alanında bölgeler arası ve cinsiyetler arası farklar azaltılmalıdır. Her ne kadar ilköğretimde okullaşma oranı yüksek olsa da, özellikle kız çocuklarının ortaöğretimde okulu terk oranları veya engelli çocukların eğitime erişimde karşılaştığı engeller gibi konular çözüm beklemektedir.

Bir diğer önemli husus, çocuk adalet sisteminin geliştirilmesidir. Suça sürüklenen çocukların yargılanmasında uzmanlaşmış çocuk mahkemeleri mevcutsa da ülke genelinde yaygınlaştırılması, çocuk polisinin ve sosyal hizmet uzmanlarının her aşamada devrede olması sağlanmalıdır. Çocukların ifadelerinin alınması, muayeneleri gibi işlemlerde örselenmemeleri için fizikî ortam ve yöntemler iyileştirilmelidir. Bu, çocuğun insan haklarının (işkence yasağı, adil yargılanma hakkı) gereğidir ve aynı zamanda medeni hakları kapsamındaki kişilik onurunun korunmasıyla da ilgilidir.

Ayrıca, farkındalık ve eğitim boyutu da çok önemlidir. Hakların kâğıt üzerinde kalmaması için, hem çocukların hem de ailelerin haklar konusunda bilinçli olması gerekir. Çocukların kendi haklarını anlayabileceği eğitim programları, okullarda insan hakları derslerinde çocuk haklarına vurgu yapılması, ailelere yönelik seminerler faydalı olacaktır. Örneğin, bir çocuğun ihmal veya istismar durumunda hangi mercilere başvurabileceğini bilmesi hayati önemdedir. Bu noktada ALO 183 gibi ihbar hatları, çocuk izlem merkezleri gibi mekanizmaların etkin kullanımı teşvik edilmelidir.

Türk Medeni Kanunu ve ilgili yasalarda, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne tam uyum için gerekli görülen değişiklikler yapılmalıdır. Özellikle çocukların görüşünün alınması, velayet ve vesayet altında çocukların haklarının korunması, koruyucu aile ve evlat edinme süreçlerinde çocuğun menfaatinin azami gözetimi konularında açıklık getirilmelidir. Çocuk Koruma Kanunu'nun uygulamasında görülen aksaklıklar giderilerek, bu kanun güncellenmelidir.

Çocuk mahkemeleri, çocuk ağır ceza mahkemeleri ve savcılıkları tüm yurtta yaygınlaştırılmalıdır. Bu mahkemelerde görev yapacak personelin (hakim, savcı, pedagog, sosyal hizmet uzmanı) sayısı ve niteliği artırılmalıdır. Kolluk içinde çocuk birimleri güçlendirilmeli, kolluk görevlileri çocuk psikolojisi ve hakları konusunda eğitilmelidir.

İdari ve yargısal her kararda çocuğun üstün yararının sistematik biçimde değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Bunun için karar mercilerine yol gösterici rehber ilkeler, yönetmelikler geliştirilebilir. Örneğin Adalet Bakanlığı bünyesinde hazırlanan *"Çocuk*

Dostu Adalet" stratejileri uygulanmalı; mahkemelerde çocuklar için bekleme odaları, ifade alma odaları uygun hale getirilmelidir.

Çocuk haklarının tam anlamıyla hayata geçmesi için anne-babaların bilinçlenmesi şarttır. Ebeveynlere yönelik olarak aile eğitim programlarında çocuk hakları konusu işlenmeli; anne-babalara hem çocuklarının medeni haklarına (örneğin miras, mal edinme, eğitim) saygı duymaları hem de insan hakları bağlamında (örneğin şiddetsiz terbiye yöntemleri benimsemeleri, çocuğun görüşlerine değer vermeleri) gerekenler anlatılmalıdır. Ayrıca ekonomik güçlük içindeki ailelere sosyal yardımlar, rehberlik hizmetleri sunularak çocuk işçiliği, ihmal gibi riskler azaltılmalıdır.

Çocukların kendilerinin de yardım isteyebileceği mekanizmalar güçlendirilmelidir. Örneğin okul rehberlik servisleri ile sosyal hizmet birimleri koordineli çalışarak risk altındaki çocukları tespit edebilmelidir. Çocuklar için ücretsiz danışma hatları, psikolojik destek merkezleri yaygınlaştırılmalıdır. Çocuğun en yakınındaki öğretmen, sağlık personeli gibi görevlilerin de çocuk hakları konusunda duyarlı olması sağlanmalıdır.

Türk Hukuku, çocuğun insan haklarını tanıyan, koruyan ve bu yolla medeni haklardan en geniş şekilde istifadesini sağlayan hükümler içermektedir. Önemli olan bu hakların kâğıt üzerinde kalmayıp somut hayatta karşılığını bulmasıdır. Bu da ancak etkin bir uygulama, bilinçli bir toplum ve kararlı bir idare ile mümkündür. Çocuğun bir birey olarak onurlu, sağlıklı, güvenli ve özgür bir şekilde gelişebilmesi için hukuk sistemimizin üzerine düşeni yapması gerekmektedir. Türkiye, taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin gereklerini yerine getirme yönünde mesafe kat etmiştir; bundan sonra da çocuk odaklı bakış açısını tüm yasal düzenlemelere ve uygulamaya yansıtması beklenir. Unutulmamalıdır ki, çocuk haklarına saygılı bir toplum, geleceğine yatırım yapan uygar bir toplumdur. Türk hukukunun da bu ideale ulaşma yolunda sürekli gelişim göstermesi, çocukların hem medeni hem insan haklarının tamamen güvence altına alındığı bir sistemin yerleşmesi en büyük temennidir.

II. BÖLÜM

YENİ MEDYA'NIN TOPLUMSAL ETKİ MEKANİZMASI

A. Genel Olarak

Yeni medya kavramı üzerine literatürde çeşitli tanımlar ve yaklaşımlar mevcuttur. Kavramın ilk akademik kullanımlarından biri Lev Manovich tarafından yapılmıştır. Manovich, internet, sanal gerçeklik, dijital programlar ve animasyonlar gibi teknolojiyle ortaya çıkan araçların tamamını "yeni medya" olarak nitelendirmiştir.[144] Farklı araştırmacılar yeni medyayı farklı yönleriyle vurgulasalar da ortak noktalar, yeni medyanın sayısal (dijital) tabanlı, etkileşimli, kullanıcı odaklı ve sürekli güncellenebilir bir iletişim ortamı olduğudur.[145] Lister ve arkadaşları yeni medyanın ağ temelli yapısını ve kullanıcıların hem içerik tüketici hem üretici olma rollerini vurgularken [146], Jenkins, katılımcı kültür ve içeriklerin dolaşımı kavramlarına dikkat çekmiştir.[147] Literatürde ayrıca geleneksel medya ile yeni medya arasındaki farklara değinilmektedir. Geleneksel medyanın tek yönlü ve merkezden kitleye yayın modeline karşın yeni medya, çok yönlü ve dağıtık etkileşim modeline dayanmaktadır.[148] Örneğin, televizyon, radyo ve gazete gibi geleneksel araçlar profesyonel içerik üreticilerinden pasif kitlelere bilgi aktarırken; sosyal medya, bloglar, video paylaşım siteleri gibi yeni medya platformları kullanıcıların yorum yapma, paylaşma ve hatta kendi içeriklerini yayınlama imkânı bulduğu interaktif ağlar sunar. Bu yönüyle yeni medya, iletişim çalışmalarında demokratikleşme ve katılımcılık boyutlarıyla da ele alınmış; kullanıcıların güçlenmesi (user empowerment) ve içerik üzerindeki kontrolün yeniden dağılması gibi konular literatürde tartışılmıştır.[149] Sonuç itibarıyla, literatürde yeni medyanın

---

[144] Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. MIT Press.
[145] Vural, Z. B. A., Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(20), 3348–3382.
[146] Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., Kelly, K. (2009). *New Media: A Critical Introduction* (2. baskı). Routledge.
[147] Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press.
[148] Karagöz, M. (2013). Yeni medya ve ağ toplumunun doğuşu. İçinde M. Bulunmaz (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Teorik ve Ampirik Araştırmalar III* (s. 45–46). İKSAD Yayınları.
[149] Fermanoğlu, Ö. M. (2019). *Yeni medya, siyasal iletişim ve dijital demokrasi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

tanımı sürekli gelişmekte olup temelinde dijital teknolojilerin medya ortamlarına entegrasyonu yatmaktadır.

İletişim teknolojilerinin tarihsel gelişimi genel olarak basılı, analog ve dijital dönemler olmak üzere üç aşamada ele alınmaktadır. Basılı medya dönemi, Johannes Gutenberg'in 1450'de matbaayı icat etmesiyle başlamıştır. 19. yüzyılda telgrafın icadı, iletişimde analog dönemi başlatmış ve bunu telefon, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları izlemiştir. Dijital çağ ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgisayarların ve özellikle internetin kullanılmaya başlanmasıyla doğmuştur. Bilgisayar ve ağ teknolojilerinin medya alanında kullanılmaya başlaması, iletişim süreçlerinde baş döndürücü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Gazetecilik uygulamaları, haber okuma alışkanlıkları ve kitle iletişim araçlarının işleyişi köklü biçimde dönüşerek geleneksel medya ile yeni medya ayrımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle 1990'lar, World Wide Web'in doğuşu ve kişisel bilgisayar ile internetin yaygınlaşması sayesinde "yeni medya" kavramının popülerlik kazandığı dönemdir. 2000'ler ile birlikte genişbant internet, Web 2.0 ve sosyal ağların gelişimi yeni medyanın ana akım hale gelmesini sağlamıştır. Yeni medya teknolojileri tarihsel süreçte önceki iletişim araçlarının yerini alarak ve onları dönüştürerek bugünkü dijital ekosistemi oluşturmuştur. [150]

Dijital dönüşüm, medya ve iletişim alanında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Yeni medya kavramı, internet ve dijital teknolojiler temelinde ortaya çıkan etkileşimli iletişim ortamlarını tanımlamakta ve günümüzün baskın medya formatlarını ifade etmektedir. Yeni medya, geleneksel (analog) medyadan farklı olarak, internetin ortaya çıkışından bu yana gelişen dijital, etkileşimli ve ağ temelli bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla, kullanıcıların içerik üretimine katılımına ve çift yönlü etkileşime olanak tanıyan dinamik yapısıyla öne çıkar.

Sosyal medya platformları, bloglar, dijital oyunlar, multimedya uygulamaları, sanal ve artırılmış gerçeklik gibi ortamlar yeni medyaya dahildir. Televizyon, radyo ve basılı gazete

[150] Binark, M., ve Kılıçbay, B. (2008). *Yeni medya çalışmaları: Teoriler, yöntemler, sorunlar*. Ütopya Yayınları.

gibi tek yönlü ve analog geleneksel medya araçlarının aksine yeni medya, anlık ve küresel iletişimi mümkün kılarak bilgi ve fikir paylaşımını hızlandırmış, iletişim pratiklerini kökten dönüştürmüştür.[151] Bu dönüşüm, yeni medyayı günümüz bilgi toplumunun temel bir unsuru haline getirmiştir. Nitekim 2020'lerin ortalarına gelindiğinde dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi internet ve sosyal medya kullanır durumdadır.[152] Bazı araştırmacılar, dijital iletişim teknolojilerinin eğitim, çalışma, eğlence ve insani etkileşim biçimlerini temelden değiştirdiğini, hatta kültür üzerindeki etkilerinin yazı ve matbaanın icadından daha büyük olabileceğini vurgulamaktadır.[153] Yeni medya, yaygın kullanımı ve toplumsal kurumlar üzerindeki derin etkisi nedeniyle son derece önemli bir inceleme konusudur.

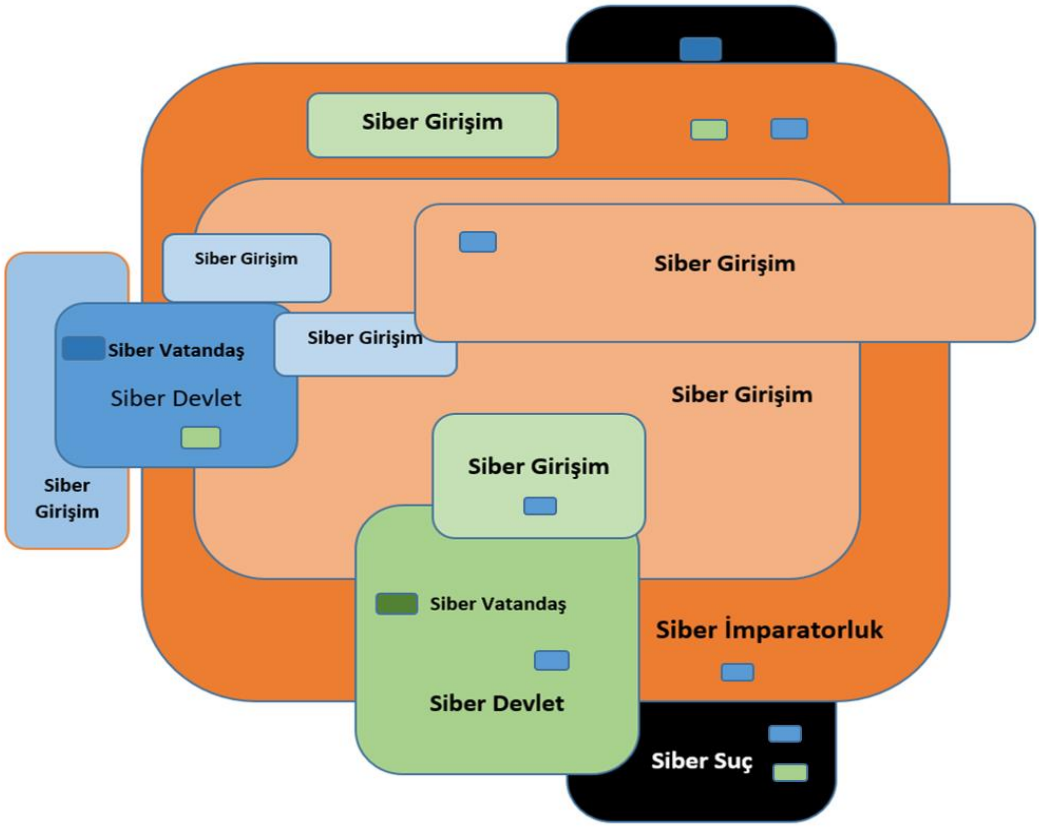

Şekil 4.1. Siber Alem Şeması - © Alp ASLAN (2021)[154]

[151] Kaya, R. (2021). *Yeni medya ve dijital kültür*. İstanbul: Der Yayınları.
[152] We Are Social Meltwater. (2024). *Digital 2024: Türkiye raporu*.
[153] Aslan, A. (2019). *İnsan mı, robot mu, cyborg mu?*, S. Elyıldırım ve İ. H. Hancı (Eds.), *Adli Dilbilim* (İçinde) (s. 247). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
[154] Aslan, A. (2021). *Siber Sahanlıkta Çocuk Koruma* (yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara

B. Yeni Medyanın Geleneksel Medyadan Farkları

Yeni medya genel hatlarıyla, internet teknolojilerinin medya ortamlarına entegre edilmesiyle oluşan, geleneksel medyadan farklı iletişim ortamları olarak tanımlanabilir.[155] Geleneksel medyada içerik üretimi genellikle uzmanlaşmış kurumlar (gazeteler, TV kanalları vb.) tarafından yapılır ve içerik tek yönlü olarak geniş kitlelere aktarılır. Bu modelde alıcı kitlenin geri bildirimi sınırlı ve gecikmelidir. Yeni medyada ise içerik akışı çift yönlü veya çok yönlüdür; kullanıcılar sadece tüketici değil, aynı zamanda içerik üreticisi ve dağıtıcısı rolündedir. Örneğin, sosyal medya platformlarında bireyler kendi içeriklerini anında milyonlarla paylaşabilir, takipçileriyle etkileşime girip geri bildirim alabilir. Bu durum, etkileşim (interaktivite) ve katılımcılık düzeyini geleneksel medyaya kıyasla oldukça yükseltir.

Geleneksel ve yeni medya arasındaki teknik farklar birkaç başlıkta özetlenebilir:

Dağıtım ve erişim kapsamı açısından geleneksel medya yayınları coğrafi veya fiziki sınırlara (ör. yayın frekansı, dağıtım ağı) tabiyken yeni medya internet üzerinden küresel erişim sağlar; bir içerik çevrimiçi ortama yüklendiğinde dünya çapında erişilebilir hale gelir.

Etkileşim ve geri bildirim bakımından, geleneksel medyada kitleler genelde pasif alıcı konumundayken yeni medya platformları anlık geri dönüşler (yorumlar, beğeniler), kullanıcılar arası iletişim ve içerik üzerinde ortaklaşa etkileşim imkânı tanır.

İçerik güncellenebilirliği ve çeşitliliği de yeni medyanın ayırt edici özelliklerindendir; dijital içerikler anlık olarak düzenlenebilir, tekrar yayınlanabilir veya farklı formatlara dönüştürülebilir. Geleneksel medyada bir kez basılan gazete haberi ancak ertesi gün güncellenebilirken, çevrimiçi bir haber sürekli revize edilip geliştirilebilir.

[155] Auwal, A. M. (2016). Yeni medya: İnternet teknolojilerinin medya ortamlarına entegrasyonu. *Journal of Communication Science Researches*, 1(2), 127–138.

Teknik altyapı farkı olarak, geleneksel medya analog sinyaller, baskı teknikleri ve donanımsal vericiler üzerine kuruluyken yeni medya IP tabanlı ağlar, sunucular ve dijital kodlama teknikleri üzerine inşa edilmiştir. Bu sayede yeni medya içerikleri çoklu ortam (metin, ses, video, grafik) biçiminde tek bir dijital platform üzerinden bütünleşik olarak sunulabilir.[156]

Ayrıca yeni medyada kişiselleştirme ve hedefleme imkânları da teknik algoritmalar sayesinde gelişmiştir; geleneksel radyo/TV geneli hedefleyen içerikler sunarken, yeni medya uygulamaları her bir kullanıcının ilgi alanına göre içerik akışı oluşturabilir.[157] Tüm bu farklar, yeni medyanın teknik ve işlevsel açıdan önceki medya biçimlerinden belirgin şekilde ayrıştığını ortaya koymaktadır.

C. Günümüz Yeni Medya Teknolojileri ve Uygulama Alanları

Yeni medya ekosistemini mümkün kılan çeşitli teknolojik bileşenler ve altyapılar vardır. Bu bölümde günümüzde öne çıkan yeni medya teknolojileri teknik yönleriyle ele alınmakta ve başlıca uygulama alanları incelenmektedir.

Sosyal medya ve algoritmalar: Sosyal medya platformları, yeni medyanın en yaygın örnekleri olarak, devasa ölçekli kullanıcı etkileşimine olanak sağlayan teknik altyapılar üzerine kuruludur. Bu platformların kalbinde, kullanıcıların karşısına hangi içeriğin çıkacağını belirleyen algoritmik içerik öneri sistemleri bulunur. Örneğin Facebook, Instagram, Twitter (X) ve TikTok gibi ağlarda her bir kullanıcının zaman akışı (feed), o kullanıcının geçmiş etkileşimleri, beğenileri, sosyal ağ bağlantıları ve benzeri birçok veriyi işleyen kompleks algoritmalar aracılığıyla kişiselleştirilmektedir.[158] Bu algoritmalar

[156] Bayer, H., Bulut Özek, M. (2021). Yeni medya eğitimi ve önemi. *Journal of Communication Science Researches*, 1(2), 127–138

[157] Yıldırım, M. (2021). Yeni medya ortamlarında izleyici seçimi ve öneri algoritmaları: Netflix örneği. *İLEF Dergisi*, 8(2), 45–62.

[158] Narayanan, A. (2023). *Understanding Social Media Recommendation Algorithms*. Knight First Amendment Institute.

genellikle makine öğrenimi teknikleriyle güçlendirilmiş olup kullanıcı davranışlarından sürekli öğrenerek öneri motoru işlevi görürler. Sonuç olarak, iki farklı kullanıcının ana sayfalarında karşılaştığı içerikler tamamen farklı olabilmektedir. İçerik sıralama algoritmaları, devasa içerik havuzundan kullanıcıyı en fazla meşgul edecek (ilgilendirecek veya platformda tutacak) gönderileri seçmeye odaklanır. Bu teknik yaklaşım, sosyal medyada etkileşimi artırsa da içerik balonları (filter bubble) ve algoritmik önyargılar gibi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.[159] Algoritmalar ayrıca hedefli reklam sunmak amacıyla da kullanılmaktadır: Kullanıcı verilerini ve çevrimiçi davranışlarını analiz eden sosyal medya algoritmaları, belirli demografik ya da ilgi gruplarına yönelik özelleştirilmiş reklam içeriklerini anlık olarak gösterebilir.[160] Teknik açıdan bakıldığında, bu ölçeklenebilir algoritmaların çalışabilmesi için büyük veri altyapıları, dağıtık sunucular ve gerçek zamanlı veri işleme sistemleri kullanılmaktadır. Örneğin, bir sosyal medya platformu, milyarlarca kullanıcı etkinliğini anbean analiz edip buna göre içerik sıralaması yapabilmek için veri merkezlerinde paralel çalışan binlerce sunucu ve gelişmiş veri tabanı sistemleri kullanır. Kullanıcı deneyimini iyileştirmek amacıyla, algoritmalar zamanla güncellenir ve yeni sinyaller (örneğin içerik görüntüleme süresi, etkileşim türleri) sisteme dahil edilir. Günümüzde sosyal medya algoritmaları, yeni medya teknolojilerinin belki de en görünmez ama en etkili teknik unsurlarından birini temsil etmektedir; hangi haberin yayılacağı, hangi videonun viral olacağı gibi olgular büyük ölçüde bu altyapıların eseridir.

Yapay zekâ uygulamaları: Yapay zekâ (YZ), yeni medya teknolojilerinin pek çok katmanında kritik bir rol oynamaktadır. Makine öğrenmesi ve özellikle derin öğrenme tekniklerinin gelişimi, medya içeriklerinin işlenmesi, üretilmesi ve kullanıcılara sunulması süreçlerinde devrim yaratmıştır. Örneğin, büyük çaplı çevrimiçi platformlar öneri sistemlerini (film, dizi, video veya müzik önerileri) güçlendirmek için YZ tabanlı modeller kullanır; Netflix ve YouTube gibi servisler, kullanıcıların geçmiş izleme verilerini analiz eden ve gelecek tercihleri konusunda tahminler yürüten öğrenen algoritmalar sayesinde kişiye özel içerik önerileri sunabilmektedir. YZ aynı zamanda içerik moderasyonu ve otomatik denetim için de kullanılır: Facebook ve Twitter gibi ağlar, uygunsuz içeriklerin tespiti için görüntü tanıma, doğal dil işleme ve anomali tespiti algoritmalarından yararlanarak milyarlarca gönderiyi tarayabilir. Teknik açıdan bu, yapay zekâ modellerinin

[159] Narayanan, A. (2023).
[160] Can, G. M. (2022). Dijital pazarlamada hedefli reklamlar ve kullanıcı gizliliği. *Cahit Cengizhan Blog*.

bulut ölçekli dağıtık sistemlerde gerçek zamanlı çalıştırılması anlamına gelir ki bu da yüksek hesaplama gücü ve optimizasyon gerektirir.

Yeni medya alanında YZ'nin en çarpıcı etkilerinden biri de içerik üretimi ve düzenlenmesi süreçlerindedir. Son yıllarda üretici yapay zekâ (generative AI) araçları ile metin, görsel, ses ve video içerikleri otomatik olarak üretmek mümkün hale gelmiştir. Örneğin, bazı haber siteleri basit finans veya spor haberlerini YZ destekli otomatik metin oluşturucularla hazırlarken, dijital pazarlama alanında reklam metinleri ve sosyal medya gönderileri için yapay zekâ taslakları kullanılmaktadır. Görüntü işlemede, yapay zekâ destekli filtreler ve artırılmış gerçeklik efektleri Instagram ve TikTok gibi platformların vazgeçilmez teknik özellikleri olmuştur. Derin öğrenme ile güçlendirilmiş video düzenleme araçları, bir videodaki nesneleri otomatik takip etme, arka planı bulanıklaştırma veya farklı dile gerçek zamanlı dublaj yapma gibi ileri düzey işlemleri mümkün kılmaktadır. Microsoft'un medya ve eğlence strateji direktörüne göre, medya sektöründe yapay zekânın pratik uygulamaları arasında medya içeriğinin otomatik etiketlenmesi (metadata creation), özet çıkarma ve çok dilli çeviri & altyazı üretimi gibi görevler başarıyla uygulanmaya başlanmıştır.[161] Bu sayede büyük medya arşivlerinin yönetimi ve farklı kitlelere uyarlanması kolaylaşmaktadır. Yapay zekâ ayrıca ses tanıma ve konuşma sentezi teknolojileriyle podcast ve sesli kitap platformlarında arama ve kişiselleştirme fonksiyonlarını iyileştirmektedir.

Özetle, YZ günümüz yeni medya altyapısının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Algoritmik karar verme, otomasyon ve akıllı içerik yönetimi sayesinde medya operasyonlarında verimlilik artmakta ve kullanıcı deneyimi kişiye özel hale gelmektedir. Önümüzdeki dönemde de yapay zekâ, yeni medya sektöründe hem yaratıcı süreçlerde (ör. senaryo oluşturma, otomatik video kurgusu) hem de dağıtım süreçlerinde (ör. en uygun yayın zamanını tahmin etme, dinamik fiyatlandırma) yaygın biçimde kullanılmaya devam edecektir.[162]

[161] Crownshaw, S. (2024, 12 Nisan). Race for the future: How AI and the cloud is transforming the media industry. *Technology Record*.
[162] Yengin, D., Bayrak, T. (Eds.). (2024). *Yeni Medya Çalışmaları ve Yapay Zekâ – I*. Ankara: İKSAD Yayıncılık.

Bulut bilişim altyapısı: Yeni medyanın teknik temelini mümkün kılan unsurlardan biri de bulut bilişim (cloud computing) altyapılarıdır. Bulut teknolojisi, internet üzerinden ölçeklenebilir bilgi işlem ve depolama kaynaklarına erişim imkânı sağladığı için, küresel ölçekte hizmet veren medya platformlarının belkemiği konumundadır. Geleneksel olarak medya şirketleri içerik sunmak için kendi sunucularını barındırmak zorundayken, günümüzde YouTube, Netflix, Spotify gibi dev platformlar bulut sağlayıcıları (ör. Amazon Web Services, Google Cloud, Microsoft Azure) veya kendi geliştirdikleri dağıtık veri merkezleri sayesinde milyarlarca kullanıcıya aynı anda hizmet verebilmektedir. Bulut tabanlı dağıtık mimari, içerik talebindeki ani artışları karşılamak üzere dinamik olarak ölçeklenebilir. Örneğin, popüler bir canlı yayın esnasında izleyici sayısı aniden yükseldiğinde, bulut altyapısı otomatik olarak daha fazla sunucu örneği devreye alarak performans düşümünü engeller. Bu sayede yüksek trafik alan canlı etkinliklerde bile kullanıcılar kesintisiz, yüksek çözünürlüklü akış deneyimi yaşayabilir. Teknik olarak, bu ölçeklenebilirlik özelliği mikroservis mimarisi ve otomatik yük dengeleme mekanizmalarıyla sağlanır.[163]

Bulut bilişimin diğer bir getirisi, içerik dağıtım ağları (CDN) ile entegrasyondur. CDN'ler, dünya geneline dağıtılmış sunucu noktaları aracılığıyla kullanıcıya coğrafi olarak en yakın noktadan içerik sunulmasını mümkün kılar. Büyük medya platformları, video veya diğer medya dosyalarını önbelleğe alarak farklı bölgelerdeki veri merkezlerinde tutar ve böylece bir kullanıcı içerik talep ettiğinde veri, uzak bir merkez yerine yakın bir sunucudan iletilir. Bu, gecikme sürelerini düşürür ve akış kalitesini artırır. Örneğin Netflix, kendi Open Connect adını verdiği CDN altyapısıyla kullanıcılarının sık izlediği içerikleri ISS (internet servis sağlayıcı) merkezlerine yakın sunucularda saklamakta ve internet omurgasındaki yükü azaltarak daha akıcı bir yayın sağlamaktadır. Bulut bilişim ayrıca medya platformlarına esneklik ve hız kazandırır: Yeni bir özelliğin uygulanması, içerik türünün eklenmesi veya kapasite artışı gibi konularda bulut altyapıları sayesinde şirketler hızlı denemeler yapabilir ve yatırım maliyetlerini düşürerek inovasyona gidebilir. Örneğin bir OTT (over-the-top) video platformu, yapay zekâ tabanlı yeni bir öneri sistemini veya etkileşimli bir özelliği

[163] Symphony Solutions. (2023). *Leveraging Cloud Computing in Media and Entertainment Industry*.

kullanıcılarına sunmak istediğinde, bulut üzerinde test ortamları oluşturup başarıyla sonuçlanırsa bunu geniş ölçekte devreye almak oldukça hızlı ve maliyet-etkin olmaktadır.[164]

Kısaca bulut bilişim, yeni medya ekosisteminin yüksek erişilebilirlik, performans ve esneklik gereksinimlerini karşılayan kritik bir tekniktir. Medya içeriklerinin depolanması, işlenmesi ve dağıtılmasında bulut tabanlı servislerin kullanımı her geçen yıl artmakta; geleneksel veri merkezlerinden buluta geçiş trendi hızlanmaktadır. 2020'lerin ortasına gelindiğinde medya işletmelerinin önemli bir kısmı altyapı yatırımlarını buluta kaydırmıştır. Gartner tahminlerine göre 2023 yılında dünya genelinde kamusal bulut hizmetlerine yapılan harcamalar 500 milyar doları aşmıştır.[165] Bu veriler, yeni medya teknolojilerinin ölçek gereksinimleri düşünüldüğünde bulut bilişimin vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır.

Artırılmış ve sanal gerçeklik: Artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) teknolojileri, yeni medyanın sınırlarını genişleterek kullanıcı deneyimini zenginleştiren uygulama alanlarıdır. Artırılmış gerçeklik, gerçek dünya görüntüsünün üzerine dijital bilgiler veya nesneler bindirerek melez bir deneyim sunarken; sanal gerçeklik, baştan sona dijital olarak oluşturulmuş, kullanıcının kendini içinde bulduğu tamamen simüle edilmiş ortamlar yaratır. Teknik açıdan AR genellikle akıllı telefon kameraları veya özel AR gözlükleri aracılığıyla çalışır; cihazın konum ve görüntü algılayıcıları gerçek çevreyi haritalandırırken, yazılım katmanı bu çevreye uygun dijital içerikleri (3B objeler, metinler, efektler) gerçek zamanlı olarak entegre eder. Günümüzde milyonlarca kullanıcı Snapchat ve Instagram filtreleri gibi basit AR uygulamalarını günlük iletişiminde kullanmaktadır. Örneğin, Instagram'da bir yüz filtresi kullanıldığında, AR algoritmaları kullanıcının yüz hatlarını tespit edip sanal bir maskeyi gerçeğe yakın şekilde o yüze oturtur. Benzer biçimde, Pokemon GO gibi oyunlar coğrafi konum tabanlı AR deneyimleriyle geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu oyun, harita verileri ile sanal karakterleri bir araya getirerek kullanıcıların fiziksel mekânlarda sanal objeleri görmelerini ve onlarla etkileşime girmelerini sağlamıştır.[166]

[164] Symphony Solutions. (2023).
[165] Gartner. (2023). *Worldwide Public Cloud End-User Spending Forecast*.
[166] Çalışkan, A. (2018). Artırılmış gerçeklik uygulamaları ile yeni medya reklam tasarımı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 1–15.

Sanal gerçeklik tarafında ise VR başlıkları (headset) ve kontrolcüleri kullanılarak kullanıcıların kendilerini sanal bir dünyanın içinde hissetmeleri hedeflenir. 6 serbestlik dereceli (6DoF) konum takibi yapabilen VR cihazları, kullanıcının baş ve el hareketlerini algılayarak sanal ortama aktarır; böylece kullanıcı etrafında 360 derece dolaşabilir ve sanal nesneleri hareket ettirebilir. VR teknolojisi başlangıçta çoğunlukla oyun ve simülasyon alanında kullanılmışsa da, günümüzde eğitim, sağlık (ör. cerrahi simülasyonlar), emlak (sanal ev turları) ve sosyal medya (sanal buluşma ortamları) gibi çeşitli alanlarda da kendine yer bulmaktadır. Örneğin, Meta (Facebook) şirketi "metaverse" vizyonu çerçevesinde Horizon Worlds gibi VR platformları geliştirerek kullanıcıların avatarlarıyla etkileştiği sanal sosyal alanlar yaratmayı hedeflemiştir. Teknik olarak VR deneyimleri yüksek işlem gücü, gelişmiş grafik donanımı ve düşük gecikmeli takip sistemleri gerektirir. Son yıllarda VR donanımlarında kablosuz ve bağımsız (PC'ye bağlı olmadan çalışabilen) modellerin çıkması, bu teknolojinin daha geniş kitlelerce benimsenmesini kolaylaştırmıştır.[167]

AR ve VR'nin yeni medya kapsamında önemli bir yönü, içerik sunumunda yarattığı yeni boyuttur. Geleneksel düz ekran içerik yerine, kullanıcıyı merkeze alan ve onun hareketlerine göre şekillenen içerik deneyimleri mümkün hale gelmiştir. Artırılmış gerçeklik sayesinde bir gazete okuyucusu, basılı sayfadaki bir görselin üzerine telefonunu tuttuğunda canlanan 3B animasyonlar görebilir; bir e-ticaret müşterisi, almak istediği mobilyayı evinin içinde yerleştirilmiş halde kameradan inceleyebilir. Sanal gerçeklik ile bir konser veya spor etkinliği, sanki oradaymışçasına 360 derece izlenebilir; haber medya kuruluşları VR belgeseller ile izleyiciyi kriz bölgelerinin ortasına konumlandırarak empati kurduran deneyimler tasarlamaktadır.[168] Bu örnekler, yeni medyanın AR/VR ile nasıl daha sürükleyici (immersive) ve etkileşimli hale geldiğini gösterir. Ancak bu teknolojilerin yaygınlaşması için çözülmesi gereken teknik zorluklar da bulunmaktadır: AR/VR içerik üretimi oldukça emek yoğundur, cihaz maliyetleri hala yüksektir ve özellikle VR kullanımında görülen rahatsızlık (siber-hastalık) gibi sorunlar mevcuttur. Yine de mühendislik alanındaki

[167] Çalışkan, A. (2018)
[168] Damiani, J. (2018, 21 Haziran). VR and AR mark the greatest revolution in the history of UX/UI design. *Forbes*.

ilerlemelerle birlikte daha hafif AR gözlükleri, daha yüksek çözünürlüklü VR ekranları ve 5G gibi hızlı ağlar üzerinden bulut destekli AR/VR deneyimleri ufukta görünmektedir.[169]

Web3 ve Blokzincir teknolojileri: Web3 terimi, internetin üçüncü nesli olarak görülen ve merkeziyetsiz, blokzincir tabanlı teknolojilerle güçlendirilmiş yeni bir dijital ekosistemi ifade eder. Yeni medya bağlamında Web3, içerik üreticileri ve kullanıcılar için merkezi aracıların (örneğin büyük sosyal medya şirketlerinin) etkisinin azalabileceği, bunun yerine dağıtık ağlar üzerinde kullanıcıların verileri ve içerikleri üzerinde daha fazla söz sahibi olabileceği bir yapıyı vadeder. Blokzincir teknolojisi, değişmez ve dağıtık bir dijital kayıt yapısı sunarak içerik mülkiyeti, telif hakları ve dijital varlık transferi konularında yeni çözümler getirmektedir. Örneğin, NFT (Non-Fungible Token) teknolojisi dijital sanat eserlerinden video kliplere kadar çeşitli medya içeriklerine özgünlük ve mülkiyet kanıtı sağlayabilmektedir. 2021 yılında NFT piyasasının patlama yapmasıyla beraber birçok dijital sanatçı, eserlerini NFT olarak satarak aracı kurumlar olmadan gelir elde etmeye başlamıştır[170]. NFT'ler, sanat ve koleksiyon alanının ötesinde, müzik endüstrisinde sanatçılara eserlerinin dijital haklarını doğrudan hayranlarına sunma; gazetecilikte makalelerin NFT olarak dağıtılması gibi deneysel yeni medya uygulamalarına da konu olmaktadır.

Web3'ün sosyal medya boyutu, merkeziyetsiz sosyal medya platformları kavramıyla ilişkilidir. Mastodon gibi federatif yapılar veya tamamen blokzincir üzerine inşa edilen Lens Protocol gibi projeler, kullanıcıların tek bir şirkete ait sunucular yerine dağıtık sunucularda iletişim kurduğu veya verilerini blokzincir üzerinde kendi cüzdanlarıyla kontrol ettiği alternatifler sunar. Bu tür platformlarda kullanıcı hesapları ve içerikler bir blokzincir kimliğiyle ilişkilendirildiğinden, teorik olarak bir platformdan diğerine göç etmek daha kolay olabilir; yani bir kullanıcının takipçi listesi ve içerikleri bir zincir üzerinde güvende olduğundan, herhangi bir merkezi platform kapansa bile varlıklarını koruyabilir. Bu yaklaşım, mevcut merkezi sosyal medyanın sorunlarından biri olan platform bağımlılığı ve içerik üzerindeki kontrolün şirketlere ait olması problemlerine çözüm getirmeyi hedefler.[171]

[169] Sharwood, S. (2023, 28 Haziran). *Metaverses are flopping hard, says Gartner*. The Register
[170] PwC Türkiye. (2021). *NFT İşlemlerine Detaylı Bir Bakış*.
[171] Sert, A. (2023). *Web3 ve Merkeziyetsiz Sosyal Medya Platformları: Mastodon ve Lens Protocol Örnekleri*. İstanbul: Yeni Medya Yayınları.

Teknik açıdan bakıldığında, Web3 sosyal medyasında ölçeklenebilirlik ve hız önemli zorluklardır; blokzincir işlemlerinin yavaş ve maliyetli olabildiği durumlarda, geniş kitleli bir sosyal ağ deneyimini tamamen zincir üzerinde kurmak pratik değildir. Bu nedenle çoğu mevcut yaklaşım, zincir dışı (off-chain) çözümlerle zincir üzeri doğrulamanın hibrit modellerini araştırmaktadır.[172]

Yeni medya teknolojilerinde Web3 uygulamalarının bir diğer görünümü de içerik depolama ve dağıtımının merkeziyetsizleşmesidir. Örneğin IPFS (InterPlanetary File System) gibi protokoller, dosyaları merkezi sunucular yerine düğümler ağı üzerinde dağıtarak barındırır. Bu sayede bir video dosyası ya da web sayfası, tek bir sunucuya bağlı olmadan, ağdaki birçok noktadan parçalar halinde çekilerek kullanıcılara ulaştırılabilir. Böyle bir yapıda sansür dirençliliği ve ağın çökme ihtimaline karşı dayanıklılık artar. Bazı yeni nesil içerik platformları (ör. LBRY/Odysee, DTube gibi) videoları ve diğer içerikleri IPFS benzeri dağıtık depolama üzerinde tutarak YouTube gibi merkezi platformlara alternatif yaratmaya çalışmaktadır.[173]

Web3 dünyasının medya açısından gündeme getirdiği önemli bir kavram da DAO'lar (Decentralized Autonomous Organization) aracılığıyla medya işletmeciliği ve içerik yönetimidir. DAO'lar, blokzincir üzerinde akıllı sözleşmelerle yönetilen ve katılımcıların token'ları oranında oy hakkına sahip olduğu organizasyonlardır. Yeni medya alanında örneğin gazetecilik için kurulmuş bir DAO, haber üretimi ve doğrulaması süreçlerini üyelerinin kolektif oylarıyla yöneten, finansmanını kripto varlıklarla sağlayan bir yapı olabilir. Bu gibi deneyler, henüz başlangıç aşamasında olsa da gelecekte medya organizasyonlarının işleyişinde alternatif bir model sunma potansiyeline sahiptir.[174]

Özetle, Web3 ve blokzincir tabanlı teknolojiler yeni medyanın evriminde bir sonraki adım olarak görülmektedir. Teknik olarak halen gelişim ve adaptasyon aşamasında olan bu teknolojiler, veri mülkiyeti, içerik güvenliği, sansüre dayanıklılık ve yeni gelir modelleri konularında çığır açıcı yaklaşımlar sunabilir. Ancak mevcut durumda Web3 uygulamaları

[172] Binance Research. (2024). *2023 Yılının Tam Kapsamlı Değerlendirmesi ve 2024 için Temalar*.
[173] Tangem. (2023). *InterPlanetary File System (IPFS) Kriptodaki Anlamı*.
[174] Layka DAO. (2023, 29 Ocak). *Bilmeniz Gereken En Önemli 8 DAO Türü*.

yaygın medya kullanımı açısından sınırlı kalmaktadır; kullanıcı deneyiminin karmaşıklığı, ölçeklenebilirlik sorunları ve regülasyon belirsizlikleri gibi engeller söz konusudur. Yine de, hem akademik çevreler hem de sektör girişimleri Web3'ün sunduğu vaadi ciddiye almakta ve geleceğin medya ekosisteminin daha dağıtık, kullanıcı merkezli bir yapıya kavuşabileceği öngörülmektedir.[175]

Metaverse: Metaverse, genellikle kalıcı paylaşılan üç boyutlu sanal ortamların bütününü tanımlamak için kullanılan bir kavramdır ve yeni medyanın en uç vizyonlarından biri olarak görülebilir. Metaverse kavramı, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, blokzincir ve bulut bilişim gibi çeşitli teknolojilerin birleşimiyle oluşacak, çevrimiçi etkileşimin kapsamını düz metinler ve videolardan zengin 3B deneyimlere genişletecek bir gelecek internet vizyonunu ifade eder. Metaverse'ün somut örnekleri halihazırda çevrimiçi oyun platformlarında ve sanal dünya uygulamalarında görülmektedir: Örneğin Roblox, Fortnite ve Decentraland gibi platformlar, kullanıcıların kendi avatarlarıyla katılım sağladığı, oyun oynamanın yanı sıra sosyalleştiği, etkinlikler düzenlediği sanal evrenler sunmaktadır. Özellikle 2021-2022 yıllarında teknoloji şirketlerinin metaverse'e yaptığı vurgu ile birlikte sanal konserler, sanal moda defileleri, dijital emlak satın alma gibi yeni medya deneyimleri popülerlik kazanmıştır.[176]

Teknik açıdan metaverse çeşitli zorlukları da beraberinde getirir. Birlikte çalışabilirlik (interoperability) bunların başında gelir: Farklı şirketlerin veya platformların geliştirdiği sanal dünyaların birbirine bağlanması, bir kullanıcı avatarının bir ortamdan diğerine taşınabilmesi, dijital varlıkların evrensel tanınması gibi konular henüz standartlaşmış değildir. Gerçek zamanlı render ve bant genişliği ihtiyacı da kritiktir; çok sayıda kullanıcının aynı anda etkileştiği ayrıntılı bir 3B dünya oluşturmak, muazzam grafik işlemci gücü ve hızlı veri iletimi gerektirir. Bu nedenle, metaverse vizyonunun tam manasıyla hayata geçmesi büyük ölçüde ağ teknolojilerinin (ör. 5G/6G) ve cihaz donanımlarının gelişimine bağlıdır.[177]

[175] KPMG Türkiye. (2023). *KPMG Perspektifinden Web3*.
[176] Metin, M. (2023). *Metaverse Nedir? Tanımı, Özellikleri ve Kullanım Alanları*.
[177] STM ThinkTech. (2022). *Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler*.

Günümüz itibarıyla metaverse girişimleri kullanıcı ilgisi ve benimseme oranları bakımından beklentilerin gerisinde kalmıştır. Gartner'ın 2023'de gerçekleştirdiği bir analize göre, genel kullanıcı kitlesinin %85'i markaların metaverse ortamlarında varlık göstermesiyle pek ilgilenmemekte, hatta 43%'lük bir kesim metaverse kavramını tam anlamadıkları için uzak durmaktadır. Bunun nedenleri arasında mevcut VR deneyimlerinin hala hantal ve rahatsız edici bulunması, donanım maliyetlerinin yüksekliği, içerik eksikliği ve sosyal etkileşimlerin gerçek dünyadaki kadar cazip olmayışı sayılabilir. Örneğin, pandemi döneminde popülerleşen sanal toplantı ve etkinlik platformlarının, fiziki etkinlikler geri dönünce cazibesini yitirdiği gözlemlenmiştir. Yine de, teknoloji devleri bu alana yatırım yapmaya devam etmektedir. Meta, Microsoft, NVIDIA, Epic Games gibi şirketler daha gerçekçi avatarlar, daha doğal etkileşimler (ör. el hareketi takibi, yüz ifadelerinin yansıtılması) ve daha iyi içerik üretim araçları geliştirmek üzere çalışmaktadır. Metaverse kavramı aynı zamanda sektörler arası iş birliklerini de teşvik etmektedir; örneğin otomotivden eğitime farklı sektörler, kendi metaverse stratejilerini oluşturarak sanal showroom'lar, simülasyon eğitimi veya sanal kampüsler gibi uygulamalar denemektedir.[178]

Özetle, metaverse henüz erken aşamada bir kavram ve teknoloji bütünüdür; tam anlamıyla vücut bulması belki yıllar alacaktır. Bununla birlikte, yeni medyanın geleceğinde metaverse'ün önemli bir yer tutabileceği ve içerik tüketimi ile dijital etkileşimin kurallarını yeniden tanımlayabileceği düşünülmektedir. Geleceğin medyası, düz ekranlardan çıkıp hem fiziksel hem dijital varlığımızı kapsayan karma bir deneyime evrilebilir. Bu yolda atılan adımlar yakından takip edilmektedir ve kullanıcıların geri bildirimleri doğrultusunda metaverse konsepti olgunlaşmaya devam edecektir.

D. Teknik Yenilikler ve Mevcut Eğilimler

Yeni medya teknolojileri, sürekli bir yenilik döngüsü içinde gelişmekte ve her yıl yeni trendler ortaya çıkmaktadır. Mobil medya ve yeni nesil iletişim teknolojileri, içerik

[178] Sharwood, S. (2023, 18 Temmuz).

üretim araçlarındaki ilerlemeler ve dijital yayıncılık protokollerindeki gelişmeler bunların başlıcalarıdır.

Mobil cihazlar, yeni medya tüketiminin birincil araçları haline gelmiştir. Akıllı telefonların yükselişi, medya içeriklerine her yerden ve her zaman erişebilme beklentisini standart haline getirmiştir. Güncel istatistikler, dünya genelinde internet trafiğinin büyük bölümünün mobil cihazlar üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. 2024 yılının son çeyreğinde küresel web trafiğinin yaklaşık %62.5'i cep telefonlarından gelmiştir.[179] Özellikle sosyal medya, haber ve video içeriklerinin tüketiminde mobil uygulamalar ilk tercih konumundadır. Amerika Birleşik Devletleri'nden bir örnek vermek gerekirse, yetişkinlerin %86'sı haberleri en az bazen akıllı telefon, tablet veya bilgisayar gibi dijital cihazlardan takip ettiğini, %57'si ise bunu sıklıkla yaptığını belirtmiştir.[180] Teknik açıdan bakıldığında mobil cihazlar, yeni medya deneyimini zenginleştiren bir dizi özellik sunar: GPS, kamera, mikrofon, ivmeölçer gibi sensörler etkileşimli ve konum temelli içerikleri mümkün kılar; yüksek çözünürlüklü dokunmatik ekranlar ve güçlü mobil işlemciler multimedya içeriklerin akıcı biçimde izlenmesini sağlar.[181]

Mobil medyanın yaygınlaşmasında iletişim altyapılarının rolü büyüktür. 5. nesil telekomünikasyon şebekeleri (5G), önceki 4G LTE teknolojisine kıyasla çok daha yüksek veri indirme/yükleme hızları ve düşük gecikme süreleri vaat ederek 2020'li yıllarda devreye alınmıştır. 5G'nin getirdiği teknik kapasite, yeni medya uygulamalarının kalitesini ve çeşitliliğini artırmaktadır. Örneğin 5G sayesinde mobil cihazlarda 4K hatta 8K çözünürlükte video akışı mümkün hale gelmekte, yüksek bant genişliği gerektiren bulut oyun servisleri telefonlarda dahi akıcı bir şekilde çalışabilmektedir. Düşük gecikme süresi, özellikle canlı yayınlar ve etkileşimli uygulamalarda (ör. artırılmış gerçeklik oyunlarında veya çok oyunculu mobil oyunlarda) takılma ve gecikme hissini minimal düzeye indirmektedir. 5G ayrıca bağlantı yoğunluğunu da artırarak aynı anda çok sayıda cihazın ağa problemsiz bağlanabilmesine imkân tanır. Bu, kalabalık etkinlik alanlarında yapılan canlı yayınların

[179] Statista. (2025). *Share of mobile internet traffic in global regions.*
[180] Pew Research Center. (2024, 17 Eylül). *News Platform Fact Sheet.*
[181] Android Developers. (t.y.). *Sensörlere Genel Bakış*.

veya herkesin aynı anda çevrimiçi olduğu yeni medya deneyimlerinin (örneğin ikinci ekran uygulamalarının) daha sorunsuz işlemesi demektir.[182]

Mobil medyadaki bir diğer önemli trend, taşınabilir içerik üretiminin yaygınlaşmasıdır. Artık akıllı telefonlar sadece içerik tüketmek için değil, içerik üretmek için de kullanılan güçlü araçlardır. Güncel üst düzey akıllı telefonlar 4K/8K videolar kaydedebilmekte, gelişmiş kamera yazılımları ile sinematik çekimler yapmayı mümkün kılmakta ve doğrudan cihaz üzerinde video düzenlemeye olanak tanıyan uygulamalar sunmaktadır. Örneğin, mobil cihazlar için geliştirilen LumaFusion, Adobe Premiere Rush gibi uygulamalar veya TikTok, Instagram Reels gibi platform içi editörler sayesinde kullanıcılar profesyonel görünümlü videoları birkaç dokunuşla yaratabilmektedir. Demokratikleşen içerik üretim araçları, yeni medya ekosisteminde bireysel içerik oluşturucuların (content creator) sayısını muazzam arttırmış, YouTuber'lar, TikToker'lar gibi yeni meslekler ortaya çıkarmıştır. Küçük bir stüdyo ya da tek bir kişi, mobil ve uygun maliyetli ekipmanlarla milyonlarca kişiye ulaşan içerikler üretebilmektedir. Bu eğilimin teknik sonucu, içerik üretim kalitesinin genel olarak yükselmesi ve rekabetin artması olmuştur.[183]

Mobil medyanın geleceğinde, 6G gibi daha da ileri iletişim teknolojileri ufukta belirmektedir. 6G üzerinde yapılan öngörüler, yaklaşık 2030 yılı civarında devreye girebilecek bu teknolojinin terabit seviyesinde veri hızları, çok daha düşük gecikme ve yapay zekâ ile bütünleşik ağ yönetimi gibi yenilikler getireceği yönündedir (Qualcomm, 2024). Uzmanlar 6G'nin gerçek zamanlı holografik iletişim, tam anlamıyla buluta bağımlı AR gözlükleri ve şehir ölçeğinde Nesnelerin İnterneti iletişimi gibi yenilikçi kullanım senaryolarını mümkün kılabileceğini belirtmektedir. 6G araştırmaları daha şimdiden telekom sektöründe başlamış olup, standartlarının 2028-2030 döneminde belirlenmesi beklenmektedir. Bu gerçekleştiğinde, mobil medya deneyimi çok daha sürükleyici ve kesintisiz bir hale gelebilir; zira o noktada cihazlarımız ile bulut arasında neredeyse anlık bir

[182] MediaTech Institute. (2023). *The Impact of 5G on Media Technology*.
[183] Ledo, D. (2023, 10 Kasım). *Unleashing Creativity: The New Era of Democratized Content Creation*. Autodesk Research.

veri alışverişi sağlanabilecek, bu da her şeyi çevrimiçi platformlar üzerinden yapmayı olağanlaştıracaktır.[184]

Yeni medya çağında sadece içerik tüketimi değil, içerik üretimi ve yayınlanması alanları da hızlı teknik yeniliklere sahne olmaktadır. İçerik üretim araçları konusunda, özellikle video ve multimedya içerikler için son yıllarda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Geleneksel olarak profesyonel stüdyoların tekelinde olan video düzenleme, efekt oluşturma, ses miksajı gibi işlemler artık kişisel bilgisayarlarda ve hatta mobil cihazlarda gerçekleştirilebilmektedir. Ücretsiz veya uygun fiyatlı yazılımlar (ör. DaVinci Resolve, Blender) ve uygulamalar geniş kitlelerce erişilebilir hale gelmiş, çevrimiçi eğitim kaynakları sayesinde daha fazla insan temel medya prodüksiyon becerileri edinmiştir. Yapay zekâ bu araçlara entegre olarak içerik üretimini kolaylaştırmaktadır: Örneğin bazı video düzenleme yazılımları, uzun bir videodan en ilgi çekici kısımları otomatik olarak kesip kısa özetler hazırlayabilen AI özellikleri sunmaktadır. Benzer şekilde otomatik altyazı oluşturma, gürültü giderme, renk düzeltme gibi işlemler yapay zekâ desteğiyle neredeyse tek tıkla halledilebilmektedir. Bu sayede tek başına bir içerik üretici, eskiden bir ekip ve stüdyo gerektiren işleri yapabilir hale gelmiştir. Demokratikleşen içerik üretimi, yeni medya ortamının içerik çeşitliliğini artırmış ve ana akım medya ile kullanıcı üretimi içerik arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmıştır.[185]

Dijital içerik üretiminde formatlar ve protokoller de önemli bir yer tutar. Özellikle video ve ses içeriklerinin etkili bir şekilde dağıtılması için geliştirilen dijital yayıncılık protokolleri, yeni medya deneyiminin teknik temelini oluşturur. Günümüzde internet üzerinden video akışı yaygın olarak HTTP tabanlı uyarlanabilir yayın protokolleri ile sağlanır. Apple'ın geliştirdiği HLS (HTTP Live Streaming) ve MPEG standartlarından MPEG-DASH, bu alandaki en popüler protokollerdir. Bu protokoller, videoları küçük segmentlere bölerek ve farklı kalite düzeylerinde kopyalar oluşturarak izleyicinin internet hızına ve cihazına en uygun kaliteyi anlık olarak seçmelerine imkân tanır (Cloudflare, 2023). Bu sayede kullanıcı, ağ koşulları kötüleşse dahi videonun tamamen durması yerine kalitede

[184] Lipscombe, P. (2025, 11 Mart). *6G Geleceği, 5G'nin Eksikliklerinden Ders Almalı*. DatacenterDynamics.
[185] Ledo, D. (2023, 10 Kasım).

kademeli bir düşüş yaşar, koşullar iyileştiğinde kalite tekrar artar. Adaptif bitrate streaming adı verilen bu teknik, kesintisiz ve verimli video dağıtımının anahtarıdır.[186]

Canlı yayınlar için geçmişte kullanılan RTMP gibi protokoller yerini gitgide HLS/DASH gibi çözümlere bırakırken, çok düşük gecikme gereken interaktif yayınlar için WebRTC ve SRT (Secure Reliable Transport) protokolleri önem kazanmaktadır. WebRTC, tarayıcı tabanlı gerçek zamanlı iletişim protokolü olarak özellikle anlık etkileşimli video sohbetleri, web seminerleri ve benzeri uygulamalarda birkaç yüz milisaniye gecikmeyle iletişim kurmaya imkân verir. SRT ise açık kaynak bir protokol olup, güvensiz internet üzerinde paket kaybı yaşansa bile yüksek kaliteli ve güvenli (şifrelenmiş) bir video akışı sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. SRT, özellikle profesyonel yayıncılık sektöründe uzaktan canlı yayın katkıları (örneğin farklı bir şehirden haber bağlantısı almak) veya internet üzerinden yayın taşımak için hızla benimsenmektedir. Bu gelişmeler, internetin artık sadece önceden kaydedilmiş içerikler için değil, canlı ve gerçek zamanlı medya için de ana dağıtım kanalı olduğunu göstermektedir.[187]

Ayrıca sesli yayınlar (podcast, müzik streaming) alanında da protokol ve format yenilikleri sürmektedir. Örneğin, podcast dağıtımında geleneksel RSS tabanlı yaklaşımlara ek olarak, Podcasting 2.0 adı altında daha zengin meta veriler ve hatta Bitcoin Lightning gibi ödeme kanallarıyla entegre olacak yeni standartlar tartışılmaktadır. Müzik yayıncılığında yüksek çözünürlüklü (Hi-Res) ses akışı ve uzamsal ses (Dolby Atmos gibi) desteği yaygınlaşmaktadır; bu, daha yüksek bant genişliği ve gelişmiş codec (koder/koder çözücü) teknolojileri gerektirmektedir. Spotify, Apple Music gibi platformlar kayıpsız ses opsiyonları sunmaya başlamış, bu da verimli sıkıştırma standartlarına (FLAC gibi) talebi artırmıştır.[188]

Nihayetinde günümüzde dijital yayıncılıkta kapsayıcı medya deneyimleri trend haline gelmiştir. Bir içerik artık tek bir formatla sınırlı kalmayıp, birden fazla duyuya veya cihaza yayılan bütünsel deneyimler sunabilmektedir. Örneğin, bir televizyon programı

[186] Cloudflare. (2023). *What is adaptive bitrate streaming?*
[187] Restream. (2023). *Video streaming protocols explained: RTMP, WebRTC, FTL, SRT.*
[188] Podcasting 2.0. (2023). *Podcasting 2.0: Making podcasts better for everyone!.*

yayınlanırken eş zamanlı olarak ikinci ekran uygulamalar üzerinden etkileşimli içerikler, sosyal medya anketleri veya artırılmış gerçeklik eklentileri yayınlanabiliyor. Bu tür senaryoların başarısı, farklı platformların teknik entegrasyonunun sağlanmasına bağlıdır. Açık API'lar, ortak veri formatları ve senkronizasyon protokolleri sayesinde izleyiciler bir içeriği TV'den izlerken telefonlarından oy kullanabilmkte veya ekstra bilgiler alınabilmektedir. Bu çoklu platform deneyimleri, geleceğin yeni medyasının çok katmanlı doğasına işaret etmektedir.[189]

Yeni medya uygulamalarının ardındaki başarı, yalnızca tekil teknolojilerden değil, bu sistemlerin bir araya getirilme biçiminden, yani mühendislik tasarımından da kaynaklanmaktadır. Hem yazılım geliştiriciliği hem de donanım inovasyonu, yeni medyanın sınırlarını belirleyen kritik unsurlardır.

Milyonlarca – hatta milyarlarca – kullanıcıya hitap eden yeni medya platformlarının inşası, üstün bir yazılım mühendisliği birikimi gerektirir. Ölçeklenebilirlik (scalability), bu alandaki temel tasarım hedeflerinden biridir. Örneğin, bir sosyal medya ağının altyapısı, aynı anda çevrimiçi olan milyarlarca kullanıcının veri alışverişini kaldırabilmelidir. Bunu sağlamak için, genellikle mikroservis mimarisi benimsenir: Farklı işlevler (kullanıcı oturumu yönetimi, gönderi paylaşımı, bildirimler, arama vs.) ayrı ayrı hizmetler olarak tasarlanır ve gerektiğinde bağımsız olarak çoğaltılır. Bu mikroservisler, Kubernetes gibi konteyner orkestrasyon sistemleri ile yönetilerek büyük sunucu kümelerinde dağıtık biçimde çalıştırılır. Veri tabanı mimarisi de kritik bir karardır; ilişkisel veritabanları güçlü tutarlılık sağlarken, NoSQL veritabanları (ör. Cassandra, MongoDB) ve dağıtık cache sistemleri (ör. Redis, Memcached) yüksek hacimli veriyi hızlı işlemek için tercih edilir. Yeni medya uygulamalarında genellikle her ikisinin kombinasyonu kullanılır: Örneğin bir video platformunda kullanıcı hesap verileri ilişkisel bir DB'de, videolara ait etkileşim sayıları gibi büyük ve hızlı değişen veriler NoSQL sistemde tutulabilir.[190]

[189] Soydemir Hukuk Bürosu. (2023). *İkinci ekran uygulamaları ve örtülü reklam*.
[190] Hız Hosting. (2024). *Kubernetes ile Mikroservis Mimarisi Oluşturma Rehberi*.

Dağıtık sistemlerde hata toleransı ve süreklilik de önemli bir mühendislik konusudur. Yeni medya hizmetlerinin 7/24 ayakta kalması beklendiğinden, tekil sunucu arızaları veya veri merkezi problemleri karşısında sistemin yedekli olması gerekir. Bu amaçla coğrafi yedeklilik (geo-redundancy) uygulanır; veriler ve hizmetler birden fazla bölgede eşzamanlı tutulur ve bir bölgede kesinti olursa trafik otomatik olarak diğerine yönlendirilir. Örneğin, Google'ın YouTube altyapısı dünya genelinde birden fazla bölgesel veri merkezine dağıtılmıştır, böylece bölgesel bir sorun global hizmeti tamamen durdurmaz. İçerik dağıtım ağları (CDN) zaten yukarıda bahsedildiği gibi bu yedeklilik ve performans optimizasyonunun bir parçasıdır.[191]

Yazılım boyutunda, yeni medya platformlarının geliştirilmesinde kullanılan diller ve çatı (framework) teknolojileri de evrilmektedir. Arka uç sunucu geliştirmede C++, Java, Python, Go gibi diller yaygınken; yüksek eşzamanlılık gerektiren servislerde Go ve Rust gibi modern sistem dilleri popülerlik kazanmıştır. Ön yüz (frontend) tarafında web teknolojileri (JavaScript/TypeScript tabanlı frameworkler: React, Angular, Vue.js vb.) ve mobil uygulamalar için platform özel dilleri (Kotlin/Java, Swift) veya çapraz platform çözümler (Flutter, React Native) kullanılmaktadır. Gerçek zamanlı iletişim için WebSocket, gRPC gibi protokoller entegre edilmekte; medya akışı için bellek içi işleme (in-memory processing) ve parçalara bölünmüş iş kuyruğu (distributed message queue, ör. Kafka) sistemleri devreye sokulmaktadır.[192]

Yeni medyanın mühendislik tarafında bir diğer önemli unsur, güvenlik ve gizlilik tasarımıdır. Büyük platformlar, kullanıcı verilerini ve içeriklerini kötü niyetli saldırılardan korumak, aynı zamanda veri gizliliği yasalarına (GDPR vb.) uygun hareket etmek zorundadır. Bu nedenle altyapı tasarımına daha en baştan şifreleme, kimlik doğrulama, yetkilendirme katmanları dahil edilir. Kullanıcı parolalarının güvenli şekilde saklanması (hashing + salt), içerik akışlarının DRM (dijital haklar yönetimi) ile korunması, API'lere gelen isteklerin oran sınırlama (rate limiting) ile kötüye kullanımının önlenmesi gibi pek çok teknik uygulama, yeni medya servislerinin sürekliliği için şarttır.[193]

---

[191] AppMaster. (2023). *Yüksek Kullanılabilirlik için Mimari Oluşturmaya Yönelik Kesin Kılavuz*.
[192] DigiMondi. (2024). *Yazılım Geliştirme Trendleri: Yeni Çağın Kodlama Yolculuğu*.
[193] Desafe. (2024, Aralık 4). *Sosyal Medya Platformlarında KVKK Uygulamaları: Kullanıcı Verilerinin Güvenliği Nasıl Sağlanıyor?*

Yeni medyanın mühendislik başarısının bir ayağı da uygun donanım ekosisteminin varlığıdır. Kullanıcı tarafında, akıllı telefonlar, tabletler, akıllı TV'ler, oyun konsolları ve bilgisayarlar yeni medya içeriklerine erişim için kullanılan cihazlardır. Bu cihazların yaygınlaşması ve yeteneklerinin artması, yeni medya içeriğinin de yaygınlığını belirler. Bugün dünya nüfusunun önemli bir kısmı bir akıllı telefona erişime sahiptir; Pew Research verilerine göre ABD'de yetişkinlerin %91'i akıllı telefon sahibidir. Gelişmekte olan ülkelerde de akıllı telefon penetrasyonu hızla artmaktadır. Bu cihazlar, yüksek çözünürlüklü ekranlar, gelişmiş mobil işlemciler (SoC), çeşitli sensörler ve hızlı internet bağlantıları ile donatıldığından, zengin yeni medya deneyimleri için gereken donanıma sahiptir. Aynı şekilde, evlerdeki televizyonların akıllı TV ya da harici cihazlarla (Apple TV, Chromecast vb.) internete bağlanabilir hale gelmesi, dijital yayın platformlarının (Netflix, YouTube vb.) geleneksel yayınların yerine geçmesini kolaylaştırmıştır. Akıllı hoparlörler (Amazon Echo, Google Nest gibi) ve giyilebilir cihazlar (akıllı saatler, AR gözlük prototipleri) da yeni medyanın erişildiği cihaz spektrumunu genişletmektedir; örneğin pek çok kullanıcı haberleri akıllı hoparlöründen podcast formatında dinleyebilmektedir.[194]

İçerik dağıtım altyapısındaki donanım da en az kullanıcı cihazları kadar kritiktir. Büyük yeni medya platformları, kendi özel donanım çözümlerini bile geliştirebilmektedir. Örneğin, Google ve Facebook gibi şirketler, yapay zekâ işlemlerini hızlandırmak için özel tasarlanmış ASIC çipler (TPU - Tensor Processing Unit vb.) kullanmaktadır. YouTube gibi platformlarda her dakika 500+ saatlik video yüklendiği düşünüldüğünde bu videoların depolanması ve dağıtımı için devasa kapasitede sabit disk, SSD ve ağ ekipmanı parklı veri merkezleri işletilmektedir. İçerik çoğaltma (replication) ve yedekleme stratejileri, donanım seviyesinde RAID yapılandırmaları ve sunucu kümeleriyle desteklenir. Ağ yönlendiricileri, anahtarları ve kablolama tarafındaki yenilikler de yeni medya trafiğini taşımayı kolaylaştırır; örneğin omurga şebekelerde 100 Gbps ve üzeri bağlantılar, fiber optik altyapının genişlemesi, son kullanıcıya kadar fiber internet veya kablosuzda 5G gibi teknolojiler donanımsal gelişmelerle hayata geçer.[195]

[194] Ferdi, A. (2023, Eylül 13). *Dijital Medyanın Büyümesi ve Geleceği*.
[195] AWS. (2024). *NAS Nedir? - Ağa Bağlı Depolamaya Ayrıntılı Bakış*.

Yeni medyanın donanım boyutunda ilgi çeken bir gelişme de uç (edge) bilişim cihazlarının artan rolüdür. Edge bilişim, verinin merkeze (buluta) gönderilmeden önce uçta (kullanıcıya yakın noktada) işlenmesini içerir. Örneğin bir akıllı güvenlik kamerası (IoT cihazı), çektiği görüntülerdeki hareket algılamasını yerleşik çipi üzerinde yapıp sadece önemli olayları buluta gönderebilir. Benzer biçimde, bir içerik dağıtım ağı sunucusu, sık istenen videoları üzerinde önbellekleme yaparak merkeze yük bindirmez. Bu tip cihazlar, güçlü yerel işlemcilere ve depolama birimlerine sahip olup mini veri merkezleri gibi davranır. Yeni medya altyapılarında gecikmeyi azaltmak ve verimliliği artırmak için edge sunucuların kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır.

Tüketici elektroniği alanında da yeni medya deneyimini zenginleştirmeyi hedefleyen donanım yenilikleri görülmektedir. Sanal/Artırılmış gerçeklik donanımları (örneğin Meta Quest VR başlıkları, Microsoft HoloLens AR gözlüğü, yakında çıkacak Apple Vision Pro) medyayı tüketme ve etkileşim kurma biçimlerimizi değiştirebilir. Bu cihazlar, yüksek çözünürlüklü ekran panelleri, hassas konum takip sensörleri, gelişmiş grafik işlemciler ve çeşitli giriş yöntemleri (el hareketi izleme, göz takibi vb.) ile donatılmaktadır. Şu an için niş bir pazar olsa da, ilerleyen yıllarda daha hafif, ucuz ve kullanışlı AR/VR cihazları ortaya çıktıkça, yeni medya içerikleri için bu cihazların rolü artacaktır. Örneğin, spor yayınlarını VR gözlük ile sanki stadyumdaymış gibi izlemek veya belgeselleri 360 derece etkileşimli şekilde deneyimlemek gibi senaryolar donanımın olgunlaşmasıyla daha da yaygınlaşabilir.

Özetlemek gerekirse, yeni medyanın başarılı olabilmesi, yazılım sistemleri ile donanım ekosisteminin uyum içinde gelişmesine bağlıdır. Yüksek kullanıcı talebini karşılayacak akıllı yazılım mimarileri, bunu çalıştıracak güçlü sunucular ve kullanıcıya ulaşacak uygun cihazlar olmadan tek başına anlamlı değildir. Bugüne kadarki trend, işlem gücünün hem merkezde hem uçta artmaya devam ettiği, cihazların daha yetenekli hale gelip yayıldığı yönündedir. Bu da yeni medyanın giderek daha entegre, kesintisiz ve zengin bir deneyim sunmasının önünü açmaktadır.

Yeni medya teknolojilerinin geleceği, halihazırda beliren eğilimlerin olgunlaşması ve tamamen yeni paradigmaların ortaya çıkmasıyla şekillenecektir. Uzmanlar, önümüzdeki

yıllarda yapay zekâ ve otomasyonun çok daha belirgin hale geleceğini, içeriğin hem üretiminde hem kişiselleştirilmesinde AI'ın merkezi bir rol oynayacağını öngörmektedir.[196] Örneğin generatif yapay zekâ modellerinin ilerlemesiyle, herhangi bir insan müdahalesi olmadan yüksek kaliteli haber metinleri, videolar veya etkileşimli içerikler üretilmesi mümkün hale gelebilir. Bu durum, içerik üretim maliyetlerini düşürürken, medya etiği ve güvenilirliği açısından yeni tartışmaları da beraberinde getirecektir (örneğin "deepfake" videoların yaygınlaşması gibi).

Kullanıcı deneyiminin kişiselleştirilmesi gelecekte daha da uç boyutlara varabilir. Halihazırda sosyal medya akışları ve öneri listeleri kişiye özelse de, ileride her kullanıcının adeta "özel medya evreni" olması hedefleniyor. AI destekli asistanlar, kullanıcının o anki ruh halinden takvimine kadar çeşitli verileri göz önüne alarak "Şu anda seni en çok ilgilendirecek içerik bu olabilir" diyerek kürasyon yapabilecek. Bu, haber sitelerinin, video platformlarının belki de statik sayfalar yerine her kullanıcıya özel dergi/gündem oluşturması anlamına geliyor. Sesli asistanlar ve artırılmış gerçeklik arayüzleri, içeriğe erişimde daha yaygın bir arayüz haline gelebilir; belki de gelecekte ekranlara dokunmak yerine, gözümüzdeki AR lensler ve kulaklıklarımız aracılığıyla komut verip içerikleri anında karşımıza getirebileceğiz.[197]

İletişim altyapılarında 5G'nin tam yaygınlaşması ve sonrasında 6G hazırlıkları, medyanın dağıtım potansiyelini daha da artıracak. 6G konusunda araştırmalar, bu teknolojiyle birlikte ağ gecikmesinin neredeyse gerçek zamanlıya ineceğini (1 ms civarı) ve "uçtan uca" kesintisiz bağlantının geleceğini vurguluyor. Bu, holografik aramalar, 3 boyutlu canlı yayınlar gibi bugün deneme aşamasında olan konseptlerin günlük hayata girmesini sağlayabilir. Örneğin, 2030'larda bir spor müsabakasını oturma odanıza hologram olarak yansıtıp izlemek veya sanal bir toplantıda diğer kişileri gerçek boyutlu hologramlar şeklinde görmek mümkün olabilir. Ancak bunun için 6G'nin getireceği spektrum imkanları ve yeni anten teknolojileri (ör. terahertz bandı iletişimi) gerekmektedir.[198]

[196] SETA. (2025, Ocak 10). *Tekilliğe Doğru: Yapay Zekâ ve İnsanın Geleceği*.
[197] Doğan, S. (2024, 25 Aralık). *2025'te Sosyal Medya Trendleri*. Serdar Doğan.
[198] Shen, X., Gao, J., Li, M., Zhou, C., Hu, S., He, M. (2023). *Toward Immersive Communications in 6G*.

Metaverse kavramı, kısa vadede beklentileri tam karşılayamamış olsa da uzun vadede evrilerek varlığını sürdürecektir. Muhtemelen daha işlevsel ve sektörel odaklı sanal dünyalar ön plana çıkacak: İş dünyası için sanal ofisler, eğitim için sanal kampüsler, sağlık için VR terapi odaları gibi. Bu özel amaçlı metaverse alanları, genel amaçlı devasa tek bir metaverse'den daha fazla değer üretebilir. Ayrıca, artırılmış gerçeklik teknolojilerinin günlük hayatla daha iç içe geçmesi beklenir. Apple'ın Vision Pro ile attığı adım, AR gözlüklerinin yeni bir cihaz kategorisi olabileceğini gösterdi; benzer şekilde Google ve diğerleri de bu yarışa dahil olacaktır. Gelecekte, akıllı telefonların yerini kısmen AR gözlüklerin alabileceğine dair öngörüler bulunmaktadır – bu gerçekleşirse yeni medya içerikleri duvarlarımıza, gözlük camlarımıza taşınacak demektir.[199]

Web3 ve merkeziyetsizlik alanında da önemli gelişmeler mümkün. Şu an kripto ve blokzincir teknolojilerinde yaşanan dalgalanmalar, bu teknolojilerin gelecekteki seyrini belirleyecek. Eğer ölçeklenebilirlik ve enerji tüketimi gibi sorunlar aşılırsa, belki de gerçekten kullanıcıların hakimiyetinde çalışan sosyal ağlar, içerik platformları görebiliriz. İçerik üreticileri, platformlara bağımlı kalmadan, akıllı sözleşmeler üzerinden otomatik gelir paylaşımı alabilir, topluluklar oybirliğiyle moderasyon yapabilir. Bunlar gerçekleşirse dijital ekosistemde güç dengesi kullanıcı lehine değişebilir. Öte yandan, merkeziyetsiz modelin yaygınlaşamaması halinde, mevcut büyük platformların daha da güçlenmesi ve tekelleşmesi tehlikesi de vardır. Özellikle yapay zekâ altyapılarına ve kullanıcı verisine hükmeden birkaç şirket, medya üzerindeki kontrolü arttırabilir. Bu nedenle gelecekte düzenleyici politikalar ve yasal çerçeveler de yeni medyanın şeklini etkileyecek. Veri gizliliği yasakları, rekabet regülasyonları, telif hakkı düzenlemeleri sürekli güncellenecek ve teknolojik gelişmelerle etkileşim halinde olacaktır.[200]

Son kullanıcı davranışları açısından da öngörüler yapmak mümkün. Z Kuşağı ve sonrasında gelen nesiller, medyayı büyük ölçüde mobil, interaktif ve kısa formlu (short-form) formatlarda tüketmeye alışkın. Bu trend muhtemelen devam edecek gibi görünmektedir. TikTok tarzı dikey video içerikler, hikaye formatları belki de standart halini alacak. Diğer yandan, içerik bolluğu ve bilgi kirliliği karşısında kullanıcıların güvenilir

[199] Wolfenstein, K. (2023, Haziran 13). *Metaevrene giriş – sanal gerçekliğe başlamanın yolları*.
[200] KPMG Türkiye. (2023, Haziran)

kaynak arayışı da artabilir, bu da güvenilir marka ve kurumlara olan talebi yeniden canlandırabilir. Hibrit medya formları da gelişebilir görünmektedir; örneğin oyunlaştırma unsurları barındıran haber uygulamaları veya etkileşimli film formatları gibi.[201]

Yeni medya teknolojilerinin geleceği hem heyecan verici fırsatlar hem de karmaşık meydan okumalar barındırmaktadır. Teknik inovasyon, kullanıcı adaptasyonu ve düzenleyici/yasal ortam arasındaki etkileşim, önümüzdeki yıllarda medyanın gidişatını belirleyecektir. Ancak kesin olan, medya teknolojilerinin durmaksızın evrilmeye devam edeceği ve "yeni medya" kavramının her dem yenilenerek bilişim-iletişim dünyasını dönüştüreceğidir.

Yeni medya teknolojileri, teknik altyapıları ve güncel eğilimleriyle incelendiğinde, geleneksel medya paradigmalarını kökten değiştiren ve iletişim ekosistemini daha dinamik, etkileşimli ve kullanıcı odaklı hale getiren bir olgu olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular, yeni medya ortamının gücünü büyük ölçüde teknolojik inovasyondan aldığını, ancak aynı zamanda kullanıcı davranışları ve toplumsal dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir. Yeni medyanın teknik altyapısı, kullanıcıların içerik tüketme ve etkileşime girme biçimlerini dönüştürmüş; coğrafi ve zamansal engelleri büyük ölçüde ortadan kaldırarak gerçek zamanlı, kişiselleştirilmiş ve katılımcı bir medya deneyimini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, bu dönüşüm beraberinde bilgi doğruluğu, mahremiyet, dijital bölünme gibi sosyo-teknik sorunları da getirmektedir. Bu nedenle, yeni medya teknolojilerinin gelişimini değerlendirirken hem mühendislik başarılarını hem de ortaya çıkan sorumlulukları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Geleceğe baktığımızda, yeni medya kavramının statik olmayıp sürekli yenilendiğini, bugünün "yeni"sinin yarının "geleneksel"i haline gelebileceğini unutmamalıyız. Yapay zekâ, metaverse, Web3 gibi ufukta beliren teknolojiler, yeni medyanın tanımını genişletecek ve belki de on yıl içinde bugün tartıştığımız pek çok konuyu aşılmış kılacaktır. Dolayısıyla,

[201] Pew Research Center. (2023). *Teens, Social Media and Technology 2023.*

akademik araştırmaların ve sektörel analizlerin güncelliği koruması, yeni eğilimlerin yakından izlenmesi önem taşır. Bu makale, günümüz itibarıyla kapsamlı bir teknik bakış sunmayı amaçlamış olup, konu dinamik olduğu için ileride yapılacak çalışmalarla sürekli güncellenecektir. Son tahlilde, yeni medya teknolojilerinin teknik alanına odaklanan bu çalışma, dijital iletişim çağının anlaşılmasına bir katkı sunmakta ve hem mühendislik hem de sosyal boyutlarıyla yeni medyanın bütüncül bir resmini çizmeyi hedeflemektedir.

E. Yeni Medyanın Toplumsal Değişim Üzerindeki Etkileri

1. Yeni medyanın toplumsal değişime etki mekanizması

Yeni medya, yapısı ve işleyişi itibarıyla geleneksel medyadan belirgin farklılıklar göstermektedir. En temel fark, iletişimin yönü ve etkileşim düzeyidir. Geleneksel medya araçları (gazete, radyo, televizyon gibi) iletişimde tek yönlü bir akışa dayanırken, yeni medya çift yönlü ve etkileşimli iletişime imkân tanır. Yani geleneksel medyada mesajlar kaynaktan kitleye doğru aktarılır ve alıcı konumdaki izleyici/okuyucu pasif kalır; oysa yeni medyada kullanıcılar hem içerik tüketicisi hem de üreticisi haline gelerek aktif rol oynarlar. İletişim sürecinde kaynak ile alıcı arasındaki roller karşılıklı etkileşim içerisinde değişebilir; bu etkileşim olanağı, yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılan en temel özelliğidir. Nitekim geleneksel medyada pasif izleyici olarak konumlanan birey, yeni medya ortamında üreten-tüketen "kullanıcı" konumuna geçmiştir. Bu durum, kullanıcıların içerik oluşturabildiği ve yayabildiği "kullanıcı türevli içerik" olgusunu doğurmuştur; örneğin çevrimiçi haber sitelerine yazılan yorumlar veya video paylaşım platformlarına yüklenen amatör videolar, kullanıcıların ürettiği yeni medya içerikleridir.[202]

Yeni medyanın bir diğer ayırt edici yönü kitlesizleştirme (demassification) özelliğidir. Geleneksel kitle iletişiminde tek bir mesaj tüm hedef kitleye aynı biçimde iletilirken, yeni medyada iletişim kişiselleştirilebilir ve esnek hale gelmiştir. Yeni medya, aynı anda

[202] Mutlu, E. (2019). Yeni iletişim teknolojileri ve medya: Gelenekselden yeniye dönüşüm. İçinde E. Mutlu (Ed.), Yeni Medya Çalışmaları (s. 23–45). Ankara: Ütopya Yayınevi.

milyonlarca kişiye ulaşabilen bir mesajı dahi her bir alıcıya göre uyarlanmış biçimde iletebilecek kadar esnek yapılıdır. Bu sayede kitle iletişimi, yeni medya ortamında tek tip mesaj yayımından çıkıp çok seçenekli ve hedefe yönelik bir iletişime dönüşmüştür. Örneğin internet üzerinden bir içerik, istersek geniş bir kitleye, istersek tek bir kişiye, aynı anda veya farklı zamanlarda ulaştırılabilmektedir. Bu, yeni medyanın kitleyi küçültme ve her bireyle ayrı ayrı iletişim kurabilme potansiyelini gösterir.[203]

Ayrıca yeni medya eş zamansız iletişim (asenkronite) olanağı sağlar. Geleneksel medyada iletişim çoğunlukla eş zamanlıdır – örneğin bir televizyon programı herkes için belirli bir saatte başlar ve biter; izleyici, yayın akışına tabidir. Yeni medyada ise mesaj alışverişinde gönderici ile alıcının aynı anda etkileşimde bulunma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Kullanıcılar istedikleri zaman iletişimi başlatıp sonlandırabilir, içerikleri zaman ve mekândan bağımsız olarak takip edebilirler. Örneğin dijital platformlarda bir diziyi veya programı istenilen zamanda durdurup sonra devam ettirmek, çevrimdışı olarak saklayıp yeniden oynatmak mümkün hale gelmiştir. Bu eş zamansızlık özelliği, kullanıcıların zaman ve mekân üzerinde denetim kurmasına imkân tanır ve yeni medyayı geleneksel medyadan farklı kılan önemli bir avantajdır.[204]

Tüm bu açılardan bakıldığında, yeni medya ile geleneksel medya arasında iletişim modeli, içerik üretimi, hedef kitleyle etkileşim ve zaman-mekân kullanımı konularında köklü farklılıklar olduğu görülmektedir. Geleneksel medyada mesajlar tek yönlü, genel ve yayıncı merkezliyken, yeni medyada mesajlar etkileşimli, kişiselleştirilebilir ve kullanıcı merkezlidir. Bu farklılıklar, yeni medyanın toplumsal etkilerini incelerken de belirleyici olmaktadır.

2. İletişimde dönüşüm

Yeni medya, iletişim pratiklerinde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Öncelikle, iletişim hız kazanmış ve küreselleşmiştir. İnternet ve mobil teknolojiler sayesinde insanlar dünyanın

[203] Binark, M. ve Bek, M. (2007). *Eleştirel medya okuryazarlığı*. Kalkedon Yayıncılık.
[204] Levent, Ş. (2016). Yeni iletişim teknolojileri ve medya: Kavramsal bir çerçeve. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 42*, 143–162.

her yerinden anında bilgi alışverişi yapabilmektedir. Zaman, mekân, maliyet ve coğrafi uzaklık engelleri büyük ölçüde ortadan kalkmış; böylece haber ve bilgilerin anlık dolaşımı mümkün hale gelmiştir. Örneğin dijital haber platformları ve sosyal medya, geleneksel medyaya kıyasla haberleri anında yayabilmekte; önemli gelişmeler, olay anından itibaren çevrimiçi ortamda milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Bu, iletişimde gerçek zamanlılık olgusunu doğurmuştur.[205]

Yeni medyayla birlikte iletişim sürecinde yaşanan bir diğer dönüşüm, bireylerin rolünün değişmesidir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, alıcı konumundaki kitle üyeleri artık etkin katılımcılar haline gelmiştir. Örneğin, geleneksel medyada haberleri sadece tüketen okuyucular varken, yeni medyada aynı kişiler birer içerik üreticisine, yorumcuya dönüşmektedir. Bu durum iletişimde katılım ve geribildirim olanaklarını artırmıştır. Sosyal medya ağları üzerinden kullanıcılar görüşlerini anında paylaşmakta, içeriklere yorum yapabilmekte ve hatta kendi içeriklerini oluşturarak yayabilmektedir. Sonuç olarak iletişim, tek yönlü bir yayın olmaktan çıkıp çok yönlü bir diyalog haline gelmiştir.[206]

Yeni medyanın iletişim üzerindeki etkileri sadece bireyler arası etkileşimle sınırlı değildir; kitle iletişimi ve gazetecilik pratikleri de dönüşüme uğramıştır. Dijital habercilik, geleneksel gazeteciliğin sınırlarını genişletmiş ve hız kavramını ön plana çıkarmıştır. Online haber siteleri, bloglar ve vatandaş gazeteciliği uygulamaları, bilgi akışını demokratikleştirmiştir. Artık haberler sadece profesyonel medya kuruluşlarından değil, aynı zamanda sosyal medya veya blog gibi araçlar yoluyla bireylerden de yayılabilmektedir. Bu sayede ifade özgürlüğü ve çeşitlilik artmış; geleneksel medyada yer bulamayan bazı görüşler ve haberler yeni medya aracılığıyla görünürlük kazanmıştır. Öte yandan, iletişimdeki bu dönüşüm bazı sorunları da beraberinde getirmektedir: Bilgi kirliliği, dezenformasyon ve doğruluk kontrolü yeni medya çağında önemli bir iletişim sorunu haline gelmiştir. Yine de genel olarak bakıldığında, yeni medya iletişimde etkileşimi, hız ve erişim imkânlarını artırarak toplumsal etkileşimi derinleştiren bir araç konumundadır.[207]

---

[205] Kandemir, E. (2023). Küreselleşme Sürecinde Yeni Medya ve Sosyal Medya: Güvenilir Bilgiye Ulaşmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 62, 85–102.
[206] Kandemir, E. (2023).
[207] Kandemir, E. (2023).

3. Kültürel etkiler

Yeni medyanın kültürel alandaki etkileri son derece kapsamlıdır. Öncelikle, medyanın dijitalleşmesi kültürel üretim ve tüketim pratiklerini değiştirmiştir. Katılımcı kültür kavramı, yeni medya çağında kültürel değişimi açıklamak için önem kazanmıştır. Henry Jenkins'e göre katılımcı kültür; sanatsal ifade ve sivil katılım önündeki engellerin azaldığı, bireylerin kendi yaratımlarını üretip paylaşmasına imkân veren ve deneyimli olanın acemiye destek sağladığı bir kültürel ortamı ifade etmektedir. Gerçekten de yeni medya, insanların yalnızca kültürel ürünleri tükettiği değil, aynı zamanda üretici olarak da katkı sunduğu bir ekosistem yaratmıştır. Örneğin kullanıcılar YouTube gibi platformlarda video içerikleri üretebilmekte, Wattpad gibi ortamlarda hikâyeler yazıp yayımlayabilmekte veya sosyal medyada kendi sanatsal çalışmalarını geniş kitlelere ulaştırabilmektedir. Bu durum kültürel ifadede demokratikleşme olarak değerlendirilebilir; zira kültür üretimi belli başlı endüstrilerin tekelinden çıkıp geniş katılımlı ve dağıtık bir yapıya kavuşmaktadır.[208]

Yeni medya, kolektif zeka ve çevrimiçi topluluklar olgusunu da beslemiştir. İnternet üzerinde benzer ilgi alanlarına sahip insanlar kolayca bir araya gelerek çevrimiçi fandom'lar, forumlar veya sosyal medya grupları oluşturmaktadır. Bu sayede kültürel pratikler etrafında yeni dijital topluluklar ve alt kültürler ortaya çıkmıştır. Örneğin, popüler bir dizi veya film hakkında dünya genelindeki hayranlar sosyal medya üzerinden etkileşime geçip içerik üreterek o kültürel metni zenginleştirmektedir. Bu, Jenkins'in bahsettiği transmedya ve fan katılımının bir yansımasıdır. Kültür ürünleri artık tek bir mecrada tüketilen statik nesneler değil; etrafında kullanıcıların da katkıda bulunduğu dinamik anlatılar haline gelmektedir.[209]

Bunun yanı sıra yeni medya, küresel kültür ile yerel kültür etkileşimini yoğunlaştırmıştır. Dijital platformlar aracılığıyla kültürel içerikler ulusal sınırları kolaylıkla aşıp dünya çapında yayılabilmektedir. Örneğin, bir müzik videosu veya meme, saatler içinde küresel ölçekte viral hale gelebilmektedir. Bu durum, farklı toplumların kültürel pratiklerinin

[208] Uyanık, G. (2023). Dijital medya platformlarını Henry Jenkins'in kavramları üzerinden okumak. *Etkileşim*, 6(11), 431–443.
[209] Özarslan, Z., Perdahcı, B. (2022). Katılımcı kültür ve transmedya anlatıyı dijital oyun üzerinden tartışmak. *ARTS: Artuklu Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(1), 1–18.

daha görünür olmasını ve etkileşimini sağlarken, küresel popüler kültürde de hibrit formların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan, yeni medya kültürel alanda küreselleşme kadar yerelleşme eğilimlerini de destekler: Niş ilgi alanlarına yönelik içerik toplulukları, azınlık dillerinde veya yöresel kültüre dair platformlar internet sayesinde hayat bulmaktadır.[210]

Yeni medya kültürü, dil kullanımından sanatın icrasına kadar pek çok alanda yenilik getirmiştir. Dijital iletişim, günlük dile yeni ifadeler, kısaltmalar ve emoji gibi semboller kazandırmış; kültürel ifade tarzlarımızı değiştirmiştir. Aynı şekilde, müzik ve sinema endüstrilerinde dijital dağıtım ve streaming (yayın akışı) yöntemleri, içerik tüketimini bireylerin istediği zaman ve şekilde yapabileceği bir modele dönüştürmüştür. Tüm bu dönüşümler, yeni medyanın kültürel yaşamın hem üretim hem de tüketim boyutunu derinden etkilediğini göstermektedir. Kültür, yeni medya sayesinde daha etkileşimli, katılımcı ve çeşitlilik barındıran bir yapıya evrilmektedir.[211]

4. Siyasi etkiler ve dijital demokrasi

Yeni medya, siyasal alan ve demokratik süreçler üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Dijital demokrasi (e-demokrasi) kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin demokratik süreçlerde kullanımını ifade eder ve daha şeffaf, katılımcı bir yönetime geçiş umutlarını yansıtır. Teorik olarak dijital demokrasi, vatandaşların dijital ve mobil teknolojiler vasıtasıyla yönetime katılımını kolaylaştırmayı, temsilî demokrasinin eksiklerini tamamlayıcı bir etkileşimli demokrasi modeli oluşturmayı amaçlamaktadır. Gerçekten de yeni medya araçları, uygun kullanıldığında, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını destekleyebilecek niteliklere sahiptir. Örneğin çevrimiçi dilekçeler, e-devlet platformları, kamuoyu yoklamaları, yerel yönetimlerin sosyal medya üzerinden halkla etkileşimi gibi

[210] Sarı, Ü., Sancaklı, P. (2020). Küyerelleşmenin dijital platformların içerik tanıtımına etkisi: Netflix örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 243–260.
[211] Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: Dijital kültür kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 500–513.

uygulamalar, geleneksel siyaset mekanizmalarına eklemlenen yeni katılım biçimleri olarak ortaya çıkmıştır.[212]

Yeni medya özellikle siyasal iletişim ve toplumsal mobilizasyon alanında çarpıcı değişimlere yol açmıştır. Sosyal medya platformlarının, 2010'lu yıllardaki Arap Baharı ayaklanmalarından Wall Street'i İşgal Et (Occupy) protestolarına, Gezi Parkı eylemlerinden çeşitli dünya çapındaki hareketlere kadar birçok toplumsal protestonun örgütlenmesinde ve duyurulmasında kilit rol oynadığı bilinmektedir. Nitekim gözlemciler, ağ bağlantılı bir dünyada sosyal medyanın kamusal katılımı ve demokratik söylemi teşvik etme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamışlardır. Gerçekten de Facebook, Twitter gibi ağlar aracılığıyla aktivistler geniş kitlelere çağrılar yapabilmiş, bilgi akışı ana akım medyanın denetimi dışındaki kanallardan sağlanabilmiştir. Bu nedenle yeni medya, "dijital yurttaşlık" olgusunu besleyerek bireylerin siyasi tartışmalara ve eylemlere katılım eşiğini düşürmüştür. Siyasi kampanyalar da yeni medya çağında dönüşmüştür; siyasi aktörler Twitter, YouTube, Instagram gibi mecraları aktif biçimde kullanarak seçmenlere doğrudan ulaşmakta, propaganda ve iletişim stratejilerini dijital ortama uyarlamaktadır. Örneğin ABD'de 2008 seçimlerinde Barack Obama'nın kampanyasında sosyal medyanın etkin kullanımı, dijital platformların seçim siyasetindeki önemini göstermiştir.[213]

Yeni medyanın siyasal etkileri olumlu yönleri kadar bazı riskleri de içerir. Bilgi ekosisteminin denetimsiz ve hızlı yapısı, yanlış bilgilerin (fake news) hızla yayılmasına, siyasi manipülasyonlara zemin hazırlayabilmektedir. Örneğin sosyal medya üzerinden yayılan dezenformasyon kampanyaları, seçimlere veya kamuoyuna etki etme potansiyeline sahiptir. Ayrıca yeni medya ortamı, kullanıcıların sadece kendi görüşlerini yansıtan içerikleri tüketme eğilimini (eko odaları) pekiştirebilir ve toplumsal kutuplaşmayı artırabilir. Bir diğer endişe de gözetim ve mahremiyet konusundadır: Dijital platformlar üzerinden devletler veya

[212] Özkök, A. (2024). *Dijital Demokrasi ve E-Demokrasi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi*. Management and Political Sciences Review, 6(2), 72–95.
[213] Yüksel, A. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 45–60.

şirketler geniş kitlelerin verilerini toplayabilmekte, bu da dijital hak ve özgürlükler açısından yeni tartışmalar doğurmaktadır.[214]

Dijital demokrasi konusundaki bu karmaşık tabloya rağmen, yeni medyanın siyaset üzerindeki genel etkisi çift yönlü olmuştur. Bir yandan daha katılımcı ve yatay bir iletişim ortamı sayesinde demokratik süreçler zenginleşme potansiyeli kazanmıştır. Diğer yandan, dijitalleşmenin başlangıcında umut edilen "özgür ve müreffeh toplum" idealinin kendiliğinden gerçekleşmediği de ortaya çıkmıştır. Eleştirel bakış açısına sahip araştırmacılar, yeni medyanın vaat ettiği özgürlük ve demokrasi düzeyine pratikte ulaşılmadığını, aksine ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin dijital çağda azalmayıp daha da derinleştiğini öne sürmektedir. Kısacası, yeni medya siyasal katılımı ve iletişimi dönüştürerek dijital demokrasi yönünde önemli fırsatlar sunsa da, bu fırsatların gerçekleşmesi için bilinçli kullanım, dijital okuryazarlık ve uygun düzenleyici çerçeveler büyük önem taşımaktadır.[215]

5. Ekonomik değişimler

Yeni medya, ekonomik yapıyı ve iş modellerini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Dijitalleşen medya ekonomisi, geleneksel medya endüstrilerini dönüşüme zorlamış ve yepyeni sektörlerin doğmasına yol açmıştır. Öncelikle, reklam ve pazarlama alanında radikal bir kayma yaşanmıştır. Dijital reklamcılık, geleneksel mecralardaki reklam pastasının büyük bölümünü devralmıştır. Örneğin 2010'ların sonunda dijital reklam harcamaları pek çok ülkede televizyon ve basın reklamlarını geride bırakmıştır. Şirketler, tüketicilere çevrimiçi platformlar üzerinden erişebilmek için arama motoru pazarlaması, sosyal medya reklamları, içerik pazarlaması gibi yöntemlere ağırlık vermiştir. Bu durum, medya sektöründeki gelir modellerini dönüştürmüş; basılı gazete ve dergi tirajları ile televizyon izlenme oranları

[214] Yıldız, M. (2021). Kolektif zekâ ve spoil etme kavramlarına sosyal medya üzerinden netnografik analizle bakmak. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2), 1–23.
[215] Aydın, A. (2023). Yeni medyanın ekonomi politiği. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 199–214.

düşerken, internet trafiği ve çevrimiçi içerik tüketimi ekonomik değerin yeni adresi haline gelmiştir.[216]

Yeni medyanın ekonomik etkilerinin bir boyutu da yeni iş kolları ve girişim modelleri yaratmasıdır. Özellikle internet tabanlı şirketler ve platformlar, günümüzün en büyük ekonomik aktörleri arasına girmiştir. Küresel ölçekli teknoloji firmaları (örneğin Google, Facebook, Amazon, Netflix vb.), dijital ekonomiyi domine eden yeni medya kuruluşları olarak devasa pazar değerlerine ulaşmıştır. Bu şirketler, dijital içerik dağıtımı, sosyal ağlar, e-ticaret ve eğlence gibi alanlarda geleneksel sektörleri dönüştürmüş veya yerinden etmiştir. Örneğin, Netflix ve benzeri dijital yayın platformları geleneksel televizyon yayıncılığı modelini sarsarken; Spotify gibi müzik platformları plak ve CD satışlarının yerine dijital abonelik modelini getirmiştir. E-ticaretin yükselişiyle birlikte perakende sektörü çevrimiçi pazarlara taşınmış, Amazon gibi platformlar geleneksel mağazacılığın kurallarını değiştirmiştir. Ayrıca bireysel düzeyde de yeni medya ekonomisi, influencer'lık, YouTuber'lık, dijital içerik üreticiliği gibi yeni kariyer alanları oluşturmuştur. Sosyal medya fenomenleri, büyük takipçi kitlelerine hitap ederek reklam ve sponsorluk gelirleri elde edebilmekte; bu da medya ekonomisinin merkeziyetsiz ve yaratıcı bir yapıya evrildiğini göstermektedir.[217]

Öte yandan, eleştirel ekonomi politik perspektiften bakıldığında yeni medya, kapitalist düzenin yeni bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Yeni medyanın kapitalist piyasa koşullarında varlığını sürdüren bir endüstri olduğunu, ürünlerinin meta olarak tüketildiğini belirtilmektedir. Bu bakış açısına göre yeni medya teknolojileri, kapitalizmin küreselleşmesine ve küresel kapitalizmin yeniden üretimine hem ekonomik hem de ideolojik açıdan katkı sağlamaktadır. Nitekim yeni medya çağında bilgi, veri ve içerik de metalaşmış; kullanıcıların dikkatini çekme ve verilerini toplama üzerine kurulu "dikkat ekonomisi" önem kazanmıştır. Eleştirel yaklaşımlar, yeni medyanın gelişiminin kapitalizmin sürekliliğini sağlamak adına yeni sömürü biçimleri ortaya çıkardığını ileri sürer. Örneğin kullanıcı verilerinin toplanıp reklam amaçlı işlenmesi, gözetim kapitalizmi denilen olguyu

[216] Adalı, G. (2023). Dijital reklamcılık ölçek geliştirme uygulaması: Dijital yerli ve dijital göçmenlere yönelik bir araştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 42, 39–62.
[217] MÜSİAD. (2024). *Basım, Yayım ve Medya Sektör Kurulu Raporu*. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.

doğurmuştur. Büyük teknoloji şirketlerinin tekelleşme eğilimi, rekabet ve kullanıcı mahremiyeti açısından sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca dijital uçurum (digital divide) dediğimiz olgu, yeni medya ekonomisinin toplumsal eşitsizlikleri devam ettirebildiğine işaret eder; zira dijital kaynaklara erişimi olmayan kesimler, yeni ekonominin fırsatlarından mahrum kalabilmektedir.[218] Çok uluslu şirketler (ÇUŞ), yeni medya ekonomisinin merkezinde yer alan en güçlü aktörler arasında görülmektedir. Eleştirel ekonomi politik perspektife göre bu şirketler, yalnızca dijital platformların teknik altyapısını ve içerik dağıtımını kontrol etmekle kalmaz, aynı zamanda kullanıcı verilerinin toplanması, işlenmesi ve pazarlanması süreçlerinde küresel ölçekte tekelleşme eğilimi göstermektedir. Facebook (Meta), Google (Alphabet), Amazon, Apple ve Microsoft gibi devler, bilgi ve iletişim akışını küresel kapitalizmin dinamikleriyle uyumlu biçimde düzenleyerek, hem ekonomik hem de ideolojik hâkimiyet kurmaktadır. Bu bağlamda çok uluslu şirketler, yeni medya teknolojilerini bir yandan sınır ötesi ticaret, reklam ve dijital hizmetler aracılığıyla kapitalist pazarın genişlemesine katkı sağlamak için kullanırken, öte yandan veri temelli gözetim mekanizmalarıyla bireylerin davranışlarını izleyip yönlendirmektedir. Böylece yeni medya ekonomisinin sunduğu fırsatlar, aslında bu şirketlerin elinde küresel eşitsizliklerin ve bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretildiği bir zemine dönüşmektedir. Türkiye açısından bakıldığında çok uluslu şirketlerin yeni medya ekonomisindeki hâkimiyeti hem fırsatlar hem de tehditler barındırmaktadır. Bir yandan dijital altyapının gelişmesi, küresel pazarlara erişim, inovasyonun hızlanması ve istihdam yaratılması gibi olumlu etkiler söz konusu olabilir. Ancak öte yandan, veri güvenliği ve kullanıcı mahremiyeti konularında dışa bağımlılık, yerli girişimlerin rekabet gücünü zayıflatma ve ekonomik-siyasal bağımlılık ilişkilerini derinleştirme gibi riskler de mevcuttur. Bu nedenle Türkiye için mesele, fırsatları değerlendirebilmek adına ”siber sahanlığı” yani dijital egemenliği güçlendirecek politikalar geliştirmek ve tehditleri bertaraf edecek etkin düzenleyici mekanizmalar oluşturmaktır.

Özetle, yeni medya ekonomisi bir yandan yenilikçi fırsatlar, verimlilik artışı ve yeni pazarlara erişim imkânları sunarken, diğer yandan mevcut ekonomik güç dengelerini pekiştiren bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Ekonomi, medya alanında dijitalleşme ile birlikte daha entegre ve küresel bir nitelik kazanmış; ancak bu durum ekonomik adalet ve düzenleme gereksinimlerine dair tartışmaları da yoğunlaştırmıştır.

[218] Aydın, A. (2023).

Yeni medya, geniş tanımıyla dijital ve ağ temelli iletişim teknolojilerinin bütünü olarak, iletişimden kültüre, siyasetten ekonomiye toplumsal yaşamın tüm veçhelerinde derin değişimlere yol açmıştır. Tarihsel süreçte matbaa, telgraf, radyo ve televizyon gibi buluşlarla evrilen medya, dijital devrimle birlikte niteliksel bir sıçrama yaşamış; tek yönlü ve merkezi yapıdan, çift yönlü ve dağıtık bir yapıya geçmiştir. Geleneksel medya ile kıyaslandığında yeni medyanın etkileşim, kitlesel kişiselleştirme ve esneklik özellikleri öne çıkmakta; bu da bireylerin ve toplulukların bilgi üretim ve tüketimindeki rollerini tamamen dönüştürmektedir. İletişim pratikleri hızlanmış, küresel ölçekte anlık etkileşim norm haline gelmiştir. Kültürel alanda yeni medya, katılımcı kültürün gelişmesine imkân tanımış; daha zengin, çeşitli ve demokratik bir içerik ekosistemi oluşmasını sağlamıştır. Siyaset alanında da dijital platformlar vatandaşlara yeni katılım kanalları sunmuş, kamusal tartışma ve örgütlenme süreçlerini etkilemiştir. Ekonomik açıdan ise yeni medya, dijital ekonomi denen olguyu yaratmış; bilgi ve iletişim sektörünü küresel kapitalizmin merkezine yerleştirerek iş yapış modellerini değiştirmiştir.

Bu genel tablo içinde, yeni medyanın toplumsal değişimdeki etkilerini değerlendirirken çift yönlü bir perspektif benimsemek gerekir. Bir yandan yeni medya, toplumsal etkileşimi artıran, bilgiye erişimi demokratikleştiren, yaratıcılığı teşvik eden ve katılımı kolaylaştıran bir güç olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, yeni medya ile gelen sorunlar – örneğin dezenformasyon, mahremiyetin zayıflaması, dijital eşitsizlikler, çevrimiçi şiddet ve nefret söylemi – dikkat çekicidir ve bu teknolojilerin getirdiği özgürleşme potansiyelini kısıtlayabilmektedir. Dolayısıyla yeni medyanın etkisi deterministik bir biçimde tamamen olumlu ya da olumsuz değildir; etkiler, toplumların bu araçları nasıl kullandığına ve gerekli uyum mekanizmalarını geliştirmesine bağlı olarak şekillenmektedir.

Günümüzde yeni medya, toplumdaki bireylerin gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İletişim kurma, haber alma, eğlenme, çalışma ve siyasal katılım biçimlerimiz dijital platformlar ekseninde yeniden tanımlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda yapay zekâ, nesnelerin interneti, sanal gerçeklik gibi gelişmelerle yeni medyanın evrilmesi devam edecek ve toplumsal değişim üzerindeki etkileri derinleşecektir. Bu süreçte önemli olan, yeni medyanın sunduğu imkânlardan eşitlik, katılım ve sürdürülebilirlik değerleri

çerçevesinde yararlanmak; ortaya çıkan risklere karşı ise dijital okuryazarlığı geliştirmek, etik ve yasal düzenlemeleri güncellemek olacaktır. Sonuç olarak, yeni medya çağında toplumsal değişim hem kaçınılmaz hem de yönlendirilebilir bir olgudur. Akademik çalışmalar ve politika tartışmaları, yeni medyanın getirdiği dönüşümleri anlamaya ve en olumlu şekilde yönetmeye devam etmelidir.

F. Çocuk Haklarının Yeni Medya Üzerindeki Etkisi

Dijitalleşmenin hız kazandığı çağımızda, çocuklar çok erken yaşlardan itibaren internet, sosyal medya, çevrimiçi oyunlar ve diğer yeni medya platformlarıyla tanışmaktadır. Bu durum, çocuk haklarının korunması alanında geleneksel yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) 1989'da kabul edildiğinde dijital dünya henüz bugünkü kadar etkili değildi; ancak sözleşmenin hükümleri teknolojiye nötr olup çevrimiçi ortamlarda da aynen geçerlidir.[219] Örneğin, ÇHS m.13, çocuğun "her türlü bilgiyi ve fikri, *seçtiği her hangi bir araçla* arama, alma ve yayma hakkını" güvence altına alır. Benzer şekilde m.17, çocukların çeşitli bilgi kaynaklarına erişimini sağlama ve onları zararlı içeriklerden koruma konusunda devletlere sorumluluk yükler. ÇHS m.16 ise hiçbir çocuğun özel yaşamına keyfi ya da hukuka aykırı müdahalede bulunulamayacağını belirterek çocukların mahremiyetini koruma altına alır.[220]

Yeni medya teknolojileri çocuklar için eğitim, ifade özgürlüğü ve katılım hakkı gibi alanlarda eşi görülmemiş fırsatlar sunarken; mahremiyet ihlali, çevrimiçi istismar, siber zorbalık ve zararlı içerik gibi ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2021 yılında yayınladığı 25 No'lu Genel Yorum'da (Genel Yorum 25) dijital ortamın çocuk haklarına "geniş kapsamlı ve birbirine bağlı" etkileri olduğunu vurgulayarak, Taraf Devletlerin bu alanda tüm hak kategorilerini dengeli bir şekilde hayata

[219] Konuk Sommer, B. (2024). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 25 No'lu Genel Yorumu Çerçevesinde Dijital Ortamda Çocuk Haklarının Korunmasında Mahremiyet, Güvenlik ve Bilgiye Erişim Dengesi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 42(2), 123–154.
[220] Sakarya, S. (2022). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi ve Dijital Dünyada Çocukluk. E. Hareket (Ed.), *Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları* (3. Baskı) içinde (s. 1 vd). Ankara: Pegem Akademi

geçirmesi gerektiğini belirtmiştir. Genel Yorum 25, devletlerin ve diğer paydaşların çocukların dijital dünyada hem korunma (örn. mahremiyetin ve güvenliğin sağlanması) hem de gelişim ve katılım haklarının desteklenmesi için alması gereken önlemleri detaylandırmaktadır.

Türkiye'de yeni medya ve çocuk hakları kesişiminde, hem ulusal mevzuat (Anayasa, Türk Ceza Kanunu, 5651 sayılı İnternet Kanunu, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu vb.) hem de uluslararası hukuk (ÇHS ve Komite'nin Genel Yorumları gibi) çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Anayasamız çocuk haklarını ve aileyi koruma yükümünü devlete açıkça tevdi etmektedir. Özellikle 2010 yılında Anayasa m.41'e eklenen hüküm ile "Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır" şeklinde bir güvence getirilmiştir. Ayrıca Anayasa m.20/3, 2010 değişikliğiyle birlikte, kişisel verilerin korunmasını bir anayasal hak olarak tanımış; "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir" diyerek bireylerin kendileriyle ilgili bilgilere erişme, düzeltme ve silme haklarını da içeren bir koruma çerçevesi çizmiştir. Bu anayasal hükümler, dijital ortamlarda çocukların mahremiyeti ve güvenliğine ilişkin devletin pozitif yükümlülüklerine temel teşkil eder. Öte yandan, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı da Anayasa m.26 ve ilgili maddelerde güvence altına alınmıştır; ancak bu hakların çocuklar yönünden kullanımı, gelişimlerini zarara uğratmayacak şekilde sınırlandırılabilecektir.

Türkiye'de yeni medyanın çocuk hakları üzerindeki etki mekanizmaları aşağıda altı başlık altında incelenmektedir: Dijital ortamda çocukların kişisel verilerinin korunması; çevrimiçi istismar, siber zorbalık ve çocuklara yönelik dijital suçlar; çocukların ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı; medya içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkileri; dijital medya okuryazarlığı ve eğitime erişim hakkı; dijital ortamlarda çocuk emeği (çocuk "fenomenler") ve çalışma hakkı.

G. Yeni Medya ve Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması

Çocukların mahremiyet hakkı, dijital ortamda en çok tartışılan konulardan birisidir. Kişisel veriler, bir çocuğun kimliğini belirleyen veya belirlenebilir kılan her türlü bilgiyi içerir ve bunların çevrimiçi platformlarda toplanması, kullanılması veya paylaşılması çocuk için kalıcı sonuçlar doğurabilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 16. maddesi, hiçbir çocuğun özel yaşamına, ailesine, konutuna, iletişimine hukuka aykırı veya keyfi müdahale edilemeyeceğini ve çocuğun bu tür müdahalelere karşı yasa tarafından korunma hakkı olduğunu belirtir. Bu hüküm, dijital ortamlarda çocukların kişisel bilgilerinin izinsiz ifşasına karşı da geçerlidir. Nitekim Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum 25'te çevrimiçi ortamda çocukların veri gizliliğinin özel olarak ele alınması gerektiğini vurgulamış ve çocukların rızaları dışında kişisel verilerinin toplanmaması, işlenmemesi hususunda devletlere çağrıda bulunmuştur.[221]

Türkiye'de kişisel verilerin korunması alanındaki temel yasa, 2016'da yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)'dur. Ancak KVKK'da çocukların kişisel verilerine ilişkin özel bir hüküm veya yaş sınırı bulunmamaktadır. Kanun, genel olarak tüm gerçek kişilerin verilerinin işlenmesinde açık rıza ilkesini ve diğer temel ilkeleri düzenlerken; çocukların rıza ehliyeti konusunda herhangi bir yaş eşiği veya özel prosedür öngörmemiştir. Bu durum, uygulamada bir boşluğa yol açmaktadır: Çocuğa ait verilerin işlenmesi için kimin rızasının alınacağı veya çocuğun bizzat verdiği rızanın geçerli sayılıp sayılmayacağı belirsizdir.[222] Türk Medeni Kanunu uyarınca 18 yaşından küçükler kural olarak hukuki işlem yapma ehliyetine sahip değildir; fakat ayırt etme gücüne sahip küçüklerin "kişiye sıkı sıkıya bağlı haklarını" kullanabileceği yönünde bir doktrin görüşü de mevcuttur. Nitekim Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVK Kurumu) 2020/622 sayılı kararında, 18 yaşından küçük bir çocuğun babasının yaptığı başvuruda çocuğa ilişkin sağlık verilerinin silinmesini talep etme hakkının hem baba hem çocuk tarafından kullanılabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, bu örnekler çocuk verilerinin

[221] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). *Dijital Ortamlarda Çocuk Hakları ile İlgili Genel Yorum No: 25*. UNICEF Türkiye.

[222] Dülger, M. V. (2021, 22 Şubat). *GDPR ve KVKK bakımından çocukların kişisel verilerinin korunması ve konuya ilişkin Kurul kararının değerlendirilmesi.* https://www.hukukihaber.net/gdpr-ve-kvkk-bakimindan-cocuklarin-kisisel-verilerinin-korunmasi-ve-konuya-iliskin-kurul-kararinin-degerlendirilmesi *Erişim: 28.08.2025*

korunmasında sistematik bir çözüm sağlamaktan uzaktır. Mevcut hukuk ışığında genel kabul, çocukların kişisel verilerinin işlenmesi hususunda aydınlatma yükümlülüğü ve gerekiyorsa açık rıza alınmasının çocuğun yasal temsilcisine (veli veya vasiye) karşı yerine getirilmesi gerektiği yönündedir. [223] Dolayısıyla pratikte, çevrimiçi hizmet sunucuları 18 yaş altı bireylerin verilerini işlerken ebeveyn izni aramakta; ancak yasal boşluk nedeniyle bu uygulamanın sınırları net çizilememektedir.[224]

Uluslararası alanda ise çocukların kişisel verilerinin korunmasına dair daha spesifik düzenlemeler bulunmaktadır. Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) m.8, "bilgi toplumunun doğrudan çocuklara sunduğu hizmetler" bağlamında, 16 yaşından küçüklerin kişisel verilerinin işlenmesi için ebeveyn onayı şartı getirmiştir; üye devletler bu yaş sınırını 13'e kadar çekebilmektedir. Örneğin AB ülkelerinin çoğunda 13-16 yaş altındaki çocukların sosyal medya gibi platformlara üye olabilmesi için veli izni aranmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1998 tarihli Çocukların Çevrimiçi Mahremiyetini Koruma Yasası (COPPA), 13 yaşın altındaki çocukların çevrimiçi ortamda kişisel verilerinin ebeveyn izni olmaksızın toplanmasını yasaklamıştır. COPPA, dünya genelinde birçok internet şirketinin 13 yaşından küçük çocukları platformlarına üye kabul etmemesinin temel nedenidir. Nitekim YouTube gibi platformlar COPPA ihlalleri dolayısıyla ağır para cezalarına çarptırılmış ve sonrasında çocuklara yönelik içeriklerde hedefe yönelik reklamları kapatma, YouTube Kids gibi ayrı uygulamalar geliştirme yoluna gitmiştir.[225]

Türk hukukunda KVKK'da özel düzenleme olmaması eleştiri konusu olmuş ve bu alanda mevzuat boşluğunu gidermek için öneriler dile getirilmiştir.[226]. Çocukların dijital kimliklerinin inşa edildiği günümüzde, KVKK'nın öngördüğü genel ilkelerin çocuk verileri için yeterli olmadığı açıktır. Bu nedenle doktrinde, KVKK'ya çocukların rıza ehliyeti ve veri işlemede ebeveyn rolü konusunda açıklık getirecek hükümler eklenmesi önerilmektedir. Ayrıca KVK Kurumu'nun 2021 yılında yayımladığı "Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması Rehberi"nde de çocuklara yönelik hizmet veren veri sorumlularının, aydınlatma

[223] Solak Partners. (2022). *Çocukların Kişisel Verilerinin İşlenmesinde Nelere Dikkat Etmeliyiz?*
[224] Uçuş Güldalı, Ş. (2022). Çocukların Güvenlik Hakkı Bağlamında Kişisel Verilerinin Korunması. E. Hareket (Ed.), *Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları* (3. Baskı) içinde. (s. 129 vd). Ankara: Pegem Akademi
[225] Solak Partners. (2022).
[226] M.V. DÜLGER. (2021)

metinlerini çocukların yaş ve algı düzeyine uygun, mümkünse görsel destekli ve sade bir dille hazırlamaları tavsiye edilmiştir. Bu tür rehber ilkeler, uygulayıcılara ışık tutsa da yasal bağlayıcılık açısından kanun düzeyinde değişiklikler yapılması gereği ortadadır.

Yeni medya ortamlarında çocukların kişisel verilerinin korunması, onların özel hayatın gizliliği hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Anayasa'nın 20. maddesi kişisel veri koruma hakkını herkese tanımış olmakla birlikte, çocuklar söz konusu olduğunda bu hakkın etkin biçimde sağlanması için özel önlemler alınmalıdır.[227] Çocukların verileri genellikle ebeveynleri tarafından (örneğin "paylaşım anne-babaları" tarafından) ifşa edilmekte veya ticari şirketlerce hedeflenmektedir. Bu nedenle, çocukların üstün yararı ilkesi gözetilerek, verilerinin işlenmesinde sıkı bir koruma rejimi uygulanması; örneğin veri işlemede açık rızanın geçerliliği için ebeveyn izninin zorunlu kılınması, çocuklara ileride verilerini sildirme ("unutulma hakkı") imkânının tanınması gibi mekanizmalar geliştirilmelidir. Nitekim Fransa, 2020'de kabul ettiği yasayla 16 yaşından küçük "çocuk fenomen"lerin çevrimiçi içerikten elde ettikleri geliri erişkin olana dek banka hesabında koruma altına almış, ayrıca çocuğun talebi halinde internetteki içeriklerin kaldırılmasını zorunlu kılan bir unutulma hakkı getirmiştir. Türkiye'de de çocukların dijital mahremiyetine ve verilerine özel önem veren, Genel Yorum 25'in tavsiyeleriyle uyumlu yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu açıktır.

H. Çevrimiçi İstismar, Siber Zorbalık ve Çocuklara Yönelik Siber Suçlar

İnternet, ne yazık ki çocukların fiziksel veya cinsel istismarına yeni imkânlar da yaratmıştır. Çocuklara yönelik siber suçlar; cinsel istismar, çocukların müstehcen görüntülerinin yayılması (çocuk pornografisi), siber zorbalık, taciz, dolandırıcılık ve benzeri fiilleri kapsamaktadır. Bu tür eylemler, hem ulusal ceza mevzuatına göre suç teşkil etmekte hem de çocuğun ÇHS m.19 kapsamında her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkını ihlal etmektedir. Anayasa m.41, devletin çocukları her türlü istismar ve şiddete karşı koruyucu tedbir almasını emrederken; Türk Ceza Kanunu (TCK)'nda çocuklara karşı işlenen

[227] Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK). (2019). *Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunmasını İsteme Hakkı*. Kurum Raporu

suçlar ağır yaptırımlarla düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye, çocuk istismarının ve pornografisinin önlenmesine ilişkin uluslararası sözleşmelere (Örneğin Avrupa Konseyi'nin Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismardan Korunması Sözleşmesi – Lanzarote Sözleşmesi, 2011'den beri taraf) dahildir.

Çocukların cinsel istismarı konusunda TCK m.103 özel bir suç tipi öngörmektedir. Çocuğa yönelik her türlü cinsel davranış (fiziksel temas olsun olmasın) bu madde kapsamında ağır cezalara tabidir. İnternet üzerinden çocuklarla cinsel içerikli iletişime geçme (grooming) de bu kapsamda suç sayılabilir. Çocuk pornografisi üretmek, bulundurmak veya yaymak ise TCK m.226 (müstehcenlik) kapsamında suçtur; özellikle maddenin 3. fıkrası gerçek çocukların yer aldığı müstehcen görüntülerin üretilmesi, yayılması fiillerini cezalandırmaktadır. Bu tür içeriklerin internette barındırılması veya paylaşılması, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un 8. maddesi uyarınca da katalog suçlar arasında sayılmıştır. 5651 sayılı Kanun m.8 gereği, çocukların cinsel istismarı ve müstehcenlik suçlarını içeren internet içeriklerinin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi için idari tedbirler derhal uygulanabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de BTK bünyesindeki İhbar Web merkezine yapılan bildirimler sonucunda çocuk istismarı içerdiği belirlenen birçok internet sitesine erişim engellenmiştir. İnternet Kanunu, 2020'de yapılan değişiklerle sosyal medya platformlarına da Türkiye'de temsilci bulundurma ve belirli içerikleri 24 saat içinde kaldırma yükümlülüğü getirmiştir. Bu sayede, çocuklara yönelik taciz veya istismar içeriklerinin çevrimiçi yayılımının hızlı biçimde engellenmesi amaçlanmaktadır.

Siber zorbalık, çocukların bilişsel gelişimlerine ve psikolojik sağlığına ciddi zararlar verebilen bir başka dijital tehlikedir. Siber zorbalık, bir veya birden çok kişinin elektronik iletişim araçlarını kullanarak belirli bir kişi veya gruba yönelik kasıtlı ve tekrarlanan saldırgan davranışlarda bulunması şeklinde tanımlanır. Çocuklar ve ergenler arasında, sosyal medya veya mesajlaşma uygulamaları üzerinden hakaret, aşağılayıcı yorumlar, ifşa etme, dışlama, tehdit gibi eylemler ne yazık ki yaygındır.

Türk Ceza Kanunu'nda "siber zorbalık" adıyla müstakil bir suç tanımı bulunmamakla birlikte, bu fiiller farklı suç tipleri altında cezalandırılmaktadır.

Hakaret ve sövme fiilleri, çevrimiçi ortamda gerçekleşse bile TCK m.125 kapsamında suçtur. Bir kişiye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek sözler sarfeden veya küfür eden kimse, alenen yapıldığında cezası artmak üzere, hakaret suçundan sorumlu olur. Siber zorbalığın en yaygın şekillerinden biri, mağdura sosyal medyada hakaret içerikli yorumlar yazmaktır ki bu TCK m.125'i ihlal eder.

Taciz ve huzur bozma fiilleri, özellikle ısrarlı şekilde istenmeyen mesajlar gönderme, telefon etme, internet üzerinden rahatsız etme eylemleri TCK m.123 (kişilerin huzur ve sükununu bozma) kapsamında değerlendirilir. TCK m.123'e göre, sırf bir kimsenin huzur ve sükununu bozmak maksadıyla ısrarla telefon edilmesi, gürültü yapılması veya hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması suçtur. Yargıtay içtihatları, bu madde kapsamına *ısrarlı SMS veya WhatsApp mesajları göndermeyi* de dahil etmektedir. Dolayısıyla, bir çocuğun sürekli çevrimiçi mesajlarla rahatsız edilmesi bu suç kapsamında cezalandırılabilir.[228]

Tehdit ve şantaj fiilleri, siber zorbalığın ağır biçimleridir. Örneğin bir çocuğa çevrimiçi ortamda zarar verme tehdidinde bulunmak TCK m.106'yı ihlal eder; tehdidin anonim hesaplar aracılığıyla veya takma adla yapılması durumunda ceza artırılabilir. Yine, çocuğun görüntülerini yayma tehdidiyle ondan para veya başka menfaat talep etmek, şantaj suçunu (TCK m.107) oluşturur.

Cinsel taciz fiilleri, internette çocuklara istenmeyen cinsel içerikli mesajlar gönderilmesi şeklinde tezahür edebilir. TCK m.105, bir kişiyi cinsel amaçlı taciz etmeyi suç sayar ve mağdurun çocuk olması, cezada arttırım nedenidir. Özellikle sosyal medyada yetişkinlerin çocuklara uygunsuz mesajlar atması, TCK m.105 kapsamında değerlendirilip hapis cezasıyla sonuçlanabilir.

[228] Taha, A. (t.y.). *Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma Suçu TCK 123 Cezası Unsurları*.

Özel hayatın gizliliğini ihlal ve verilerin hukuka aykırı ifşası, siber zorbalığın bir boyutu olarak karşımıza çıkar. Örneğin, bir çocuğun rızası olmadan fotoğraflarının internette paylaşılması, TCK m.134'te düzenlenen özel hayatın gizliliğini ihlal suçunu oluşturabilir. Keza çocuğun şahsi bilgilerinin, yazışmalarının izinsiz yayımlanması da TCK m.132 (haberleşmenin gizliliğini ihlal) ya da m.136 (verileri hukuka aykırı verme veya ele geçirme) hükümlerine göre suçtur. Örneğin bir öğrencinin mahrem sohbet mesajlarının sınıf grubunda yayılması, hem kişisel veri hukuku açısından hem de ceza hukuku açısından yaptırıma tabidir.[229]

Yukarıda sayılan suç tipleri göstermektedir ki, mevcut Türk Ceza Kanunu hükümleri büyük ölçüde siber zorbalık eylemlerini kapsayacak şekilde yorumlanabilir ve uygulanabilir niteliktedir. Nitekim öğretide, ayrı bir "siber zorbalık suçu" ihdas edilmese bile, mevcut suç tiplerinin çağın gereklerine uygun yorum ve uygulamasıyla sorunun büyük ölçüde çözülebileceği savunulmaktadır. Bu bağlamda 2022 yılında TCK'ya eklenen "ısrarlı takip" suçu (TCK m.123/A), özellikle dijital mecralardan yapılan takip ve taciz davranışlarına karşı ek bir koruma sağlamıştır.

Çocuklara yönelik dijital istismar yalnızca bireysel faillerden kaynaklanmaz; örgütlü suç şebekeleri de interneti kullanarak çocukları hedef almaktadır. Örneğin, uluslararası pedofili ağları veya insan ticareti organizasyonları internet üzerinden çocuklar hakkında bilgi toplayabilmekte veya çocukları kandırıp istismar amaçlı buluşmalara çekebilmektedir. Bu ciddi tehditlere karşı, Türkiye Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi'ne (Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi) 2014'ten beri taraftır ve uluslararası iş birliği içinde çalışmaktadır Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı içinde çocuk istismarıyla mücadele birimleri kurulmuş, INTERPOL'ün çocuk istismarı veritabanına entegre çalışmalar yürütülmüştür.[230]

[229] Doğan, B. (t.y.). *TCK Madde 132: Haberleşmenin Gizliliğini İhlal Suçu*.
[230] Çakıroğlu, Ş. (2023). *Uluslararası Sözleşmeler Işığında Türk Hukukunda Çocuk Pornografisi Kavramı*. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 11(1), 73–93.

Devletin pozitif yükümlülüğü çerçevesinde, çocukların çevrimiçi istismarına karşı etkin tedbirler almak esastır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *K.U. / Finlandiya* kararında (2008), bir çocuğun izni olmaksızın yetişkin bir flört sitesine ilanının konulması olayında, devletin etkin soruşturma ve failin kimliğini tespit için yasal düzenleme yapma yükümlülüğü vurgulanmıştır.[231] Bu karar, devletlerin çocukları çevrimiçi tehditlerden korumak için gerekli düzenlemeleri (örneğin IP tespiti, veri saklama yükümlülükleri gibi) yapması gerektiğini ortaya koymuştur. Türkiye'de de Anayasa'nın 41. maddesi gereğince devlet, çocukların gerek çevrimdışı gerek çevrimiçi istismardan korunması için mevzuat çıkarmak ve uygulamakla yükümlüdür. Bu kapsamda son yıllarda çocukların dijital risklerden korunmasına yönelik adımlar atılmaktadır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı okullarda siber zorbalık farkındalık programları uygulamakta; BTK, her yıl Şubat ayında "Güvenli İnternet Günü" etkinlikleri düzenleyerek çocuklara ve ebeveynlere çevrimiçi güvenlik eğitimleri vermektedir. Yine sosyal medya şirketleri ile çocukların çevrimiçi güvenliği konusunda diyaloglar geliştirilmekte; YouTube, TikTok gibi platformlar 13 yaş altına kapalı olsa da yaş tespit ve raporlama mekanizmalarını güçlendirmeleri için yasal baskı uygulanmaktadır. 2022 yılında gündeme gelen bir yasa tasarısı ile Türkiye, 13 yaşından küçük çocukların sosyal medya hesabı açmasını yasaklamayı ve platformlara kimlik doğrulama zorunluluğu getirmeyi tartışmaya açmıştır.[232] Bu tür önlemler, Avustralya ve İngiltere gibi ülkelerde de uygulamaya konmuş olan, çocukları çevrimiçi ortamın zararlı etkilerinden korumaya yönelik tedbirlerdir. Ancak elbette, yasaklayıcı tedbirlerin yanında çocukların dijital okuryazarlığını artırmak, onlara güvenli internet kullanımı becerileri kazandırmak ve ailelerin bilinç düzeyini yükseltmek de aynı derecede önemlidir.

Özetlemek gerekirse, çevrimiçi ortamdaki istismar ve zorbalık fiilleri, çocukların yaşama, gelişme ve güvenlik haklarını ihlal eden ciddi eylemlerdir. Türk hukuku bu tür fiillere karşı cezai müeyyideler öngörmüş olup, önemli olan bu hükümlerin dijital bağlamda etkin uygulanması ve çocukların adalete erişiminin sağlanmasıdır. Çocukların dijital zorbalık ve istismar durumlarında şikâyette bulunmalarını kolaylaştıracak mekanizmalar kurulmalı, okullarda rehberlik servisi ve emniyet birimleri iş birliği içinde çalışarak mağdur çocuklara destek vermelidir. Çocukların üstün yararı, onların hem dijital dünyanın

[231] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2008). *K.U. / Finlandiya Davası (Başvuru No. 2872/02)*. HUDOC.
[232] Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2025, Şubat 11). *BTK'de "Güvenli İnternet Günü" Etkinliği Düzenlendi*.

fırsatlarından yararlanmasını hem de risklerinden korunmasını gerektirir. Bu dengeyi sağlayabilmek için cezai yaptırımların yanı sıra koruyucu-önleyici tedbirlerin, eğitim programlarının ve teknolojik güvenlik önlemlerinin bütüncül bir şekilde uygulanması şarttır.

I. Çocukların İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Hakkı

İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun temel değerlerinden biridir ve çocuklar da düşüncelerini açıklama, bilgi arama ve alma hakkına sahiptir. ÇHS m.12 ve m.13, çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme ve uygun yollarla duyurma hakkını tanır. Özellikle m.13'te belirtildiği üzere, çocuk, *"her türlü bilgi ve fikri, ülke sınırları ve ortam gözetmeksizin söz, yazı, basın veya sanat yoluyla ya da çocuğun seçtiği diğer herhangi bir araç ile arama, alma ve yayma özgürlüğüne sahiptir."*. Bu hüküm, açıkça dijital medyayı da kapsayacak şekilde kaleme alınmıştır. Nitekim günümüzde çocuklar sosyal medya platformlarında görüş beyan edebilmekte, blog yazıları yazabilmekte, çevrimiçi kampanyalara katılabilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi de Genel Yorum 25'te, çocukların çevrimiçi ifade özgürlüğünün korunması gerektiğini, dijital katılımın çocukların gelişimi için fırsatlar barındırdığını belirtmiştir.

Bilgiye erişim hakkı da ifade özgürlüğünün tamamlayıcı bir unsurudur. ÇHS m.17, kitle iletişim araçlarının çocuklar için önemine dikkat çekerek, taraf devletlerin çocukların çeşitli kaynaklardan bilgi ve materyale erişimini sağlama, özellikle onların sosyal, ruhsal açıdan yararına uygun bilgileri edinmelerini kolaylaştırma ve çocukları zararlı içerikten koruma yükümlülüğünü düzenler. Bu madde uyarınca çocukların yaşına uygun bilgiye ulaşabilmesi (örneğin eğitim içerikleri, çocuk yayınları, haberler) teşvik edilmeli; aynı zamanda müstehcen, şiddet içerikli veya nefret dolu yayınlardan korunmaları için tedbirler alınmalıdır.

Bilgiye erişim bakımından, Türkiye'deki bazı uygulamalar çocukların bu hakkını olumsuz etkileyebilmiştir. Örneğin geçmişte YouTube, Wikipedia gibi sitelere getirilen geniş ölçekli erişim engelleri, yetişkinlerle birlikte çocukların da bilgiye erişimini sınırlamıştır. 2017-2019 arasında Wikipedia'nın tamamına Türkiye'den erişilememesi, okul

çağındaki çocukların ödev ve araştırmalarında önemli bir kaynağa ulaşamamalarına neden olmuştur. Bu engel, 2020 başında Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü ihlali tespitiyle kaldırılmıştır. Yine 2008-2010 arasında YouTube'un yasaklı olması, dijital nesil çocukların popüler kültür ve eğitsel içeriklerden mahrum kalmasına yol açmıştı. Bu tür geniş çaplı yasaklar yerine, günümüzde belirli URL bazlı engelleme veya içerik kaldırma yöntemleri benimsenmektedir. Amaç, sadece sakıncalı içeriği kaldırıp genel erişimi açık tutmak suretiyle çocukların yararlı bilgiye erişimini engellememektir.

Çocukların ifade özgürlüğü hakkı, aynı zamanda kendi geleceğini ilgilendiren konularda söz sahibi olma hakkıyla da bağlantılıdır. Dijital medya, çocuk ve genç aktivizminin yeni platformu haline gelmiştir. İklim değişikliği, çocuk hakları ihlalleri, okul politikaları gibi konularda çocukların çevrimiçi kampanyalar başlattığı, imza kampanyaları ve sosyal medya hareketleriyle seslerini duyurduğu görülmektedir. Bu durum, çocukların yurttaşlık bilincini ve demokratik katılımını güçlendiren olumlu bir gelişmedir. Türkiye'de de örneğin liseli öğrenciler sosyal medyada bir araya gelerek akran zorbalığına karşı kampanyalar yapmış, TBMM gündemine seslerini taşımışlardır. Devlet, bu tür inisiyatiflere kulak vermeli ve çocukların katılım hakkını dijital ortamda da desteklemelidir. Çocukların görüşlerinin kamusal kararlara yansıması, onların dijital mecralarda ifade özgürlüğünü kullanabilmelerine bağlıdır.

Elbette ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir ve çocukların korunması amacıyla sınırlanabilir. Örneğin, bir çocuk zararlı bir içerik paylaşıyorsa veya kendisi için tehlikeli bir eylemi teşvik ediyorsa, ebeveynler veya yetkililer bu ifadeyi sınırlamak durumunda kalabilir. Yine eğitim kurumları, okul ortamında öğrencilerin internet kullanımını belirli ölçüde düzenleyebilir (ders esnasında telefona izin vermemek gibi). Bu tür sınırlamalar, çocuğun yararına ve yasal dayanağa sahip oldukça meşrudur. Önemli olan, hiçbir şekilde çocukların fikirlerini serbestçe dile getirme hakkının genel ve keyfi bir biçimde engellenmemesidir. Özellikle politik görüş beyan eden, eleştirel düşüncelerini paylaşan ergenlerin bu hakkı, yetişkinlerinki kadar korunmalıdır.

Çocukların dijital ortamda kendini ifade etmesi sadece sosyal medya paylaşımları yoluyla değil, aynı zamanda dijital sanat, video üretimi, blog yazma, çevrimiçi forumlara katılma gibi çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Günümüzde birçok çocuk, YouTube gibi platformlarda kendi ürettikleri içerikleri (oyun incelemeleri, eğitici videolar, günlük vloglar vs.) yayınlamakta ve sesini duyurmaktadır. Bu, ifade özgürlüğünün olumlu bir yönüdür; zira çocuklar küresel ölçekte akranlarıyla iletişim kurmakta, kendi bakış açılarını ortaya koyabilmektedir. Öte yandan, çocukların bu faaliyetleri esnasında siber zorbalıkla karşılaşma riski veya kötü niyetli kişilerin hedefi haline gelme tehlikesi de vardır. Bir çocuk çevrimiçi görüş belirttiğinde yetişkinlerce sert eleştirilere, hakaretlere maruz kalabilir veya troll saldırılarının hedefi olabilir. Bu durum, fiilen çocuğun kendini ifade etme hakkını kullanmaktan vazgeçmesine yol açabilir. Bu nedenle platformların, özellikle çocuk kullanıcıları zorbalığa karşı koruyacak tedbirleri alması önem taşır. Örneğin çoğu sosyal medya platformu, kullanıcıların rahatsız edici yorumları şikâyet edebileceği veya engelleyebileceği araçlar sunmaktadır; ancak çocuklar utanç duyma veya misillemeden korkma nedenleriyle bunu her zaman yapamayabilir. Bu bağlamda, şirketlerin çocuk dostu arayüzler ve raporlama mekanizmaları geliştirmesi, zorbalığa "sıfır tolerans" politikası uygulayarak ihlal eden hesapları yaptırıma tabi tutması yerinde olacaktır. Nitekim Genel Yorum 25, dijital şirketlerin çocuk haklarına saygılı uygulamalar geliştirmesinin altını çizmektedir.

Türkiye'de çocukların ifade özgürlüğü, Anayasa m.26 ile herkese tanınan düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kapsamında ele alınır. Çocuklar kural olarak bu hakkın öznesidir; ancak yaşlarının küçüklüğü nedeniyle bu hakkın kullanımı pratikte bazı sınırlamalara tabi olabilir. Örneğin sosyal medya platformlarının çoğu (Facebook, Instagram, TikTok vb.) 13 yaş altı çocukları üye olarak kabul etmemektedir; bu kural ABD COPPA düzenlemesine dayanmaktadır. Bu, çocukların ifade hürriyetine bir sınırlama gibi görünse de temel gerekçesi onların mahremiyetini ve güvenliğini korumaktır. Bununla birlikte fiiliyatta pek çok çocuk yaşını büyük göstererek bu platformlara katılmakta, böylece çevrimiçi kamusal alanda görüş alışverişinde bulunmaktadır.

Türkiye'de internet erişimi konusunda 2010'lu yıllarda tartışmalar yaşanmış; özellikle çocukları zararlı web içeriklerinden korumak amacıyla filtreleme sistemleri gündeme

gelmiştir. 2011 yılında BTK'nın kararıyla başlatılan "Güvenli İnternet Hizmeti", ailelerin talebine bağlı olarak devreye giren ve "çocuk profili" veya "aile profili" adı altında belirli sitelere erişimi filtreleyen bir sistemdir. "Çocuk Profili" kriterleri ile ilgili olarak tarafımızca farklı zamanlarda iki defa yapılan bilgi edinme başvurusu yapılmış olup, BTK tarafından verilen cevaplar Ek:1 ve Ek:2'de sunulmuştur. Verilen cevapların gösterdiği üzere "çocuk profili" kriterlerinin daha açık ve detaylı düzenlenmesi gereği bulunmaktadır. Bu sistem yasaklayıcı değil, isteğe bağlı bir koruyucu mekanizma olarak sunulmuştur. Amaç, özellikle küçük yaştaki çocukların pornografi, kumar, uyuşturucu, müstehcen veya şiddet içeriklerine yanlışlıkla maruz kalmasını önlemektir. Korumalı internet profilleri, çocukların bilgiye erişim hakkını tamamen kısıtlamadan, onları yaşlarına uygun olmayan içeriklerden uzak tutmaya çalışır. Nitekim RTÜK ve BTK iş birliğiyle hazırlanan kamu spotlarıyla ebeveynlere bu profilleri kullanmaları tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte, eleştirmenler filtreleme sistemlerinin ifade özgürlüğünü ihlal edebileceğini, sansür altyapısı oluşturabileceğini savunmuştur. Neticede Türkiye'de güvenli internet filtresi opsiyonel tutulmuş, ailelerin tercihe bağlı olarak aktivasyonuna bırakılmıştır.

Televizyon, radyo, dijital platformlar ve sosyal medya gibi yeni medya mecralarındaki içerikler, çocukların zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi üzerinde büyük etkiye sahiptir. Görsel-işitsel medya içerikleri, çocuklar açısından eğitici ve olumlu rol modeller sunabileceği gibi, şiddet, korku, cinsellik veya yanlış yönlendirici mesajlar içermesi halinde olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle birçok ülke, medya yayınlarını düzenleyerek çocukları zararlı içeriklerden korumaya çalışır. Türkiye'de bu alandaki temel düzenleyici kurum, 6112 sayılı Kanun'la yetkilendirilmiş olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'dür.

RTÜK mevzuatı, geleneksel radyo/televizyon yayınlarında çocukların korunmasını sağlamak üzere ayrıntılı ilkeler getirmiştir. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8. maddesi, yayın hizmetlerinde uyulacak yayın ilkelerini sıralamaktadır. Bu ilkeler arasında, *(m.8/2)* "çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programların, bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılsa dahi yayınlanamaması"

kuralı yer almaktadır.[233] Yani, çocukların izleyebileceği saatlerde (örneğin gündüz ve akşam erken saatlerde) şiddet, müstehcenlik, korku gibi unsurlar içeren programlar gösterilemez; bu programlar ancak geç saatte ve uygun uyarı işaretleriyle yayınlanabilir. Nitekim RTÜK, yayıncı kuruluşlara belirli yaş sınıflandırmalarına uygun koruyucu semboller (örneğin "+7", "+13", "+18" ve içerik türü simgeleri) kullanma zorunluluğu getirmiştir. Örneğin bir dizi film eğer +13 sembolüyle işaretlenmişse, yayıncı bu içeriği saat 21:30'dan önce yayınlayamaz. RTÜK'ün ilgili yönetmeliği, şiddet veya cinsellik barındıran programların gece yarısından önce çocukların erişimine kapalı olması gerektiğini açıkça belirtir.

6112 sayılı Kanun, sadece canlı yayınlar için değil, isteğe bağlı yayın hizmetleri (on-demand, yani dijital platformlar üzerinden sunulan film/dizi içerikleri) için de çocuk koruma yükümlülüğü getirmektedir. Kanun m.8/3, isteğe bağlı yayın hizmeti sağlayıcılarının, çocuk ve gençlerin gelişimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteki içerikleri, normal şartlarda çocukların duymayacağı/görmeyeceği biçimde sunmakla yükümlü olduğunu belirtir. Bu hüküm, Netflix, BluTV gibi dijital platformların içeriklerine PIN kodu koyma, çocuk profili oluşturma gibi tedbirler almasını gerektirmiştir. Nitekim 2019'da yürürlüğe giren yönetmelikle RTÜK, internet üzerinden isteğe bağlı yayın sunan platformları lisans kapsamına almış ve çocuk koruma ilkelerine uyma zorunluluğunu genişletmiştir. Bu doğrultuda Netflix Türkiye, bazı yetişkin içeriklerini Türkiye kataloğundan çıkarmış veya ebeveyn kilidi seçenekleri getirmiştir.

Çizgi filmler, çocuk programları ve reklamlara ilişkin de RTÜK düzenlemeleri mevcuttur. Yayın ilkelerine göre, çocuklara yönelik programlarda şiddet özendirilemez, kötü alışkanlıklar (alkol, sigara, uyuşturucu) normal gösterilemez; ayrımcılık, nefret söylemi barındırılamaz. Çocuk programları sırasında yayımlanan reklamlarda da çocukların algısını ve sağlığını koruyucu kısıtlar vardır. Örneğin, uzun süre televizyon izlemeyi teşvik eden veya abur cubur tarzı sağlıksız gıdaları çocuklara özendiren reklamlar RTÜK tarafından sakıncalı bulunabilmektedir. Geçmişte RTÜK, çocuklara yönelik yayın yapan kanallarda (örneğin çocuk çizgi film kanallarında) yayınlanan bazı reklamları ve tanıtımları bu

[233] Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2011). *6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*.

gerekçelerle durdurmuş veya para cezası vermiştir. Ayrıca, "product placement" (ürün yerleştirme) denilen uygulamanın çocuk programlarında kullanımı da kısıtlanmıştır.

RTÜK ayrıca koruyucu semboller ve saat kısıtlamaları dışında, gerektiğinde yaptırım kararlarıyla da çocukları korumaya çalışır. Örneğin, gündüz kuşağında çocukların izleyebileceği saatte +18 içeriğe yer veren bir TV kanalına idari para cezası ve program durdurma yaptırımı uygulanabilir. 2021 yılında RTÜK, öğle saatlerinde cinsel imalar içeren bir film fragmanı yayınlayan bir kanala, 6112 sayılı Kanun'un 8/2 maddesinin ihlali gerekçesiyle müeyyide uygulamıştır.[234] Karar gerekçesinde, ergenlik çağındaki gençlerin bu tür içerikleri yanlış algılayabileceği, cinselliğin pazarlanabilir bir meta gibi sunulmasının aile kurumunu zedeleyebileceği belirtilmiştir. Bu örnek, RTÜK'ün içerik denetiminde çocuk psikolojisi ve ahlakı üzerindeki etkilere dair değerlendirmeler yaptığını göstermektedir.

Yeni medya platformlardaki içeriklerin denetlenmesi meselesi, geleneksel yayıncılığa kıyasla daha zordur. YouTube gibi kullanıcı içerikli platformlar ile TikTok gibi sosyal medya uygulamalarında RTÜK'ün doğrudan bir denetimi bulunmamaktadır (RTÜK Kanunu, bireysel sosyal medya paylaşımlarını kapsam dışında tutmaktadır). Bu mecralardaki içeriklerde çocuğa zararlı unsurlar bulunması halinde devreye genellikle 5651 sayılı Kanun mekanizmaları girer (erişim engelleme, savcılık yoluyla içerik çıkarma vb.). Ancak bu yöntemler, televizyon yayıncılığındaki proaktif denetim kadar etkili olamayabilir; zira internet içerikleri çok hızlı ve yaygın biçimde dağılıp tüketilebilmektedir. Bu nedenle, son dönemde TBMM'de Dijital Mecralar Komisyonu kurulmuş ve dijital platformlardaki zararlı içeriklerle mücadeleye yönelik yeni stratejiler tartışılmıştır. Örneğin çocukları *"Mavi Balina"* gibi tehlikeli oyunlardan, intihara yönlendiren içeriklerden korumak amacıyla sosyal medya şirketleriyle koordinasyon içinde erken uyarı sistemleri oluşturulmaktadır.[235]

Öte yandan, medyanın olumlu içeriklerinin çocuk gelişimine katkısı da göz ardı edilmemelidir. RTÜK Kanunu m.8'de, yayıncıların kamuya yararlı konularda programlar yapma yükümlülüğünden söz edilir; bu bağlamda çocuk hakları ve çocuklara uygun kültürel

[234] Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. https://www.rtuk.gov.tr/UstKurulKarar/Detay/1266
[235] Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2021, Şubat 11). *TBMM Genel Kurul Tutanakları, 27. Dönem, 4. Yasama Yılı, 46. Birleşim, Cilt 63*.

içeriklerin teşviki de söz konusudur. Örneğin, çocuk istismarını önlemeye yönelik kamu spotları, eğitim ve trafik kurallarıyla ilgili çizgi filmler RTÜK tarafından desteklenmektedir. TRT Çocuk kanalı, içeriklerinde hem eğitici hem eğlendirici bir çizgi tutturmakta ve kültürel değerleri aktarmaya özen göstermektedir. Bu tür içerikler, çocuğun bilgiye erişim hakkının ve kültürel yaşama katılım hakkının bir parçasıdır.[236]

Uluslararası düzeyde de medya düzenlemeleri çocuk koruması ekseninde şekillenmektedir. Avrupa Birliği'nin Audiovisual Media Services Directive (AVMS)'i, üye ülkelere çocukların medya içeriğinden korunması hususunda ortak standartlar getirir (örneğin AB genelinde +18 içeriklerin gündüz yayınlanmaması gibi). [237] İngiltere, yakın zamanda çıkardığı Çevrimiçi Güvenlik Yasası ile sosyal medya şirketlerine, çocukları zararlı içerikten koruyacak önleyici tedbirler alma yükümlülüğü getirmiş; ihlal edenlere ağır cezalar öngörmüştür.[238] Bu gelişmeler, geleneksel yayıncılığın ötesinde dijital içeriğin de regülasyonuna yönelik küresel bir eğilimi yansıtmaktadır. Türkiye de bu trende paralel olarak 2019'da dijital yayınları RTÜK lisanslamasına tâbi kılmış ve içerik ilkelerini dijital ortama genişletmiştir.

Medya içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkileri konusunda *ebeveynlerin ve eğitimcilerin rolü* de kritiktir. Hukuki düzenlemeler bir çerçeve sağlarken, esasen çocuğun neyi ne kadar tüketeceğine karar veren çoğu zaman ailesidir. Bu nedenle ebeveynlerin medya okuryazarlığı yüksek olmalı, çocuklarıyla birlikte izledikleri içerikleri değerlendirebilmeli, gerektiğinde kısıtlama getirebilmelidir. RTÜK ve sivil toplum kuruluşları, ebeveynlere yönelik medya rehberliği sağlayan broşürler ve seminerler düzenlemektedir. "Ebeveyn Akademisi" gibi platformlarda, hangi yaş grubunun hangi tür içerikten uzak durması gerektiğine dair bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca akıllı televizyon ve cihazlarda bulunan ebeveyn kontrolü özellikleri (şifre koruması, süre sınırlaması vb.) yaygınlaştırılmalıdır. Bir diğer önemli husus da çocukların katılımıdır: Medya içerik standartları belirlenirken çocukların görüşlerine başvurmak, onların ne tür içerikten rahatsız olduklarını veya ne tür içeriklere ihtiyaç duyduklarını anlamak adına değerlidir.

[236] Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (t.y.). *Kamu Spotları Yönergesi*.
[237] Avrupa Komisyonu. (t.y.). *AVMSD'de Çocukların Korunması*
[238] Ofcom. (2025, Nisan 24). *Çocuklar İçin Daha Güvenli Bir Çevrimiçi Nesil İçin Yeni Kurallar*.

Özet olarak, medya içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkilerini dengelemede düzenleyici hukuk kuralları ve bilinçli medya kullanımı birlikte rol oynar. Türkiye'de RTÜK düzenlemeleri, geleneksel yayıncılıkta güçlü bir çocuk koruma şemsiyesi oluşturmuştur. Dijital medyadaki hızlı dönüşüm ise düzenlemelerin de dinamizmini zorunlu kılmaktadır. Çocukların yüksek yararı için, yeni medya ortamlarında da eskiye paralel koruma mekanizmaları işletilmeli; aynı zamanda çocukların sansürlenmeden, nitelikli ve yaşlarına uygun içeriklere erişmesi sağlanmalıdır. Medyada öz-denetim ve toplumsal farkındalık arttıkça, hukuki yaptırımlara daha az ihtiyaç duyulacak; medya kuruluşları yayınlarını planlarken çocuk haklarını içselleştirecektir. Dijital çağda çocukların ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı, bir yandan devlete bu hakların önündeki engelleri kaldırma ve gerekli altyapıyı sunma (örn. her bölgeye internet erişimi sağlama) yükümlülüğü getirirken, diğer yandan çocukları zararlı içerikten korumak için ölçülü sınırlamalar uygulamayı gerektirir. Denge, hem Genel Yorum 25'in hem de Anayasa Mahkemesi ve AİHM içtihatlarının işaret ettiği kilit kavramdır: Çocuk, dijital ortamlarda görüşlerini dile getirebilmeli, bilgilenebilmeli; ancak yaşı gereği zarar görebileceği içeriklere karşı da makul koruma duvarları bulunmalıdır. Türkiye, gerek mevzuat düzenlemelerinde gerek uygulamada bu dengeyi gözetmeli; internetin çocuklar için hem güvenli hem de özgür bir öğrenme ve ifade alanı olmasını sağlamalıdır.

J. Yeni Medyanın Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Televizyon, radyo, dijital platformlar ve sosyal medya gibi yeni medya mecralarındaki içerikler, çocukların zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi üzerinde büyük etkiye sahiptir. İnternet ve yeni medya araçlarına erişim yaşı her geçen yıl düşmekte, çocuklar erken yaşlardan itibaren çevrimiçi dünyayla tanışmaktadır. Dünya genelinde ergenlerin büyük bir kısmı akıllı telefon sahibi olup sosyal ağlarda aktif durumdadır. Bu durum, yeni medyanın çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak irdelemeyi gerektirmektedir. En sık vurgulanan fiziksel olumsuzluklardan birisi, hareketsiz yaşam tarzı ve obezite riskindeki artıştır. Çocuklar boş zamanlarını fiziksel aktivite yerine uzun süre ekran başında geçirdiklerinde, günlük hareket miktarları düşmekte ve buna bağlı sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Yeni medya kullanımının uyku düzeni üzerinde de önemli

etkileri saptanmıştır. Birçok çalışma, gece yatmadan önce akıllı telefon, tablet gibi cihazlardan yayılan mavi ışığın çocukların melatonin hormon salınımını baskılayarak uykuya dalışlarını geciktirdiğini göstermektedir.[239] Uyku yoksunluğu, çocuklarda hem içe yönelim sorunları (örn. depresif duygu durum, içe kapanma) hem de dışa yönelim sorunları (örn. agresyon, hiperaktivite) riskini artıran bir etken olarak tanımlanmıştır.[240] Göz sağlığı, yeni medya kullanımından etkilenen bir diğer önemli fiziksel boyuttur. Çocukların uzun süre yakından ekrana odaklanarak vakit geçirmesi, gözlerde dijital göz yorgunluğu (bilgisayar görme sendromu) belirtilerine yol açabilmektedir. Bunlar arasında gözlerde kuruma, kızarma, odaklanma güçlüğü, bulanık görme ve baş ağrıları sayılabilir. Son yıllarda özellikle vurgulanan bir bulgu da, ekran süresinin artmasıyla miyopi (uzağı görememe) gelişimi arasındaki ilişkidir. Yapılan geniş ölçekli meta-analizler, çocuk ve ergenlerde günlük dijital ekran maruziyet süresi arttıkça miyopinin görülme olasılığının anlamlı derecede yükseldiğini ortaya koymuştur.[241] Duruş (postür) bozuklukları ve kas-iskelet sistemi problemleri, yeni medyanın fiziksel etkileri arasında yaygın şekilde rapor edilmiştir. Çocuklar tablet, telefon veya bilgisayar kullanırken çoğu kez ergonomik olmayan pozisyonlarda uzun süre kalmaktadır. Başın öne eğik pozisyonda uzun süre tutulması boyun omurlarına ekstra yük bindirmekte; "teknoloji boynu" (text neck) adı verilen kronik kas gerginliği ve omurga açısı bozulmaları ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir derlemede, aşırı ekran kullanımı ile boyun, omuz ve sırt ağrılarında artış arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır.[242]. Ayrıca elde cihaz tutmaya bağlı olarak el bileğinde sinir sıkışmaları, parmaklarda ağrılar (ör. aşırı akıllı telefon kullanımıyla tetiklenen "SMS başparmağı" gibi) literatürde bahsedilen diğer fiziksel etkilerdir.[243] Her ne kadar yeni medya kullanımının fiziksel açıdan riskleri vurgulansa da, literatürde dijital teknolojilerin doğru kullanımı ile fiziksel sağlığı destekleyebilecek bazı yönler de tanımlanmıştır. Özellikle aktif video oyunları ve giyilebilir fitness teknolojileri, çocukların fiziksel aktivitelerini artırmaya yönelik olumlu araçlar olarak belirtilmektedir. Egzersiz oyunları (exergames) adı verilen, dans etme, spor yapma veya hareket sensörleriyle çalışan oyunlar, sedanter yaşam süren çocuklar için eğlenceli bir egzersiz alternatifi sunar. Bir derleme çalışmasında, egzersiz

[239] Sleep Foundation. (t.y.). Mavi ışık çocukların uykusunu nasıl etkiler?
[240] Yeşilay. (t.y.). *Dijital Medya Çocuğu Sosyal Hayattan Koparıyor*.
[241] Zong, Z., Zhang, Y., Qiao, J., Tian, Y., Xu, S. (2024). Çocuk ve ergenlerde ekran süresi maruziyeti ile miyopi arasındaki ilişki: Bir meta-analiz. *BMC Public Health*.
[242] Rampurawala, H. T., Rampurawala, S. H. (2024). Çocuklarda Ekran Süresi ve Kas-İskelet Sistemi Boyun Ağrısı: Kapsamlı Bir Sistematik Derleme ve Yaşam Tarzı Önerileri. *medRxiv*.
[243] Özdolap, Ş. (2021, 28 Kasım). Akıllı telefonların bilinçsiz kullanımı 'tetik parmak' hastalığı riskini artırıyor. *Anadolu Ajansı*.

temelli video oyunlarının obezite sorunu yaşayan çocuk ve ergenlerde fiziksel aktivite düzeyini ve bazı sağlık göstergelerini iyileştirdiği rapor edilmiştir.[244]

Yeni Medyanın psikolojik sağlığa başlıca etkileri olarak, dikkat, anksiyete, depresyon, siber zorbalık ve özsaygı sorunları sayılabilir. Literatür taramasından elde edilen bulgular, yeni medya kullanımının çocuk ve ergenlerin psikolojik iyi oluşu üzerinde derin ve çeşitli etkileri olabileceğini göstermektedir.[245] Özellikle dikkat ve bilişsel işlevler açısından, sürekli dijital uyaran bombardımanının çocuklarda odaklanma sorunlarına yol açtığı belirtilmektedir. Uzun süre çoklu görev (multitasking) yaparak farklı ekranlar ve uygulamalar arasında gidip gelen çocukların tek bir göreve uzun süre dikkat vermekte zorlandıkları, geleneksel sınıf ortamında daha çabuk sıkılabildikleri rapor edilmiştir.[246] Aşırı ekran süresinin, çocukların dikkat süresini kısaltıp yaratıcılıklarını azaltabildiği literatürde vurgulanan bir bulgudur.[247] Özellikle hızlı ve kısa dikkat gerektiren içeriklere (örneğin hızlı akıp giden sosyal medya akışları, kısa video klipler) aşırı maruz kalan genç beyinlerin, derinlemesine odaklanma ve uzun süreli konsantrasyon gerektiren görevlerde zorlandığı düşünülmektedir. Bu durum okul başarısını da olumsuz etkileyebilir; nitekim araştırmalar erken yaşta günde 2-3 saatten fazla televizyon ve ekran maruziyetinin ileriki yıllarda Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) belirtileri ile pozitif korelasyona sahip olduğunu göstermiştir.[248] Yeni medya kullanımının çocuk ve ergen ruh sağlığına en çok tartışılan etkilerinden biri, anksiyete (kaygı) ve depresyon gibi duygudurum sorunlarıyla olan ilişkisidir. Bulgular genel hatlarıyla, aşırı ve problemli yeni medya kullanımının, özellikle ergenlik döneminde, daha yüksek depresif belirti ve kaygı düzeyleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.[249] Sürekli mükemmeliyetçi paylaşımların görüldüğü ortamlar, gençlerde kendi yaşamlarına dair yetersizlik ve kıyaslama duygusu uyandırabilir. Örneğin, Instagram'ın sahibi Meta şirketinin kendi iç araştırmasında, platformun genç kullanıcıların (özellikle ergen kızların) psikolojisi üzerinde olumsuz etkileri tespit edilmiştir. Basına sızan

[244] Gao, Z., Chen, S., Pasco, D., Pope, Z. (2015). Aktif video oyunlarının çocuklarda fiziksel aktivite düzeyi, fiziksel uygunluk ve enerji harcaması üzerindeki etkileri: Sistematik bir derleme. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 12*, 1-14.
[245] Guo, Y., Li, Y., Wang, H. (2024). The Impact of Social Media on Children's Mental Health. *Frontiers in Psychology*.
[246] Sweller, J. (2020). Dijital dikkat dağınıklığı: Sınıf ortamında çoklu görev yapmanın bilişsel sonuçları. *Digital Distraction in Education*, 374–376.
[247] Singh, A. (2025). Gençlerde 'Patlamış Mısır Beyni' Belirtileri. *Parents*.
[248] Manos, M. (2023). Ekran süresi, dikkat ve yaratıcılık üzerine etkileri. *Live Well Twin Cities*.
[249] Şireli Bingöl, Ö., Çolak, M. (2023). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Türk Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı Dergisi*, 30(1), 28–33.

bu gizli araştırma bulgularına göre, Instagram kullanımı ergen kızların üçte biri için beden imajı algısını olumsuz etkileyerek kendilerini daha çirkin veya yetersiz hissetmelerine yol açmıştır.[250] Yani sosyal medyada maruz kalınan idealize edilmiş görüntüler, gençlerde öz-değer duygusunu zedeleyebilmektedir. Bu durum özsaygı (benlik saygısı) üzerinde de yıkıcı etki yapabilir. Ergenlik döneminde benlik algısının hassas olduğu düşünülürse, sosyal medyadaki beğeni sayıları, yorumlar ve takipçi sayıları gibi metrikler, gençlerin kendi değerlerini ölçmede sağlıksız kriterler haline gelebilir. Beğeni alamama veya çevrimiçi dışlanma durumları, yoğun kaygı ve depresif duygu durumlarını tetikleyebilir. Nitekim bazı gençler, sosyal medyada yaşadıkları dışlanma hissini "gerçek hayatta görünmez olmak" şeklinde tarif etmektedir. Bütün bu bulgular ışığında, yeni medya kullanımının özellikle duygusal açıdan hassas bireylerde anksiyete bozukluğu ve depresyon riskini artıran bir çevresel stresör rolü oynayabileceği anlaşılmaktadır.[251] Ancak unutulmamalıdır ki bu ilişkiler sıklıkla korelasyon düzeyindedir ve nedensellik karmaşık olabilir; çevrimiçi ortamlarda zaten psikolojik sorunları olan gençlerin daha fazla zaman geçirme eğilimi de bu tablolara katkı yapmaktadır. Dolayısıyla, yeni medya ve ruh sağlığı arasındaki bağlantı iki yönlü ve dinamik bir etkileşime işaret etmektedir.

Yeni medyanın psikolojik etkileri arasında çok önemli bir başlık da siber zorbalık ve çevrimiçi taciz olgusudur. İnternet ve sosyal medya, akran zorbalığının yeni bir boyut kazanmasına neden olmuş; okuldaki zorbalık artık dijital platformlara taşınarak 7/24 kesintisiz bir hale gelebilmiştir. Siber zorbalık, bir bireyin dijital iletişim araçları kullanılarak kasıtlı ve tekrarlı biçimde taciz, tehdit veya aşağılanmaya maruz bırakılması şeklinde tanımlanır. Bulgular, siber zorbalığa maruz kalan çocuk ve ergenlerin ciddi psikolojik sorunlar yaşadığını göstermektedir. Bu gençlerde anksiyete, depresyon, travma sonrası stres belirtileri ve okuldan kaçınma davranışı sık rapor edilmiştir.[252] Örneğin, Türkiye'den bir vaka, YouTube'da maruz kaldığı hakaret içerikli yorumlar nedeniyle psikolojisi bozulan bir genç kızın terapi desteği almak zorunda kaldığını aktarmıştır.[253] Bir başka uluslararası vakada ise 14 yaşında bir genç, sosyal medyada tanımadığı kişilerden aldığı tehdit mesajları

[250] Vincent, J. (2021, 15 Eylül). Instagram internal research: 'We make body image issues worse for one in three teen girls'. *The Verge*.
[251] Jacobson, R. (2024). Social Media and Self-Doubt. *Child Mind Institute*.
[252] Çocuk ve Ergenlerde Siber Zorbalığı Önleme. (t.y.). *Marmara Üniversitesi*.
[253] Habertürk. (2018, 3 Eylül). *Her 5 ebeveynden birinin çocuğu siber zorbalık mağduru*.

yüzünden intihara sürüklenmiştir.[254] Bu tür dramatik örnekler, siber zorbalığın çocuklar üzerindeki potansiyel yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir. Siber zorbalık, geleneksel zorbalıktan farklı olarak mağdurların evlerinde bile güvende hissetmemelerine yol açar; çünkü zorba, mesaj veya paylaşımlarıyla her an mağdurun cep telefonuna, bilgisayarına ulaşabilir durumdadır. Literatürde, siber zorbalık mağdurlarının yalnızlık, çaresizlik ve değersizlik duygularını yoğun yaşadığı, bunun da ağır depresif tablolara neden olabileceği vurgulanmaktadır.[255] Yeni medya kullanımının psikolojik etkilerinde bir diğer boyut, sosyal gelişim ve iletişim becerileri üzerinedir. Aşırı dijital etkileşim ile büyüyen bir neslin, yüz yüze iletişim becerilerinin zayıflayabileceği endişesi pek çok uzman tarafından dile getirilmektedir.

Çocuklar ve gençler ergenlik döneminde sosyal becerilerini akran etkileşimleriyle geliştirir; jest ve mimikleri okuma, empati kurma, çatışma çözme gibi beceriler genellikle gerçek sosyal ortamlarda pratik edilir. Ancak vaktinin büyük kısmını ekran aracılığıyla iletişim kurarak geçiren bireylerde, bu geleneksel sosyal pratiklerin azalabileceği belirtilmektedir.[256] Nitekim araştırmalar, ekran başında fazla vakit geçiren çocukların akranlarıyla yüz yüze iletişim kurma sıklığının azaldığını, bunun da ilerleyen dönemde sosyal kaygı ve iletişim zorluklarına zemin hazırlayabileceğini öne sürmektedir. Aileler, odalarına kapanıp sadece çevrimiçi olan çocuklarının gerçek hayatta sosyalleşme fırsatlarını kaçırdığından endişe etmektedir.[257] Yeşilay'ın bir değerlendirmesinde, dijital medyanın aşırı kullanımının çocukları "sosyal hayattan kopardığı" ve pratik düşünme, sanatsal faaliyet, hayal kurma gibi sağ beyin fonksiyonlarını körelttiği ifade edilmiştir. Buna göre, sadece görsel ve işitsel uyaranlara maruz kalan çocukların diğer duyusal ve duygusal deneyimleri eksik kaldığı için gerçek hayatla bağ kurmakta zorlanabilecekleri ileri sürülmektedir.[258] Bu oldukça endişe verici bir tablodur ve dijital dünyanın "beyin çürümesi (brain rot)" gibi kavramlarla anılmasına yol açmıştır. Nitekim 2022 yılında Oxford Sözlüğü, yılın kelimesi adayları arasına "beyin çürümesi" (aşırı ekran kullanımının zihin durgunluğuna yol açması

[254] Payne, K. (2024, 25 Ekim). Bir AI sohbet botu, bir genci intihara sürükledi, yaratıcısına karşı dava açıldı. *Associated Press*.
[255] Sır Psikoloji. (2024, Eylül 7). *Siber Suçlar ve Psikolojik Etkileri*.
[256] Arslan, K. T., Altıok, S. (2025). Türkiye'deki 4-11 yaş arası çocukların ekran bağımlılığı ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 1–17.
[257] Khumukcham, A. D., Singh, S. K. (2023). The hazards of excessive screen time: Impacts on physical health, mental health, and overall well-being. *Journal of Education and Health Promotion*, 12, 1–5.
[258] Yeşilay. (t.y.). *Dijital Medya Çocuğu Sosyal Hayattan Koparıyor*.

anlamında) terimini dahil etmiştir.[259] Özetle, literatürde yeni medyanın aşırı kullanımının genç neslin sosyal becerilerinde erozyon yaratabileceğine dair ciddi kaygılar dile getirilmektedir.

Yeni medyanın psikolojik sağlık üzerindeki etkileri söz konusu olduğunda, literatürün yalnızca olumsuzluklara odaklanmadığını, aynı zamanda olumlu ve destekleyici yönleri de ortaya koyduğunu belirtmek önemlidir. Birçok çalışma, dijital medya araçlarının doğru ve kontrollü kullanıldığında çocuk ve ergenlerin psikolojik gelişimlerine katkı sunabileceğini göstermektedir. Bu katkılar arasında sosyal destek bulma, aidiyet hissetme, bilgiye erişim, yaratıcılık ve kimlik gelişimi gibi konular öne çıkmaktadır. Eğitsel ve bilişsel gelişim açısından da yeni medyanın koruyucu etkileri söz konusudur.[260] İyi yönlendirilmiş bir dijital medya kullanımı, çocukların bilişsel esnekliğini, problem çözme becerilerini ve öğrenme motivasyonunu artırabilir. Örneğin, bazı strateji oyunları ve bulmacalar, çocuklarda eleştirel düşünme ve karar verme becerilerini pekiştirmektedir. Bir çalışma, düzenli satranç veya zeka oyunu uygulamaları kullanan çocukların planlama ve mantık yürütme testlerinde kontrol grubuna göre daha başarılı olduğunu göstermiştir.[261] Bu, dijital ortamın doğru içerikle buluştuğunda zihinsel egzersiz işlevi görebileceğini akla getirmektedir. Ayrıca, yapay zekâ destekli bazı uygulamalar, özel öğrenme güçlüğü olan çocuklara (disleksi, otizm spektrum bozukluğu vb.) kişiselleştirilmiş destek sunarak onların bilişsel ve sosyal becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu tür uygulamaların pilot kullanımında, otizmli çocukların sanal ortamda sosyal etkileşim alıştırmaları yaparak gerçek hayattaki sosyal davranışlarında iyileşme görüldüğü rapor edilmiştir. Dolayısıyla, yeni medya araçları terapötik amaçlarla da kullanılabilmekte, çocukların psikolojik ihtiyaçlarına yönelik yenilikçi çözümler sunabilmektedir.[262]

[259] Oxford University Press. (2024, 2 Aralık). *'Brain rot' named Oxford Word of the Year 2024*.
[260] Çamalan, V. F., Demirbaş, E. (2024). Çocuklarda teknolojinin getirdiği risklerden kaçınma ve bilinçli internet kullanımını destekleyen çalışmalar. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (13), 31–58.
[261] Yıldız, A., Gök, M. (2023). Satranç sporunun bilişsel esneklik ve problem çözme becerisi üzerindeki etkisi: Tanımlayıcı araştırma. *ResearchGate*.
[262] Lan, Y., Li, J., Li, M. (2025). Public Health-Driven Transformer for Social Skill Enhancement in Children with Autism. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1521926.

Yeni medyanın sağladığı bir diğer psikolojik fayda, bilgiye hızlı erişim sayesinde çocukların merak duygusunun tatmin olması ve kendilerini geliştirebilmeleridir. İnternet, merak eden bir çocuk için sonsuz bir öğrenme alanıdır; ilgi duyduğu bir konuda çevrimiçi kurs alarak kendini geliştiren, programlama öğrenen, yabancı dil pratiği yapan pek çok genç bulunmaktadır. Bu şekilde, öz-yönelimli öğrenme becerisi kazanan bireylerin, kendi gelişimlerinin sorumluluğunu alarak daha özgüvenli ve inisiyatif sahibi bireylere dönüşebileceği düşünülmektedir.[263] Nitekim literatürde, interneti aktif öğrenme için kullanan ergenlerin, kullanmayanlara kıyasla daha yüksek akademik öz yeterlik ve motivasyona sahip olabildiği belirtilmiştir. Bu psikolojik açıdan önemli bir kazançtır; zira başarma duygusu ve kontrol hissi, depresyon ve kaygıya karşı koruyucu etki gösterebilir.[264]

Dijital medya üzerinden sunulan psikolojik destek hizmetleri de çocuk ve gençlerin ruh sağlığına olumlu yansımaktadır. Özellikle pandemi dönemiyle birlikte yaygınlaşan çevrimiçi terapi, mobil psikolojik danışmanlık uygulamaları, kriz hatları gibi imkanlar, yardım arayan gençlere daha kolay erişim sağlamıştır. Bazı çalışmalar, gençlerin yüz yüze yardım almaktansa çevrimiçi platformlarda duygularını paylaşmaya daha istekli olabildiğini, bunun da erken müdahaleyi kolaylaştırdığını öne sürmektedir. Örneğin, intihar düşünceleri olan bir ergen, sosyal medyada dolaylı olarak bu sinyalleri verdiğinde, algoritmalar veya arkadaşları tarafından tespit edilip uzman yardıma yönlendirilebilmektedir. Yine bazı mobil uygulamalar, gençlere farkındalık (mindfulness) egzersizleri sunarak stres ve kaygılarını yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Bu gibi araçlar, dijital dünyanın psikolojik iyi oluş için kullanılabileceğine dair umut verici örneklerdir. [265]

Özetle, yeni medyanın psikolojik etkileri çift yönlüdür: Uygunsuz ve aşırı kullanım durumlarında dikkat dağınıklığı, kaygı, depresyon, siber zorbalık mağduriyeti, düşük özsaygı gibi ciddi sorunlar ortaya çıkabilirken; kontrollü ve yapıcı kullanım durumlarında

[263] Gündüzalp, C. (2021). Web 2.0 araçları ile zenginleştirilmiş çevrimiçi öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 10(3), 1158–1177.
[264] Yıldız, D., Yıldız, M. A. (2021). Ergenlerde akademik öz-yeterlik, içsel motivasyon, azim ve psikolojik dayanıklılığın iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *ResearchGate*.
[265] İzmir SEV İlköğretim Kurumları Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi. (2020). *Pandemi Sürecinde Çocuk Ergen ve Ailelere Yönelik Psikolojik Destek El Kitabı*.

sosyal destek, yaratıcı ifade, bilişsel gelişim ve psikoeğitsel yardım gibi önemli faydalar sağlanabilir. Literatürde bu dengeyi etkileyen faktörler olarak kullanım süresi, içerik türü, ebeveyn rehberliği ve çocuğun bireysel hassasiyetleri üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, yeni medya ne bütünüyle "zararlı" ne de "yararlı" olarak tek taraflı değerlendirilebilir; etkileri, nasıl ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak değişir.[266]

Çocuğun *sağlık hakkı*, gerek ulusal mevzuatta gerekse taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmış temel bir haktır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesi, sağlıklı yaşam hakkını genel olarak düzenleyerek *"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir"* demektedir. Aynı maddede devletin, herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlama görevi vurgulanmış; sağlık hizmetlerinin planlanması ve yaygınlaştırılmasında devletin sorumluluğu belirtilmiştir. Bu anayasal çerçeve, çocuklar dahil toplumun tüm kesimlerinin azami sağlık standardına erişebilmesi için devletin gerekli önlemleri alması gerektiğini ortaya koyar. Anayasa'nın 41. maddesi ise doğrudan aile ve çocukların korunmasına ilişkindir. 2010 yılında yapılan değişiklikle, maddeye *"Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır"* hükmü eklenmiştir. Bu düzenleme, çocuğun fiziksel, ruhsal veya duygusal açıdan maruz kalabileceği her türlü tehlikeye karşı devletin aktif koruma yükümlülüğünü Anayasal düzeyde pekiştirmiştir. Yeni medyadan kaynaklanan riskler (ör. dijital istismar, siber şiddet) de bu kapsamda değerlendirilmekte; Anayasa md.41, devletin bu tür çağdaş tehditlere karşı çocukları korumakla görevli olduğunu hükme bağlamaktadır.

Türkiye'de çocuk haklarına ilişkin temel yasal çerçevelerden biri, 3 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'dur. Bu Kanun, *"korunma ihtiyacı olan çocuk"* kavramını tanımlayarak, ihmal veya istismar riski altındaki çocuklar ile suça sürüklenen çocuklara ilişkin alınacak koruyucu ve destekleyici tedbirleri düzenler. Kanunun 5. maddesinde sayılan *koruyucu ve destekleyici tedbirler* arasında eğitim, sağlık, danışmanlık, bakım ve barınma tedbirleri yer almaktadır. Özellikle sağlık tedbiri, *"çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli tıbbî bakım ve*

[266] U.S. Department of Health and Human Services. (2023). *Social Media and Youth Mental Health: The U.S. Surgeon General's Advisory*.

rehabilitasyonun sağlanması, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavi edilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsam, yeni medya kullanımından kaynaklanan fiziksel veya ruhsal sağlık sorunlarını da içerir. Örneğin, eğer bir çocuk internet/oyun bağımlılığı geliştirmiş ve bu durum sağlığını tehdit eder hale gelmişse, 5395 sayılı Kanun uyarınca çocuğun yüksek yararı için *sağlık tedbiri* kararı alınarak çocuğun rehabilitasyonu sağlanabilir. Keza, siber zorbalık mağduru olup ciddi travma yaşayan veya intihar riski altında bulunan bir çocuk için de yine sağlık tedbiri veya danışmanlık tedbiri (psikososyal destek) uygulanması gerekebilecektir. Kanun, bu tedbirlerin alınmasını kolaylaştırmak adına, çocuğun ana-babası veya vasisi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı il müdürlükleri veya Cumhuriyet savcıları gibi çeşitli mercilere başvuru imkanı tanımıştır; çocuk hâkimi de re'sen bu tedbirlere hükmedebilir. Dolayısıyla, iç hukukta çocuğun sağlık hakkının ihlali tehlikesi belirdiğinde, yargı eliyle çocuğu koruyacak mekanizmalar mevcuttur.

Çocuğun sağlık hakkının korunmasında 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu da tarihsel temel teşkil eder. 1930 tarihli bu kanun, kamu sağlığının korunması konusunda devletin görevlerini detaylandırmıştır. Kanunun 1. maddesi, *"memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle (zararlı etkenlerle) mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin etmek"* devletin asli vazifelerinden sayılmıştır. Bu ifadede geçen *"muzır amillerle mücadele"* yükümlülüğü, günümüz yorumuyla değerlendirildiğinde, çocukların sağlığına zarar veren yeni medya kaynaklı risklerle mücadeleyi de kapsayacak şekilde geniş yorumlanabilir. Nitekim Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, çocuk sağlığının korunması amacıyla aşılanma, salgın hastalıklardan korunma, okul sağlığı kontrolleri gibi somut yükümlülükler getirmektedir. Bu kapsamda, *dijital bağımlılık veya dijital kötüye kullanımın çocuk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri* de modern çağın "muzır amilleri" olarak değerlendirilebilir ve devletin sağlık otoritelerince (Sağlık Bakanlığı ve ilgili kurumlar) halk sağlığını koruma görevi çerçevesinde ele alınabilir.

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler de çocuğun sağlık hakkını ve devletin sorumluluklarını ortaya koymaktadır. ÇHS, 1995 yılından beri iç hukukumuzun bir parçasıdır (Anayasa md.90 uyarınca kanun hükmündedir). ÇHS'nin 24. maddesi, taraf

devletlerin çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardına kavuşma hakkını tanımasını ve hiçbir çocuğun sağlık hizmetlerinden yoksun kalmamasını güvence altına almasını emreder. Bu kapsamda çocuk ölümlerinin azaltılması, temel sağlık hizmetlerinin ve sağlık eğitiminin sağlanması, hastalıkların önlenmesi gibi hususlar devlete görev olarak yüklenmiştir. Sözleşme'nin 19. maddesi ise *"çocuğun her türlü fiziksel veya zihinsel şiddetten, zarar veya istismardan korunması"* yükümlülüğünü düzenler ki, buna dijital ortamdaki şiddet ve istismar da dahildir. Özellikle ÇHS'nin 17. maddesi, çocukların bilgiye erişim hakkı ile zararlı içeriklerden korunma dengesine ilişkin önemli bir hüküm getirmektedir. Madde 17, taraf devletlerin *"kitle iletişim araçlarının önemli rolünü kabul ederek, çocuğun sosyal, ruhsal ve ahlaki iyiliğine ile fiziksel ve zihinsel sağlığına yararlı bilgi ve dökümanlara erişimini sağlamak"* ve bu amaçla *"çocuğun iyi haline zarar verebilecek bilgiden ve materyalden korunması için uygun rehber ilkeler geliştirmek"* yükümlü olduklarını belirtir. Bu hüküm gereğince Türkiye, çocukların internette yararlı bilgi ve içeriklere erişimini teşvik ederken, aynı zamanda onları *müstehcen, şiddet içerikli veya zararlı diğer dijital içeriklerden korumak üzere ilkeler ve tedbirler* oluşturmalıdır. Bir başka deyişle, ÇHS uyarınca devletin görevi sadece çocuğa "erişim hakkı" sunmak değil, içeriğin niteliğine göre koruyucu düzenlemeler yapmaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) doğrudan sağlık hakkı içermemekle birlikte, Sözleşme hükümleri devletlere çocukların sağlık ve esenliğini koruma yönünde dolaylı yükümlülükler getirebilir. AİHS'nin 2. maddesi yaşama hakkını korurken, 3. maddesi insanlık dışı veya onur kırıcı muameleyi yasaklar; ciddi siber zorbalık veya dijital istismar vakalarında, devletin bu maddeler kapsamında etkili önleyici ve koruyucu tedbirler alma pozitif yükümlülüğü gündeme gelebilir. Ayrıca AİHS'nin 8. maddesinde güvence altına alınan *özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı*, çocukların mahremiyetinin ve kişisel verilerinin dijital ortamda korunmasını da içerir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, devletlerin bireyleri özellikle çocukları üçüncü kişilerden gelebilecek ciddi tehlikelere karşı korumak için 8. madde kapsamında pozitif önlemler alması gerekebileceğini ortaya koymuştur. Örneğin, *K.U. v. Finlandiya (2008)* davasında, 12 yaşındaki bir çocuğun bilgisi dışında internette cinsel içerikli ilanının yayımlanması üzerine faillerin tespit edilememesi, devletin pozitif yükümlülüğünü ihlal sayılmıştır; Mahkeme, çocukları çevrimiçi istismardan

korumak için etkin yasal mekanizmaların zorunlu olduğunu vurgulamıştır.[267] Bunun yanında AİHS 10. maddede tanınan ifade özgürlüğü hakkı da, aynı maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere, *"başkalarının şöhret veya haklarının, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve ahlakın korunması"* gerekçeleriyle sınırlanabilir. Bu ifade, devletlerin çocukları korumak amacıyla dijital ortamdaki ifade ve yayınlara makul sınırlamalar getirebileceğini meşru kılar. Nitekim birçok Avrupa ülkesinde çocuk pornografisi veya çocuklara yönelik aşırı şiddet içeren yayınlar, ifade özgürlüğü kapsamında görülmemekte; bu tür içeriklere karşı sert yaptırımlar uygulanmaktadır. Türkiye'de de AİHS'in izin verdiği bu meşru sınırlama gerekçelerine dayanarak 5651 sayılı Kanun ve Türk Ceza Kanunu kapsamında çocukların dijital dünyada maruz kalabileceği en tehlikeli içerikler yasaklanmıştır (örneğin, TCK md.226 uyarınca müstehcen yayınların çocuklara ulaştırılması suçtur; 5651 sayılı Kanun madde 8 uyarınca çocuk istismarı görüntülerinin yer aldığı siteler erişime engellenir).

Avrupa Konseyi'nin Avrupa Sosyal Şartı da (1961, Türkiye 1989'da onaylamıştır) çocukların sağlık hakkına dolaylı vurgu yapar. Sosyal Şart'ın 11. maddesi *"Sağlığın korunması hakkı"* başlığı altında, taraf devletlerin halkın sağlığını korumak için gereken önlemleri alacağını düzenler. Bu kapsamda sağlık bozulmasına yol açan etkenlerin ortadan kaldırılması, sağlık eğitimi ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi yükümlülükler sayılmaktadır. Yeni medya kullanımının getirdiği yeni nesil sağlık tehditleri de (dijital bağımlılık, siber zorbalığın psikolojik etkileri vb.) modern toplumlarda halk sağlığını ilgilendiren bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır.[268] Dolayısıyla Avrupa Sosyal Şartı'nın ruhuna uygun olarak, devletin bu yeni risklere karşı da koruyucu programlar geliştirmesi beklenir. Ayrıca Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 17. maddesi, "çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı" başlığıyla, çocukların sağlıklı gelişim hakkını açıkça destekler niteliktedir. Madde 17, taraf devletlerin *"çocukların fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetişme haklarını"* etkili kılmak üzere, doğrudan veya özel kuruluşlarla işbirliği içinde her türlü uygun tedbiri alacaklarını taahhüt etmelerini ister. Özellikle 17. maddenin (1)(b) bendi, *"çocukları ihmal, şiddet ve sömürüye karşı koruma"* yükümlülüğünü düzenler. Yeni medya bağlamında değerlendirildiğinde, çocukların dijital ihmal ve istismardan, çevrimiçi şiddetten korunması

[267] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2008). *K.U. v. Finlandiya* (Başvuru No. 2872/02).
[268] Avrupa Konseyi. (1961). Avrupa Sosyal Şartı.

da bu yükümlülüğe dahildir. Ayrıca 17. maddenin (1)(a) bendi, çocukların eğitim ve gelişimleri için gerekli bakım ve yardımı alabilmeleri amacıyla uygun kurum ve hizmetlerin oluşturulmasını öngörür. Bu hüküm, devletlerin çocukların ruh ve beden sağlığını desteklemek için gerekirse özel merkezler, danışmanlık hatları, güvenli internet hizmetleri gibi yapılar kurmasını gerektirebilir. Nitekim Avrupa Sosyal Şartı denetim organları (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi), çocukların zararlı içeriklerden korunmasına yönelik önlemleri çocuk haklarının bir parçası olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'de anayasadan yasalara ve uluslararası sözleşmelere dek uzanan çok katmanlı bir normatif çerçeve, çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişme hakkını güvence altına almakta ve devletin bu hakkı gerçekleştirmek için proaktif tedbirler almasını emretmektedir. Bu çerçeve, yeni medya kullanımının çocuk üzerindeki olumsuz etkilerinin de göz ardı edilmemesini, bilakis çağın gereklerine uygun biçimde yorumlanmasını gerektirir. Yeni medya çağında çocukların sağlığını korumak, çok paydaşlı ve çok boyutlu bir çabayı gerektirir. Bu bağlamda devlet, ebeveynler, eğitim kurumları, dijital platform sağlayıcıları ve sivil toplum gibi çeşitli aktörlerin sorumlulukları söz konusudur. Ancak nihai olarak çocuk haklarının korunmasında birincil sorumluluk devlete aittir. Devlet, hem düzenleyici hem uygulayıcı rolleriyle, çocukları dijital dünyanın zararlarından korumak ve bu dünyanın imkanlarını faydaya dönüştürmek için etkin politikalar geliştirmelidir.

Öncelikle, Türkiye'de halihazırda yürürlükte olan bazı yasal düzenlemeler, çocukların yeni medyadan gelebilecek zararlardan korunmasını amaçlamaktadır. Bunların başında, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Kanunu gelir. 5651 sayılı Kanun, internet içerik sağlayıcılarının ve yer sağlayıcılarının yükümlülüklerini belirlemekte ve belirli suç unsurları taşıyan içeriklere (çocukların cinsel istismarı, müstehcenlik, intihara yönlendirme, uyuşturucuya özendirme vb.) erişimin engellenmesi prosedürünü düzenlemektedir. Kanun'un 8. maddesi uyarınca, *çocukların cinsel istismarı* veya *müstehcenlik* suçu teşkil eden içerikler tespit edildiğinde, BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu) tarafından derhal erişim engeli uygulanmaktadır. Özellikle çocuk istismar görüntülerinin barındırıldığı sitelere veya çocukların intihara yönlendirilmesine sebep olabilecek türden içeriklere (örneğin Blue Whale gibi tehlikeli "oyun"ların dolaşıma

sokulduğu platformlar) karşı 5651 sayılı Kanun mekanizmaları devreye sokulmuştur. Bu Kanun, internet aktörlerine de bazı yükümlülükler getirir: Büyük sosyal medya şirketlerine Türkiye'de temsilci bulundurma ve belirli sürelerde içerik kaldırma yükümü getiren 2020 tarihli 7253 sayılı Kanun değişikliği, çocukların çevrimiçi ortamda maruz kalabileceği zararlı içeriklerin hızlıca kontrol altına alınmasını hedeflemiştir. Örneğin, bir çocuk hakkında onur kırıcı bir içerik paylaşıldığında, veya çocuklara yönelik siber zorbalık teşkil eden bir gönderi olduğunda, mağdur veya ailesi sosyal ağ sağlayıcısına başvurduğunda içerik 48 saat içinde kaldırılmazsa idari para cezası öngörülmüştür. Bu tür düzenlemeler, dijital platformlara daha sorumlu içerik denetimi yükleme amacını taşır. Nitekim AİHS ve ÇHS de devletlerin bu dengeyi kurmasına izin vermektedir; ifade özgürlüğü veya bilgiye erişim hakkı sınırsız olmayıp, çocukların sağlığı ve güvenliği söz konusu olduğunda meşru sınırlamalar uygulanabilir.

Devletin bir diğer önemli aracı, ceza hukuku ve yaptırımlar yoluyla caydırıcılık sağlamaktır. Türk Ceza Kanunu'nda, çocukları dijital alanda hedef alan fiillere ilişkin çeşitli suç tipleri düzenlenmiştir. Örneğin, TCK m.132 ve devamı özel hayatın gizliliğine karşı suçları tanımlar; bir çocuğun izinsiz görüntülerini internette yaymak bu kapsama girebilir. TCK m.142 vd. uyarınca bilişim sistemleri vasıtasıyla işlenen dolandırıcılık, çocukları çevrimiçi ortamlarda kandırarak (ör. oyun içinde para karşılığı değerli eşya vaadiyle) mağdur etmeyi cezalandırır. En önemlisi, TCK m.103 (çocukların cinsel istismarı) ve m.226 (müstehcenlik) hükümleri, dijital ortamdaki çocuk istismarını ağır cezalara tabi tutmaktadır. Çocuklara yönelik müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri üretmek, satmak, yaymak veya başkalarının ulaşmasını sağlamak 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasını gerektirir (TCK 226/3). Bu sayede, çocuk istismarına yönelik içeriklerin internette dolaşımı cezai yaptırıma bağlanmıştır. Yine yakın zamanda yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK'ya ek 134/A maddesi (2022 tarihli Değişiklik, "İntihara Yönlendirme") dijital mecralar üzerinden bireyleri intihara teşvik eden veya bu amaçla baskı kuranların cezasını artırmıştır ki bu özellikle Blue Whale gibi olaylar sonrasında getirilmiş bir tedbirdir. Ceza hukukunun caydırıcılığı, dijital platformlarda çocukları hedef alan taciz, tehdit, hakaret fiillerinde de devreye girer; örneğin sürekli siber zorbalık yapan bir fail TCK 123 (ısrarlı taciz) veya TCK 106 (tehdit) kapsamında cezalandırılabilir. Bu hukuki yaptırımlar, bir yandan mağdurların

adalet arayışına yanıt vermekte, diğer yandan potansiyel failleri caydırarak çevrimiçi ortamda çocuklara güvenli bir alan oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

Dijital risklerin önlenmesinde idari ve teknik önlemler de kritik rol oynar. BTK bünyesinde faaliyet gösteren *"İnternet Bilgi İhbar Merkezi"*, vatandaşların karşılaştığı zararlı içerikleri (çocuk istismarı, çocuklara yönelik uyuşturucu övücü içerikler vb.) ihbar edebileceği bir mekanizma sunmaktadır. Bu sayede toplumun katılımıyla zararlı içeriklere hızlı müdahale mümkün olmaktadır. Ayrıca BTK, ailelerin çocukları için daha güvenli internet kullanımını sağlamak amacıyla Güvenli İnternet Hizmeti adı altında filtreleme seçenekleri sunmaktadır. İsteyen aileler, servis sağlayıcıları üzerinden "çocuk profili" veya "aile profili" seçerek, belirli kategorideki zararlı sitelere erişimi otomatik olarak engelleyebilmektedir. Bu uygulama, her ne kadar eleştirilere konu olsa da, ebeveynlere teknik bir kontrol imkanı vererek çocukların uygunsuz içeriklere rastlama ihtimalini azaltmayı amaçlamaktadır. RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) de son yıllarda internet üzerinden yayın yapan platformları denetim kapsamına almıştır. 6112 sayılı Kanun'a 2019'da eklenen düzenleme ile Netflix, BluTV gibi internet yayınlarına lisans ve denetim şartı getirilmiş, bu platformların içeriklerinde +18 unsurlar varsa çocuk kilidi vb. koruyucu tedbirleri uygulaması zorunlu tutulmuştur. Böylece geleneksel yayıncılık alanındaki çocuk koruma ilkelerinin (içerik derecelendirme, sansür vb.) bir kısmı yeni medya alanına da teşmil edilmiştir.

Eğitim ve farkındalık artırma faaliyetleri de hukuki çerçevenin tamamlayıcı bir parçasıdır. 5395 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelikler, korunma ihtiyacı olan çocuklarla çalışacak personelin eğitimini öngörürken, Milli Eğitim Bakanlığı da okullarda *Medya Okuryazarlığı* seçmeli dersini müfredata eklemiştir. Bu ders, çocuklara televizyon, internet ve sosyal medyayı bilinçli kullanma, içerikleri eleştirel değerlendirme ve dijital dünyada karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı farkındalık kazandırma amacını taşımaktadır. Benzer şekilde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile sivil toplum kuruluşları, ebeveynlere yönelik dijital ebeveynlik rehberleri yayımlamaktadır. Örneğin UNICEF işbirliğiyle hazırlanan "Dijital Ortamlarda Çocuk Hakları Rehberi", anne-babalara çocuklarının çevrimiçi risklerini azaltma konusunda yol göstermektedir. Okullarda rehber öğretmenler ve psikolojik

danışmanlar, siber zorbalık vakalarını tespit etme ve mağdurlara destek olma konularında eğitilmekte, bu sayede bir vakıa yaşandığında çocuğun yalnız kalmaması sağlanmaktadır. Ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çocuk şubeleri, *"Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı"* ile koordinasyon halinde çalışarak, internette işlenen çocuk istismarı suçlarına karşı proaktif operasyonlar yürütmektedir (örneğin "şıpoy" adı verilen şüpheli pedofili profillerin takibi, istismar görüntülerinin tespiti gibi). Tüm bu çabalar, yeni medyanın potansiyel zararlarına karşı çok katmanlı bir koruma ağı örmeyi amaçlamaktadır.

Bununla birlikte, yeni medya sadece risklerden ibaret değildir; doğru kullanıldığında çocukların sağlık hakkını destekleyici bir araç da olabilir. Bu nedenle devletin yükümlülüğü, yalnızca yasaklayıcı ve koruyucu tedbirlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dijital teknolojilerin olumlu potansiyelini açığa çıkaracak politikaları da içerir. Örneğin, egzersiz ve hareket odaklı dijital oyunlar (exergaming) çocukların fiziksel aktiviteye katılımını artırmak ve obeziteyle mücadele etmek için yenilikçi bir yöntemdir. Nitekim Türkiye'de genç yazılımcılar tarafından geliştirilen *"Kültür Koşucusu"* gibi oyunlar, çocukların "oyun oynarken hareket etmelerini" sağlayarak uzun süre oturmaktan kaynaklanan sağlık risklerini azaltmayı hedeflemiştir.[269] Bu tür projelerin desteklenmesi, devletin hem inovasyonu teşvik etmesi hem de halk sağlığını koruması misyonlarına hizmet eder. Aynı şekilde, dijital psikolojik destek uygulamaları ve online terapi hizmetleri, özellikle erişimin kısıtlı olduğu bölgelerde veya pandemi gibi dönemlerde çocukların ruh sağlığına destek olmanın etkili bir yolu haline gelmiştir. Online platformlar üzerinden uzman psikologlar çocuk ve ergenlere terapi yapabilmekte, böylece yüz yüze görüşmeye utanan veya imkanı olmayan gençlere ulaşılabilmektedir.[270] Devlet, Sağlık Bakanlığı ve ilgili meslek odaları aracılığıyla bu hizmetlerin standartlarını belirlemeli ve gerekirse sübvansiyonlarla ailelere ulaşmasını sağlamalıdır. Örneğin, pandemi döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın EBA platformu üzerinden çocuklara psikososyal destek içerikleri sunması, dijital teknolojinin olumlu kullanımına bir örnektir.[271]

[269] Anadolu Ajansı. (2019, 25 Haziran). Obeziteye karşı 'dijital oyun' tasarladı.
[270] Türk, F. (2020). Pandemi sürecinde çocuk ve ergenlerin psikolojik dayanıklılıklarının geliştirilmesi: Bilişsel-davranışçı terapi perspektifinden bir gözden geçirme. B. Gençdoğan (Ed.), *Pandemi Döneminde Çocuk ve Ergen Psikolojisi* (s. 15–24). Türkiye Klinikleri.
[271] Özer, M. (2020). Türkiye'de COVID-19 Salgını Sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1125–1136.

Özel gereksinimli çocuklara yönelik dijital uygulamalar da çocuğun sağlık hakkını geliştirebilir. Otizm spektrumundaki çocuklar için geliştirilen iletişim uygulamaları, işitme engelli çocuklar için işaret dilini öğreten dijital araçlar veya öğrenme güçlüğü olan çocuklar için eğitsel oyunlar sayesinde bu çocukların gelişimlerine katkı sağlanabilmektedir. Devlet, TÜBİTAK gibi kurumlar vasıtasıyla bu alandaki AR-GE çalışmalarını fonlamaktadır. Aynı zamanda üniversiteler ve teknoloji firmaları işbirliğiyle, rehabilitasyon merkezlerinde kullanılmak üzere dijital terapötik cihazlar (ör. VR teknolojisiyle dikkat geliştirme oyunları) geliştirilmektedir.[272] Tele-tıp uygulamaları da çocuk sağlığı hizmetlerinde yenilikler getirmiştir; örneğin aile hekimleri ve çocuk doktorları artık bazı muayeneleri uzaktan görüntülü görüşmeyle yapabilmekte, bu da özellikle kırsalda yaşayan çocukların sağlık hizmetine erişimini kolaylaştırmaktadır.[273] Bu uygulamaların hukuki zemini henüz tam oturmasa da (kişisel verilerin korunması, meslek etiği gibi boyutları var), doğru düzenlendiğinde çocukların sağlık hakkını destekleyeceği açıktır.

K. Dijital Medya Okuryazarlığı ve Eğitime Erişim Hakkı

Eğitim hakkı, her çocuğun vazgeçilmez haklarından biridir (Anayasa m.42, ÇHS m.28-29). Dijital teknolojiler, eğitim hakkının kullanım şeklini ve ortamını önemli ölçüde değiştirmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde görüldüğü gibi, eğitim faaliyetleri dijital platformlar üzerinden sürdürülebilir hale gelmiştir. Bu gelişme, dijital medya okuryazarlığının ve teknolojik altyapının eğitim hakkının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

Medya okuryazarlığı, hem çocukların kendi haklarını koruyabilmeleri hem de eğitim imkanlarından tam yararlanabilmeleri için kritik bir beceridir. Medya okuryazarı bir çocuk, internette karşılaştığı bilgileri sorgulayabilir, yalan haberi ayırt edebilir, çevrimiçi ortamda kendini güvene alabilir ve ifade araçlarını bilinçli kullanabilir. UNESCO, "Medya ve Bilgi

[272] TÜBİTAK. (2021). *Öncelikli Ar-Ge ve Yenilik Konuları 2020-2021*.
[273] Arık, Y. (2023). Tele-tıp uygulamalarının sağlık hizmetleri pazarlaması kapsamında değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(2), 511–534.

Okuryazarlığı" (MIL) inisiyatifleriyle üye ülkelerde çocukların dijital becerilerini artırmaya yönelik kaynaklar geliştirmekte; bu kavramın müfredatlara entegre edilmesini teşvik etmektedir.[274] Nitekim Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı, 2006 yılından bu yana ortaöğretimde "Medya Okuryazarlığı" seçmeli dersini uygulamaya koymuştur. Bu ders, RTÜK ve akademisyenlerin iş birliğiyle hazırlanmış, öğrencilere televizyon, internet, gazete gibi medya araçlarını eleştirel gözle okuma yeteneği kazandırmayı hedeflemiştir. İlerleyen yıllarda bu dersin içeriği dijitalleşme trendlerine uygun şekilde güncellenmiş, internet güvenliği, sosyal medya kullanımı gibi konular da eklenmiştir.[275]

Eğitimde fırsat eşitliği açısından bakıldığında, dijital uçurum konusu önem kazanmaktadır. Kırsal bölgelerde veya dar gelirli ailelerde, her çocuğun bilgisayara veya hızlı internet bağlantısına sahip olmadığı bir gerçektir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de evlerin geniş bant internet erişimi oranı %90'lara yaklaşsa da, cihaz eksikliği veya çok çocuklu ailelerde tek cihaz bulunması gibi nedenlerle her çocuk eşit biçimde dijital eğitime erişememektedir.[276] Bu sorun, pandemi döneminde uzaktan eğitim sırasında belirgin hale gelmiş; Milli Eğitim Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları, ihtiyacı olan öğrencilere tablet dağıtımı, ücretsiz internet paketi temini gibi çözümler sunmaya çalışmıştır. Genel Yorum 25, devletlerin dijital ortama erişimde hiçbir çocuğun geride kalmaması için özel çaba göstermesi gerektiğini, bunun da altyapı yatırımları ve uygun maliyetli erişim imkanlarıyla sağlanabileceğini belirtir. Bu bağlamda Türkiye'de Evrensel Hizmet Fonu kullanılarak bazı köy okullarına geniş bant internet götürülmesi, EBA (Eğitim Bilişim Ağı) platformunun ücretsiz erişime açılması gibi adımlar atılmıştır.

Yeni medya okuryazarlığı sadece teknik becerileri değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve etik davranış boyutlarını da içerir. Çocuklar interneti güvenli ve verimli kullanmayı öğrenirken, aynı zamanda çevrimiçi ortamda saygılı iletişim kurmayı, dezenformasyona karşı tetikte olmayı, kişisel verilerini korumayı da öğrenmelidir. Bu konuda öğretmenlere büyük rol düşer. Öğretmenlerin dijital pedagojik formasyonunun güçlendirilmesi, öğrencilerine rehberlik edebilmeleri için şarttır. Birçok öğretmen, kendileri

[274] UNESCO. (2024, 9 Ocak). *42 okulda medya ve bilgi okuryazarlığı müfredatı pilot uygulandı.*
[275] Millî Eğitim Bakanlığı Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2006). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
[276] Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2023*.

de dijital yerliler olmadığı için (özellikle ileri yaşlardakiler) ilk dönemde zorluklar yaşamışsa da, son yıllarda hizmet içi eğitimlerle dijital becerilerini geliştirmektedir.[277] Müfredata gelince, sadece ayrı bir ders olarak değil, tüm derslerin içine entegre biçimde dijital kaynakların kullanımı yaygınlaşmaktadır. Örneğin, Tarih dersinde öğrenciler çevrimiçi arşivlerden araştırma yapmaya teşvik edilmekte; Fen derslerinde simülasyon tabanlı deneyler EBA üzerinden sunulmaktadır.[278]

Eğitime erişim hakkı, dijital çağda yeni bir boyut kazanmıştır: Açık eğitim kaynakları ve çevrimiçi öğrenme. İnternet sayesinde, dünyanın önde gelen üniversitelerinin ders içerikleri, Khan Academy gibi platformlar, kodlama öğrenme siteleri veya dil uygulamaları çocukların erişimine açılmıştır. Bu, doğru kullanıldığında çocukların gelişimini muazzam destekleyen bir imkândır. Ancak dijital okuryazarlık seviyesi düşük olan veya internete erişimi kısıtlı çocuklar için bu fırsatlar aynı zamanda yeni bir eşitsizlik kaynağı olabilir. Bu nedenle devletin politikası, dijital eğitim araçlarının ülke genelinde adil dağılımını gözetmek olmalıdır. Her okulun teknolojik altyapısı asgari standartta olmalı, bölgesel farklılıklar giderilmelidir. Ayrıca engelli çocukların dijital eğitime erişimi için erişilebilir tasarımlar (örneğin görme engelliler için sesli betimlemeli eğitim videoları, işitme engelliler için altyazılar veya işaret dili desteği) sağlanmalıdır.

Çocukların dijital okuryazarlığını geliştirmek aynı zamanda onları çevrimiçi risklere karşı güçlendirmek demektir. Bilinçli bir dijital okur-yazar çocuk, kimlik avı dolandırıcılıklarına kanmayacak, sertifikasız kötü amaçlı uygulamaları cihazına indirmeyecek, bir yabancıdan gelen şüpheli mesaja tıklamayacaktır. Siber güvenlik farkındalığı da bu eğitimin parçasıdır. Son dönemde bazı siber polis ekipleri okullarda seminerler vererek hem siber suç mağduru olmamaları hem de kendilerinin suça karışmamaları (örneğin hack gruplarına özenmemeleri) konusunda öğrencileri bilgilendirmektedir.[279]

[277] Eğitim Reformu Girişimi. (2020). *Eğitim İzleme Raporu 2020: Öğretmenler*.
[278] Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. (2023, 25 Eylül). MEB'de, yeni müfredatı destekleyecek "dijitalleşme" mesaisi.
[279] Emniyet Genel Müdürlüğü. (2024, 13 Aralık). *Adıyaman'da SİBERAY Projesi Çerçevesinde Öğrencilere Siber Güvenlik Eğitimi Verildi*.

Türkiye, 2023 yılında "Dijital Okuryazarlık Stratejisi" hazırlıklarına başlamış ve bu strateji kapsamında okullarda bilişim teknolojileri derslerinin içeriğini zenginleştirmeyi, öğretmen eğitimleri düzenlemeyi planlamıştır. Ayrıca Güvenli Okul Projesi çerçevesinde okullarda hem fiziksel güvenlik hem de internet güvenliği protokolleri oluşturulmaktadır[280].

Uluslararası iyi uygulama örneklerinden biri, Finlandiya'nın müfredatına medya okuryazarlığını erken yaşlardan itibaren entegre etmesidir. Finlandiya'da ilkokuldan itibaren öğrenciler haber kaynaklarının güvenilirliğini analiz etmeyi, sosyal medyada karşılaştıkları içerikleri değerlendirmeyi öğrenirler ve bu sayede toplum genelinde dezenformasyona direnç gelişir. Bir diğer örnek, İngiltere'nin "Be Internet Citizens" (İnternet Vatandaşları Ol) programıdır; burada 13-16 yaş arası gençlere çevrimiçi nezaket, eleştirel düşünme ve dijital haklar konusunda eğitimler verilmektedir.[281]

Türkiye'de ve dünyada sivil toplum da dijital eğitim ve okuryazarlık alanında aktiftir. Örneğin Türkiye'de Habitat Derneği'nin gençlere yönelik "İnternet Yıldızları" eğitimleri, çocuklara ve gençlere güvenli internet kullanımı öğretmeyi amaçlamıştır. UNICEF, "Çevrimiçi ortamda çocukların güvenliği" konusunda ebeveyn rehberleri yayımlamıştır (Örneğin "Dijital Dünyada Çocukları Korumak" başlıklı bir UNICEF kılavuzu). Bu tür çalışmalar, hukuki boyutu tamamlayan *kültürel ve eğitsel* boyuttur.

Bütün bu çabalar, yeni medyanın eğitim hakkını destekleyici yönde kullanılmasını ve çocukların dijital becerilerle donanmasını amaçlar. Ancak nihai hedef, dijital dönüşümün çocuk haklarına hizmet etmesidir. Yani teknoloji, çocuklar için bir fırsat eşitleyici olarak kullanılmalı, riskleri de proaktif eğitimle en aza indirilmelidir. Bu doğrultuda hukuk yapıcılar da politikalar üretirken dijital eğitim ve okuryazarlık konusunu göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, yeni yapılacak bir düzenlemede internet servis sağlayıcılarının okullara ücretsiz veya indirimli hizmet vermesi teşvik edilebilir; ya da teknoloji şirketlerinin çocuklara uygun içerik üretmesini özendiren programlar başlatılabilir. Genel Yorum 25, dijital eğitimin çocukların gelişimi için potansiyelini vurgulamakla birlikte, devletlerin

[280] İçişleri Bakanlığı. (2018). *Güvenli Okul Güvenli Gelecek Projesi*.
[281] Özel, M. (2022). Finlandiya'da medya ve bilgi okuryazarlığı eğitiminde ulusal politikalar. *TAM Akademi Dergisi*, 1(1), 7–21.

burada özel sektörle iş birliği yaparak tüm çocuklara erişimi sağlaması gerektiğini de anımsatır.

Özetle, dijital medya okuryazarlığı günümüz çocuklarının olmazsa olmaz bir yeteneğidir ve onların bilgiye, eğitime erişim hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye, gerek müfredat düzeyinde gerek altyapı olarak dijital eğitimi desteklemeye yönelik adımlar atmış olsa da, dijital uçurumun kapatılması ve eğitimde teknoloji kullanımının nitelikli hale getirilmesi için yatırımlara devam etmelidir. Çocukların eğitim hakkı, sadece okula gitme değil, aynı zamanda çağın gerektirdiği bilgi ve becerilere ulaşabilme hakkıdır. Dijital dünyada hiçbir çocuğun geride kalmaması, hukuki ve toplumsal bir hedef olmalıdır.

L. Dijital Ortamlarda Çocuk Emeği, Çocuk Fenomenler ve Çalışma Hakkı

Geleneksel anlamda çocuk işçiliği, genellikle fabrikalarda, tarımda veya sokakta çocukların çalıştırılması şeklinde düşünüle gelmiştir.[282] Ancak dijital çağ, çocuk emeğinin yeni bir görünüme kavuştuğu platformlar ortaya çıkarmıştır: YouTube, Instagram, TikTok gibi mecralarda içerik üreten "fenomen çocuklar" (kidfluencer). Bu çocuklar, kimi zaman ailelerinin yönlendirmesiyle kimi zaman kendi hevesleriyle, milyonlarca takipçiye ulaşan içerikler üretmekte ve bundan gelir elde etmektedir. Örneğin oyuncak incelemesi yapan küçük bir YouTuber'ın veya moda üzerine video çeken bir ergenin kazancı, birçok yetişkinin maaşını aşabilmektedir. Bu durum, hukuki açıdan pek çok soruyu gündeme getirir: Çocukların bu tür faaliyetleri çalışma sayılır mı? Bu çocuklar iş kanunlarına tabi midir? Gelirleri ve çalışma saatleri kim tarafından denetlenmektedir?

Türk hukukunda, çocuk işçiliğine ilişkin düzenlemeler 4857 sayılı İş Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"te yer alır. Buna göre 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması prensip olarak yasaktır; 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimi tamamlamış çocuklar ancak

[282] Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2022). *Çocuk İşçiliği ve Habercilik* (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Koordinatörlüğünde Hazırlanmıştır).

eğitimlerine engel olmayacak hafif işlerde çalışabilirler (örneğin çıraklık, kültürel faaliyetler). Daha küçük yaştakiler ise, film, tiyatro, reklam gibi sanatsal faaliyetlerde Valilik izni ve belirli şartlarla çalıştırılabilir. Bu kuralların amacı, çocukların eğitim ve oyun haklarını korumak, bedensel ve zihinsel gelişimlerini engelleyecek ağır işlerde çalışmalarını önlemektir.

Peki "dijital içerik üretimi" bu mevzuata göre bir çalışma mıdır? Çocuk bir YouTube kanalında düzenli olarak video çekip yayınlıyor ve bundan reklam geliri elde ediyorsa, aslında ekonomik bir faaliyette bulunmaktadır. Ancak bu faaliyet genellikle bir iş sözleşmesine dayanmamakta, çocuğun ailesi tarafından yönetilmekte, ev ortamında gerçekleşmektedir. Bu yüzden mevcut iş hukuku düzenlemeleri bu alanda pek uygulanabilir değildir.[283] Fiilen ortaya çıkan durum şudur: Aile, çocuğun adına bir kanal açmakta, içerikleri birlikte üretmekte ve elde edilen geliri aile kontrol etmektedir. Hukuken çocuk ile platform (ör. YouTube) arasında doğrudan bir iş ilişkisi yoktur; platform sadece içerik ortağı olarak aileye ödeme yapmaktadır. Bu nedenle çocuk işçilik mevzuatının denetim mekanizmaları (Çalışma Bakanlığı müfettişleri, SGK bildirimleri vs.) devreye girememektedir.

Bu durum, çocuk hakları perspektifinden bakıldığında ciddi bir istismar riski barındırır. Aileler ekonomik kazanç uğruna çocuklarını uzun saatler performans sergilemeye zorlayabilir, çocuğun eğitiminden ve sosyal yaşamından çalınarak içerik üretimine aşırı zaman ayırmasına sebep olabilir. Dijital platformlarda aileleri tarafından çalıştırılan fenomen çocuklar, aslında "çocuk emeğinin bir sömürüsü ve çocuk istismarının bir çeşidi" olarak görülmelidir. Bu çocuklar sürekli bir performans baskısı altında, beğeni sayıları ve metriklerle yaşayan, kendi kimlik gelişim süreçleri gölgelenen bireylere dönüşmektedir. Belirli bir çalışma saati, tatil, dinlenme kavramı olmadan, belirsiz bir programla çalıştırılmakta; bu da çocuğun boş zaman hakkını elinden almakta ve onu emeğini sömüren yetişkinlere bağımlı kılmaktadır.[284]

[283] Özer, H. D., Alpsoy, F. N. (2024). Çocuk İşçiliğinin Yeni Görünümü: Kidfluencer. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 241–247.
[284] Akbaş, E. (2025, 11 Mart). Dijital ortamda fenomen çocukların çalıştırılması bir sömürü ve istismar örneği. *Anadolu Ajansı*.

Nitekim toplumda bu çocuklar alkışlandıkça, fenomen olma "başarı"sı yüceltildikçe, diğer aileler de çocuklarını benzer yola itmeye teşvik edilmektedir. Çocuk, kendi rızası var gibi görünse de aslında çoğu zaman ebeveyn beklentilerini karşılamaya çalışmaktadır. Bu tablo, uzun vadede çocukların psikolojisinde derin izler bırakabilir; erdemlerden ziyade *"beğeni ve başarı odaklı"* bir değer sistemiyle yetişmelerine yol açabilir.[285]

Bu konuda dünyada öncü bir yasal düzenleme, Fransa'nın 2020 tarihli "çocuk influencer" yasası olmuştur. Fransa, 16 yaşından küçük fenomenlerin çalışmasını belirli kurallara bağlayarak, onları çocuk işçiliği mevzuatı kapsamına almıştır.[286] Ayrıca bu çocukların makul çalışma saatlerine uyması, eğitimlerinden geri kalmaması için denetimler ve çocukların ileride pişman olabilecekleri içeriklerin platformlardan kaldırılmasını talep etme hakkı, yani bir çeşit unutulma hakkı, Fransa'da tanınmış durumdadır. Bu durum, dijital dünyada büyüyen çocukların ileride kendi çocukluk dijital izleri üzerinde kontrol sahibi olmasını amaçlayan ileri bir uygulamadır.

Türkiye'de de benzer bir farkındalık oluşmaya başlamıştır. 2019 yılında TBMM'de bazı milletvekilleri, YouTube'da çocukların oyuncak tanıtımı vb. yaptığı kanallarla ilgili düzenleme yapılmasını gündeme getirmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da son yıllarda bu konuda uyarılar yapmakta, çocukların sosyal medyada araçsallaştırılmasının önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak henüz özel bir yasal düzenleme hayata geçmemiştir. Mevcut durumda, eğer ekstrem bir istismar hali varsa (örneğin aile, çocuğa kötü muamele ederek video çektiriyorsa) Türk Ceza Kanunu'nun genel hükümleri veya 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu devreye girebilir. Çocuk Koruma Kanunu, ihmale veya istismara uğrayan çocuklar için koruyucu ve destekleyici tedbirler alınmasını öngörmektedir. Bir çocuk, dijital ortamda ağır şekilde sömürülüyorsa, devlet bu kanun kapsamında çocuğu ailesinden alarak koruma altına bile alabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi, somut bir ihmal/istismar kanıtının yetkililere sunulmasına bağlıdır.

[285] Akbaş, E. (2025, 11 Mart).
[286] Fransa Resmi Gazetesi. (2020). Loi n° 2020-1266 du 19 octobre 2020 visant à encadrer l'exploitation commerciale de l'image d'enfants de moins de seize ans sur les plateformes en ligne. Journal Officiel de la République Française. https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042432065

Bu noktada çocuğun çalışma hakkı kavramına da değinmek gerekir. ÇHS m.32, çocuğun ekonomik sömürüye karşı korunma hakkını düzenler ve asgari çalışma yaşı belirlenmesi, çalışma saatlerinin sınırlandırılması gibi tedbirleri emreder. Esasen çocukların "çalışma hakkı"ndan ziyade "çalıştırılmama hakkı"ndan söz etmek daha doğrudur, zira amaç çocuğu çalışmaktan ziyade eğitimine ve gelişimine odaklanacak şekilde desteklemektir. Bununla birlikte, çocuklar belirli yaşa geldiklerinde hafif işlerde çalışarak deneyim kazanabilir veya aile ekonomisine katkıda bulunabilirler; ulusal mevzuat da bu dengeyi sağlamaya çalışır.[287]

Dijital çağda ise çocukların çalışması kavramı çok farklı bir çerçeveye oturmuştur. Bir çocuk kendi girişimiyle bir mobil uygulama geliştirip satarak gelir elde edebilir veya bir NFT (dijital sanat eseri) oluşturup müzayede edebilir. Bu gibi durumlar, klasik işçi-işveren ilişkisinden uzak, çocuğun yaratıcılığı ile bağlantılı durumlardır. Hukuken bunları tamamen yasaklamak belki doğru olmaz; çünkü çocuğun gelişimine de katkı sağlayabilir. Burada mühim olan, çocuğun bu faaliyetleri baskı altında kalmadan, istismara uğramadan ve eğitim hayatını aksatmadan yapabilmesidir.

Dolayısıyla, hukuki düzenlemelerin hedefi sömürüyle meşru faaliyeti ayırt edecek kriterler koymak olmalıdır. Öneri olarak: Çocukların dijital platformlarda düzenli içerik üretimi belirli bir süreyi aşıyorsa (örneğin haftada X saatten fazla), bu durumda ilgili ailelerin Çalışma Bakanlığı'na bildirim yapması ve bir denetim mekanizmasına tabi olması sağlanabilir. Çocuğun elde ettiği gelirlerin belirli bir yüzdesinin (örneğin %50'sinin) çocuk reşit olana dek bankada bloke edilmesi kuralı getirilebilir (Fransa benzeri). Ayrıca her türlü gelir elde eden çocuk fenomen için, eğitimine devam şartı koşulabilir ve başarı durumları takip edilebilir.

Bunların yanında, çocuk oyuncular meselesi de dijital bağlamda önem kazanmıştır. Geleneksel medya da olsa, bugün televizyon dizilerinde, reklamlarda oynayan çocuklar bir

[287] Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2021). *Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol*. ILO ve UNICEF.

tür çalışma içindedir ve set koşulları kanunen düzenlenmiştir (örneğin çalışma saatleri kısadır, pedegog bulunması zorunludur). YouTube videolarında oynayan çocuklar için de benzer pedegojik destek ve kısıtlara ihtiyaç vardır. Aksi halde, "eğlence" adı altında çocukların duygusal ve fiziksel sömürüsü devam edecektir.[288]

Dijital alanda çocuk emeğini gözardı edilmesi halinde, çocuk ihmal ve istismarının meşrulaşmış yeni biçimleri ortaya çıkabilir. Bu nedenle, Türkiye'de dijital platformlarda çocukların çalıştırılması olgusunu yasal bir zemine oturtacak acil adımlar atılmalıdır.[289]

Özetle, dijital ortamlarda çocuk emeği konusu, çocuk haklarının yeni sınavıdır. Bir yanda çocuğun üretme, yaratma, öğrenme isteği; diğer yanda bunun ekonomik kazanç saikiyle suiistimal edilmesi ihtimali söz konusudur. Hukuk sistemimiz, çocukların dijital ekonomideki yerini tanımlamalı ve onları koruyacak güncel düzenlemeleri getirmelidir. Bu, hem çalışma hakkı hem de korunma hakkı dengesi açısından zorunludur. Aksi takdirde çocuklar, "özgürce içerik üreten bireyler" olmaktan ziyade ailelerinin yönettiği birer *"minyatür yetişkin çalışan"* haline gelebilecektir ve bu durum çocuk kavramında bir nevi Orta Çağ'a dönüş tehlikesi anlamına da gelebilir. Çocuğun üstün yararı gereği, onu ne tamamen pasifleştirip söz hakkı tanımadan kullanan, ne de tamamen performans baskısı altında bırakan yaklaşımlar kabul edilebilir değildir. Çocukların dijital ortamda özgürleşmesi, onları sömürü zincirlerinden kurtaracak hukuki ve toplumsal önlemlerle mümkün olacaktır.

M. Anayasal Hakların Çatışması ve Yarışması Durumları

Dijital çağda çocukların medya ve internet kullanımının yaygınlaşması, aile içinde yeni tür hak çatışmalarını beraberinde getirmektedir. Yeni medya ortamı, çocuk haklarının kullanımını karmaşıklaştırarak, yeni hak çatışmaları ve hak yarışmaları için zemin yaratmaktadır. Yeni medya ortamları, örneğin internet ve sosyal medya platformları,

[288] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2015). *Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.*
[289] Akbaş, E. (2025, 11 Mart).

çocukların ifade özgürlüğünü kullanabilecekleri, bilgiye erişebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri fırsatlar sunarken; aynı zamanda çevrimiçi riskler ve mahremiyet ihlalleri gibi endişeleri de gündeme getirmektedir. Bu durumlar, çocuğun temel hakları ile ebeveynlerin koruma ve denetim haklarının zaman zaman çatışması, zaman zaman da yarışması şeklinde karmaşık hukukî sorunlara yol açmaktadır.

Yeni medya alanında özellikle çocuğun ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği ve bilgiye erişim hakkı gibi hakları ile ebeveynlerin (yasal temsilcilerin) gözetim, yönlendirme ve koruma sorumluluğu gibi yatay ilişkiler sıklıkla dengelenmek zorunda kalınmaktadır. Çocuğun anayasal olarak korunması yetki ve sorumluluğu gereği devlet ile olan dikey ilişki de göz önüne alındığında konu daha dinamik hale gelmektedir. Aşağıda, Türkiye ve Avrupa'daki hukuki ve anayasal çerçeve ışığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi içtihatları ile akademik literatüre dayanarak, yeni medya bağlamında çocuk haklarına ilişkin hakların çatışması ve hakların yarışması hususları incelenecektir.

Aşağıda literatürdeki terminolojik görüş farklılıklarına[290] girilmeden, genel olarak bu haklar arasındaki dengenin nasıl kurulduğu, anayasa hukuku, çocuk hukuku, medya hukuku, kişisel verilerin korunması hukuku ve insan hakları hukuku disiplinleri perspektifinden durum değerlendirilerek, çocuk hakları ve yeni medya alanında hakların çatışması ve hakların yarışması olgularına ilişkin görüş ve öneriler sunulacaktır.

1. Yeni medyada çocuk - ebeveyn hak ve yükümlülükleri etkileşimi (Yatay Etki)

a. Genel olarak:

Günümüzde yeni medya terimi, sosyal ağlar, çevrimiçi içerik platformları, mobil uygulamalar ve dijital oyunlar gibi internet tabanlı iletişim araçlarını kapsamaktadır.

[290] Yılmaz Coşkun, S. (2023). *Anayasal Hakların Çatışması*. Ankara: Adalet Yayınevi. s. 28 vd.

Çocuklar, yeni medya dijital teknolojilerini gündelik yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2021 tarihli 25 No'lu Genel Yorumunda vurgulandığı üzere, dijital ortam çocukların hayatının hemen her yönünü etkilemekte, haklarının gerçekleştirilmesi için yeni imkânlar sunmakla birlikte ihlal risklerini de beraberinde getirmektedir.[291] Çocuklar internet üzerinden dünya çapında bilgiye erişebilmekte ve kendi içeriklerini paylaşarak kendilerini ifade edebilmektedir. Nitekim ÇHS 13. maddesi, çocuğun düşüncelerini özgürce açıklama hakkını güvence altına almakta; 17. maddesi ise medya aracılığıyla çeşitli bilgi ve fikirlere ulaşma hakkını tanımaktadır.

Yeni medya ortamları, çocuklar açısından eğitim ve gelişim fırsatları sunarken çevrimiçi zorbalık, istismar, uygunsuz içeriklere maruz kalma ve kişisel verilerin kötüye kullanılması gibi riskleri de barındırmaktadır. Dijital dünyanın getirdiği bu imkânlar, çocuk hakları alanında daha önce karşılaşılmamış bir dizi hukuki ve etik sorunu da beraberinde getirmektedir. Çocuklar çevrimiçi ortamlarda siber zorbalık, kişisel verilerinin ifşası, mahremiyet ihlalleri, istismar ve yaşlarına uygun olmayan içeriklere maruz kalma gibi risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, bir yandan çocuğun temel haklarının güvence altına alınmasını zorlaştırmakta, diğer yandan da farklı hakların ve menfaatlerin çatışmasına yol açmaktadır. Örneğin, bir çocuğun çevrimiçi ifade özgürlüğünü kullanarak paylaştığı içerikler, kendi veya ailesinin özel hayatına dair hassas bilgileri ortaya çıkartabilir; yahut ebeveynler onu korumak adına internet kullanımını kısıtladığında, çocuğun bilgiye erişim hakkı engellenmiş olabilir. Bu nedenle en başta ebeveyn rehberliği, dijital dünyada hem bir kolaylaştırıcı hem de koruyucu olarak kritik önem taşır. Ebeveynler bir yandan çocuklarının teknolojiye erişimini sağlayıp onları dijital çağın fırsatlarına hazırlamaya çalışırken, diğer yandan da karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı gözetim ve denetim görevini üstlenirler. Çocuğun çevrimiçi etkinliklerini tamamen serbest bırakmak ile katı bir şekilde kısıtlamak arasındaki denge, her ailede farklı şekilde kurulabilmektedir. Ancak aşırı kontrol veya ilgisizlik, her ikisi de çocuk açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğinden, ebeveynlerin çocuğun üstün yararını merkeze alan bir tutum geliştirmesi gerekir. ÇHS m.3 uyarınca kamusal veya özel tüm kurumlar ve ebeveynler, çocukla ilgili faaliyetlerde çocuğun üstün yararını gözetmekle yükümlüdür. Dijital dünyada da çocukların güvenli ve sağlıklı

[291] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). *Genel Yorum No. 25 (2021): Çocuğun dijital ortamla ilgili hakları*.

biçimde yer alabilmesi için (geniş anlamda) ebeveynlerin bilinçli rehberliği ve gerektiğinde sınır koyması önem arz eder.[292]

Türkiye'de 1982 Anayasası ve ilgili mevzuat, çocukların temel haklarını koruma altına alırken, aynı zamanda ebeveynlerin ve toplumun da çocuk üzerindeki sorumluluk ve haklarını tanımaktadır. AİHS ve Avrupa Birliği düzenlemeleri çocuk haklarının dijital ortamda korunması konusunda devletlere pozitif yükümlülükler yüklemektedir. AİHM kararları, çocukların özel hayatının ve kimliğinin korunmasının, ifade ve basın özgürlüğü gibi diğer değerlerle nasıl dengelenmesi gerektiğine dair yol gösterici ilkeler ortaya koymuştur. Nitekim AİHM, bir kararında *"bir küçüğün kimliğine dair bilgilerin ifşa edilmesinin, yetişkinlere kıyasla çocuğun haysiyet ve esenliğini daha ağır biçimde tehlikeye atabileceğini"* vurgulayarak, çocukların kırılgan konumunun özel hukuki güvenceler gerektirdiğine işaret etmiştir.

Çocuk hakları kavramı, bireylerin sırf insan olmaları nedeniyle doğuştan sahip oldukları temel hakların, çocukların özel durumları gözetilerek uygulanmasını ifade eder. ÇHS, eğitim, sağlık, ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, istismar ve ihmalden korunma gibi geniş bir yelpazedeki hakları çocuklar için güvence altına almaktadır.

Yeni medya ve çocuk hakları alanında, ebeveyn ve çocuk etkileşiminin boyutları, ÇHS tasnifi açısından şöyle ele alınabilir.

İfade özgürlüğü açısından: Çocukların kendilerini ifade edebilme hakkı gerek uluslararası sözleşmelerde gerek ulusal hukukta güvence altındadır. Anayasa m.26 "Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla açıklama ve yayma hakkına sahiptir" diyerek yaş ayrımı gözetmeksizin ifade özgürlüğünü tanır; dolayısıyla çocuklar da bu haktan yararlanır. ÇHS m.13 çocukların görüşlerini özgürce ifade edebilmelerini ve her tür bilgiyi sınır tanımaksızın arayıp alabilmelerini güvenceye almaktadır. Bu bağlamda

[292] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). *Dijital Dünyada Çocuk Çalıştayı 17 Aralık 2024 Sonuç Raporu*.

dijital platformlar, çocuklar için bir ifade alanı sunar. Örneğin çocuklar sosyal medyada görüşlerini dile getirebilir, içerik üretebilir veya çevrimiçi topluluklarda tartışmalara katılabilir. İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun temel değerlerinden olmakla birlikte, çocuklar söz konusu olduğunda gelişim seviyeleri ve korunma ihtiyaçları dikkate alınarak dengelenmelidir. Çocuğun ifade özgürlüğünün kullanılması, başkalarının haklarına ve hukuk düzeninin meşru sınırlamalarına tabi olup, özellikle aile içinde ve okul ortamında belli ölçüde yönlendirme ve sınırlamalara maruz kalabilir.[293]

Bilgiye erişim hakkı açısından: ÇHS m.17, çocukların kitle iletişim araçlarından çeşitli bilgi ve belgelere erişim hakkını vurgular ve taraf devletlere, çocukların yararına yayınların teşvik edilmesi ve zararlı içeriklerden korunması yönünde sorumluluk yükler. Dijital çağda bilgiye erişim büyük ölçüde internet üzerinden sağlandığından, çocuğun internete erişim imkânı da eğitim hakkı ve gelişim hakkı ile bağlantılı hale gelmiştir. Nitekim pandemi dönemi ve sonrasında eğitimin çevrimiçi ortamlara taşınması, internet erişimini çocuklar için fiilen bir ihtiyaç kılmıştır. Çocukların, yaşlarına uygun bilgilere ve kaynaklara ulaşabilmesi, hem bilişsel gelişimleri hem de toplumsal katılımları açısından önemlidir. Bununla birlikte, çocukların zihinsel ve ahlaki gelişimine zararlı olabilecek içeriklere karşı korunma hakkı da bulunmaktadır. Bu nedenle, devletler ve ebeveynler, çocukların medya içeriklerinden en iyi şekilde yararlanmasını sağlamak ve zararlı içeriklere karşı filtreleme, rehberlik gibi tedbirler almak durumundadır.[294]

Özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması açısından: Çocukların mahremiyet hakkı, yetişkinlerle eşit derecede önem taşıyan ve çeşitli hukuk metinleriyle korunan bir haktır. Anayasa m.20 herkese özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı tanımış, m.20/3 ise kişisel verilerin korunmasını özel bir güvence altına almıştır. ÇHS m.16 da hiçbir çocuğun özel yaşamına, ailesine, konutuna ve haberleşmesine keyfî veya haksız müdahalede bulunulamayacağını, onur ve itibarına saldırılamayacağını; çocuğun bu tür müdahalelere karşı yasa tarafından korunma hakkı olduğunu belirtir. Dijital ortamda çocukların mahremiyet hakkı, çeşitli açılardan ihlal riski altındadır: Devlet

[293] Çocuk Hakları Komitesi. (2001). *Genel Yorum No. 1: Eğitim Hakkı (Madde 29)*.
[294] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). *Genel Yorum No. 25 (2021): Çocuğun dijital ortamla ilgili hakları*.

kurumları, şirketler veya kötü niyetli kişiler çocukların verilerini toplayıp işleyebilir; ayrıca çocuğun ailesi ve yakın çevresi de farkında olmadan mahremiyetini zedeleyebilir. Örneğin, anne babaların çocuklarının fotoğraflarını izinsiz ve ölçüsüz biçimde sosyal medyada paylaşması, bizzat ebeveyn eliyle çocuğun özel hayatının ifşa edilmesi anlamına gelebilir. BM Çocuk Hakları Komitesi, dijital dünyada çocukların mahremiyetine yönelik tehditlerin sadece kamu ve özel sektör kaynaklı değil, aile üyeleri ve akranlar kaynaklı da olabileceğini özellikle vurgulamıştır.[295] Bu nedenle çocuğun kişisel verilerinin korunması ve çevrimiçi izinin kontrolü konusu güncel bir çocuk hakkı meselesi olarak önem kazanmıştır.

Katılım ve dinlenilme hakkı açısından: ÇHS m.12'ye göre, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip her çocuk, kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve bu görüşlerin dikkate alınmasını talep etme hakkına sahiptir. Bu hak, aile içinde ve yargı süreçlerinde çocuğun söz hakkı olarak da bilinir. Dijital çağda çocukların katılım hakkı yeni boyutlar kazanmıştır; zira çocuklar çevrimiçi platformlarda toplumsal konulara ilişkin seslerini duyurabilmekte, kampanyalara katılabilmekte ve kendi hakları için savunuculuk yapabilmektedir. Örneğin dijital ortam, çocuk hakları savunucusu gençlerin bir araya gelip örgütlenmesine imkân tanımıştır. Bu noktada, çocukların dijital ortamdaki katılımının yetişkinler (ebeveynler, öğretmenler, vs.) tarafından desteklenmesi ve güvenli hale getirilmesi gereklidir. Aynı zamanda aile içinde de çocukların, kendilerini ilgilendiren dijital aktiviteler hakkında (örneğin sosyal medyada varlık göstermeleri konusunda) fikirlerini beyan etmeleri ve ebeveyn kararlarında söz sahibi olmaları, çocuğun özsaygısı ve hak bilinci açısından teşvik edilmelidir. Türk Medenî Kanunu (TMK) m.339'da ebeveynin, önemli konularda çocuğun fikrini olabildiğince göz önünde tutacağı belirtilerek, iç hukukta da çocuğun katılım hakkının aile yaşamında uygulanmasına vurgu yapılmıştır.[296]

Korunma ve güvenlik hakkı açısından: Çocuklar, gerek fiziksel gerekse dijital dünyada, yaşları gereği hassas ve korunmasız grupta yer alır. Bu sebeple hem devlet hem ebeveynler, çocukları istismar, ihmal, şiddet, zararlı alışkanlıklar ve zararlı içeriklere karşı korumakla yükümlüdür. Anayasa m.41/son, Devlete her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alma görevini yüklemiştir. ÇHS m.19 de ebeveyn istismarı

[295] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021).
[296] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021).

dahil çocuğa yönelik her türlü kötü muameleye karşı uygun sosyal ve hukukî tedbirlerin alınmasını öngörür. Dijital ortamda çocukların korunması, son yıllarda özellikle çevrimiçi cinsel istismar, siber zorbalık ve zararlı dijital bağımlılıklar bağlamında yoğun tartışma konusudur. Erişkin içerikli ya da şiddet barındıran yayınların çocuklardan uzak tutulması için ulusal mevzuatta çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Örneğin, 5651 sayılı Kanun çerçevesinde internet ortamında katalog suçları oluşturan içeriklere erişimin engellenmesi mümkün olup, çocuk pornografisi gibi içeriklere karşı cezai yaptırımlar söz konusudur. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ise yayıncıların çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek yayınları belirli saatlerde ve uygun uyarılarla sunması gibi yükümlülükler getirmiştir. Tüm bu hükümler, çocuğun dijital dünyada korunma hakkının gerçekleşmesi içindir. Ancak korunma önlemleri uygulanırken, çocuğun diğer haklarının özüne dokunmamaya da özen gösterilmelidir; zira aşırı kısıtlamalar çocuğun bilgi edinme ve ifade haklarını zedeleyebilir.

b. Yeni medya ve ebeveyn hakları - yükümlülükleri

Uluslararası hukukta ebeveyn hakları genellikle ebeveyn sorumluluğu olarak anılır. ÇHS m.5, taraf devletlere çocuğun gelişen kapasitesine uygun biçimde, çocuğun haklarını kullanmasında rehberlik etmeleri konusunda ebeveynlerin sahip olduğu hak ve yükümlülüklere saygı gösterilmesini emreder. Yine ÇHS m.18, çocuğun bakım ve terbiye sorumluluğunun ilk planda ebeveynlere ait olduğunu, çocuğun yetiştirilmesinde birincil önemdeki fayda ölçütünün çocuğun üstün yararı olduğunu belirtir. Bu hükümler, ebeveyn haklarının çerçevesini çizerken nihai amacın çocuğun hak ve esenliğini korumak olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, ebeveynler haklarını kullanırken aslında çocuk adına bir vekil gibi hareket ederler; onların hak ve yetkileri, çocuğun menfaatine aykırı olamayacağı gibi, çocuğun temel haklarını ortadan kaldıracak şekilde de yorumlanamaz.

Ebeveyn hakları, özünde çocuğun yetiştirilmesi ve korunması amacıyla tanınan ve aslında sorumluluk yönü ağır basan haklardır. Türk hukukunda ebeveyn hak ve yükümlülükleri büyük ölçüde velayet kurumu altında düzenlenmiştir. TMK m.335'e göre ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velayeti altındadır. Velayet, çocuğun bakımını,

eğitimini, temsilini ve mallarının yönetimini kapsayan geniş bir hukukî yetkiler bütünü olup, tamamen çocuğun menfaatine uygun olarak kullanılmalıdır. Nitekim TMK m.339/1, ana ve babanın, çocuğun bakım ve eğitimine ilişkin gerekli kararları çocuğun menfaatini göz önünde tutarak alıp uygulayacağını emreder. Aynı maddenin devamında "Çocuk, ana ve babasının sözünü dinlemekle yükümlüdür" denilmekle birlikte, hemen ardından ebeveynlerin, çocuğa olgunluğu ölçüsünde kendi hayatını düzenleme olanağı tanıyacakları ve önemli konularda çocuğun düşüncesini mümkün olduğunca dikkate alacakları belirtilmiştir. Bu düzenleme, modern çocuk hukukunun gereği olan gelişen kapasite (evolving capacities) ilkesinin[297] Türk Medeni Kanunu'nda yansımasını bulduğu noktadır. Yani ebeveyn, küçük çocuğa daha fazla yönlendirici olabilirken, çocuk büyüdükçe ve olgunlaştıkça onun bireyliğine saygı duymak ve karar süreçlerine katılımını sağlamak durumundadır.

Ebeveynlerin çocukları üzerindeki hakları, aynı zamanda Anayasa'nın aile hayatına saygıyı düzenleyen hükümleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı) çerçevesinde de korunur. Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken kendi değer ve inançlarını aktarma özgürlüğü, aile hayatının mahremiyetine dair bir unsur olarak değerlendirilebilir. Devletin, ebeveynin çocuğu terbiye hakkına keyfi şekilde müdahale etmemesi esastır. Ancak bu hak, mutlak değildir; zira çocuğun maruz kalabileceği ihmal veya istismar durumlarında, devletin çocuğu koruma yükümlülüğü gereği ebeveyn haklarına sınırlama getirmesi meşru ve gereklidir. Örneğin, TMK m.348 gereği ana veya babanın deneyimsizliği, hastalığı, başka bir yerde bulunması veya benzeri sebeplerle çocuğun bedenî ve fikrî gelişiminin tehlikeye girmesi halinde hakim, çocuğun korunmasına ilişkin uygun önlemleri alabilir ve gerekirse velayetin kaldırılmasına karar verebilir. Çocuğun yüksek yararının ciddi biçimde zedelendiği ekstrem durumlarda, ebeveyn haklarının geri plana itilerek çocuğun devlet korumasına alınması da iç hukukta öngörülmüştür (örneğin Çocuk Koruma Kanunu kapsamında bakım tedbiri, vasi tayini vb. yollar).

Ebeveyn haklarının kapsamına, çocuğun eğitimi, dini eğilimi, disiplin yöntemleri, sağlık kararları gibi konularda yönlendirme yapmak dâhildir. Ebeveynlerin, çocuklarını

[297] Lansdown, G. (2005). *The Evolving Capacities of the Child*. UNICEF Innocenti Research Centre.

zararlı fiillerden alıkoyma ve iyiliğini sağlama yükümlülüğü, onlara belirli ölçüde müdahale ve kısıtlama hakkı da tanır. Örneğin makul düzeyde disiplin tedbirleri uygulamak, çocuğun kimlerle arkadaşlık edeceğine veya hangi içerikleri tüketeceğine dair sınırlamalar getirmek, hukuk düzeni tarafından genelde velayet hakkının meşru kullanımı olarak kabul edilir. Ancak burada da ölçülülük aranır; eğer ebeveynin uyguladığı kısıtlama, çocuğun bedensel ya da ruhsal sağlığını olumsuz etkileyecek veya temel haklarının özünü zedeleyecek boyuttaysa (örneğin aşırı fiziksel ceza, eğitim hakkından mahrum bırakma, toplumdan tamamen izole etme gibi), hukuka aykırı hale gelebilir ve müdahale gerekebilir.[298]

Ebeveynlerin bir diğer önemli hakkı/ödevi de çocuğun temsilcisi olmaktır. Küçük çocukların hukukî işlem yapma ehliyeti olmadığından, yasal işlemlerde anne babanın rızası veya onayı gerekir. Örneğin çocuğun önemli bir tıbbi müdahaleye tabi tutulması, okul kaydı, pasaport çıkarılması gibi hususlarda ebeveyn onayı aranır. Dijital alanda da benzer şekilde, birçok çevrimiçi hizmet 18 yaş altı bireylerin ebeveyn izni olmaksızın kayıt olmasına izin vermemektedir (örn. bazı sosyal medya platformları veya forumlar). Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) uyarınca, bilgi toplumuna yönelik servislerde 16 yaşından küçük çocukların kişisel verilerinin işlenmesi için ebeveyn izni şart koşulmuştur (AB ülkeleri bu yaşı 13'e kadar düşürebilmektedir). Türkiye'de KVKK çocuklarla ilgili özel bir yaş sınırı öngörülmemiştir; bu konuda genel hükümlerin uygulanacağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, pratiğe bakıldığında, çocukların internet hizmetlerine üyeliklerinde platformların kendi politikaları rol oynamakta; çoğu sosyal medya sitesi 13 yaş altına hesap açtırmazken, bu kuralın ihlalini engellemek tümüyle mümkün olamamaktadır. Yine de KVKK m.28/1-c gereği, kişisel verilerin kişisel veya ailevi faaliyetler kapsamında işlenmesi Kanun kapsamı dışında tutulduğundan, ebeveynlerin çocuklarına ait fotoğraf ve bilgileri aile çevresiyle sınırlı kalmak kaydıyla paylaşmaları veri koruma rejiminin dışında değerlendirilebilir. Ancak paylaşım geniş kitlelere açıksa, artık "aile faaliyeti" sayılmayacağı için çocuğun kişisel verilerinin korunması hakkı gündeme gelir. Sonuç olarak, ebeveynler çocuk adına bazı rızaları verme hakkına sahip olsa da, bu yetkinin sınırı çocuğun esenliği ve haklarıdır.

[298] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2010). *Fiziksel Cezalandırma Rehberi*.

c. Çocuk hakları ve ebeveyn haklarının çatışması - yarışması durumları

Hak çatışması, iki temel hakkın veya özgürlüğün aynı somut olayda birbiriyle çelişen talepler doğurması durumudur.[299] Böyle bir durumda, bir hakkın kullanımı diğer bir hakkın kullanımını engelliyor veya zarar veriyorsa çatışma söz konusudur. Örneğin, bir gazetecinin ifade ve basın özgürlüğü kapsamında bir haberi yayımlaması, haberde adı geçen bir çocuğun özel hayatının gizliliğini ihlal ediyorsa bir hak çatışması meydana gelir. Doktrinde hak çatışması, belirli veya belirlenebilir sayıda kişinin haklarının uyumsuzluk içinde olması, birbiriyle çakışması ve birbirinin alanını daraltması şeklinde tanımlanmıştır.[300] Hakların çatışması gerçek (fiilî) olabileceği gibi, bazen görünüşte de olabilir; yani aslında koruma alanları kesişmeyen haklar, yanlış yorum nedeniyle çatışıyor gibi görünebilir. Hak çatışması genellikle dengeleme ile çözülür; taraf hakların her birine mümkün olan en yüksek ölçüde saygı gösterilecek bir orta yol bulunmaya çalışılır (pratik uyuşum ilkesi).[301] Bu bağlamda ölçülülük ilkesi, bir hakkın diğerine üstün kılınması gerekliyse, bunun zorunlu ve ölçülü bir sınırlama ile yapılmasını şart koşar. Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımına göre, temel hak ve özgürlüklerin çatışması durumunda haklardan birini mutlak biçimde diğerine tercih etmek yerine, özgürlükler arasında makul bir denge kurularak mümkün olduğu ölçüde her ikisinin de korunduğu bir yol benimsenmelidir (Anayasa Mahkemesi 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 22. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "…ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez." ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir. Bu ilke, Alman hukukundaki "praktik uyuşum" (*Praktische Konkordanz*) olarak bilinen ve Türk hukukunda da benimsenen dengeleme yaklaşımının yansımasıdır. Nitekim Anayasa'nın 13. maddesi uyarınca temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında ölçülülük ilkesi de gözetilerek, çatışan hakların özlerine dokunulmadan ortak bir çözüme ulaşılması hedeflenir. Hiçbir hak mutlak görülmez; her biri, başka bir temel hakla çatıştığında sınırlandırılabilir ve bu sınırlandırmanın meşruiyeti denetlenir.[302]

---

[299] Köküsarı, İ, (2020), *Anayasal Hakların Çatışması*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 87 vd.
[300] Köküsarı, İ. (2024). *Hakların Çatışması İle Hakların Yatay Etkisi Arasındaki İlişki*. Anayasa Yargısı, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 95–149
[301] Yılmaz Coşkun, S. (2024). *Anayasal Hakların Çatışmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri: Anayasa Mahkemesinin Değerlendirmesi.* Anayasa Yargısı, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 673–702.
[302] Anayasa Mahkemesi. (2020). *Esas No: 2020/12, Karar No: 2020/46, Karar Tarihi: 10/9/2020*. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 22. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "…ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez." ibaresinin iptaline ilişkin karar.

Hakların yarışması *(concursus iuris* veya *concursus actionum*) ise, bir hukuki olayda birden fazla hak veya özgürlüğün aynı anda kullanılabilmesi veya aynı fiilin birden fazla hukuki düzenleme veya yaptırım alanına girmesi ancak bunların birbirine doğrudan engel teşkil etmemesi durumunu ifade eder.[303] Hak yarışmasında, birey aynı fiilden birden çok hak temelinde yararlandığında, ortada bir çelişki değil fakat koruma alanlarının örtüşmesi söz konusudur. Bu kavram, özellikle hukuk yargılamalarında "normların yarışması" veya ceza hukukunda "fikri içtima" gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Roma hukukundan beri bilinen *concursus actionum* olgusu, tek bir eylemin birden çok sorumluluk sebebi doğurabileceğini kabul eder.[304] Örneğin, bir çocuğun dijital ortamda düşüncelerini açıklarken aynı zamanda bir toplumsal etkinliğe katılması, hem ifade özgürlüğü hem de toplu olarak katılım hakkının birlikte kullanılmasını sağlar; burada haklar arasında çatışma değil, birlikte var olma (*concursus*) durumu vardır. Yine bir ebeveynin çocuğun fotoğraflarını izinsiz paylaşması eylemi, hem özel hukuk (kişilik haklarına saldırı), hem ceza hukuku (özel hayatın gizliliğini ihlal suçu), hem de idare hukuku (kişisel verilerin hukuka aykırı kullanımı) açısından sonuç doğurabilir. Bu durumda bir hak çatışmasından ziyade, farklı koruma rejimlerinin düzenleme amaçlarının çakışması söz konusudur. Böyle durumlarda çocuk, her bir haktan doğan korumayı, ayrı ayrı ebeveynlerden, mahkemeden veya idareden talep edebileceği gibi, en etkin korumayı sağlayacak hakkı seçerek, talebini ona dayandırabilir. Concursus actionum olarak da bilinen bu olgu, özellikle çocukların çevrimiçi ortamda karşılaştığı ihlallerde birden fazla hukuki koruma mekanizmasının (örneğin hem kişisel verilerin korunması hem de çocuk istismarına karşı ceza hükümleri gibi) aynı anda devreye girmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Hak yarışması durumlarında, normlar arası uyum ve bütünlük sağlanması önem taşır; zira farklı koruma rejimlerinin çakışması, etkin uygulama ve adalet açısından birlikte çalışmayı gerektirir. Hakların yarışması, normlar hiyerarşisi ve uzmanlaşmış kanunlar bakımından çözüm gerektirebilir: Eğer bir genel kural ile bir özel kural aynı olaya uygulanıyorsa *lex specialis* (özel hükmün önceliği) ilkesi devreye girer. Eğer olayda uygulanacak kuralların hiyerarşik düzeyleri farklıysa *lex superior* (üst normun önceliği) ilkesi uygulanır. Ancak çoğu durumda, hakların yarışması bir sorun olmaktan ziyade, bireyin uğradığı ihlalin değişik boyutlarıyla telafi edilmesi imkânını artırdığı için

[303] Dinçer Araz, N. (2017). *Roma Hukukunda Davaların Yarışması (concursus actionum) Meselesine Genel Bir Bakış*. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(3), 235–281.
[304] Şenel, L. (2023). *Hak ve Özgürlüklerin Çatışması.* Kırklareli Ü. Hukuk F. Dergisi, Cilt:1 Sayı:2,. s. 347-379

olumlu da karşılanabilir. Önemli olan, seçimlik yollar işletilirken adil yargılanma hakkı ve *ne bis in idem* (aynı fiilden dolayı birden fazla yargılanmama) gibi ilkelerin ihlal edilmemesidir.[305]

d. Çocuğun mahremiyet hakkı - ebeveynin gözetim hakkının çatışması

Çocuğun çevrimiçi mahrem paylaşımları ve ebeveyn denetimi: Dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte çocuklar, özellikle ergenlik döneminden itibaren, özel bir çevrimiçi hayat geliştirebilmektedir. Sosyal medya hesapları, mesajlaşma uygulamaları ve kişisel cihazlar (akıllı telefon, tablet vb.), çocuğun ebeveynlerinden bağımsız bir mahrem alan yaratmasına imkân tanır. Bununla beraber, ebeveynler çocuklarının çevrimiçi etkinliklerinden endişe duyabilir ve onları korumak adına denetlemek isteyebilir. Bu durumda çocuğun haberleşme gizliliği ve özel alan hakkı ile ebeveynin bilme ve denetleme hakkı karşı karşıya gelir.

Türk hukukunda haberleşmenin gizliliği Anayasa m.22 ile korunsa da bu daha çok devlet müdahalelerine karşı bir güvencedir; aile içindeki gözetim konusunda açık bir hüküm yoktur. Ebeveynin, küçük çocuğun cep telefonu mesajlarını okuması veya internette kimlerle iletişim kurduğunu takip etmesi, hukukî bakımdan gri bir alan oluşturur. Ebeveynler genellikle bunu bir hak ve hatta görev olarak görürken, çocuklar belirli yaşa geldiğinde bunu mahremiyet ihlali olarak deneyimleyebilir. Özellikle ergenlik çağındaki bir çocuğun kişisel yazışmalarının anne baba tarafından ısrarla izlenmesi, onun özel hayat sınırlarının ihlali anlamına gelebilir ve güven ilişkisine zarar verebilir.

Bu konuda uluslararası örnekler, yargı makamlarının farklı dengeler kurabildiğini göstermektedir. Örneğin Almanya'da 15 yaşında vefat eden bir çocuğun Facebook hesabına ebeveynlerinin erişim talebi yargıya taşınmıştır. İlk derece mahkeme, çocuğun Facebook verilerine erişimin Alman miras hukuku gereği ebeveynlere ait olduğunu ve ebeveynlerin çocuklarının internet iletişimlerini bilme hakkı bulunduğunu belirtmiş; istinaf mahkemesi

[305] Karacabey, Ö. F. (1980). *Hakların Yarışması*. Ankara Barosu Dergisi, 6, 666–685.

ise bunun, çocuğun iletişim kurduğu üçüncü kişilerin gizlilik beklentisini ihlal edeceğini vurgulayarak kararı bozmuş, 2018'de ise Federal Yüksek Mahkeme (BGH), ebeveynleri haklı bularak Facebook hesabının tıpkı bir günlük veya mektup gibi mirasın parçası sayılması gerektiğine ve ebeveynlerin çocuklarının internet'te kimlerle konuştuğunu bilme hakkına sahip olduğuna hükmetmiştir.[306] Bu karar, miras hukuku gerekçesine dayanmakla birlikte özünde ebeveyn haklarını, ölen çocuğun mahremiyetine ve iletişimde bulunduğu kişilerin gizliliğine ağır basar şekilde yorumlamıştır. Amerikan hukukundan bir örnek olan *Nguon v. Wolf* davasında ise 17 yaşındaki bir lise öğrencisi kız, disiplin cezası sürecinde okul yönetiminin ebeveynine haber vermesi sonucu istemediği halde cinsel yöneliminin ailesine ifşa olduğunu öne sürerek bunun mahremiyet hakkını ihlal ettiğini iddia etmiştir. Mahkeme, okulun öğrenciye dair bu bilgiyi velisine bildirmesinin eğitim ve disiplin açısından yasal bir gereklilik olduğuna hükmederek öğrencinin mahremiyet talebini reddetmiştir.[307] Her ne kadar bu örnek dolaylı yoldan dijital ortama ilişkin olsa da, özünde çocuğun özel yaşam sırrı ile ebeveynin çocuğu hakkındaki önemli bilgileri bilme hakkının çatışmasına bir örnektir.

Türk hukukunda henüz bu spesifik konularda emsal oluşturmuş yargı kararları sınırlıdır. Bununla birlikte, genel ilkeler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, çocuğun üstün yararı yine belirleyici olacaktır. Eğer çocuk ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyaysa (örneğin intihar eğilimi, yasa dışı bir istismarın mağduru olma ihtimali, suç işleme riski gibi) ebeveynin çocuğun mahrem alanına kontrollü bir şekilde müdahalesi meşru görülebilir. Bu, tıpkı bir ebeveynin küçük çocuğun odasında sakladığı uyuşturucu maddeyi bulmak için eşyalarını araması veya kendine zarar verebileceği endişesiyle özel günlüğünü okuması gibi, olağanüstü hâllerde haklı görülebilecek müdahalelere benzetilebilir. Ancak somut bir risk veya çocuğun yüksek yararını ilgilendiren bir neden yokken, ebeveynin salt merak veya aşırı korumacı tutumla çocuğun her adımını izlemesi, onun kişilik haklarını zedeleyecektir. Türk Medenî Kanunu m.339'daki "ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanır" ifadesi de, özellikle ergenlik çağına yakın çocukların belli bir mahremiyet alanı olabileceğini kabul etmek anlamına gelir. Ebeveyn, çocuğun güvenliğini tehlikeye atmadan onun özel iletişim hakkına saygı göstermeyi öğrenmelidir.

[306] Gesley, J. (2018, September 7). *Germany: Federal Court of Justice rules digital social media accounts inheritable*. Library of Congress – Global Legal Monitor.
[307] Nguon v. Wolf, 517 F. Supp. 2d 1177 (C.D. Cal. 2007).

Bu dengeyi sağlamak için önerilen yaklaşımlardan birisi, açık iletişim ve rıza ilkesidir.[308] Ebeveyn, çocuğuyla dijital güvenlik konusunda konuşarak belli konularda anlaşmaya varabilir. Örneğin, "Seni korumak için zaman zaman internette neler yaptığını kontrol etmek istiyorum ama bunu birlikte belirleyelim" diyerek, kontrolün ölçüsü ve yöntemi üzerinde çocuğun fikrini almak sağlıklı olabilir. Böylece çocuk, tamamen habersiz ve rızasız bir gözetim altında olmadığını bilir ve kendi mahremiyet sınırlarını da ifade edebilir. Unutulmamalıdır ki, çocukların sırları ve özel hayat alanı büyüdükçe genişler; ebeveyn ise giderek bir güvence unsuru olarak geri planda durmalıdır. Türk hukukunda henüz bu konuda emsal oluşturacak bir yargı kararı bulunmasa da, doktrinde ergenlik çağındaki çocukların makul bir mahrem alan talebine saygı duyulması gerektiği, ebeveyn denetiminin "gelişen kapasite" ilkesine uygun biçimde çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre azaltılması gerektiği savunulmaktadır.[309] Sonuçta burada bir ince çizgi söz konusudur: Ebeveynin amacı çocuğu tehlikelerden korumak iken, kullanılan yöntem çocuğun temel haklarından biri olan özel hayat gizliliğini ihlal etmemelidir. Bu denge, ideal olarak karşılıklı iletişim ve güvenle, gerekli durumlarda asgari düzeyde kontrol tedbirleriyle sağlanmalıdır. Aşırı ve sürekli gözetim, çocukta özbenlik gelişimini olumsuz etkileyebilir.

Ebeveyn paylaşımları ve çocuğun mahremiyeti: Mahremiyet boyutundaki bir diğer çatışma alanı, bizzat ebeveynlerin eylemlerinden kaynaklanır. Sosyal medyanın günlük hayatın parçası haline gelmesiyle, pek çok anne baba çocuklarının fotoğraflarını, videolarını, günlük yaşantılarına dair bilgileri çevrimiçi ortamlarda paylaşmaktadır. Bu paylaşımlar çoğu zaman iyi niyetli (aile ve dostlarla mutluluk anlarını paylaşmak) görünse de, ölçüsüz ve çocuğun rızası hilafına yapıldığında çocuğun mahremiyet hakkını ve kişisel verilerinin korunması hakkını ihlal edebilmektedir. Bu mesele, literatürde *"sosyal medya ebeveynliği"* veya İngilizce tabiriyle *"sharenting"* olarak adlandırılmıştır. Özellikle sürekli ve herkese açık şekilde yapılan paylaşımlar, çocuğun dijital izini daha küçük yaştan oluşturmakta ve ileride çocuğun istemeyeceği pek çok bilginin internette kalıcı olmasına yol açmaktadır.[310]

[308] SecurePrivacy. (2023, Haziran 15). *Mastering the 7 Principles of Privacy by Design for Compliance*. SecurePrivacy.
[309] Fortin, J. (2009). Children's rights and the developing law (s. 233-236). Cambridge: Cambridge University Press.
[310] Steinberg, S. B. (2017). *Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media*. *Emory Law Journal, 66*(4), 839–884.

Bunun sonucu olarak örneğin çocuk büyüdüğünde, bebeklik veya çocukluk çağında kendisi hakkında paylaşılan utandırıcı fotoğraflar veya bilgiler nedeniyle sıkıntı yaşayabilir, hatta bunların silinmesini talep etme ihtiyacı hissedebilir (unutulma hakkı bağlamında bu konuya ayrıca değinilecektir).

Ebeveynlerin, kendi sosyal medya hesaplarında çocuklarına dair içerik paylaşması, bir yönüyle ebeveynin ifade özgürlüğü kapsamında görülebilir. Anayasa m.26'nın herkese tanıdığı ifade hürriyeti, elbette anne babalar için de geçerlidir ve aile fotoğraflarını paylaşmak, anılarını yazmak gibi eylemleri kapsar. Ancak ifade özgürlüğü sınırsız bir hak değildir; başkalarının şöhret ve haklarının korunması amacıyla kanunla sınırlandırılabilir (Anayasa m.13 ve m.26/2). Ebeveyn paylaşımlarının öznesi üçüncü bir kişi değil, bizzat kendi çocukları olduğunda, burada çocuğun kişilik haklarının korunması sorunu gündeme gelir. Çocuğun özel hayatı, kişisel verileri, imaj hakları (görsel ve işitsel öğeleri üzerindeki hakkı) ile onur ve saygınlığı, ebeveynin dijital paylaşımları nedeniyle zarar görebilir. Örneğin altı yaşındaki bir çocuğun öfke nöbeti geçirdiği anı videoya çekip internette yayımlamak, onun özel bir anının rızası hilafına kamusallaştırılması anlamına gelir ve ileride bu çocuk için utanç kaynağı olabilir. Yine ergenlik çağındaki bir gencin hassas bir sağlık bilgisinin (hastalık, engel, vs.) anne baba tarafından sosyal medyada açıklanması, gencin kişisel mahremiyetini ciddi şekilde ihlal edebilir.

Bu alandaki hak çatışmasını değerlendiren hukukçular, ebeveynlerin ifade özgürlüğünün sınırının, çocuğun üstün yararı olduğunu vurgulamaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına dair paylaşım yaparken ilk düşünmeleri gereken, bu paylaşımın çocuğa şimdiki veya gelecekteki etkisidir. Eğer yapılan paylaşım çocuğa zarar verebilecek nitelikteyse (örneğin onu küçük düşürmek, özel bilgilerini ifşa etmek, ileride kötüye kullanılabilecek veriler sunmak gibi), ebeveynin bunu yapmaması veya en azından çocuğun rızasını alması uygun olur. Küçük yaşta çocuklar rıza veremeyeceğinden, ebeveynin kendisi çocuğun çıkarını temsil etmek zorundadır; burada da yine çocuğun üstün yararı ilkesi devreye girer.[311]

[311] Steinberg, S. B. (2017).

Bu konuda bazı ülkeler hukukî düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Örneğin daha önce bahsedildiği üzere Fransa, 2020 yılında çıkardığı bir yasayla, sosyal medyada "fenomen çocuk" olarak tabir edilen, aileleri tarafından sistematik biçimde içerik üretmekte kullanılan çocukları koruma altına almıştır. Bu kapsamda, çocukların şöhretinden gelir elde eden anne babaların belirli kurallara tabi olması, çocukların kazançlarının bir fona aktarılması ve çocukların paylaşılan içeriklerinin silinmesini isteme hakkının tanınması gibi yenilikler getirilmiştir. Yine Fransa'da 2023 yılında kabul edilen bir yasa, ebeveynlerin çocukların fotoğraflarını sosyal medyada paylaşma hakkının mutlak olmadığını vurgulayarak, Medeni Kanun'daki ebeveyn otoritesi kavramına çocuğun özel hayatının da dâhil olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu düzenlemeye göre anne ve baba, çocuğun görüntülerini korumakla ortaklaşa sorumlu olacak ve çocukların fotoğraflarını paylaşmadan önce çocuğun fikrini almakla yükümlü olacaktır. [312] Ayrıca ebeveynlerden biri karşı çıkarsa, diğerinin çocuğun fotoğrafını çevrimiçi paylaşması yasaklanmıştır. Bu örnekler, ebeveynlerin dijital ortamdaki tasarrufları üzerinde hukuki sınırların çizilebileceğini ve çocuğun haklarının öncelenebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk hukukunda henüz bu denli spesifik bir yasal düzenleme mevcut değildir. Ancak mevcut hukukî çerçeve içerisinde de çocuklar, anne babalarının paylaşımlarından kaynaklanan zararlar karşısında bütünüyle korumasız sayılmaz. Birincisi, Türk Medenî Kanunu'na göre anne veya babanın velayet hakkını çocuğun zararına kullanması durumunda aile mahkemesi müdahale edebilir (velayetin kaldırılması dahil) (TMK m.348). Eğer bir ebeveyn, çocuğunu dijital içerik üretiminde bir araç haline getirip onun psikolojisini veya eğitimini ihmal edecek derecede ihmal ediyorsa, bu istismar veya ihmal kapsamında değerlendirilebilir. İkincisi, çocuğun kişilik haklarının korunması genel hükümlere tabidir: Türk Borçlar Kanunu m.24 ve devamı maddeleri gereğince hukuka aykırı bir fiille kişilik hakkı zedelenen kişi, hakimin müdahalesini isteyebilir. Pratikte küçük bir çocuğun kendi adına dava açma ehliyeti olmasa da, bu durumda çocuğa kayyım atanması veya savcılık/vesayet makamı aracılığıyla dava açılması mümkündür. Örneğin bir çocuğun anne veya babası tarafından onur kırıcı şekilde sosyal medyada teşhir edilmesi durumunda, diğer ebeveyn veya savcı harekete geçerek paylaşımın engellenmesi ve manevi tazminat talep edebilir. Nitekim Yargıtay kararlarında, çocuğun fotoğraf ve bilgilerinin rıza dışı

[312] Humanium. (2024, 17 Eylül). *The protection of children's privacy in France: a reform of Image Rights Law*.

yayınlanmasını kişilik hakkı ihlali sayan içtihatlar mevcuttur.[313] Türk Ceza Kanunu'nda da özel hayatın gizliliğini ihlal (m.134) veya kişisel verilerin hukuka aykırı yayılması (m.136) suçları oluşabilir; savcılık tarafından re'sen ceza davası açılabilir. KVKK kapsamında, çocuğa ait görüntü ve bilgilerin rıza olmaksızın işlenmesi dolayısıyla ilgili ebeveyne ve veri sorumlusuna idari para cezası uygulanması da mümkündür. Görüldüğü üzere, tek bir "sharenting" vakasında dahi aile hukuku, özel hukuk, ceza hukuku ve idare hukuku bir arada devreye girerek çocuğun haklarını korumaya çalışmaktadır. Bu sayede, çocuk lehine çok katmanlı bir koruma sağlanmaktadır.

Bu kapsamda önem taşıyan bir kavram da "unutulma hakkı"dır. Unutulma hakkı, dijital ortamda yer alan kişisel verilerin belirli koşullarda silinmesini veya erişimin kısıtlanmasını talep edebilme hakkı olarak tanımlanır. Çocuklar bakımından unutulma hakkı özel bir önem arz eder; zira çocuklukta yapılan paylaşımlar ileride bireyin karşısına çıkmaya devam edebilir. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın *Google Spain* kararı (2014) ile tanınan unutulma hakkı, Türk Anayasa Mahkemesi'nin 2016 tarihli bir bireysel başvuru kararıyla da (Resmi Gazete 28/02/2018, Sayı:30344) iç hukuka girmiştir. Anayasa Mahkemesi, internet arşivinde kalmış eski bir haberin başvurucunun özel hayatına saygı hakkı bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini belirterek, ilk kez unutulma hakkına atıf yapmıştır.[314] Çocuklar açısından ise unutulma hakkı, ebeveynlerin paylaşımları dahil dijital izlerinin bir noktada silinmesine imkân sağlayacak şekilde yorumlanmalıdır. KVKK uyarınca her bireyin kendisiyle ilgili kişisel verilerin silinmesini isteme hakkı vardır; çocuklar reşit olduktan sonra, küçükken anne babalarının yaydığı içerikleri platformlardan kaldırmak için bu hakkı kullanabilirler. Hatta çocuk, 18 yaşından önce de, menfaatine aykırı düşen paylaşımların kaldırılması için yasal yollara başvurabilir (kayyım aracılığıyla). Unutulma hakkının etkin kullanımı, çocuğun dijital geçmişinin kontrolünü ele alabilmesi ve geçmiş paylaşımların geleceğini olumsuz etkilememesi açısından kritik bir çözüm mekanizmasıdır. [315]

[313] Bellican, B. (2021). *FSEK Kapsamında Fotoğrafın Korunmasının Yargıtay Kararları Çerçevesinde İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 79(1), 331–360.
[314] Anayasa Mahkemesi. (2016, 3 Mart). *N.B.B. Başvurusu* (B. No: 2013/5653).
[315] Fendoğlu, H. T. (2024). s. 313 vd.

e. Çocuğun ifade ve ebeveynin yönlendirme hakkının çatışması

Çocuğun ifade özgürlüğü, aile içinde zaman zaman ebeveyn otoritesiyle çatışabilir. Geleneksel olarak, ebeveynler çocuklarının ne söyleyeceğine, nasıl davranacağına dair yönlendirme yaparlar; çocuklar da ebeveyn otoritesine tabi olarak büyürler. Ancak çocuk büyüdükçe kendi görüşlerini ve kimliğini oluşturmaya başlar, bu da bazen aile değerleriyle veya talimatlarıyla ters düşebilir. Dijital platformlar, çocukların kendi düşüncelerini daha serbestçe ifade edebildiği bir alan sağladığından, aile içi anlaşmazlıklar dijital mecralara da yansıyabilir. Örneğin ergenlik çağındaki bir genç, ailesinin onaylamadığı siyasi görüşlerini Twitter'da paylaşıyor veya ebeveynlerinin özel aile hayatına dair bilgileri YouTube'da anlatıyor olabilir. Bu durum ebeveyn açısından aile mahremiyetinin ihlali veya itaatsizlik olarak görülürken, çocuk kendini ifade ettiğini düşünebilir.

Hukuken bakıldığında, çocukların ifade özgürlüğü esastır ancak ebeveynlerin de aile birliğini ve düzenini sağlama hakkı göz ardı edilemez. Eğer çocuk, aile üyelerinin özel hayatını ihlal edecek veya onlara zarar verecek söylemlerde bulunuyorsa (aile içerisindeki dedikoduları, mesela anne-babasını küçük düşüren asılsız iddiaları internetten yayma gibi), bu elbette kabul edilemez. Bu durumda ebeveyn kendi kişilik haklarını korumak adına hukuki yollara başvurabilir, ancak bu uç bir senaryodur ve genellikle aile içinde çözülür. Daha yaygın olan, çocuğun genel olarak ebeveynin onaylamadığı içerikleri üretmesi ya da söylemler geliştirmesidir. Örneğin ailenin dini-inançsal değerlerine aykırı paylaşımlar, aşırı politika içerikli çıkışlar veya argo-dili kullanması gibi hallerde, ebeveynler bunu engellemeye çalışabilir. Burada çocuğun gelişim düzeyi önem kazanır. Örneğin küçük bir çocuk uygunsuz sözler paylaşıyorsa ebeveyni onu engelleyip doğrusunu öğretmekle yükümlüdür, bu pedagojik bir gerekliliktir. Ancak neredeyse ergin bir gencin toplumsal konularda kendi görüşlerini açıklamasını tamamen yasaklamak, onun düşünce özgürlüğüne ters düşer. Ebeveynler, çocuklarının görüşlerine katılmasalar bile onları tartışmaya açmalı ve ikna yolunu seçmelidir; zira baskı yoluyla susturmak, ters tepebilir ve çocuğun ifade hürriyetini özünde sakatlayabilir.

İfade özgürlüğü bağlamında aile içinde ortaya çıkan bir diğer gerilim noktası, aile içi değerler ve itiraz kültürüdür. Bazı durumlarda çocuk, dijital platformlarda ailesini eleştiren, hatta onları utandıran paylaşımlar yapabilir. Örneğin bir genç, anne-babasının özel bir davranışını alaycı biçimde TikTok videosuna çekip yayınlamış olsun. Bu, ebeveyn için rencide edici olabilir. Türk Medenî Kanunu m. 322, çocuğun "ana ve babasının sözünü dinlemekle yükümlü" olduğunu belirtir; ancak hemen ardından ebeveynlerin de çocuğun görüşlerine saygı göstermesi gerektiğini ekler. Bu yasal çerçeve, otorite ile özgürlük arasında dengeli bir ilişki kurulmasını hedefler. Pratikte, böylesi durumlar genellikle hukukî ihtilafa dönüşmeden aile içinde çözülür. Ebeveyn çocuğa davranışının neden yanlış olduğunu izah eder, çocuk özür diler veya paylaşımı kaldırır vb. Eğer sorun çözülemez boyuttaysa, aile danışmanlığı gibi yöntemler devreye girebilir. Ancak her halükarda, çocuğun ifade özgürlüğünün önemsendiği, ama bunun başkalarının haklarına saygı çerçevesinde kullanılması gerektiğinin öğretildiği bir yaklaşım en sağlıklısıdır. Bu bilinç, okul müfredatlarında medya okuryazarlığı eğitimiyle de desteklenmelidir. Nitekim BM ÇHS md.17, çocukların bilgiye erişimini güvenceye alırken, onların yararına uygun içeriklerin teşvik edilmesini ve zararlı olabilecek yayınlardan korunmalarını da devletlerin sorumluluğu olarak saymıştır.

İfade özgürlüğü ve aile içi değerlerin çatışmasına ilişkin AİHM içtihatlarına bakıldığında, genelde bu tür meseleler ulusal makamların takdirine bırakılmış, aile hayatına saygı hakkı (AİHS md.8) ile ifade özgürlüğü (AİHS md.10) arasında makul bir denge kurulup kurulmadığı denetlenmiştir.[316] Bu bağlamda ebeveynin çocuğun düşüncelerine katılmıyor diye orantısız ceza vermesi veya devletin çocuğun ifade hürriyetini kısıtlamak adına aile hayatına aşırı müdahalesi kabul göremez.

İfade özgürlüğü ile bağlantılı bir konu da "medya okuryazarlığı"dır. Çocuğun medyadan aldığı bilgilerin ebeveynleri tarafından filtrelenmesi meselesi de önem kazanmıştır. Ebeveynler, çocuklarının yaşlarına uygun olmayan veya yanlış bilgilere maruz kalmasını önlemek adına bazı kaynakları yasaklama yoluna gidebilir. Örneğin küçük bir çocuğa haberlerdeki şiddet görüntülerini izlettirmemek veya komplo teorisi yayan

[316] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2019). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 8. Madde Rehberi – Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı*.

içeriklerden uzak tutmak isteyebilirler. Bu, çocuğun sağlıklı bilgi edinme hakkı ile zararlı etkilerden korunma hakkı arasında bir denge sorunudur. ÇHS m.17, devletlerin çocukların farklı kaynaklardan gelen bilgileri edinmesini sağlama görevini vurgularken, aynı zamanda çocukların esenliğine zararlı olabilecek bilgilerin onları etkilememesi için gerekli tedbirleri almasını da ister. Buradan hareketle, ebeveynlerin makul içerik filtrelemeleri yapması meşrudur. Ancak bu koruma, sansüre dönüşmemelidir. Yani çocuğun sadece ebeveynin dünya görüşüne uygun bilgilerle sınırlanması, diğer tüm görüş ve bilgilerin yasaklanması, çocuğun zihinsel gelişimini kısıtlar ve eleştirel düşünme yetisini engeller. Bu nedenle uzmanlar, çocuklarla erken yaşlardan itibaren medya okuryazarlığı eğitimi yapılmasını, gördükleri içerikleri ebeveynle konuşarak anlamlandırmalarını önermektedir. Ebeveyn, bütünüyle yasaklama yerine, çocuğa yol gösterme ve birlikte değerlendirme yöntemini seçtiğinde, hem çocuğun bilgiye erişim hakkını hem de onun olumsuz içeriklerden korunmasını aynı anda gerçekleştirebilir.

Bilgiye erişim özgürlüğü ile zararlı içeriklerden korunma hakkı aile içinde ifade özgürlüğüyle bağlantılı bir gerilim oluşturur. Ebeveynler çoğu zaman çocuklarını yaşlarına uygun olmayan içeriklerden korumak isterken çocuklar internette mümkün olan her bilgiye ulaşmak ister. Örneğin bir anne-baba, 10 yaşındaki çocuğunun haber sitelerindeki şiddet içerikli görüntüleri veya komplo teorilerini görmesini engellemek amacıyla internet filtreleri kullanabilir. Bu durumda çocuğun safi merak dürtüsü ile bilgi edinme özgürlüğü, onu ruhsal olarak koruma amacıyla dengelenmeye çalışılır. Burada da ölçülülük esastır: Çocuğun yaşı küçükse, zarar görebileceği içeriklere erişimini sınırlamak onun yararınadır; ancak çocuk büyüdükçe kademeli olarak bilgiye erişim özgürlüğü genişletilmelidir. Devletler seviyesinde de benzer tartışmalar yaşanmaktadır. Örneğin bazı ülkeler sosyal medya platformlarına belirli yaşın altındaki çocukların erişimini tamamen yasaklamayı tartışmakta, bu da "çocuğun katılım hakları" ile "koruma hakları" arasında bir politika tercihine dönüşmektedir. Nitekim Türkiye'de de 2024 yılında Bilgi Teknolojileri Kurumu (BTK) tarafından, 13 yaş altı çocukların sosyal medya kullanımının yasaklanmasına yönelik bir yasal düzenleme hazırlığı olduğu kamuoyuna yansımıştır.[317] Bu öneri, çocukları çevrimiçi risklerden korumayı amaçlarken, öte yandan onların dijital dünyadan tamamen dışlanmasının getireceği olumsuzluklar konusunda tartışmalara yol açmıştır. Eleştiriler,

[317] NTV. (2024, 28 Kasım). *13 yaş altına sosyal medya yasağı geliyor*.

böylesi katı yasakların çocukların bilgiye erişim, akranlarıyla etkileşim kurma ve dijital okuryazarlık kazanma haklarını zedeleyebileceği yönündedir.[318] Bu nedenle, daha dengeli yaklaşımlar olarak; yaş doğrulama sistemleri, ebeveyn onayı gerektirme (örneğin GDPR m.8 uyarınca 16 yaşından küçükler için veri işlemede ebeveyn rızası şartı getirilmesi gibi), çocuklar için özel güvenli içerik platformları oluşturma ve medya okuryazarlığı eğitimleri önerilmektedir.

f. Çocuğun ekonomik hakları – ebeveynin karar alma yetkisinin çatışması

Yeni medya ekonomisinin bir parçası haline gelen çocuklar, sadece içerik tüketicisi değil, zaman zaman içerik üreticisi ve kazanç sağlayıcısı konumuna da gelebilmektedir.

Yeni medya ortamlarında son dönemde ortaya çıkan bir olgu da "fenomen çocuklar" ve "kidfluencer" denen, sosyal medya platformlarında geniş takipçi kitlesine ulaşmış ve çoğunlukla ebeveynlerinin yönetiminde içerik üreten çocuklardır. YouTube'da oyuncak tanıtan çocuklar, Instagram'da moda kıyafetler içinde poz veren minikler veya TikTok'ta aile vloglarının yıldızı olan çocuklar, aslında büyük bir dijital ekonominin parçası haline gelmiştir. Bu çocuklar üzerinden reklam gelirleri elde eden, sponsorluk anlaşmaları yapan aileler bulunmaktadır. Bu durum, hukuken çocuğun çalıştırılması veya çocuk işçiliği tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ebeveynler, velayet haklarının bir parçası olarak çocuklarının bu tür faaliyetlere katılımına karar vermekte; ancak çocuğun çıkarları yeterince gözetilmediğinde, ortaya bir emek sömürüsü ve istismar tablosu çıkabilmektedir.

Nitekim uzmanlar, sürekli performans baskısı altında tutulan fenomen çocukların, kimlik gelişimlerinin olumsuz etkileneceğini ve onları eğlence sektöründe bir araç haline getiren bu durumun bir çeşit istismar olduğunu belirtmektedir[319] Dijital platformlarda aileleri tarafından "çalıştırılan" fenomen çocuklar sürekli beğeni ve izlenme metrikleriyle yaşamaya zorlanmakta, bu da onların kendi kimliklerini oluşturma süreçlerinin önüne geçmektedir. Bu

[318] Altınbaş Üniversitesi. (2024, Kasım 28). *13 Yaş Altına Sosyal Medya Yasaklanmalı mı?*
[319] Akbaş, E. (2025, 11 Mart).

durum, çocuğun *oyun ve dinlenme hakkını* (ÇHS md.31) ihlal ettiği gibi, eğitim hakkına ve sağlıklı gelişimine de zarar verebilir.

Çocuk işçiliği mevzuatı genellikle fiziki ortamdaki çalışma için geliştirilmiştir ve belli istisnalarla (dizi-film oyunculuğu, mankenlik gibi faaliyetler için izin koşulları) çocukların ekonomik faaliyetlerini düzenler. Sosyal medya fenomeni çocuklar konusu ise görece yenidir ve hukuki boşluklar barındırır. Türkiye'de doğrudan bu konuyu hedefleyen özel bir düzenleme olmamakla birlikte, mevcut mevzuatın genel ilkeleri uygulanabilir. Örneğin 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Yönetmeliği gereğince, belli yaş altındaki çocuklar çalıştırılamaz, daha büyük çocuklar ise ancak hafif işlerde ve eğitimlerine engel olmayacak biçimde çalışabilir. Fenomen çocukların durumu, formel bir iş akdi olmasa bile, fiilen bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Aile, çocuğu belli saatlerde video çekmeye, gösteri yapmaya zorluyor ve bundan gelir elde ediyorsa, bu çocuk emeğinin sömürüsü niteliğine bürünür. Çocuğun dinlenme, oyun ve boş zaman hakkı (BMÇHS m.31) bu durumda ihlal edilmiş olur, çünkü bütün vakti içerik üretimine harcanan çocuk, çocukluğunu yaşayamamaktadır. Nitekim uzmanlar, fenomen çocukların sürekli performans baskısı altında tutulmasını, çocuğun kimlik gelişimine engel olan ve onu eğlence sektöründe bir araç haline getiren bir istismar biçimi olarak eleştirmektedir.

Türk hukukunda halihazırda dijital fenomen çocukların durumuna ilişkin emsal bir yargı kararı yoktur. Ancak doktrinde bu konuda farkındalık artmakta ve çocuğun ekonomik faaliyetlerinin de çocuğun üstün yararı perspektifiyle değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eğer bir aile, çocuğunu yoğun şekilde içerik üretmeye zorlayıp elde ettiği geliri kötüye kullanıyorsa, bu durum hem özel hukuk hem kamu hukuku yaptırımlarını gerektirebilir. Aile hukukunda, çocuğun menfaatine aykırı davranan anne-babanın velayetine müdahale edilmesi mümkündür (örneğin velayetin sınırlandırılması veya kaldırılması talep edilebilir).[320] Çocuk Koruma Kanunu kapsamında, böyle bir durumda sosyal hizmet uzmanlarının aileye müdahalesi (danışmanlık, rehberlik veya gerekirse çocuğun koruma altına alınması) söz konusu olabilir. Ceza hukuku boyutunda ise, ağır durumlarda çocuk istismarı suçlamaları dahi gündeme gelebilir (Türk Ceza Kanunu'nda

[320] Özer, H. D., Alpsoy, F. N. (2024).

ekonomik çıkar amacıyla çocuğun sömürülmesi belirli suç tiplerinde cezalandırılmaktadır). Nihayetinde, dijital dünya ne kadar yeni olursa olsun, eğer çocuğun klasik hakları – yaşama, gelişme, eğitim, oyun hakkı gibi – ihlal ediliyorsa hukuk sistemi buna tepkisiz kalamaz. Çocuğun ekonomik değeri üzerinden yapılan her kullanım, onun özne olarak haklarının önüne geçmemelidir. Bu nedenle çocukların dijital ortamdaki çalışmalarına dair hukuki standartların belirlenmesi, izin ve denetim mekanizmalarının oluşturulması şarttır. Türkiye'de de bu konuda yasal boşlukların giderilmesi için hem akademik hem toplumsal farkındalık yükselmektedir. Yakın gelecekte, çocukların dijital ekonomideki konumunu düzenleyen özel hükümler getirilmesi sürpriz olmayacaktır. Özetle, çocukların ekonomik hakları söz konusu olduğunda da ölçülülük ve üstün yarar ilkeleri rehber olmalıdır: Çocuğun yeteneklerini sergilemesi ve gelir elde etmesi desteklenebilir, fakat bu süreç tamamen onun iyiliğine uygun biçimde, eğitimini ve sağlığını aksatmadan, kazancının geleceğine yatırım olarak korunması şartıyla yürütülmelidir.

Ebeveyn-çocuk hakları yarışmasının bu görünümünde, ebeveynin çoğu zaman çocuğun ekonomik kazancını da kontrol ettiği görülmektedir. Türk Medenî Kanunu'na göre, velayet altında bulunan çocuğun mallarını yasal temsilci sıfatıyla anne baba yönetir ve çocuğun gelirini onun bakımı ve eğitimi için kullanır. Ancak burada söz konusu olan, çocuğun bizzat kendisinin kazanç getiren bir "iş" haline gelmesidir. Çocuğun menfaati gereği, bu kazancın ve faaliyetin de çocuğun geleceğini güvence altına alacak şekilde düzenlenmesi gerekir. Yabancı hukukta, özellikle ABD'de çocuk yıldızlarla ilgili düzenlemeler (örneğin Jackie Coogan Yasası gibi, çocuk oyuncuların gelirlerinin belli bir kısmının reşit olana dek koruma altına alınmasını öngören yasalar) mevcut olup, benzer prensiplerin sosyal medya fenomeni çocuklar için de uygulanması gündeme gelmiştir.[321] Fransa'nın yukarıda bahsedilen 2020 tarihli yasası, tam da bunu yapmış; fenomen çocukların çalıştırılmasını izne bağlamış, çalışma saatlerini sınırlandırmış ve elde edilen gelirin çocuğa ait olduğunu garanti altına almıştır.

Türk hukukunda, halihazırda somut bir dava yoluyla bu durum tartışmaya açılmamış olsa da, öğretide bu konuda farkındalık artmaktadır. Özellikle çocuk hakları perspektifi, bu gibi durumlarda çocuğun üstün yararının gözetilmesini, gerekiyorsa velayet hakkının

[321] Özer, H. D., Alpsoy, F. N. (2024).

sınırlandırılmasını öngörür. Aile içinde çocuk yararına aykırı her kullanım gibi, çocuğun dijital ortamdaki ekonomik sömürüsü de hukukî müeyyidelerle engellenebilir. Çocuk Koruma Kanunu kapsamında sosyal hizmet müdahalesi, aşırı durumlarda Ceza Kanunu kapsamında istismar suçlamaları gündeme gelebilir. Nihayetinde, dijital dünya yeni olsa da, çocuğun yaşama, gelişme, eğitim, oyun gibi klasik hakları ihlal ediliyorsa, hukuk sistemi bunu korumak zorundadır.

g. Çocuğun ebeveyne karşı haklarının yarışması

Yukarıda tartışılan çatışma senaryolarının bir kısmı, aynı zamanda hakların yarışması durumlarını da içinde barındırır. Özellikle ebeveyn ile çocuk haklarının iç içe geçtiği durumlarda, ebeveynlerin tek bir eylemi birden fazla hukuk dalını ilgilendirebilmektedir. Bunun tipik bir örneği, daha önce değindiğimiz ebeveynlerin çocukların fotoğraflarını izinsiz paylaşması meselesidir. Bu örnek fiil etrafında farklı hukuki mekanizmaların nasıl yarıştığını incelemek, kavramsal olarak hak yarışmasını somutlaştıracaktır:

Aile Hukuku Boyutu: Ebeveynin, çocuğun üstün yararına açıkça aykırı davranması velayet hakkının kötüye kullanılması anlamına gelir. Bu durumda, Türk Medenî Kanunu m.348 uyarınca aile mahkemesine başvurularak velayetin sınırlandırılması veya tamamen kaldırılması istenebilir. Örneğin çocuğunu sürekli mahremiyetten yoksun bırakan, özel hayatını ifşa eden bir ebeveyn hakkında, çocuğun korunması amacıyla diğer ebeveyn veya savcı tarafından velayet davası açılabilir. Mahkeme, çocuğun yararı gerektiriyorsa velayeti kötüye kullanan ebeveynden alıp diğerine veya bir vasiye verebilir.

Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Boyutu: Çocuğun kişilik haklarının ihlali söz konusudur. Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu'na göre, hukuka aykırı şekilde kişilik hakkı zedelenen kişi (bu durumda çocuk), manevî tazminat ve saldırının durdurulması davası açabilir. Fiilen çocuğun bizzat dava açma ehliyeti olmadığı için, çocuk adına kayyım atanması veya diğer ebeveynin çocuğu temsilen dava açması gerekebilir. Mahkeme bu davada, çocuğun fotoğraflarının yayından kaldırılmasına, yenilerinin paylaşılmasının önlenmesine hükmedebilir ve uygun görürse manevi tazminata karar verebilir. Ayrıca ihlal devam

ediyorsa, TMK m.25 uyarınca cevap ve düzeltme metni yayınlatmak veya paylaşımın engellenmesi gibi önlemler de talep edilebilir.

Ceza Hukuku Boyutu: Ebeveynin eylemi Türk Ceza Kanunu kapsamında suç teşkil edebilir. Örneğin izinsiz fotoğraf paylaşımı, özel hayatın gizliliğini ihlal suçuna (TCK m.134) veya kişisel verileri hukuka aykırı verme/yayma suçuna (TCK m.136) vücut verebilir. Bu durumda savcılık, ihbar veya şikâyet üzerine soruşturma başlatıp kamu davası açabilir. Ebeveyn ceza yargılamasında sanık sıfatıyla yargılanabilir ve suç sabit görülürse adli ceza alabilir (hapis veya adli para cezası gibi).

İdare Hukuku Boyutu: 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) kapsamında, çocuğun rızası olmadan (küçük olduğu için fiilen kendi rızası yoktur, yasal temsilci rızası aranır) kişisel verilerinin işlenmesi söz konusudur. Bu bağlamda, Kişisel Verileri Koruma Kurulu'na şikâyet edilebilir. Kurul, inceleme sonucunda ebeveyne idari para cezası uygulayabilir ve ihlal teşkil eden içeriklerin kaldırılması için ilgili platformlara talimat verebilir. Ayrıca paylaşımın, Türk Ceza Kanunu kapsamında çocuk istismarı olarak değerlendirebileceği aşırı durumlarda (örn. müstehcen nitelikte görseller paylaşılmışsa) Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü gibi kurumlar devreye girerek koruyucu tedbirler uygulayabilir (çocuğa psikolojik destek sağlanması, ebeveyne uyarı, gerekirse çocuğun geçici koruma altına alınması vb.).

Anayasal Başvuru Boyutu: İç hukuktaki tüm yollar tüketildiğinde, çocuğun temel haklarının yeterince korunmadığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilir. Örneğin yerel mahkemeler çocuğun mahremiyetini korumada etkisiz kalmışsa veya uzun süren yargı süreçleri çocuğa telafisi imkânsız zararlar vermişse, AYM aile hayatına saygı hakkı (AY m.20, AİHS m.8) ve etkili başvuru hakkı (AY m.40, AİHS m.13) bağlamında ihlal kararı verebilir. Nihai olarak iç hukuk da çözüm sunamazsa, AİHM'ye başvuru yolu açıktır. AİHM de benzer vakalarda çocuğun özel hayatının korunmasını devletin pozitif yükümlülüğü kapsamında görerek ihlal tespit edebilmektedir.

Yukarıdaki senaryoda görüldüğü gibi, tek bir olay birden fazla hukuk yolunu aynı anda harekete geçirebilmekte, yani çeşitli "hak koruma" mekanizmaları bir arada işlemiştir. Bu durum, Roma hukukundan bu yana bilinen *concursus actionum* kavramının bir yansımasıdır: Aynı fiil için birden çok talep ve işlem yolu söz konusu olmaktadır. Türk hukukunda bu tür paralel yollar birbirini bütünüyle dışlamaz; zira her birinin amacı ve sonucu farklıdır. Örneğin ceza davası kamusal düzeni sağlama ve faili cezalandırma amacını güderken, tazminat davası çocuğun uğradığı manevi zararın giderilmesini hedefler; velayetin değiştirilmesi davası ise çocuğun gelecekte daha fazla zarar görmemesi için koruyucu bir önlemdir. Aynı şekilde idari yaptırım, ihlalin önlenmesi ve genel önleyicilik amacı taşır. Bu çok boyutlu süreç, ideal olarak çocuğun yüksek yararını en kapsamlı şekilde korumayı amaçlar. Uygulamada bu yolların uyumlu işlemesi önem taşır: Ceza davasındaki deliller hukuk davasına ışık tutabilir; aile mahkemesinin velayet kararı, tazminat davasındaki değerlendirmeyi etkileyebilir. Elbette, bir fiilden dolayı failin aynı anda hem ceza hem tazminat hem de idari yaptırıma maruz kalması "çifte yargılanmama" ilkesi bakımından sorun yaratmaz; çünkü bunlar farklı hukuki nitelikte yaptırımlardır ve farklı menfaatleri korurlar. Nitekim yukarıda belirtilen senaryo, çocuğun haklarının çok yönlü savunulması açısından bir hakların yarışması örneği sunar. Burada temel gaye, çocuğun zararının her cepheden giderilmesi ve tekrarı halinde caydırıcılığın sağlanmasıdır.

Hakların yarışması durumlarında çözümleyici yaklaşım, bütünsel ve eşgüdümlü bir hukuki koruma sağlamaktır. Yargılama mercileri, kendi önlerindeki uyuşmazlığı çözerken diğer süreçlerin varlığını dikkate almalı, mümkün olduğunda işbirliği içinde olmalıdır. Örneğin ceza mahkemesi, yargılama sonunda suç işlendiğine dair bulgular elde etmişse, bu kararı hukuk mahkemesine bildirmek suretiyle tazminat davasına katkı sunabilir. Velayet konusunda aile mahkemesi bir karar vermişse, çocuğun üstün yararı gereği o kararla çelişen adımlar diğer davalarda atılmamalıdır. Böylece yarışan hakların her biri azami derecede tatmin edilirken, çocuğun genel menfaati de gözetilmiş olur.

h. Yatay etki üzerine değerlendirme

Yeni medya ortamlarında çocuk hakları ile ebeveyn haklarının yarışması, hukukun iç içe geçmiş pek çok dalını ilgilendiren çok boyutlu bir meseledir. Bu bölümde incelendiği üzere, ne çocuğun hakları ebeveyn otoritesini bütünüyle ortadan kaldıran bir serbesti olarak

yorumlanabilir, ne ebeveyn hakları çocuğu bir nesne konumuna indirgeme yetkisi verir ne de devlet tüm bunlara seyirci kalabilir. Temel çözüm, karşılıklı saygı ve diyalog zemininde, hukukun çizdiği sınırlar dâhilinde dengeli bir yaklaşım benimsemektir. Çocuk hakları hukuku, çocuğu özne olarak görür; ebeveyn hakları ise çocuğun yetişmesinin vazgeçilmez aracıdır. İyi bir toplum düzeni, çocukların dijital dünyadan en sağlıklı biçimde yararlanmalarını sağlamak için aileyi desteklerken, çocukların hak ihlallerine karşı da onları korumalıdır. Bu minvalde, çocuk hakları ile ebeveyn haklarının yarışması aslında bir yarış olmaktan ziyade, çocuğun esenliğine hizmet eden tamamlayıcı roller olarak anlaşılmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, dijital teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, çocuğun yüksek yararı ilkesi sabit rehberimizdir. Ebeveynler de dijital dünyanın aktörleri de bu ilkeye riayet ettiği sürece, yeni medya ortamları çocuklar için hem özgür hem güvenli bir mekân olabilecektir.

Özetle yeni medya bağlamında çocuk hakları, çok aktörlü ve çok katmanlı bir korunma mekanizmasını gerektirir. Ebeveynler, eğitimciler, yasa koyucular, yargı ve bizzat çocuklar, bu denklemin paydaşlarıdır. Hak çatışmaları ve hak yarışmaları, doğru ele alındığında, çocuğun yüksek yararını gerçekleştiren çözüm yollarına dönüştürülebilir. Ölçülülük, dengeleme ve üstün yarar ilkeleri rehberliğinde; AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarının ışığında geliştirilmiş bir hukuk politikası, dijital çağda çocuk haklarının korunması ile ifade özgürlüğü ve bilgi toplumu ideallerinin uyumlu bir şekilde ilerlemesini sağlayabilecektir. Unutmamak gerekir ki, bugünün çocukları dijital dünyanın hem en hevesli kullanıcıları hem de en savunmasız mağdurları olabilmektedir. Onların haklarını korumak, geleceğin özgür ve güvenli dijital toplumunu inşa etmenin ön koşuludur.

2. Çocuk Hakları ve Yeni Medyada Devletin Pozitif Yükümlülükleri (Dikey Etki)

a. Genel olarak:

Dijital çağda çocukların internet ve sosyal medya kullanımı günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yeni medya platformları, çocuklara geniş ifade

olanakları, bilgiye erişim ve sosyalleşme fırsatları sunarken; aynı zamanda çevrimiçi riskler, mahremiyet ihlalleri ve istismar tehlikelerini de beraberinde getirmektedir. Bu ortam, çocukların temel hakları ile diğer kişilerin hakları arasında daha önce görülmemiş türden etkileşimlere yol açmaktadır. Örneğin, bir yandan çocuğun ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı desteklenirken, diğer yandan çocuğun özel hayatının gizliliği ve kişisel verilerinin korunması ihtiyacı gündeme gelmektedir. Bu durum, çocuk ile ebeveynler veya çocuk ile medya gibi farklı aktörler arasındaki yatay ilişkilerde çatışmalar yaratmakta; nihayetinde devletin bu ilişkilerde dengeleyici ve koruyucu rolü, yani dikey etkileşim de büyük önem kazanmaktadır.

Yeni medya bağlamında çocuk haklarına ilişkin sorunlar çoğu zaman yatay etki kapsamındadır, yani özel kişiler veya kurumlar arası ilişkilerde temel hakların ihlali söz konusu olur. Ancak modern hukuk düzenlerinde temel haklar, yalnız devlete karşı ileri sürülebilen negatif statü hakları olmaktan çıkmış, aynı zamanda üçüncü kişilerin eylemlerine karşı devletten koruma talep edilebilen pozitif statü hakları haline gelmiştir. Bu dönüşüm, devletin pozitif yükümlülükleri kavramını doğurmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında da vurgulandığı üzere, Sözleşme'nin özel hayatın korunmasına dair 8. maddesi gibi hükümleri, devletlere yalnızca ihlal etmeme ödevi yüklemekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin haklarını üçüncü kişilere karşı koruma yönünde *pozitif yükümlülükler* de getirir. Özellikle çocuklar veya diğer kırılgan kesimler söz konusu olduğunda, Devletin etkili caydırıcı tedbirler yoluyla bu kişileri özel hayatlarına yönelik ağır müdahalelere karşı koruması gerekmektedir. Bu çerçevede devlet, yatay ilişkilerde ortaya çıkan hak çatışmalarına, dikey düzlemde müdahil olarak, çocukların üstün yararını gözeten çözümler üretmek, somut olayla ilgili kullanabileceği tüm yetki ve görevlerini (pozitif yükümlülüklerini) bir nevi hakların yarışması biçiminde kullanmak durumundadır. Bir başka deyişle, çocuk hakları alanındaki hak ihlallerinde devletin sorumluluğu, "seyirci kalmama" ve gerektiğinde düzenleme, denetim veya yargısal organlar aracılığıyla müdahale etmektir.

Türkiye, 2010 yılında Anayasa'nın 41. maddesine eklediği hükümlerle "Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır" diyerek çocuk haklarının korunmasını anayasal bir yükümlülük olarak pekiştirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve diğer uluslararası belgeler, dijital

ortamda çocukların korunmasını ve haklarının geliştirilmesini devletlerin ödevi kılmaktadır. Bu bağlamda, yeni medya ekseninde ortaya çıkan hak çatışmaları ile hak yarışmalarının anlaşılması ve devletin bunlara müdahale şekillerinin incelenmesi, gerek hukuk kuramı gerek uygulama açısından güncel ve gerekli bir çalışmadır.

Devlet, çocuk hakları söz konusu olduğunda üçlü bir rol üstlenmektedir: Birincisi, kanun koyucu olarak uygun mevzuatı tesis etmek ve güncel tutmak; ikincisi, icra ve düzenleme makamı olarak BTK, RTÜK, KVKK gibi organlar vasıtasıyla denetim ve yaptırımı sağlamak; üçüncüsü, yargısal makam olarak hak ihlallerini adilane biçimde çözüme kavuşturmak. Bu roller arasında tutarlılık ve koordinasyon, çocukların üstün yararı açısından elzemdir. Anayasa Mahkemesi ve AİHM içtihatları da göstermektedir ki, çocuğun korunması amacı meşru ve gerekli olduğunda ifade özgürlüğü gibi haklara makul sınırlamalar getirilebilir; ancak her somut durumda ölçülülük ve denge ilkeleri göz ardı edilmemelidir. Devlet, çocuk hakları söz konusu olduğunda üçlü bir rol üstlenmektedir: Birincisi, kanun koyucu olarak uygun mevzuatı tesis etmek ve güncel tutmak; ikincisi, icra ve düzenleme makamı olarak BTK, RTÜK, KVKK gibi organlar vasıtasıyla denetim ve yaptırımı sağlamak; üçüncüsü, yargısal makam olarak hak ihlallerini adilane biçimde çözüme kavuşturmak. Bu roller arasında tutarlılık ve koordinasyon, çocukların üstün yararı açısından elzemdir. Haklardan birinin diğerine tamamen feda edilmesi yerine, her iki hakkın da mümkün olan azami ölçüde tatmin edilmesi ideal çözümdür.

Türkiye'de anayasal ve yasal düzeyde çocuk haklarına ilişkin güçlü bir çerçeve bulunsa da, uygulamada karşılaşılan zorluklar halen vardır. Özellikle dijital teknolojilerin sınır aşan niteliği, tek bir devletin tam koruma sağlamasını güçleştirmektedir. Bu nedenle uluslararası iş birliği, karşılıklılık ve küresel iyi uygulamaların paylaşımı önem kazanmaktadır. Avrupa Konseyi'nin çocukların dijital ortamda korunmasına dair stratejileri ve BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorum No.25 gibi belgeleri, devletlere yol gösterici niteliktedir.

Devletin çocuk hakları ve yeni medya alanındaki dikey etki bağlamında pozitif yükümlülükleri (koruma, düzenleme, denetleme), yargı organları aracılığıyla haklara

müdahale biçimleri, düzenleyici kurumların sorumlulukları ile mevzuat yapma ve uygulama süreçleri aşağıda ele alınmıştır. Bu kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki hükümler, Anayasa Mahkemesi kararları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ve akademik literatürdeki yaklaşımlar değerlendirilerek, dijital çağda çocuk haklarının korunmasında devletin rolü analiz edilmektedir.

b. Devletin pozitif yükümlülükleri: Koruma, düzenleme ve denetleme

Devletin çocuk haklarını yeni medya ortamında koruma görevi, hem ulusal hukuk hem uluslararası hukuk kaynaklarından doğan pozitif yükümlülükler bütünüdür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 41. maddesinde, devletin özellikle çocukları her türlü istismar ve şiddete karşı koruyucu tedbirler alacağı açıkça belirtilmiştir. Bu hüküm, dijital dünyada çocukların maruz kalabileceği ihmal, istismar, siber zorbalık, mahremiyet ihlali gibi riskler için de geçerli olup, devletin proaktif adımlar atmasını gerektirir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, çocukların korunmasına yönelik önlemlerin alınmamasını, uygun durumlarda bir temel hak ihlali olarak değerlendirebilmektedir. Özellikle bireysel başvuru mekanizması yoluyla, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi (örneğin bir çocuğun kişilik haklarının bir sosyal medya platformunda ağır ihlaline karşı etkili bir hukuksal mekanizma sağlamaması) durumunda Anayasa'ya aykırılık iddiası gündeme gelebilir.

Uluslararası alanda, Türkiye'nin taraf olduğu ÇHS hükümleri dijital ortamdaki hak ihlallerine de uygulanmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi'nin 2021 tarihli Genel Yorum No. 25'i, devletlerin dijital ortamda çocuk haklarını koruma, saygı duyma ve gerçekleştirme yükümlülüklerini detaylandırmıştır. Bu yorumda, dijital teknolojilerin çocukların haklarına hem fırsatlar hem de riskler getirdiği vurgulanarak, devletlerin çocukları çevrimiçi istismar, şiddet, zorbalık, kişisel verilerin kötüye kullanımı gibi ihlallere karşı etkin biçimde koruması gerektiği ifade edilmiştir. Çocuğun üstün yararı ilkesinin, dijital ortama ilişkin tüm düzenleme ve uygulamalarda öncelikli değerlendirme ölçütü olması istenmiştir. Dolayısıyla, devlet yeni medya alanında çocukların yüksek yararını tehlikeye atabilecek durumları öngörüp engelleyici yasal ve yapısal tedbirleri almakla yükümlüdür.

Pozitif yükümlülüklerin somut yansımalarından biri, mevzuat oluşturma ve düzenleme yapma görevidir. Türkiye, 2007 yılında yürürlüğe koyduğu 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Kanunu ile internet içeriklerine ilişkin bir çerçeve çizmiştir. Bu kanun kapsamında çocukların cinsel istismarına yönelik içerikler, müstehcenlik ve benzeri çocuklara zararlı yayınlar katalog suçlar arasında sayılarak erişimin engellenmesi usulü getirilmiştir. İdari makamlar, özellikle Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) bünyesinde, çocukların cinsel istismar görüntülerinin veya pornografik içeriklerin bulunduğu sitelere karşı re'sen erişim engelleme kararı alabilmektedir. Ayrıca, 2014 ve 2020 yıllarında yapılan yasal değişikliklerle, internet ortamında kişilik haklarının ihlali durumunda (örneğin bir çocuğun uygunsuz görüntülerinin rızası dışında ifşası), içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi için hızlı yargısal mekanizmalar tesis edilmiştir. Bu düzenlemeler, çocukların özel hayatının ve onurunun korunmasına yönelik pozitif tedbirler kapsamında değerlendirilebilir.

Devletin koruma yükümlülüğü, yalnızca yasaklayıcı tedbirlerle sınırlı değildir; aynı zamanda düzenleyici ve denetleyici faaliyetleri de içerir. Örneğin, çocukların interneti güvenli kullanımı için devlet destekli programlar ve filtreleme hizmetleri sunulmuştur. BTK tarafından ailelere sunulan "Güvenli İnternet Hizmeti", çocukların yaşlarına uygun içeriklere erişimini sağlarken zararlı içerikleri filtrelemeyi amaçlayan bir düzenleme örneğidir. Bunun yanında okullarda verilen medya okuryazarlığı eğitimleri ve farkındalık kampanyaları da devletin pozitif ödevinin bir parçasıdır. Amaç, çocukları çevrimiçi dünyada karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı bilinçlendirmek ve kendi haklarını tanımalarını sağlamaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, devletin pozitif yükümlülüklerini ihmal etmesinin ihlal sonucunu doğurabileceğini açıkça ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bir çocuğun üstün yararı ve temel hakları söz konusu olduğunda devlet, üçüncü kişilerin haklarına getirilecek makul sınırlamaları da göze alarak çocuk lehine koruma sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmalıdır.

c. Yargı organları aracılığıyla müdahale: Hakların dengelenmesi

Hak çatışmalarının somut olay bazında çözümü çoğunlukla yargı organları aracılığıyla gerçekleşir. Çocuk haklarının yeni medyadaki ihlallerinde, mahkemeler ve özellikle Anayasa Mahkemesi kritik bir rol oynamaktadır. Yatay bir ilişkide (örneğin bir çocuk ile medya kuruluşu arasındaki ihtilafta) hak ihlali iddiası ortaya çıktığında, devletin dikey etkileşimi yargı kararıyla kendini gösterir. Mahkemeler, önlerine gelen vakalarda çocuğun üstün yararı ilkesini ve ilgili tüm hakları dikkate alarak bir dengeleme yapmak zorundadır.

Türk hukukunda çocukların mahremiyetini ve psikolojik bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli yargısal tedbirler uygulana gelmiştir. Özellikle ağır istismar veya mağduriyet içeren olaylarda, soruşturma ve davalar sırasında yayın yasakları ve gizlilik kararları sıkça gündeme gelmektedir. Örneğin, çocuk istismarı davalarında mahkemeler, davanın sağlıklı seyri ve mağdur çocuğun kimliğinin korunması için duruşmaların kapalı yapılmasına ve olaya ilişkin haberlerde yayın yasağı getirilmesine karar vermektedir. Bu tür yargısal müdahaleler, ifade ve basın özgürlüklerine bir sınır getirse de, amaçlanan değer çocuğun korunması olduğundan ve geçici nitelikte olduğundan, hem ulusal hukuk hem de AİHM içtihatları bakımından genellikle meşru ve ölçülü kabul edilir.

İfade özgürlüğü vs. özel hayatın gizliliği şeklindeki hak çatışmaları, yargı organlarının denge arayışının en belirgin görüldüğü alanlardan biridir. Basın, kamu yararı bulunan konularda haber yaparken "kamunun bilgi alma hakkı" adına geniş bir özgürlüğe sahiptir. Ne var ki söz konusu haberin öznesi bir çocuk olduğunda, durum farklı bir hassasiyet kazanır. Çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün, onur ve kişilik haklarının korunması anayasal bir değerdir (AY m.17, m.20). Anayasa m.26/2 uyarınca basın ve ifade özgürlüğü, *"başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının korunması"* amacıyla sınırlandırılabilir. Basın özgürlüğü ile çocukların hakları karşı karşıya geldiğinde, somut olaya göre üstün menfaatin belirlenmesi ve basının, haberi çocuğun kimliğini ifşa etmeden verme imkanını gözetmesi gerekmektedir. Eğer haberin verilmesindeki toplumsal fayda, çocuğun kimliğinin açıklanmasına bağlı değilse, çocuğun adı, fotoğrafı gibi

tanınmasını sağlayacak bilgilerin yayınlanması gereksiz ve ölçüsüz kabul edilmelidir. Bu durumda haberin içeriği kamu yararı taşırken, biçimi çocuğun mahremiyetine saygılı olacak şekilde uyarlanmalı; aksi halde yapılan yayın hukuka aykırı sayılacaktır.[322]

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurular yoluyla önüne gelen vakalarda, ilk derece mahkemelerinin bu dengeyi doğru kurup kurmadığını denetlemektedir. Mahkeme, yerleşik içtihadında, hakların çatışması hâlinde her iki hakkın da özüne saygı gösterilerek makul bir dengenin gözetilmesi gerektiğini sıkça yinelemiştir. Örneğin, bir bireysel başvuruda çocuğun özel hayatının ihlali iddiası ile basın özgürlüğü karşı karşıya geldiğinde, Anayasa Mahkemesi kararlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin geliştirdiği ölçütlere atıf yapılmaktadır. Bu ölçütler arasında yayının toplumsal değeri ve kamusal ilgi değeri, habere konu kişinin çocuk olup olmadığı, çocuğun velisinin veya kendisinin rızası, yayınlanan bilgilerin/ görüntülerin çocuğa verebileceği zarar gibi unsurlar sayılabilir.[323]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de benzer şekilde, ulusal mahkemelerin dengeleme yaparken çocuk haklarını gerektiği gibi gözetmemesi durumunda devreye girerek ihlal kararı verebilmektedir. Yakın tarihli I.V.Ţ. / Romanya (2022) kararı buna örnek teşkil eder. Bu olayda, 11 yaşındaki bir çocuk, okulunda meydana gelen bir kaza hakkındaki televizyon haberinde, ailesinin izni olmadan röportajla konuşturulmuş ve yüzü teşhis edilebilecek şekilde yayınlanmıştır. Romanya'daki mahkemeler, yayıncı şirketin ifade özgürlüğünü çocuğun mahremiyetine üstün tutmuş ve hukuk davasında tazminat talebini reddetmiştir. AİHM ise ulusal mahkemelerin dengelemeyi doğru yapmadığı kanaatine vararak özel hayatın korunması hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, kararında özellikle *çocuğun çok küçük yaşta oluşu, tanınmış bir kişi olmaması, röportajın kamu yararına bir tartışmaya katkısının çok düşük olması, ebeveyn izninin alınmamış olması ve genel olarak çocukların özel hayatının korunmasının taşıdığı özel önem* gibi unsurları vurgulamıştır. Sonuç itibariyle AİHM, devletin pozitif yükümlülüğünün bir parçası olarak, çocukların

[322] Turgut, C. (2021, 15 Ekim). Dijital medya ve haberlerdeki 'mağdur çocuklar' üzerine bir değerlendirme. *KHAS Hukuk Bülteni*.
[323] Anayasa Mahkemesi. (2016, 3 Mart). *N.B.B. Başvurusu* (B. No: 2013/5653).

medya yoluyla ifşa edilmelerine karşı etkin bir hukuksal koruma sağlaması gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştur.[324]

Yargı organlarının bir diğer müdahale biçimi, çocukların çevrimiçi ortamdaki hak ihlallerine ilişkin tazminat ve ceza yargılamaları yoluyla gerçekleşir. Örneğin, bir çocuğun rızası olmaksızın fotoğraflarını ifşa eden ve hakaret eden bir sosyal medya kullanıcısı hakkında ceza davası açıldığında, yargı hem çocuğun haklarını korumak hem de genel olarak benzeri ihlalleri önlemek amacıyla ceza hukukunu uygular. Türk Ceza Kanunu'nda, çocukların pornografik materyallerde kullanılması, cinsel içerikli istismarı veya intihara yönlendirilmesi gibi fiiller ağır suçlar olarak tanımlanmıştır (TCK m.226, m.227 vb.). Yargı, bu suçlara ilişkin davalarda teknolojik imkanları (örneğin IP tespiti, dijital materyal incelemesi) kullanarak failleri cezalandırmakta ve böylece devletin caydırıcılık görevi yerine getirilmektedir. Benzer şekilde, çocukların kişilik haklarının ihlaline ilişkin hukuk davalarında hakimler, Türk Medenî Kanunu m.24-25 ve ilgili mevzuat çerçevesinde yayınların durdurulması, içeriğin çıkarılması ve manevi tazminat gibi sonuçlara hükmederek, ihlalin sonuçlarını gidermeye çalışırlar. Bu kararlar, hem mağdur çocuğun bireysel adaletini sağlar hem de emsal niteliğiyle yeni medya aktörlerine sınırları hatırlatarak önleyici bir etki yaratır.

d. Düzenleyici kurumların rolü ve sorumlulukları

Devletin dikey etkileşiminin bir diğer boyutu, düzenleyici ve denetleyici kurumlar aracılığıyla icra edilir. Türkiye'de medya ve internet alanında faaliyet gösteren özerk ya da yarı özerk düzenleyici kurumlar, çocuk haklarının korunmasında önemli sorumluluk üstlenmiştir.

Bunlardan öne çıkanı, radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayınları denetleyen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'tür. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın

[324] European Court of Human Rights. (2022, March 1). *I.V.Ţ. v. Romania* (Application No. 35582/15). HUDOC.

Hizmetleri Hakkında Kanun, medya hizmet sağlayıcılara çocuk ve gençlerin korunması hususunda yükümlülükler getirmektedir. Kanunun 8. maddesinde, yayınların toplumun milli ve manevi değerlerine, aile yapısına ve özellikle çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verici nitelikte olamayacağı hükme bağlanmıştır. RTÜK, televizyon programlarında ve isteğe bağlı yayın platformlarında (örneğin dijital streaming hizmetlerinde) çocukların gelişimine zararlı içerik tespit ettiğinde idari para cezası, program durdurma veya lisans iptali gibi yaptırımlar uygulayabilmektedir. Örneğin, şiddet veya cinsel içerikli sahnelerin erken saatte uyarısız yayınlanması, çocuk istismarını özendirici veya çocuklara uygunsuz dil kullanan programlar RTÜK tarafından müeyyideye tabi tutulmaktadır. Böylece devlet, düzenleyici otorite eliyle yayın içeriğine müdahale ederek çocukların maruz kalabileceği zararları önlemeyi amaçlar.

RTÜK ayrıca medyada çocukların teşhiri konusunda da ilkelere sahiptir. Basın yayın organlarında, özellikle haber programlarında, mağdur çocukların yüzlerinin mozaiklenmesi, isimlerinin gizlenmesi gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır. RTÜK'ün yayın ilkeleri ve medya etiği çerçevesinde, ebeveyn rızası olsa bile çocukların yer aldığı hassas içeriklerin ifşasında çocuk yararının üstün tutulması gerektiği kabul edilmektedir. Nitekim RTÜK, çocuk istismarına ilişkin bir haber programında mağdur çocuğun kimliğinin açıkça ortaya çıkmasına neden olan bir yayın yapılması halinde, bunu yayıncılık ilkelerinin ihlali olarak değerlendirmekte ve ilgili kanallar hakkında idari işlem yapmaktadır. Bu yönüyle RTÜK, çocuk hakları ihlallerine karşı yatay düzlemdeki bir eyleme (medya içeriğine), dikey olarak müdahale eden (yaptırım uygulayan) bir devlet organıdır.

İnternet ortamında ise BTK ve bünyesindeki İnternet Dairesi Başkanlığı önemli bir düzenleyici otoritedir. 5651 sayılı Kanun uyarınca BTK, katalog suçlar kapsamındaki çocuk istismarı görüntülerini barındıran sitelere erişimi re'sen engelleyebilmektedir. Ayrıca kişilik haklarının ihlali ve özel hayatın gizliliğinin ihlali durumlarında, Sulh Ceza Hakimliği kararıyla verilen erişim engelleme kararlarını icra etmek BTK'nın teknik altyapısı aracılığıyla gerçekleşir. Erişim Sağlayıcıları Birliği ise bu kararların servis sağlayıcılara iletilmesi ve hızlı uygulanmasından sorumludur. Bu mekanizmalar, yeni medyada çocukların maruz kalabileceği içerik ihlallerine karşı hızlı idari/yargısal tepki imkanı vermektedir. Örneğin, sosyal medyada bir çocuğun onurunu zedeleyen veya intihara teşvik

eden paylaşımlar tespit edildiğinde, mahkeme kararıyla bunlar kaldırılabilir ve BTK aracılığıyla erişime engellenebilir. Ayrıca son yıllarda yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle, sosyal medya platformlarına Türkiye'de temsilci bulundurma ve belirli içeriklere belirli sürelerde müdahale etme yükümlülüğü getirilmiştir. Bu, çocuklara ilişkin hassas içeriklerin (örneğin akran zorbalığı videoları veya özel görüntülerin yayılması gibi) platformlarca ivedilikle kaldırılmasını sağlamayı amaçlayan düzenleyici bir önlemdir.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) da çocuk hakları bağlamında dolaylı fakat önemli bir işleve sahiptir. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu herkese ait kişisel verilerin işlenmesinde açık rıza ve benzeri ilkeler getirirken, çocukların verileri konusunda da uygulamada hassasiyet bulunmaktadır. Teknoloji şirketleri ve sosyal medya platformlarının, 18 yaş altı kullanıcıların verilerini toplarken özel bir dikkat göstermeleri gerekmektedir. KVKK, çocukların açık rıza veremeyeceği durumlarda ebeveyn izni aramakta ve kuralın ihlali halinde idari yaptırımlar uygulayabilmektedir. Örneğin, izinsiz olarak çocuklara ait fotoğrafları reklam amacıyla işleyen bir şirkete para cezası verilebilir. Bu tip önlemler, çocukların dijital izlerinin ve mahrem bilgilerinin kötüye kullanılmasını önleyerek, çocukların özel hayat ve veri koruma haklarını garanti altına almayı hedefler.

Son olarak, tamamen devlet organı olmasa da Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti gibi meslek örgütlerinin benimsediği basın etik ilkeleri de çocuk haklarının korunması yönünde hükümlere sahiptir. Basın Meslek İlkeleri'nde ve çeşitli yayıncılık etik kodlarında, çocukların kimliklerinin ifşa edilmemesi, fotoğraflarının mahremiyete saygı gösterilerek kullanılması gibi prensipler yer alır.[325] Devlet her ne kadar bu kuralları doğrudan koyan taraf olmasa da, bu tür özdenetim mekanizmalarının teşviki ve gerektiğinde yaptırım (tekzip taleplerinin yargı eliyle uygulanması gibi) yollarıyla desteklenmesi de geniş anlamda düzenleyici sorumluluk kapsamında görülebilir.

[325] Çocuk Vakfı. (2007). *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*.

e. Mevzuat yapma ve uygulama süreçleri

Çocuk haklarının yeni medyada dikey etki bağlamında korunması, dinamik bir yasal altyapı ve etkin bir uygulama gerektirmektedir. Teknolojinin ve dijital kültürün hızla değişmesi, mevzuatın da bu değişime ayak uydurmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de son yıllarda gerçekleştirilen bazı yasal düzenlemeler, bu alandaki boşlukları doldurma çabasının ürünüdür.

Örneğin 2020'de kabul edilen ve kamuoyunda "Sosyal Medya Yasası" olarak bilinen 5651 sayılı Kanun değişiklikleri, sosyal ağ sağlayıcılarına Türkiye'de temsilcilik açma, kullanıcı verilerini Türkiye'de tutma ve mahkeme kararlarına belirli sürelerde uyma yükümlülükleri getirmiştir. Bu düzenleme, çocuklarla ilgili içeriklerde de hızlı müdahale imkanı sağlamayı amaçlamıştır. Uygulamada, çocuk pornografisi veya çocukların onuruna saldırı teşkil eden içerikler bildirildiğinde, sosyal medya platformlarının 24 saat içinde kaldırma veya kısıtlama getirmesi beklenecektir. Aksi halde idari para cezaları ve bant daraltma gibi yaptırımlar devreye girebilmektedir. Yine 2022 yılında Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle internet haber siteleri de süreli yayın kapsamına alınmış; böylelikle çocukların haberleştirilmesinde basılı ve görsel medyaya uygulanan ilkelerin çevrimiçi medyada da geçerli olması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'na eklenen 217/A maddesi ile kamu barışını bozmaya elverişli yalan haber yayma suçu düzenlenirken, bu suç kapsamında özellikle sosyal medyada hızla yayılan çocuk kaçırma, çocuklara zarar verildiğine dair asılsız ihbarlar gibi toplumda panik yaratabilecek paylaşımların da engellenmesi hedeflenmiştir. Her ne kadar bu düzenleme doğrudan "çocuk hakları" perspektifiyle yapılmamışsa da, dolaylı olarak çocukları ilgilendiren dezenformasyonun önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Mevzuat yapma kadar, mevzuatın etkin uygulanması da kritik bir noktadır. Türkiye'de çocukların yeni medyadaki haklarını koruyan yasal düzenlemeler mevcut olmakla birlikte, bunların uygulanmasında karşılaşılan pratik sorunlar olabilmektedir. Örneğin, bir çocuğun görüntülerinin izinsiz paylaşılması halinde Sulh Ceza Hakimliği'nden hızlı bir erişim engeli kararı alınsa bile, kararın teknik uygulanmasında gecikmeler yaşanabilir; veya içerik yurt

dışı kaynaklı bir platformdaysa, uluslararası işbirliği eksiklikleri nedeniyle fiilen içerik kaldırılması zorlaşabilir. Bu nedenle, devletin uluslararası düzeyde işbirliğini geliştirmesi (örn. INTERPOL, Europol gibi kuruluşlar veya büyük teknoloji şirketleriyle protokoller aracılığıyla) ve ulusal düzeyde de kurumlar arası koordinasyonu güçlendirmesi gerekmektedir. Nitekim çocukların çevrimiçi cinsel istismarının önlenmesi için Emniyet birimleri, BTK ve uluslararası kuruluşlar arasında kurulan ağlar, mevzuatın uygulanmasında başarıyı artıran mekanizmalardır.[326]

Diğer yandan, yasal süreçlerin çocuk dostu bir şekilde yürütülmesi de önem taşır. Çocuklar, hak ihlallerine karşı adalet ararken süreçlerin karmaşıklığı ve uzunluğu nedeniyle ikinci kez mağdur olma riskiyle karşılaşabilirler. Bu nedenle, çocukların doğrudan doğruya başvuru yapabilecekleri ihbar hatları, özel birimler (Örneğin Emniyet içinde Siber Suçlarla Mücadele Dairelerinde çocuk istismarıyla mücadele birimi gibi) ve hızlı sonuç alınabilecek idari mekanizmalar geliştirilmiştir. İhbarweb gibi platformlar, halkın çocuklara zarar veren çevrimiçi içerikleri kolaylıkla bildirmesine olanak tanımakta, böylece devletin denetim işlevine toplum desteği sağlanmaktadır. Mevzuatın etkin uygulanması, aynı zamanda yargı mensuplarının ve kolluk güçlerinin bu alandaki eğitimiyle yakından ilişkilidir. Dijital delillerin toplanması, çocuk ifadelerinin alınması, uluslararası hukuk araçlarının kullanımı gibi konularda uzmanlaşma, uygulamanın başarısını belirleyen etkenlerdir.[327]

Son olarak, devlet politikalarının ve eylem planlarının mevzuatla desteklenmesi gereklidir. Türkiye'de 2023-2025 Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı gibi politika dokümanları, dijital ortamda çocukların korunmasına ilişkin hedefler içermektedir. Bu tür planlar, mevzuat yapım sürecine ışık tuttuğu gibi, uygulamanın izlenmesi ve eksiklerin tespiti için de çerçeve oluşturur. Örneğin, eylem planında okullarda dijital okuryazarlık eğitimlerinin artırılması, çocukların dijital risklere karşı bilinçlendirilmesi ve ailelere rehberlik hizmetlerinin sunulması gibi maddeler yer alarak, yasal önlemlerin toplumsal farkındalık boyutuyla tamamlanması hedeflenmiştir.

---

[326] İçişleri Bakanlığı. (n.d.). *İnternet ortamında çocukların cinsel istismarının önlenmesi konusunda alınacak tedbirler*.

[327] Özdemir, B. N. (2023). *Çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik hukuki yaklaşımlar*. *Kastamonu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 45–67.

f. Dikey etki üzerine değerlendirme

Yeni medya ortamında çocuk haklarının korunması, çok aktörlü ve çok boyutlu bir çabayı gerektirmektedir. Çocukların dijital dünyada karşılaşabileceği tehlikeler, geleneksel yöntemlerle tek başına önlenebilir olmaktan uzaktır; bu nedenle devletin dikey etkisi, yani koruyucu ve düzenleyici otorite olarak etkin rol alması zorunludur. Yukarıda incelenen yatay etkiye konu hak çatışmaları (özellikle ifade özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği arasındaki denge) ve hak yarışmaları (farklı koruma rejimlerinin aynı olaydaki birlikteliği) örnekleri gibi dikey etkiye konu hakların (yetki ve görevlerin) yarışmasına konu devletin pozitif yükümlülüklerinin ve yargısal/düzenleyici müdahalelerinin ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır. [328]

Yeni medya çağında çocuk haklarının korunması, klasik dönemlere kıyasla çok daha karmaşık bir hukuki dengelemeyi gerektirmektedir. Çocuklar hem hakkın öznesi hem de korunması gereken kırılgan bireyler olarak, dijital dünyada sayısız etkileşimin parçasıdır. Bu makalede ele alındığı üzere, çocuk hakları alanında hak çatışmaları (örneğin çocuğun ifade özgürlüğü vs. ebeveynin otoritesi; çocuğun mahremiyeti vs. basın özgürlüğü) ile hak yarışmaları (örneğin aynı eylemin hem hukuki hem cezai hem idari sorumluluk doğurması) iç içe geçebilmektedir.

Hak çatışmalarında temel prensip, hiçbir hakkın mutlak olmadığı ve somut olaya göre bir denge kurulması gerektiğidir. Ne ebeveyn hakkı çocuğun temel özgürlüklerini tamamen yok sayacak biçimde yorumlanabilir, ne de çocuğun hakları ebeveynin makul yönlendirme ve koruma çabasını bütünüyle dışlayabilir. Dengeleme yapılırken özellikle çocuğun üstün yararı ilkesi yol gösterici olmalıdır. Bu ilke, Anayasa Mahkemesi ve AİHM tarafından da çocukları ilgilendiren her işlemde merkezî bir kriter olarak kabul edilmektedir. Çocuğun bedensel ve ruhsal esenliğine, onuruna veya gelişimine ciddi zarar verebilecek bir durum söz konusuysa, diğer hak ve menfaatler ikinci planda kalmalıdır. Örneğin bir haberin kamusal ilgisi ne kadar yüksek olursa olsun, içindeki çocuk imajının o çocuğa zarar verme potansiyeli varsa sansürlenmesi meşru görülebilir. Keza bir gencin ailesini eleştirme

[328] Fendoğlu, H. T. (2023). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 575 vd.

özgürlüğü önemli olmakla beraber, bu eleştirinin aile üyelerinin kişilik haklarını ağır biçimde ihlal etmemesi gerekir.

Hak yarışmalarında ise, farklı hukuk disiplinlerinin tamamlayıcı rolü akılda tutulmalıdır. Çocuğun maruz kaldığı bir hak ihlali, tek bir mecra ile sınırlı olmayabilir; dolayısıyla hem hukuk mahkemesi, hem ceza mahkemesi, hem idari otoriteler eşzamanlı olarak devreye girerek çocuğu koruyabilir. Bu noktada önemli olan, bu mekanizmaların birbiriyle çelişmeden, mümkünse iletişim halinde işlemesidir. Örneğin Türkiye'de çocukların çevrimiçi haklarının ihlali durumlarında önce idari tedbirler alınması (içeriğin kaldırılması gibi), ardından gerekirse ceza soruşturması yürütülmesi, çocuğun zararının acilen durdurulması açısından etkilidir. Ayrıca hukuk sisteminin çocuk dostu hale getirilmesi, yargı süreçlerinin çocuk psikolojisine uygun şekilde yürütülmesi de bir o kadar önemlidir. AİHM, çocukları ilgilendiren davalarda yargısal makamların özen yükümlülüğünün daha yüksek olduğunu, gerekirse resen harekete geçerek çocukları koruyucu adımlar atmaları gerektiğini ifade etmiştir.[329]

Devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi, yargısal ve idari mekanizmaları etkin işletmesi ve mevzuatı güncel tehditlere göre uyarlaması halinde, yeni medya bağlamındaki çocuk hakları ihlalleri en aza indirgenebilir. Aksi takdirde, dijital çağın hızla büyüyen riskleri karşısında çocuklar en kırılgan grup olarak kalmaya devam edecektir. Bu nedenle, tüm paydaşların – devlet organları, özel sektör, sivil toplum, aileler ve bizzat çocukların – iş birliğiyle, çocuk haklarının dijital dünyada tam anlamıyla yaşama geçirilmesi hedefi sürdürülmelidir. Bu hedef, hem ülkemizin anayasal ve uluslararası taahhütlerinin bir gereği, hem de gelecek nesillere karşı ahlaki bir sorumluluktur.

Bu çatışmaların çözümünde benimsenen temel ilke, tüm çocuk hukuku meselelerinde olduğu gibi çocuğun üstün yararı olmalıdır. Çocuğun üstün yararı, somut durumun koşullarına göre değerlendirilmesi gereken dinamik bir kavramdır. Her olayda çocuğun kısa ve uzun vadede fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi açısından en uygun çözüm ne

[329] European Court of Human Rights. (2024, August 31). *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life*.

ise, o yönde tercihte bulunulmalıdır. Bu bazen çocuğun arzusuna rağmen onun korunmasını (örneğin zararlı içeriklere erişimin engellenmesi), bazen de ebeveynin isteğine rağmen çocuğun özerkliğine saygı gösterilmesini (örneğin makul bir mahremiyet alanının tanınması) gerektirebilir.

Hakların yarışması durumunda hukuk, bir hakkı tamamen yok sayıp diğerine sınırsız üstünlük tanımak yerine, dengeleyici ve uzlaştırıcı bir çözüm bulmaya çalışmalıdır (hukukî dengeleme ve proaktif yaklaşım). Hem Anayasa m.13'te öngörülen ölçülülük ilkesi, hem de AİHM içtihatlarıyla gelişen müdahalenin demokratik toplum düzenindeki gerekliliği kriteri, bu dengelemenin araçlarıdır. Çocuk-ebeveyn ilişkisinde de benzer şekilde, ebeveyn hakları ve çocuk hakları mutlak karşıtlık içinde değil, birbiriyle uyumlu şekilde ele alınmalıdır. BM Çocuk Hakları Komitesi'nin 25 No'lu Genel Yorumu, devletlere ebeveynlerin çocukların dijital haklarına saygı duymaları konusunda bilinçlendirme yapma çağrısında bulunmuştur. Bu, çatışmaları en aza indirmenin yolunun, en başta ebeveynlerin çocuk hakları bilinci ile hareket etmelerini sağlamaktan geçtiğini gösterir. Ebeveynler, çocuklarını dijital dünyadan korurken aynı zamanda onların özne olduğunu, görüşleri ve tercihleri olan bir birey olduklarını göz ardı etmemelidir. Çocuk ise ebeveyninin rehberliğinin onun iyiliği için olduğunu anlamalı, açık iletişim sayesinde kendi haklarını yapıcı biçimde savunabilmelidir.

Türk hukuk sistemi, gelişen dijital meydan okumalar karşısında kendini güncellemeye devam etmelidir (mevzuat ve kurumsal düzenlemeler yapma). Özellikle kişisel verilerin korunması mevzuatında çocuklara özgü hükümler eksiktir. KVKK ve ikincil düzenlemeler, çocukların verilerinin işlenmesinde ebeveyn rızasının yanı sıra çocuğun rızasının rolü, belli yaş gruplarına özel korumalar gibi konularda netlik getirecek şekilde revize edilebilir. Medya hukuku alanında, çocukların dijital mecralardaki temsilini ve çalışmalarını düzenleyen kurallar düşünülebilir. Ailelerin çocukları üzerinden gelir elde ettiği sosyal medya içerikleri, çocuk işçiliği mevzuatı kapsamına alınarak izin ve denetim şartına bağlanabilir. Eğitim müfredatına, hem çocuklar hem veliler için dijital okuryazarlık ve çocuk hakları konusunda kapsamlı programlar eklenerek, bu çatışmalar başlamadan önlenebilir. Avrupa Birliği'nin 2022 tarihli Dijital Hizmetler Yasası (Digital Services Act) gibi düzenlemeleri, platformlara çocuklar için özel koruma yükümlülükleri getirmektedir.

Türkiye'de de benzer şekilde, uluslararası iyi uygulamalar takip edilerek çocukların çevrimiçi dünyadaki haklarını güvenceleyen düzenlemeler yapılmalıdır.

Henüz bu konular yeni olduğu için Türk yargısında az sayıda emsal olsa da, dünya genelindeki eğilim, çocuğun temel haklarının ihlal edildiği durumlarda yargının çocuğu koruyan kararlar vermeye devam etmelidir (yargı kararlarının artan rolü). İtalya'da bir mahkeme, 16 yaşındaki çocuğun şikâyeti üzerine annenin onun fotoğraflarını izinsiz sosyal medyada paylaşmasını yasaklamış ve uymazsa para cezasına çarptırmıştır. Fransa'da bir mahkeme, boşanma davasında çocuklarını sürekli sosyal medyada paylaşan anneye karşı babanın velayet talebini, bu paylaşımların çocuk haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle değerlendirmiştir (her ne kadar sonuçta annenin lehine karar çıksa da konu yargı mercilerince tartışılmıştır). Türk yargısı da önüne gelecek benzer uyuşmazlıklarda, Anayasa'daki çocuk hakları vurgusu ve tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler ışığında, çocuğun kişilik haklarını ve üstün yararını merkeze alan kararlar vermelidir. Örneğin bir ebeveynin, diğerinin itirazına rağmen çocuğun fotoğraflarını herkese açık şekilde paylaşması halinde, mahkeme Fransa'daki gibi bunu velayet görevinin ihlali sayarak yasaklayıcı bir karar verebilir. Yine, çocuğunu uygunsuz içerik üretimine zorlayan bir ebeveyne karşı, çocuğun vesayet makamınca korunması gibi tedbirler düşünülebilir.

Özetle, yeni medyada çocuk haklarının gereği gibi korunması için kapsamlı bir yaklaşım şarttır. Bu yaklaşım, hukuki düzenlemelerin teknolojiyle uyumunu sağlarken, çocukların sadece korunması gereken pasif nesneler değil, aynı zamanda hak sahibi özneler olduğunun bilincinde olarak, çocukların dijital dünyada hem katılım hem de korunma haklarını birlikte ele almalı; onların özgürlüklerini desteklerken güvenliklerini temin etmelidir. Bu denge, zor olmakla birlikte, çocukların bugünü ve geleceği için vazgeçilmezdir.

III. BÖLÜM
ULUSLARARASI ALANDA ÇOCUK HAKLARI VE YENİ MEDYA DÜZENLEMELERİ

A. Genel Olarak

Günümüzde internet kullanıcılarının yaklaşık üçte biri çocuk yaştadır. Dijital teknolojiler çocukların hayatında giderek daha merkezi bir rol oynamaktadır. İnternet ve yeni medya platformları, bir yandan çocuklara eğitim, bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü alanlarında eşi görülmemiş fırsatlar sunarken, diğer yandan mahremiyet ihlalleri, zararlı içerik maruziyeti, çevrimiçi istismar ve bağımlılık gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerini çocuk hakları perspektifiyle yeniden değerlendirmeye itmiştir. Aşağıda, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ve ilgili BM belgeleri temelinde, Avrupa Birliği'nden GDPR, Amerika Birleşik Devletleri'nden COPPA, Çin ve Güney Kore gibi Asya ülkelerindeki düzenlemeler, Afrika Çocuk Hakları Şartı ve POPIA (Güney Afrika) ile Latin Amerika'daki önemli yasal çerçeveler karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Çocuk haklarına ilişkin en kapsamlı uluslararası belge olan 1989 tarihli BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), her ne kadar dijital teknolojilerin bugünkü yaygınlığı öngörülmemiş olsa da, içerdiği genel haklar dijital ortamda da geçerlidir. Sözleşme'nin 16. maddesi çocuğun özel hayatına ve mahremiyetine saygı hakkını güvence altına alır.[330] Benzer şekilde, Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı'nın 10. maddesi de "hiçbir çocuğun özel yaşamına keyfi veya yasa dışı müdahaleye tabi tutulamayacağını" belirtmekte, ancak ebeveynlerin makul gözetim hakkını da vurgulamaktadır. ÇHS'nin 17. maddesi, çocukların çeşitli bilgi ve belgelere erişim hakkını tanırken, devletlere çocukların zararlı bilgilerden korunması için uygun ilkeler geliştirme görevi vermektedir. Bu dengeli yaklaşım, çocuğun hem bilgiye erişim hem de zarardan korunma haklarının bir arada gözetilmesini öngörür.[331]

[330] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989, md. 16 (Türkiye'de onaylayan Kanun: 9 Aralık 1994 tarih ve 4058 sayılı; RG: 27 Ocak 1995, No. 22184).
[331] Fendoğlu, H. T. (2021). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları. s. 396 vd

Dijital çağda bu hakların yorumlanması için en önemli rehber, ÇHS Komitesi'nin 2021 tarihli Genel Yorum No. 25 belgesidir.[332] Bu Genel Yorum, Taraf Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini dijital ortam bağlamında açıklığa kavuşturmaktadır. Belge, her çocuğun dijital ortamda haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Komite, dijital teknolojilerin çocuk haklarını gerçekleştirmek için fırsatlar sunduğunu, ancak gerekli önlemler alınmazsa hak ihlali risklerinin de arttığını belirtmiştir. Genel Yorum No. 25'e göre devletler, çocukların dijital dünyada karşılaştığı risklere karşı kapsamlı politikalar geliştirmeli; çocukların çevrimiçi ortamdaki görüşlerini dikkate almalı; eğitim müfredatına dijital okuryazarlık eklemeli; çocukların kişisel verilerini korumak için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı; ve özel sektörün de çocuk haklarına saygı duymasını sağlamalıdır. Bu uluslararası rehber, bu bölümde ele alacağımız ulusal ve bölgesel düzenlemelerin değerlendirilmesinde temel bir ölçüt olacaktır.

B. Mahremiyet Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması

Çocuğun mahremiyet hakkı, hem ÇHS hem de bölgesel insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmıştır. Dijital çağda mahremiyetin en somut boyutu, kişisel verilerin korunmasıdır. Çocuklar çevrimiçi platformlarda gezinirken büyük miktarda kişisel veri üretmekte; bu veriler eğitim ve eğlence amaçlı kullanılabildiği gibi, profilleme, hedefli reklam veya kötüye kullanım amaçlarıyla da işlenebilmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi, çocukların dijital dünyada saygınlık ve onurlarını koruyabilmeleri için mahremiyetin hayati olduğunu belirtmiştir. Komite, kamu kurumları veya şirketler tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı veri toplama, profil çıkarma, davranışsal reklam gibi uygulamaların çocukların mahremiyetine keyfi veya hukuka aykırı müdahale oluşturabileceğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda devletlere, çocukların verilerinin toplanması ve işlenmesinde asgari veri toplama ve amaçla sınırlılık ilkelerinin uygulanmasını, güçlü yasal güvenceler, şeffaflık, denetim ve başvuru mekanizmaları tesis edilmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca, çocukların kendi rızalarının geçerliliği konusunda da dikkatli olunması; bir işlem için çocuk rızasının yetersiz olduğu durumlarda ebeveyn

[332] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Dijital Ortama İlişkin Çocuk Haklarına Dair Genel Yorum No. 25, 2021 (CRC/C/GC/25).

onayının aranması ancak bunun çocuğun üstündeki gereksiz yükleri artırmaması gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim ÇHS Genel Yorum No.25, "çocuğun rızasının tek başına yeterli olmadığı durumlarda, ebeveynin bilgili ve açık rızası alınmalı; ancak bu süreç çocuğun erişim hakkına makul olmayan engeller getirmemelidir" ilkesini vurgular.[333]

1. Avrupa ülkelerinde durum

Birçok Avrupa ülkesi, çocukların çevrimiçi mahremiyetini koruma konusunda nispeten kapsamlı ve katı düzenlemeler getirmiştir. 2018 yılında yürürlüğe giren Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), dünya genelinde veri koruma standartlarını yükselten bir dönüm noktası olmuştur.[334] GDPR, Recital 38 bölümünde açıkça çocukların kişisel verilerinin işlenmesinde özel koruma gerektiğini belirtir; çocuklar, veri işlemenin risklerinin farkında olmayabileceğinden, özellikle pazarlama amaçlı veya profilleme için çocuk verisi kullanımının özel korunmaya tabi olması gerektiği ifade edilir. GDPR Madde 8 ise bilgi toplumu hizmetlerinde çocukların verilerinin işlenmesi için yaşa bağlı rıza şartını düzenler. Tüzük, 16 yaş altındaki bireylerin kişisel verilerinin, ancak ebeveyn veya yasal vasi onayı ile işlenebileceğini öngörmüş; üye ülkelere bu yaş sınırını 13'e kadar indirme esnekliği tanımıştır. Nitekim çoğu AB ülkesi dijital rıza yaşını 13-16 aralığında belirlemiştir (örneğin, Almanya ve Hollanda 16, Fransa 15, İspanya ve İrlanda 13 yaş sınırını kabul etmiştir). GDPR kapsamında hizmet sunucuları, ebeveyn onayının gerçekten alınıp alınmadığını makul yöntemlerle doğrulamakla da yükümlüdür. Avrupa'da GDPR'ın yanı sıra, "Unutulma Hakkı" gibi mekanizmalar da çocukların geçmişte paylaştıkları bilgileri ileride sildirebilmelerini mümkün kılmaktadır; bu hak, bir çocuğun büyürken çevrimiçi kimliğini yeniden şekillendirebilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun kabul ettiği Dijital Hizmetler Yasası (DSA) 2022, platformların çocuklara yönelik hedefli reklam yapmasını yasaklamış ve büyük çevrimiçi platformlara, faaliyetlerinin çocuklar üzerindeki olası sistemik risklerini (ör. zararlı içerik yayılımı) değerlendirme ve azaltma yükümlülüğü getirmiştir.[335] Buna ek olarak AB'nin güncellenen Audiovisual Media Services Directive (AVMSD) direktifi, video paylaşım platformlarının 18 yaş altı kullanıcıların kişisel verilerini ticari amaçla kullanırken veya onlara reklam sunarken daha sıkı kurallara tabi

[333] B.M. Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.25 (2021)
[334] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü (AB) 2016/679, 27 Nisan 2016 (Genel Veri Koruma Tüzüğü – GDPR).
[335] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü (AB) 2022/2065, 19 Ekim 2022 (Dijital Hizmetler Yasası – DSA).

olmasını sağlamış ve çocukları zararlı medya içeriklerinden korumak için yaş doğrulama ve ebeveyn denetimi araçlarını teşvik etmiştir.[336]

2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum

Amerika Birleşik Devletleri, federal düzeyde çocukların çevrimiçi gizliliğini özel olarak hedefleyen erken dönem yasalardan biri olan Çocukların Çevrimiçi Gizliliğini Koruma Yasası (COPPA) ile dikkat çeker.[337] 1998'de kabul edilen COPPA, 13 yaşından küçük çocuklara yönelik web siteleri ve çevrimiçi hizmetlerin, çocukların kişisel bilgilerini ebeveynlerinin bildirilmiş ve doğrulanmış onayı olmaksızın toplamalarını ve kullanmalarını yasaklamıştır. Yasa, çocuklara yönelik içerik sunan veya 13 yaş altı kullanıcısı olduğunu "fiilen bilen" işletmelere, gizlilik politikalarını açıkça yayımlama, veri toplama pratiklerini ebeveyne bildirme ve ebeveyn rızasını alma yükümlülüğü getirir. Ebeveynler ayrıca çocukları hakkındaki verileri inceleme, silme ve onayı geri çekme haklarına sahiptir. COPPA'nın uygulaması, Federal Ticaret Komisyonu (FTC) tarafından sıkı şekilde denetlenmekte; ihlal eden şirketlere ağır para cezaları verilmektedir. Örneğin, 2019'da Google/YouTube çocuklara ait verileri izinsiz topladığı gerekçesiyle 170 milyon ABD Doları ceza ödemeyi kabul etmiştir.[338] COPPA her ne kadar çocuk gizliliği için önemli bir temel sağlasa da, dikkat çeken bir sınırlılığı, 13-17 yaş aralığını kapsamamasıdır. Bu yaş grubu, ABD federal hukukunda yetişkinlerle aynı veri koruma rejimine tabidir. Bu boşluğu doldurmak üzere bazı eyaletler harekete geçmiştir: Örneğin Kaliforniya Tüketici Gizliliği Yasası (CCPA) kapsamında 16 yaş altı bireylere yönelik veri satışının opt-out (kişinin veya velisinin talebiyle vazgeçme) hakkı tanınmış; 13 yaş altına ise ancak opt-in (önceden onay) ile izin verilmektedir.[339] Yine Kaliforniya'nın 2022'de kabul ettiği Age-Appropriate Design Code yasası, çevrimiçi hizmetlerin çocukların yüksek yararını gözeterek tasarlanmasını zorunlu kılan ilk eyalet düzenlemelerinden biridir (bu düzenleme, AB'deki benzer uygulamalardan etkilenmiştir).[340] Amerika genelinde mahremiyet yaklaşımı, endüstrinin öz-

[336] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi 2010/13/AB (Audiovisual Media Services Directive – AVMSD), 10 Mart 2010; değiştirilmiş hali: 2018/1808 sayılı Yönerge, 14 Kasım 2018.
[337] Children's Online Privacy Protection Act (COPPA), 15 U.S.C. §§6501-6506 (1998).
[338] Federal Trade Commission (ABD), "Google and YouTube Will Pay Record $170 Million for Alleged Violations of Children's Privacy Law", Basın Açıklaması, 4 Eylül 2019.
[339] California Consumer Privacy Act (CCPA), California Medeni Kanunu §1798.100 vd. (2018) (1 Ocak 2020'de yürürlüğe girdi).
[340] California Age-Appropriate Design Code Act, 2022 (California Meclis Bill No. 2273, 15 Eylül 2022'de imzalandı).

denetimi ve ebeveyn sorumluluğu üzerine kuruludur; devlet, şirketlere asgari standartlar koymakla birlikte içerik ve erişim konusunda doğrudan kısıtlamalar getirmekte genellikle temkinlidir. Nitekim ABD, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamayan tek ülke olarak, çocuk haklarına dair politikalarında "hak temelli" bir söylemden ziyade güvenlik ve refah odaklı bir söylem kullanmaktadır. Bununla birlikte, artan kamuoyu baskısı ve çocukların dijital hakları konusundaki endişeler, son yıllarda Amerikan siyasetinde iki partili desteğe sahip yeni federal yasa tasarılarının (ör. KIDS Act, COPPA 2.0 gibi) gündeme gelmesine yol açmıştır.[341]

3. Asya ülkelerinde durum

Asya ülkelerinde çocukların çevrimiçi mahremiyetine ilişkin yaklaşımlar çeşitlilik gösterir. Çin, bu alanda giderek kapsamlı bir hukukî çerçeve oluşturmaktadır. 2017'de yürürlüğe giren Siber Güvenlik Yasası ve daha yakın zamanda (2021) yürürlüğe giren Kişisel Bilgilerin Korunması Yasası (PIPL), çocukların verilerini özel olarak ele alan hükümlere sahiptir.[342] Çin düzenlemelerine göre 14 yaşından küçük çocukların kişisel verilerinin işlenmesi için ebeveyn izni zorunludur ve çocukların bilgilerinin toplanmasında "gereklilik ve asgari yeterlilik" ilkesi uygulanmalıdır. Ayrıca Çin, 2019'da yürürlüğe koyduğu çocukların çevrimiçi kişisel bilgilerini koruma yönetmeliğiyle (CAC tarafından yayımlanan kılavuz) platformlara çocuk verilerini korumak için özel sorumluluklar yüklemiştir.[343] Çin'in yaklaşımı, sadece verilerin korunmasıyla sınırlı olmayıp, genel olarak "reşit olmayanların çevrimiçi korunması" başlığı altında kapsamlı düzenlemeler getirmektedir. Örneğin, 2020'de revize edilen Reşit Olmayanları Koruma Yasası, dijital oyun şirketlerinden sosyal medya uygulamalarına kadar tüm çevrimiçi hizmetlerin çocuklar için "genç modu" (youth mode) sunmasını, kullanım sürelerine ve içerik tiplerine kısıt getirmesini şart koşmuştur.[344] Güney Kore'de ise Kişisel Bilgilerin Korunması Yasası (PIPA), 14 yaş altı bireylerin verilerinin işlenmesinde ebeveyn onayı gerektirir ve çocukların

[341] ABD Senatosu'na sunulan KIDS Act (Kids Internet Design and Safety Act, 2020) ve Children and Teens' Online Privacy Protection Act (COPPA 2.0) gibi tasarılar, çocukların çevrimiçi korunmasını artırmayı hedeflemektedir.

[342] Çin, Siber Güvenlik Yasası, 2017; Kişisel Bilgilerin Korunması Kanunu (Personal Information Protection Law – PIPL), 20 Ağustos 2021 (1 Kasım 2021'de yürürlüğe girdi).

[343] Çin Siberuzay İdaresi (CAC), Çocukların Çevrimiçi Kişisel Bilgilerini Koruma Yönetmeliği, 23 Ağustos 2019.

[344] Çin, Reşit Olmayanları Koruma Kanunu, 1991 (Ekim 2020 revizyonu, 1 Haziran 2021'de yürürlüğe girdi).

verilerini "özel koruma gerektiren bilgiler" kategorisinde değerlendirir. Güney Kore, 2023'te yürürlüğe giren bir düzenlemeyle de büyük çevrimiçi servis sağlayıcıların çocuklara yönelik hizmetlerinde güçlendirilmiş gizlilik ve güvenlik önlemleri almasını zorunlu kılmıştır.[345] Japonya, Singapur, Hindistan gibi ülkeler de son yıllarda genel veri koruma kanunları kabul ederek (ör. Hindistan'ın 2023 Dijital Kişisel Verilerin Korunması Yasası) içerisinde çocukların verileri için özel hükümler ihdas etmektedir.[346] Bununla birlikte, Asya genelinde uygulamada bir parçalı yapı görülür: Bazı ülkelerde ileri düzey yasalar mevcutken, bazılarında halen çocuk verilerini özel olarak ele alan düzenlemeler eksiktir veya yürürlükteki kuralların denetimi zayıftır.

4. Afrika ülkelerinde durum

Afrika kıtasında birçok ülke, yeni medya karşısında çocuk mahremiyetini korumak üzere mevzuat geliştirme sürecindedir. Kıtada Güney Afrika, kişisel verilerin korunması alanında öne çıkar. 2020'de tam olarak uygulanmaya başlanan Kişisel Bilgilerin Korunması Yasası (POPIA), çocukların (18 yaş altı) bilgilerinin işlenmesini genel olarak yasaklamakta, ancak belirli durumlarda ebeveyn izni veya yetkili makam onayı ile istisna tanımaktadır.[347] POPIA, çocuk verilerini "özel nitelikli kişisel bilgi" sayarak, şirketlerin bu verileri işlerken çok daha sıkı güvenlik önlemleri almasını zorunlu kılar. Nijerya, Kenya, Mısır gibi ülkelerde genel veri koruma yasalarında çocuklara özgü maddelere yer vermiştir (örneğin, Nijerya'nın 2019 Veri Koruma Yönetmeliği'nde çocukların verilerine dair rıza şartı, Kenya'nın 2019 Veri Koruma Yasası'nda çocuk verileri için rehber ilkeler bulunmaktadır).[348] Afrika Çocuk Hakları Şartı uyarınca tüm Afrika ülkeleri çocukların mahremiyet hakkını korumakla yükümlü olduğundan, dijital çağda bu yükümlülüğün hayata geçirilmesi yönünde bölgesel çabalar görülmektedir. Afrika Birliği, 2014 tarihli Malabo Sözleşmesi ile üye devletlere siber güvenlik ve kişisel veri koruma alanında asgari standartlar tavsiye etmiş, bu sözleşmede özellikle çocukların çevrimiçi istismardan korunması için yasalar çıkarılması çağrısı

[345] Güney Kore, Kişisel Bilgilerin Korunması Kanunu (Personal Information Protection Act – PIPA), 2011 (2014 rev.); ayrıca 2023 yılında yürürlüğe giren bir değişiklikle büyük çevrimiçi platformların çocuklara yönelik hizmetlerinde artırılmış gizlilik ve güvenlik önlemleri zorunlu kılınmıştır.
[346] Hindistan, Digital Personal Data Protection Act, 2023.
[347] Güney Afrika, Protection of Personal Information Act (POPIA), 2013 (1 Temmuz 2020 itibariyle tam olarak yürürlüğe girdi).
[348] Nijerya, Nigeria Data Protection Regulation, 2019; Kenya, Data Protection Act, 2019.

yapılmıştır.[349] 2024 yılında Afrika Birliği tarafından kabul edilen Afrika Çevrimiçi Çocuk Güvenliği ve Güçlendirme Politikası, kıtada ilk kez çocukların dijital haklarına ilişkin kapsamlı bir strateji sunarak, hem mevzuat uyumlaştırması hem de şirketlerin sorumluluğu ve eğitim yatırımları gibi konularda 10 politika hedefi belirlemiştir.[350] Bununla birlikte, Afrika'da bir kısım ülkede hâlâ güncel veri koruma yasalarının eksik olduğu veya uygulama kapasitesinin sınırlı kaldığı da bir gerçektir. Birçok Afrika ülkesinde öncelik, internet erişiminin yaygınlaştırılması ve temel farkındalık sağlanması olduğundan, çocukların mahremiyet hakları henüz yeterince gündeme gelmeyebilmektedir. Bu alanda uluslararası kuruluşların (ITU, UNICEF gibi) ve bölgesel ağların (Africa Child Online Protection forumları) destek ve kapasite geliştirme çalışmaları kritik rol oynamaktadır.

5. Latin Amerika ülkelerinde durum

Latin Amerika ülkeleri de son yıllarda Avrupa'ya benzer şekilde kapsamlı veri koruma yasalarını hayata geçirmektedir. Brezilya, 2018'de kabul ettiği Genel Veri Koruma Yasası (LGPD) ile çocukların verilerine özel hükümler getirmiştir. LGPD Madde 14, 12 yaşından küçük çocukların kişisel verilerinin ancak en az bir ebeveyn veya vasi tarafından verilen açık rızayla işlenebileceğini şart koşar. Ayrıca, çocukların verilerinin işlenmesinde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve verilerin sadece gerekli olduğu ölçüde toplanması ilkelerini vurgular. Brezilya'nın yanı sıra Meksika, Arjantin, Şili ve Kolombiya gibi ülkelerde de Avrupa'nın GDPR'ine benzer kanunlar çıkarılmış, bu yasalarda çocukların dijital ortamda korunması önemli bir yer tutmuştur. Örneğin, Arjantin ve Şili, çocukların çevrimiçi rızası ve ebeveyn onayı konularında özel sınırlar belirleyen yasal düzenlemelere sahiptir. Latin Amerika'da bazı ülkeler ayrıca ceza kanunlarında ve çocuk koruma kanunlarında dijital ortamdaki istismar ve ihlallerle ilgili hükümler getirmiştir. Örneğin Arjantin ve Peru, çevrimiçi "grooming" (yetişkinlerin çocukları internet üzerinden cinsel istismar amaçlı kandırması) eylemini açıkça suç haline getiren özel yasalara öncülük etmiştir. Brezilya'nın "Marco Civil da Internet" adlı İnternet Yurttaşlık Yasası (2014)[351] ise her ne kadar doğrudan çocuk odaklı olmasa da internette ifade özgürlüğü, mahremiyet ve kişisel veri koruması gibi genel ilkeleri tanıyarak, çocukların da yararlanacağı bir dijital haklar çerçevesi

[349] Afrika Birliği Sözleşmesi (Malabo), 27 Haziran 2014 (Siber Güvenlik ve Kişisel Verilerin Korunması).
[350] Afrika Birliği, Çevrimiçi Çocuk Güvenliği ve Güçlendirme Politikası, Mayıs 2024.
[351] Brezilya, Marco Civil da Internet, 2014.

oluşturmuştur. Bölgedeki yenilikçi bir adım da Şili'de 2022'de önerilen anayasa reformudur.[352] Bu reform taslağında dijital hakların anayasal düzeyde tanınması ve özellikle çocukların çevrimiçi korunmasına atıf yapılması öngörülmüştür. Özetle, Latin Amerika'da eğilim, CRC ve GDPR ile belirlenen yüksek standartlara yaklaşmak yönündedir; ancak uygulamada ülkeler arasında farklar bulunmaktadır. Bir kısım ülkede yasal mevzuat güncel olsa bile uygulayıcı kurumların (veri koruma otoriteleri, emniyet birimleri) kapasite sorunları ya da ailelerin farkındalık eksiklikleri nedeniyle çocuklar için öngörülen korumalar pratikte tam sağlanamayabilmektedir.[353]

C. Zararlı İçeriklere Karşı Koruma ve Çevrimiçi Güvenlik

Dijital dünyada çocukların karşılaşabileceği risklerin başında zararlı içerikler gelmektedir. İnternet, çocuklar için uygunsuz olabilecek şiddet, ayrımcılık, nefret söylemi, müstehcenlik, kumar veya intiharı özendirme gibi içeriklere erişim imkânı sunabilir. ÇHS'nin 17. maddesi, çocukların yararlı bilgilere erişimini teşvik ederken, aynı zamanda devletlere çocukların "esef verici (zararlı) bilgi ve materyalden korunması" için uluslararası iş birliği çağrısı yapar. Bu çerçevede, farklı ülkeler zararlı içeriklere karşı çeşitli koruyucu tedbirler geliştirmiştir. BM Genel Yorum No.25, dijital ortamdaki içerik risklerine dair kapsamlı bir yaklaşım benimseyerek devletlere, çocukların çeşitli ve güvenilir bilgiye erişim hakkını gözetirken, onları "zararlı ve güvenilir olmayan içeriğe" karşı da korumaları gerektiğini vurgular. Komite, çevrimiçi ortamda cinsiyetçi, ırkçı, şiddet öğeleri içeren, pornografik ya da çocukları yasa dışı faaliyetlere teşvik eden içeriklerin bulunabileceğine dikkat çekerek, devletlerin bu tür içeriklerin çocuklara ulaşmasını engelleyici tedbirler almasını salık verir. Bununla birlikte, içerik kısıtlamalarının çocukların bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü haklarını ihlal etmemesi, alınacak önlemlerin çocuğun yaşına ve gelişimine uygun, orantılı ve yasal dayanaklı olması gerektiğini de açıklar. Bu denge, birçok hukuk sisteminde "zarar verme" ile "sansür" arasındaki ince çizgide politik tartışmalara konu olmaktadır.

[352] Şili Anayasa Reform Taslağı, 2022.

[353] Arjantin, Ceza Kanunu md. 131 (Ley 26.904, 2013) – grooming fiilini suç olarak tanımlamaktadır; Peru, Ley 30096 "Delitos Informáticos" (2013) – 14 yaşından küçüklerle çevrimiçi cinsel amaçlı iletişimi suç saymıştır.

1. Avrupa ülkelerinde durum

Avrupa kıtasında çocukları zararlı çevrimiçi içeriklerden korumaya yönelik kapsamlı yaklaşımlar görülür. AB'nin güncellenmiş Audiovisual Media Services Directive (AVMSD) 2018, yalnızca geleneksel yayıncılığı değil YouTube, TikTok gibi video paylaşım platformlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.[354] AVMSD uyarınca üye devletler, bu platformların 18 yaş altı kullanıcıları zararlı içerikten koruyacak araçları uygulamasını sağlamak zorundadır. Örneğin, şiddet veya pornografi barındıran içeriklerin çocuklara gösterilmemesi için yaş doğrulama sistemleri, içerik sınıflandırması, ebeveyn kilidi gibi tedbirler teşvik edilmektedir. Ayrıca bu platformlar, kullanıcılardan gelen şikâyetleri alma ve hızlı içerik kaldırma, çocuk kullanıcıların şikâyet mekanizmalarına kolayca erişebilmesi gibi yükümlülüklere de tabidir. Birleşik Krallık (AB'den ayrılsa da Avrupa bölgesinde önemli bir örnek olarak) 2023'te Çevrimiçi Güvenlik Yasasını kabul ederek, sosyal medya şirketlerine çocukları zararlı içerikten koruma konusunda hukukî sorumluluk yüklemiştir.[355] Bu yasa, platformların çocukları özellikle cinsel istismar materyali, intihar/öz zarar içerikleri ve siber zorbalık gibi alanlarda koruyucu adımlar atmamasını ihlal kabul edip, ihlal durumunda ağır cezalar öngörmektedir. Birleşik Krallık ayrıca geleneksel medyada uzun yıllardır uygulanan "watershed" kuralını (belirli saatlerden önce yetişkin içerik yayınlamama) internet yayıncılığına da uyarlamayı tartışmaktadır. Almanya, 2000'lerin başında çıkardığı Gençlik Koruma Yasası (Jugendschutzgesetz) ile oyun, film ve web içeriklerini yaş derecelendirmesine tabi tutmuş; 2021'de yaptığı revizyonla çevrimiçi platformları da bu sisteme entegre etmeye başlamıştır.[356] Avrupa'da bir diğer önemli unsur, çocuk istismar materyali (çocuk pornografisi) ile mücadelede güçlü cezaî rejimlerin bulunması ve polis teşkilatlarının uluslararası iş birliği içinde çalışmasıdır. Avrupa Konseyi Lanzarote Sözleşmesi[357] ve Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi[358] gibi çok taraflı anlaşmalar, çevrimiçi çocuk istismarını suç sayma ve faillerin iadesi/kovuşturulması konularında ortak standartlar getirmiştir. Avrupa genel olarak içerik konusunda "koruyucu ama ifade özgürlüğüne saygılı" bir denge gözetmeye çalışmakta; bir yandan platformları çocuk dostu

[354] Avrupa Birliği, Audiovisual Media Services Directive (Directive (EU) 2018/1808).
[355] Birleşik Krallık Parlamentosu, Online Safety Act, 2023.
[356] Almanya, Jugendschutzgesetz, 2021.
[357] Avrupa Konseyi, Lanzarote Convention, 2007.
[358] Avrupa Konseyi, Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi, 2001.

uygulamalar geliştirmeye zorlarken, diğer yandan gençlerin bilgiye erişimini tamamen kısıtlayacak genel yasaklardan kaçınmaktadır.

2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum

Amerika Birleşik Devletleri'nde zararlı çevrimiçi içeriklere karşı koruma mevzuatı, ifade özgürlüğü ile ilgili anayasal kaygılar nedeniyle sınırlı ve büyük ölçüde dolaylıdır. 1996 tarihli İletişim Ahlakı Yasası (CDA)'nın müstehcen çevrimiçi içerikleri çocuklardan uzak tutmayı amaçlayan bölümleri (ör. "düzgün olmayan" materyalin çocuklara sunumunu suç sayan hükümler) 1997'de Yüksek Mahkeme tarafından ifade özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle iptal edilmiştir.[359] Bu karar, ABD'de federal çapta doğrudan içerik yasakları getirmek yerine başka yöntemlere yönelmeye sebep olmuştur. 2000 yılında çıkarılan Çocukların İnternet Koruması Yasası (CIPA), okullar ve kütüphaneler gibi kamusal eğitim kurumlarının, federal fon alabilmek için pornografi ve benzeri zararlı içerikleri filtreleyen yazılımlar kullanmasını şart koşmuştur.[360] Yüksek Mahkeme bu yasağı, kamusal fon koşuluna bağlandığı ve yetişkinlerin talep halinde filtreleri kaldırabilmesine imkân verdiği için anayasaya uygun bulmuştur. Bunun dışında ABD'de çocukların maruz kalabileceği siber zorbalık, taciz gibi içeriklerle mücadele çoğunlukla eyalet yasalarına bırakılmıştır. Tüm eyaletlerde okullarda zorbalığı yasaklayan hükümler mevcut olup, 50 eyaletin büyük bölümünde siber zorbalık da bu kapsamda değerlendirilmektedir (ancak cezai değil disipliner önlemler öne çıkmaktadır). Platform sorumluluğu konusunda, ABD'nin meşhur 1996 tarihli Bölüm 230 hükmü, internet şirketlerine kullanıcı içerikleri nedeniyle geniş bir hukuki dokunulmazlık tanımıştır. Bu, çocuklara zararlı içeriklerin platformlarda barınması halinde dahi şirketlerin genellikle sorumlu tutulamadığı anlamına gelir. Ancak platformlar bu dokunulmazlık sayesinde içerik denetimi yapmaktan çekinmemekte, aksine çocuk istismarı materyali gibi konularda gönüllü olarak kapsamlı filtreleme ve bildirim mekanizmaları uygulamaktadırlar. Son dönemde ABD'de bazı eyaletler, sosyal medya kullanımını yaşa göre sınırlamaya yönelik inisiyatifler almıştır: Örneğin Utah ve Arkansas, 2023'te 18 yaş altı bireylerin ebeveyn izni olmadan sosyal medya hesabı açmasını yasaklayan yasalar kabul etmiştir.[361] Bununla birlikte bu tür düzenlemelerin Anayasa'ya

[359] Reno v. ACLU, 521 U.S. 844 (1997).
[360] ABD Kongresi, Children's Internet Protection Act (CIPA), 2000.
[361] Utah State Legislature, Social Media Regulation Act, 2023.

uygunluğu ve pratikte uygulanabilirliği tartışmalıdır. Genel olarak ABD, zararlı içeriklere karşı korumada ebeveyn denetim araçlarını yaygınlaştırma, eğitim kampanyaları ve teknoloji şirketlerinin özdenetimini teşvik etme yolunu benimsemektedir. Netflix, YouTube Kids gibi platformlarda yaşa göre profil oluşturma, oyun konsollarında ebeveyn kilidi, mobil işletim sistemlerinde ekran süresi kısıtlamaları gibi işlevler yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşıma rağmen, sosyal medya kaynaklı ruh sağlığı sorunları, ekstremist içeriklerin etkisi veya çocukların çevrimiçi radikalleşmesi gibi konular Amerika'da da endişe yaratmakta ve daha güçlü yasal müdahaleler için çağrılar artmaktadır.

3. Asya ülkelerinde durum

Asya kıtasında ülkeler arasındaki çeşitlilik, zararlı içeriklere karşı koruma konusunda da kendini gösterir. Çin, belki de dünyadaki en müdahaleci önlemleri uygulayan ülkedir. Çin Hükümeti, "internet bağımlılığı ve ahlaki çöküş" kaygısıyla, çocukların çevrimiçi oyun oynama sürelerini keskin bir şekilde sınırlamıştır: 2019'da getirilen kural, 18 yaş altı bireylerin haftaiçi günde 90 dakika, 22:00 ile 08:00 arası ise hiç oyun oynamamasını öngörüyordu. 2021'de bu kural daha da sıkılaştırılarak, çocukların sadece Cuma, Cumartesi, Pazar günleri ve tatillerde günde 1 saat (yalnızca 20:00–21:00 arasında) çevrimiçi oyun oynayabileceği şeklinde düzenlenmiştir.[362] Bu kısıtlamaların uygulanması için oyun şirketlerine gerçek isim ve kimlik doğrulama zorunluluğu getirilmiş; bazı durumlarda teknolojik olarak yüz tanıma kullanılarak çocukların yetişkin hesaplarıyla oyun oynamasının engellendiği rapor edilmiştir. Çin ayrıca sosyal medya platformlarında da reşit olmayanlara yönelik sıkı kontroller uygular: Örneğin 16 yaşından küçüklerin canlı yayın yapması yasaklanmış, platformlar çocuk kullanıcıların içerik paylaşımına ve etkileşimine sınırlamalar getirmekle yükümlü kılınmıştır. Güney Kore de geçmişte benzer bir kaygıyla "Cinderella (Sindirella) Yasası" olarak bilinen gece yarısı oyun yasağını uygulamıştı. 2011'de yürürlüğe giren bu yasa, 16 yaşın altındaki çocukların gece 00:00-06:00 saatleri arasında çevrimiçi oyun oynamasını engelliyordu. Ancak 2021'de Kore hükümeti bu yasağı yürürlükten kaldırdı ve yerine ebeveyn onayı sistemi getirdi.[363] Yeni sistemde, aileler çocuklarının oyun oynayabileceği saatleri kendileri belirleyebilmektedir. Bu değişiklik, katı yasak yerine ebeveyn rehberliği ve esnek düzenleme yönünde bir dönüşümü göstermektedir. Japonya'da

[362] Çin Halk Cumhuriyeti, Online Gaming Restrictions for Minors, 2021.
[363] Güney Kore, Youth Protection Revision Act ("Cinderella Law"), 2011 (2021'de kaldırıldı).

ulusal düzeyde bir yasak olmamakla birlikte, bazı yerel yönetimler (ör. Kagawa ili) günlük oyun süresini 60 dakika ile sınırlayan tavsiye kararları almışlardır; bunlar hukuken bağlayıcı değildir ancak toplumsal bilinç oluşturmayı amaçlar. Singapur ve Malezya gibi ülkeler, çocukların maruz kaldığı zararlı içeriklerle mücadelede genellikle eğitim ve farkındalık kampanyaları yürütmekte, ayrıca gençler için güvenli internet kullanımını teşvik eden "Siber Wellness" programlarını okullarda uygulamaktadır. Hindistan, 2021'de yürürlüğe koyduğu Bilişim Teknolojileri Kuralları'yla sosyal medya platformlarına zararlı içerik şikâyetlerini 24 saat içinde ele alma, çocuk istismarı içeriklerini hızlıca kaldırma zorunluluğu getirmiştir.[364] Ayrıca Hint Ceza Kanunu'nda çocuklara yönelik çevrimiçi cinsel taciz ve pornografi dağıtımı ağır suçlar olarak tanımlanmıştır. Genel olarak Asya'da devlet denetiminin daha güçlü olduğu ülkelerde (Çin, Vietnam gibi) içerik filtreleme ve engelleme mekanizmaları sert iken, daha demokratik ülkelerde (Japonya, Hindistan, Endonezya gibi) şirket yükümlülükleri ve eğitim yoluyla önleme yöntemleri ön plana çıkmaktadır.

4. Afrika ülkelerinde durum

Afrika ülkelerinde çocukları zararlı dijital içerikten koruma gayretleri, internet penetrasyonunun artmasına paralel olarak gündeme gelmektedir. Birçok Afrika ülkesi, çocuk istismar görüntüleri ve çevrimiçi çocuk ticareti gibi konularda ceza kanunlarında düzenlemeler yapmıştır. Örneğin Güney Afrika, 2019'da yürürlüğe giren Filmler ve Yayınlar Değişiklik Yasası ile çevrimiçi platformlarda çocuk pornografisi yayımlanmasını açıkça suç haline getirmiş ve bu tür içerikleri barındıran sitelere erişimin engellenmesi için yasal yetkiler tanımıştır. [365]Nijerya'nın 2015 Siber Suç Yasası da çevrimiçi ortamda çocuğa yönelik cinsel istismarı ağır suç olarak tanımlamış, failin 10 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmasını öngörmüştür.[366] Kenya, 2020 tarihli Bilgi ve İletişim Teknolojileri politikası kapsamında, internet hizmet sağlayıcılarına ve cep telefonu operatörlerine zararlı içerik filtreleme ve çocukların güvenli internet kullanımını kolaylaştırma yükümlülüğü getirmiştir.[367] Bunun yanı sıra, Afrika'da hükümet dışı aktörler ve uluslararası kuruluşlar, çocukları zararlı içerikten korumada önemli roller üstlenir. Birçok ülkede her yıl Daha

[364] Hindistan, Information Technology Rules, 2021.
[365] Güney Afrika, Films and Publications Amendment Act, 2019.
[366] Nijerya, Cybercrimes Act, 2015.
[367] Kenya, National ICT Policy Guidelines, 2020.

Güvenli İnternet Günü etkinlikleri düzenlenerek ailelere ve çocuklara yönelik bilinçlendirme kampanyaları yapılmaktadır. Afrika Çevrimiçi Çocuk Koruma Ağı, üye ülkelerin iyi uygulamaları paylaşmasını ve ortak eğitim materyalleri geliştirmesini sağlamaktadır. Ancak, bazı Afrika ülkelerinde sansür mekanizmaları ile çocuk koruma amaçları iç içe geçebilmektedir: Örneğin internet sansürü uygulayan rejimler, bunu meşrulaştırmak için çocukları koruma söylemini kullanabilmektedir. Bu nedenle, kıta genelinde çocukların gerçekten zararlı içeriklerden korunması ile ifade özgürlüğünün korunması dengesini gözeten şeffaf politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kaynak ve teknik kapasite eksikliği de bir diğer sorundur; filtreleme teknolojileri ve içerik denetimi için gerekli altyapının kurulması uluslararası destek gerektirebilir.

5. Latin Amerika ülkelerinde durum

Latin Amerika ülkelerinde de zararlı içeriklere karşı korunma gündemi, özellikle çevrimiçi cinsel istismar ve zorbalık başlıklarında kendini gösterir. Birçok Latin Amerika ülkesi, Lanzarote Sözleşmesi'ni imzalayarak veya ulusal yasalar yoluyla çocuklara yönelik cinsel istismar görüntülerinin üretimi, yayılması ve bulundurulmasını ağır suç saymıştır. Örneğin Meksika, 2019'da ceza kanununda yaptığı değişiklikle çocukların cinsel istismar görüntülerini dijital ortamda bulunduranlara 7 ila 12 yıl hapis cezası öngörmüştür.[368] Arjantin ve Şili gibi ülkeler, yukarıda değinildiği üzere "grooming" fiilini (bir yetişkinin internet üzerinden çocukla duygusal bağ kurup istismar amacıyla buluşma ayarlaması) suç kapsamına almıştır.[369] [370] Brezilya, 2017'de onayladığı bir yasa ile siber zorbalığın okul ortamındaki disiplin yönetmeliklerine girmesini sağlamış, ayrıca internet sağlayıcılarını çocuk istismarına dair faaliyetleri yetkililere bildirme yükümlülüğü altına almıştır.[371] Bunun yanında Latin Amerika'da medya düzenleyici kurumlar, televizyon ve radyolardaki zararlı içerik kısıtlamalarını internete de uygulamanın yollarını aramaktadır. Örneğin Şili Telekomünikasyon Düzenleyici Kurumu, YouTube gibi platformlarda çocukların kolayca erişebildiği içeriklerde yaş sınırlaması ve ebeveyn denetimi araçlarının kullanımını teşvik eden kılavuzlar yayımlamıştır. Panama ve Peru, internet kafelerde ve halka açık Wi-Fi

[368] Meksika Ceza Kanunu, 2019 değişiklikleri.
[369] Arjantin Ceza Kanunu, grooming düzenlemesi, 2013.
[370] Şili Ceza Kanunu, grooming düzenlemesi, 2012.
[371] Brezilya Siber Zorbalık Yasası, 2017.

alanlarında pornografik sitelere erişimi engellemeyi zorunlu kılan düzenlemeler getirmiştir. Ancak raporlar, Latin Amerika'da çevrimiçi güvenlik konusunda yasal çerçevelerin genellikle parçalı ve yeterince uygulanmayan yapıda olduğunu göstermektedir. Bölgedeki bazı ülkelerde internet erişimi halen kentsel alanlarla sınırlı ve görece yenidir; bu da dijital risklere karşı toplumsal farkındalığın henüz olgunlaşmadığı anlamına gelir. Son dönemde WeProtect Latin America Koalisyonu gibi inisiyatiflerle ülkeler arası iş birliği artmakta, küresel iyi uygulamalar bölgeye uyarlanmaya çalışılmaktadır.[372]

D. Dijital Okuryazarlık ve Medya Eğitimi

Çocukların dijital dünyada karşılaşacakları fırsat ve tehditlerle baş edebilmesinin temel yollarından biri, dijital okuryazarlık ve medya eğitimidir. Dijital okuryazarlık, çocuklara güvenli internet kullanımı becerileri kazandırmayı, çevrimiçi içerikleri eleştirel gözle değerlendirmeyi, kişisel verilerini korumayı ve karşılaşabilecekleri risklere karşı bilinçli davranmayı içerir. BM Çocuk Hakları Komitesi, devletlerin dijital ortamda çocuk haklarını koruma yükümlülükleri kapsamında okullarda uygun müfredat değişiklikleri yapmaları gerektiğini vurgulamıştır. Genel Yorum No.25, Taraf Devletlere anaokulundan lise sona kadar eğitim müfredatına dijital okuryazarlık eklemelerini tavsiye eder. Bu eğitim; güvenli internet kullanımı, çevrimiçi iletişim araçlarının doğru kullanımı, siber zorbalığı tanıma ve karşı durma, kişisel verilerin korunması, yanıltıcı bilgileri ayırt etme, çevrimiçi ve çevrimdışı dünya arasındaki dengeyi sağlama gibi becerileri kapsamalıdır. Komite ayrıca öğretmenlerin de dijital riskler ve çocuk hakları konusunda eğitilmesi gerektiğini, ailelerin dijital dünyadaki ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesinin önemini belirtmiştir.

1. Avrupa ülkelerinde durum

Avrupa, dijital okuryazarlık eğitimini en sistematik biçimde uygulayan bölgelerden biridir. Birçok Avrupa ülkesinde ulusal müfredatlarda medya okuryazarlığı ve bilişim teknolojileri dersleri yer alır. Örneğin Finlandiya, eğitim sistemine erken yaşlardan itibaren

[372] WeProtect Latin America Coalition, Regional Report, 2022.

kodlama ve internet bilinçlendirme dersleri entegre etmiş; "dijital yeterlik" kavramını temel eğitim hedeflerinden biri saymıştır.[373] İskoçya ve İrlanda, medya okuryazarlığını yurttaşlık bilgisi derslerinin ayrılmaz parçası haline getirmiştir. AB düzeyinde Better Internet for Kids (Daha Güvenli İnternet) inisiyatifi, üye ülkelerde çocukların, öğretmenlerin ve velilerin yararlanabileceği kaynaklar ve etkinlikler sunmaktadır.[374] AB ayrıca Safer Internet Centers adı altında her ülkede hem farkındalık hem de yardım hattı fonksiyonları gören merkezler kurulmasını teşvik etmiştir.[375] Bu merkezler, çocuklara çevrimiçi karşılaştıkları sorunlarda destek olmakta ve gerektiğinde müdahale için ilgili makamlara yönlendirmektedir. Avrupa Konseyi de dijital okuryazarlığı demokratik vatandaşlık kapsamında ele alan raporlar yayımlamıştır. Bunların yanı sıra, pek çok Avrupa ülkesinde medya kuruluşları ve STK'lar, çocuklar için eleştirel medya tüketimi atölyeleri, ebeveynler için dijital ebeveynlik rehberleri hazırlamaktadır.

2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum

Amerika Birleşik Devletleri'nde müfredat belirleme eyaletlere ve okul bölgelerine bırakıldığından dijital okuryazarlığın okul programlarına entegrasyonu coğrafi olarak farklılık gösterir. Bununla birlikte son yıllarda artan endişeler nedeniyle birçok eyalet medya okuryazarlığı eğitimini teşvik eden yasalar çıkarmıştır. Örneğin Florida ve Ohio eyaletleri, okullarda sosyal medya kullanımı ve siber zorbalık riskleri konusunda eğitim verilmesini zorunlu kılmıştır.[376] Federal düzeyde Ulusal Kütüphane ve Aile İçi Medya Merkezi gibi kurumlar, öğretmenlere yönelik materyaller ve rehberler sunar. Ayrıca teknoloji şirketleri de ABD'de farkındalık kampanyalarına destek verir: Google'ın "Be Internet Awesome" (İnternette Harika Ol) programı veya Common Sense Media gibi kuruluşların hazırladığı ücretsiz dijital okuryazarlık müfredatları binlerce okul tarafından benimsenmiştir.[377] Amerikan Pediatri Akademisi gibi sağlık otoriteleri de ailelere, çocukların ekran süresini sınırlama, içerik denetimi yapma ve olumlu dijital deneyimler sağlama konularında tavsiyeler yayınlar.[378] Genel olarak ABD yaklaşımı, eğitim ve ebeveyn sorumluluğunu

[373] Finlandiya Eğitim Bakanlığı, Dijital Yeterlik Programı, 2018.
[374] Avrupa Birliği, Better Internet for Kids Initiative.
[375] Avrupa Komisyonu, Safer Internet Centers.
[376] Florida Education Act, 2020; Ohio State Bill, 2021.
[377] Google, Be Internet Awesome; Common Sense Media, Digital Literacy Curriculum.
[378] American Academy of Pediatrics, Media Use Guidelines, 2019.

vurgular; çocukların risklerden tamamen izole edilmesi yerine, risklerle başa çıkacak donanımı kazanmaları amaçlanır. Bu kapsamda "dijital vatandaşlık" (digital citizenship) kavramı popülerlik kazanmış, çocuklara çevrimiçi ortamda etik ve güvenli davranış becerileri kazandırılması hedeflenmiştir.

3. Asya ülkelerinde durum

Asya'da dijital okuryazarlık alanında kayda değer çalışmalar mevcuttur. Singapur, ulusal müfredatına "Siber Wellness" modülleri ekleyerek ilkokuldan itibaren öğrencilere çevrimiçi emniyet, saygılı davranış ve eleştirel düşünme öğretilmesini sağlamıştır.[379] Singapur Eğitim Bakanlığı, bu modülleri her yıl gözden geçirerek güncel trendler (örneğin deepfake videoların tanınması, oyun bağımlılığıyla baş etme) hakkında içerik eklemektedir. Japonya'da hükümet, teknoloji şirketleri ve STK'ların iş birliğiyle "Çocuklar için İnternet'i Güvenli Kullanma" isimli bir kampanya yürütmekte; okullarda seminerler düzenlenmekte, ebeveynlere kılavuzlar dağıtılmaktadır.[380] Güney Kore, genç neslin interneti çok yoğun kullanmasından dolayı, okul çağındaki çocuklara yönelik teknoloji bağımlılığı farkındalık programları uygulamıştır. Hükümetin desteklediği Youth Internet Addiction Prevention merkezleri, hem eğitim hem de gerekirse rehabilitasyon hizmetleri sunmaktadır.[381] Hindistan ve Filipinler gibi ülkelerde UNICEF'in de katkısıyla dijital okuryazarlık girişimleri başlatılmıştır. Hindistan'da 2022'de bir pilot program olarak bazı okullarda "Dijital Güvenlik ve Etik" dersleri okutulmaya başlanmıştır.[382] Filipinler'de ise genç nüfusun sosyal medyayı yoğun kullanımı nedeniyle, yanlış bilgi ve dezenformasyona karşı eğitim veren sivil toplum projeleri yürütülmektedir.[383] Öte yandan, Asya'nın gelişmekte olan bazı bölgelerinde dijital okuryazarlık, temel okuryazarlığın bile gerisinde kalabilmektedir; internet erişiminin kısıtlı olduğu kırsal alanlarda bu tür eğitimlere erişim sınırlıdır. Dolayısıyla, Asya genelinde dijital okuryazarlık düzeyi oldukça heterojendir: Kimi şehirli gençler dünya ortalamasının üzerinde bilinçli kullanıcılar iken, daha dezavantajlı bölgelerde çocuklar ilk kez internete çıktıklarında karşılaşabilecekleri tehlikelere hazırlıksız olabilmektedir. Bu, dijital uçurum meselesiyle de bağlantılı önemli bir sorundur.

[379] Singapur Eğitim Bakanlığı, Cyber Wellness Modules.
[380] Japonya Hükümeti, Çocuklar için İnternet'i Güvenli Kullanma Kampanyası.
[381] Güney Kore, Youth Internet Addiction Prevention Centers.
[382] Hindistan Eğitim Bakanlığı, Digital Safety and Ethics Pilot Program, 2022.
[383] Filipinler STK'ları, Media Literacy Projects, 2021.

4. Afrika ülkelerinde durum

Afrika kıtasında dijital okuryazarlık çabaları son yıllarda ivme kazanmıştır. Kıtada internet erişimi arttıkça, eğitim müfredatlarına temel bilişim teknoloji dersleri eklenmektedir. Kenya, 2019 müfredat reformunda ilkokullarda bilgisayar becerileri ve çevrimiçi güvenlik öğretilmesini öngörmüştür.[384] Nijerya, UNICEF iş birliğiyle "güvenli internet kulüpleri" kurarak öğrencilerin kendi akranlarına eğitim vermesini teşvik etmiştir.[385] Güney Afrika'da STK'lar (örneğin Media Monitoring Africa), okullarda medya okuryazarlığı atölyeleri düzenlemekte ve ücretsiz müfredat materyalleri sağlamaktadır.[386] Ancak Afrika'da karşılaşılan temel zorluklardan biri, öğretmenlerin dijital okuryazarlık konusunda eğitilmesi ve gerekli altyapının sağlanmasıdır. Birçok bölgede okullarda bilgisayar eksikliği veya internet bağlantısının yetersiz oluşu, teoride planlanan derslerin pratikte verimli uygulanmasını engelleyebilir. Yine de, mobil teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte çocuklar bir şekilde dijital dünyaya adım atmakta; dolayısıyla eğitimciler "mobil üzerinden dijital okuryazarlık" gibi yenilikçi yöntemler denemektedir (örneğin ders materyallerinin basit akıllı telefon uygulamalarıyla sunulması gibi). Afrika Birliği'nin 2022 Dijital Dönüşüm Stratejisi, üye ülkelerin eğitim sistemlerine dijital becerileri entegre etmesini öncelikler arasında saymış ve bunu çocuk haklarının güçlendirilmesiyle ilişkilendirmiştir.[387] Bu yöndeki gelişmelerin, önümüzdeki yıllarda daha fazla çocuğun dijital dünyaya bilinçli adım atmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

5. Latin Amerika ülkelerinde durum

Latin Amerika'da dijital okuryazarlık ve medya eğitimi konusunda hem hükümet girişimleri hem de sivil toplum faaliyetleri söz konusudur. Brezilya, federal düzeyde "Bilgi ve İletişim Teknolojileri"ni (BIT) eğitimin bir parçası yapmış, ancak içerik eyaletlere göre değişebilmektedir.[388] São Paulo eyaleti, okullarında siber zorbalık ve internet etiği konulu

[384] Kenya, Curriculum Reform, 2019.
[385] Nijerya–UNICEF, Safe Internet Clubs, 2020.
[386] Media Monitoring Africa, Media Literacy Programs, 2021.
[387] Afrika Birliği, Digital Transformation Strategy for Africa 2022.
[388] Brezilya Eğitim Bakanlığı, Federal Education Policy on ICT Integration, 2018.

zorunlu dersler koyan ilk bölgelerden biridir.[389] Arjantin, Ulusal Medya Okuryazarlığı Planı ile öğretmenlere sürekli eğitimler vermekte; özellikle sahte haberlere karşı gençlerde eleştirel düşünme geliştirmeyi hedeflemektedir.[390] İspanyolca konuşulan ülkelerde, dil birliğinin de avantajıyla, İspanya menşeili dijital okuryazarlık kaynakları adapte edilerek kullanılmaktadır. Örneğin, İspanya'daki PantallasAmigas platformu, Meksika ve Kolombiya'da çocuklara yönelik çevrimiçi güvenlik animasyonları ve çizgi filmlerini yerelleştirerek dağıtmıştır.[391] Şili, 2020'de kılavuz ilkeler yayınlayarak okullarda dijital vatandaşlık ve medya okuryazarlığı eğitimini teşvik etmiştir.[392] Bölgedeki bir diğer tema da dijital becerilerin ekonomik fırsatlarla ilişkilendirilmesidir. Bazı ülkelerde dijital okuryazarlık, sadece korunma değil, çocukların ileride dijital ekonomide yer bulabilmesi için kritik bir yetenek olarak görülmekte ve kodlama, bilişim becerileri erken yaşta verilmeye çalışılmaktadır.[393] Uruguay'ın "Plan Ceibal" programı bu konuda öncü olup, her öğrenciye bir laptop dağıtmış ve çevrimiçi eğitim platformları kurmuştur. Bu program, beraberinde çocuklara internetin güvenli ve verimli kullanımı eğitimlerini de getirmiştir.[394] Genel olarak Latin Amerika'da medya okuryazarlığı bilinci yükselişte olsa da uygulamalar ülke ve bölgelere göre düzensizdir; kırsal-kentsel fark ve ekonomik eşitsizlikler bu alandaki fırsat eşitliğini de etkiler durumdadır.[395]

E. Çevrimiçi Çocuk Emeği

Yeni medya çağında çocuklar sadece içerik tüketicisi değil, aynı zamanda içerik üreticisi de olmaya başlamıştır. Özellikle sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Youtube, Instagram, TikTok gibi ortamlarda milyonlarca takipçisi olan çocuk "influencer" fenomenleri ortaya çıkmıştır. Oyuncak incelemesi yapan küçük yaştaki çocuklardan, aile vloglarında yer alan bebeklere kadar geniş bir yelpazede çocuklar dijital içerik üretiminin parçası haline gelmişlerdir. Bu durum, hukukun geleneksel çalışma ve çocuk işçiliği kavramlarını zorlamaktadır. Çocuk işçiliğine dair yasalar ve çocukların

[389] São Paulo State Government, Cyberbullying and Internet Ethics Curriculum Reform, 2017.
[390] Arjantin Eğitim Bakanlığı, Plan Nacional de Alfabetización Mediática, 2019.
[391] PantallasAmigas, Programas de Seguridad en Línea para Niños, İspanya, 2020.
[392] Şili Eğitim Bakanlığı, Lineamientos de Ciudadanía Digital y Alfabetización Mediática, 2020.
[393] Latin America Digital Skills Report, UNESCO, 2021.
[394] Uruguay, Plan Ceibal: One Laptop per Child Program, 2007
[395] CEPAL (Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu), Brecha Digital y Educación en América Latina, 2022.

çalışma saatleri/koşullarıyla ilgili düzenlemeler, genellikle eğlence sektöründe çocuk oyuncular ve modelleri kapsayacak şekilde güncellenmiş olsa da, sosyal medya alanında uzun süre belirsizlik söz konusuydu. Son yıllarda bazı ülkeler bu boşluğu doldurmak üzere yenilikçi yasal adımlar atmıştır.

1. Avrupa ülkelerinde durum

Fransa, 2020 yılında dünyada ilk kez özel olarak çocuk influencer'ların faaliyetlerini düzenleyen bir yasa kabul etmiştir.[396] Bu yasa ile 16 yaşın altındaki çocukların çevrimiçi platformlarda "emeğe dayalı" içerik üretimi yasal çerçeveye alınmıştır. Kanun, çocukların düzenli olarak video/içerik üreterek gelir elde ettiği durumları bir çalışma ilişkisi olarak tanımlamış ve çocuk oyuncu ile model statülerine benzer şekilde koruma altına almıştır. Buna göre, bir çocuğun önemli ölçüde zaman harcayarak veya kayda değer gelir elde ederek internet platformlarında içerik üretmesi halinde, önceden idari izin alınması gerekmektedir. Çocuğun bu faaliyetinden elde edilen gelirin önemli bir kısmının (Fransa'da belirlenen orana göre en az %90'ının) çocuğun reşit olduğunda erişebileceği bir banka hesabına yatırılması zorunlu kılınmıştır. Bu düzenleme, geleneksel "Coogan Yasası" (Hollywood çocuk yıldızlarının kazançlarının korunmasına yönelik ABD kökenli yasa) yaklaşımını dijital alana uyarlamaktadır. Ayrıca Fransız yasası, çocukların "unutulma hakkını" özellikle vurgulayarak, platformların çocuk büyüdüğünde talep ederse onun videolarını/ içeriklerini silmekle yükümlü olduğunu açıkça belirtmiştir.[397] Bu sayede, çocukluk çağında internete yüklenen görüntülerin ileride bireyin istemediği bir dijital iz olarak kalmasının önüne geçilmek istenmiştir. Fransa'daki bu yasa, çocukların dijital ortamdaki emeğinin yasal karşılığını ve korumasını tanımlaması açısından bir dönüm noktasıdır.

Avrupa genelinde Fransa dışında da farkındalık yükselmektedir. Örneğin İspanya ve İtalya'da milletvekilleri, çocuk influencer'ları korumaya yönelik yasa teklifleri hazırlamışlardır. İngiltere'de Çocuk Komiseri, 2020'de yaptığı bir açıklamada, aile vloglarında veya sosyal medyada kullanılan çocukların açık bir yasal korumaya ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Henüz bu ülkelerde özel yasalar çıkmamış olsa da, iş hukuku ve çocuk koruma kanunları çerçevesinde mevcut hükümler yorumlanarak bazı müdahaleler

[396] Fransa, Child Influencers Law, 2020.
[397] CNIL, Droit à l'oubli et mineurs, 2020.

yapılmaktadır. Örneğin İngiltere'de aşırıya kaçan bir aile YouTube kanalındaki çocuklara sosyal hizmetler müdahale etmiş ve çocuklar aileden alınmıştır (suiistimal gerekçesiyle). Bu gibi uç örnekler, ileride daha net yasal düzenlemelerin gerekliliğine işaret etmektedir.[398]

2. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum

Amerika Birleşik Devletleri'nde de son dönemde benzer gelişmeler yaşanmıştır. Federal düzeyde henüz kapsamlı bir "çocuk influencer" yasası olmasa da, bazı eyaletler harekete geçmiştir. Illinois, 2023'te ABD'nin bu konudaki ilk yasasını kabul ederek, 2024 Temmuz'dan itibaren yürürlükte olmak üzere, çocuklarını para kazanma amaçlı sosyal medya içeriklerinde sürekli oynatan ebeveynlere bazı yükümlülükler getirmiştir.[399] Illinois yasası, aile vloglarında veya benzeri içeriklerde sıkça yer alan çocukların kazançlarının bir kısmının onlar adına saklanmasını zorunlu kılmakta ve eğer ebeveyn bu yükümlülüğe uymazsa çocuğun ileride ebeveyne karşı dava açarak payını talep etme hakkını tanımaktadır. Bu yasa, mevcut çocuk işçiliği düzenlemelerinin internette içerik üretimi alanında da geçerli olduğunun bir ilanı niteliğindedir. Kaliforniya da 2022'de benzeri bir yasal düzenlemeyi (Çocukların Gelirlerinin Korunması Yasası) kabul etmiş, çocukların dijital platformlardaki çalışmalarından elde edilen gelirlerin koruyucu hesaba aktarılmasını öngörmüştür.[400] ABD'de genel anlamda çocuk influencer olgusuna yaklaşım, bunu bir çocuk emeği meselesi olarak ele alıp mevcut çocuk iş gücü yasalarını uyarlamak şeklinde gelişmektedir. Örneğin, Kaliforniya'nın tarihî Coogan Yasası (1930'larda çocuk aktör Jackie Coogan'ın gelirlerinin ailesi tarafından harcanması üzerine çıkan yasa) film ve televizyon için geçerliydi; şimdi bu uygulamalar YouTube, Instagram gibi mecralardaki kazançlar için de kullanılmaya başlanmaktadır.

3. Asya ülkelerinde durum

Asya ülkelerinde çocuk influencer'lar konusunda belirgin yasal adımlar henüz sınırlıdır. Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerde çocukların televizyon ve reklam

[398] İngiltere Çocuk Komiserliği, Annual Report, 2020.
[399] Illinois State Legislature, Child Influencers Act, 2023.
[400] California Legislature, Coogan Law Amendment, 2022.

sektöründeki çalışmalarını düzenleyen kurallar bulunsa da, YouTube gibi platformlarda aile kanallarında görünen çocuklar konusunda özel düzenlemeler yoktur. Bununla birlikte, Çin'de 2020'lerin başında artan "çocuk internet ünlüsü" vakaları kamuoyunda tepki çekmiş ve Çin hükümeti 2022'de bazı platform kuralları getirmiştir: Örneğin Çin'de TikTok'un yerel versiyonu Douyin, 14 yaş altı kullanıcıların platformu günde 40 dakikadan fazla kullanamaması kuralını getirmiş ve 14 yaş altının yayın yapmasını yasaklamıştır.[401] Ayrıca Çin, ebeveynlerin çocukların çevrimiçi yayın faaliyetlerini "aşırı" hale getirmesini önlemek adına çocukların ticari amaçlarla internette kullanılmasını istismar kabul edebileceğini duyurmuştur. Hindistan ve diğer Güney Asya ülkelerinde çocuk influencer meselesi henüz yeni tartışılmaya başlanmıştır; hukuki boşluklar olmakla birlikte, çocuk hakları savunucuları aileleri ve şirketleri sorumlu davranmaya çağırmaktadır. Bu bölgelerde, geleneksel aile yapısı ve çocuk yetiştirme pratikleri, çocukların dijital içeriklere dahil edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.[402]

4. Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde durum

Afrika ve Latin Amerika bölgelerinde ise çocuk influencer konusu, internet kullanımının görece daha düşük olması nedeniyle henüz yaygın bir olgu değildir. Yine de Güney Afrika veya Brezilya gibi internet penetrasyonu yüksek ülkelerde, ünlü çocuk influencer'lar görülmeye başlanmıştır.[403] Bu ülkelerde halihazırdaki çocuk işçiliği yasaları prensipte tüm çalışma biçimlerine uygulandığından, örneğin bir Güney Afrikalı çocuk YouTuber'ın kazancının ailesi tarafından kötüye kullanılması durumunda aile mahkemesi olaya müdahil olabilir. Ancak bu alanda henüz örnek içtihatlar oluşmamıştır.

Çocukların yeni medyada içerik üreticisi olarak rol alması, çocuk iş hukuku, eğitim hakkı, dinlenme ve oyun hakkı, mahremiyet ve kişilik hakkı gibi birçok boyutu bir araya getiren karmaşık bir zemindir. İyi uygulama örnekleri olarak Fransa'nın yenilikçi yasası ve Illinois gibi eyaletlerin adımları öne çıkmaktadır. Bu düzenlemeler, çocukların dijital ekonomide sömürülmesini önlemeye yönelik ilk araçları sunmuş; hem çocuğun emeğinin

[401] Çin Halk Cumhuriyeti, Douyin Regulations on Minors, 2022.
[402] Hindistan Eğitim Bakanlığı, Digital Safety Pilot, 2022.
[403] Güney Afrika Aile Mahkemesi İçtihatları, 2022; Brezilya İnternet Hukuku Çalışmaları, 2021.

karşılığının korunması hem de çocuğun "rızası hilafına dijital varlık" oluşturulmaması (unutulma hakkı) ilkelerini yerleştirmiştir. Ancak dünya genelinde bu alanda farkındalık yeni yeni gelişmektedir ve pek çok ülkede hukuki boşluk mevcuttur. Bu boşluk, kimi durumlarda çocukların aşırı çalıştırılması, özel hayatlarının ifşa edilmesi veya psikolojik baskı altına girmesi şeklinde zararlar doğurabileceğinden, uluslararası çocuk hakları normları ışığında devletlerin proaktif politika üretmesi önem taşır.

F. Ebeveyn Gözetimi ve Devletin Rolü

Çocuk hakları hukuku, çocuğun yetiştirilmesinde ebeveynlerin birincil sorumluluğunu tanır ve devletlere bu konuda ebeveynlere destek olma ödevi yükler (ÇHS md. 18). Dijital dünyada da ebeveynlerin rolü kritik olmaya devam etmektedir; ancak dijital ortamın karmaşıklığı, ebeveyn gözetiminin sınırlarını zorlamakta ve devlet müdahalesi ile ebeveyn sorumluluğu arasındaki dengeyi yeniden tanımlamayı gerektirmektedir.

ÇHS'nin 16. maddesinde geçen mahremiyet hakkı örneğinde olduğu gibi, ebeveynlerin çocukların faaliyetlerini makul ölçüde denetleyebileceği kabul edilir. Afrika Çocuk Hakları Şartı da açıkça ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını makul biçimde gözetme hakkını teslim eder. Bu çerçevede, dijital ortamda ebeveynler çocuklarının ne tür içeriklere eriştiğini, kimlerle iletişim kurduğunu, kişisel verilerini nasıl paylaştığını denetleme ve yönlendirme hakkına sahiptir. Ebeveyn denetim yazılımları, aile içi kurallar ve rehberlik, yeni medyada çocuk korumanın ilk savunma hattı olarak görülür.

Bununla birlikte, dijital risklerin karmaşıklığı ve çocukların teknoloji kullanımında ebeveynlerinden daha bilgili olabilme durumu, sadece ebeveyn gözetimine bel bağlamanın yeterli olmadığını göstermiştir. Devletin rolü, işte bu noktada devreye girer: Devlet hem düzenleyici hem de destekleyici fonksiyonu ile çocukların dijital haklarını korumalıdır. Düzenleyici rol, yukarıda detaylandırdığımız gibi yasalar ve denetimler yoluyla ortamı daha güvenli hale getirmeyi kapsar. Destekleyici rol ise ebeveynlere ve çocuklara rehberlik sağlamak, farkındalık artırmak ve gerekli kaynakları sunmaktır.

BM Genel Yorum No.25, Taraf Devletlerin dijital riskler konusunda ebeveynlere yol göstermesi gerektiğini vurgular. Devletler, ebeveynlere dijital ebeveynlik becerileri kazandıracak eğitim programları düzenlemeli; anne babaları çocukların çevrimiçi haklarına saygı ve onların gizlilik, gelişen özerklik ihtiyacı konusunda bilinçlendirmelidir. Komite, ebeveynlerin çocukların çevrimiçi mahremiyetine de saygı göstermesi gerektiğini, örneğin "şarenting" denilen ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili her detayı sosyal medyada paylaşma alışkanlığının çocuğun mahremiyet hakkını zedeleyebileceğini not eder. Bu noktada devlet, bilinçlendirme kampanyalarıyla ebeveynlere sağduyulu paylaşım ve gözetim yöntemlerini öğretebilir.

Devletin bir diğer önemli rolü, dijital platformları ve endüstriyi çocuk haklarına duyarlı hale getirmektir. Ebeveyn ne kadar dikkatli olsa da, örneğin bir sosyal medya uygulaması çocuklar için tamamen güvensiz tasarlanmışsa riskler engellenemez. Bu nedenle devlet, regülasyonlar ve yaptırımlarla şirketleri "çocukların yüksek yararını" gözeten uygulamalar benimsemeye zorlar. Avrupa'da GDPR ve DSA gibi yasalar[404], ABD'de COPPA[405], Asya'da PIPL[406] gibi yasalar bu amaca yöneliktir. Bu düzenlemeler, esasen devletin hem ebeveyn hem de çocuk adına hareket ederek dijital ortamı şekillendirmesidir.

Ebeveyn sorumluluğu ile devlet müdahalesi arasındaki denge ülkeden ülkeye değişir. ABD gibi ülkelerde tarihsel olarak aile özerkliğine vurgu yapıldığından, devlet daha çekingen bir duruş sergiler. Örneğin, sosyal medya kullanım yaşını kanunla yükseltmek ABD'de tartışmalıdır; bunun yerine ebeveynlere rehberlik yayınlamak tercih edilir. Avrupa ülkeleri ise çocuk haklarını kolektif bir sorumluluk olarak görme eğilimindedir; bu yüzden hem düzenleyici müdahaleler (ör. zorunlu ebeveyn kilidi, yaş doğrulama gibi) hem de devlet destekli eğitim programları yaygındır. İskandinav ülkeleri, yüksek dijital okuryazarlık oranları ve refah devleti geleneği sayesinde ebeveyn-devlet iş birliğinin en iyi örneklerini sunar: Finlandiya'da çocukların internet kullanımı konusunda belediyeler ailelere ücretsiz danışmanlık hizmeti verir; Norveç'te okullarda düzenli veli seminerleri ile dijital riskler paylaşılır.[407]

[404] Avrupa Birliği, General Data Protection Regulation (GDPR), 2016; Digital Services Act (DSA), 2022.
[405] ABD Kongresi, Children's Online Privacy Protection Act (COPPA), 1998.
[406] Çin Halk Cumhuriyeti, Personal Information Protection Law (PIPL), 2021.
[407] Finlandiya ve Norveç Belediyeleri, Digital Parenting Programs, 2020; Çin Hükûmeti, Online Gaming Restrictions, 2021.

Asya'da Çin modeli, devletin ebeveyn yerine geçerek çok katı sınırlar çizmesi ile karakterizedir (örneğin oyun saatleri kısıtlaması, yüz tanıma ile kontrol vb.). Burada devlet, ailelerin teknoloji karşısında yetersiz kaldığı varsayımıyla doğrudan sert önlemler alır. Çin hükümeti, getirdiği kısıtlamaların aileler tarafından memnuniyetle karşılandığını öne sürmektedir; nitekim bazı Çinli ebeveynler, çocuklarının teknoloji kullanımını frenlemek için devletin desteğini olumlu bulduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu yaklaşımın, çocukların özgürlüklerini ve ebeveynlerin kararlarını aşırı kısıtladığı eleştirileri de vardır. Japonya ve Güney Kore gibi demokratik ülkeler ise, devletin rehberlik edici ve gerektiğinde sınırlayıcı rollerini dengede tutmaya çalışmaktadır. Güney Kore'nin oyun yasağını kaldırıp ebeveyn denetimine geçmesi, bu dengeyi aile lehine yeniden tesis etme hamlesidir.

Afrika ülkelerinde ise ebeveynlerin dijital dünyayı anlama kapasitesi çok farklı seviyelerdedir. Kentsel elit kesim teknolojiye hakimken, kırsalda birçok ebeveyn çocuklarının internette ne yaptığından bihaber olabilir. Bu durumda devletin hem ebeveyne hem çocuğa eğitim götürmesi kritik hale gelir. Uganda gibi bazı ülkelerde radyo programlarıyla köylere ulaşarak dijital güvenlik sohbetleri yapılmaktadır.[408] Güney Afrika'da polis teşkilatı, ebeveynlere yönelik "siber suç farkındalığı" atölyeleri düzenlemektedir.[409] Devletin kurumsal kapasitesinin zayıf olduğu yerlerde ise uluslararası STK'lar ve dini cemaatler dahi devreye girerek ailelere rehberlik edebilmektedir.

Ebeveynler ile devletin rolleri birbiriyle çelişen değil, tamamlayan roller olarak düşünülmelidir. Ebeveyn, çocuğunu en iyi tanıyan ve onun bireysel ihtiyaçlarına göre yönlendirebilecek kişidir; devlet ise tüm çocuklar için asgari güvenli ortamı ve destek mekanizmalarını sağlayacak aktördür. İyi uygulamalar, bu ikisinin eşgüdümüyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin İngiltere'de geliştirilen "Age Appropriate Design Code", dijital hizmetlerin varsayılan olarak güvenli ve gizliliği korur şekilde tasarlanmasını öngörürken, ebeveynlerin de ince ayar yapabilmesine imkan tanır – yani devlet, şirketleri düzenler, ebeveyn ise bireysel tercihleri ile son kullanıcı düzeyinde uygular.[410] BM Genel Yorum No.25 de bu çok paydaşlı sorumluluğa atıfla, çocukların dijital haklarının korunmasında devlet, ebeveyn, okul, özel sektör ve çocukların kendilerinin ortak çabasını şart koşar.

[408] Uganda Broadcasting Service, Digital Safety Programs, 2021
[409] Güney Afrika Polis Teşkilatı, Cybercrime Awareness Workshops, 2022.
[410] Birleşik Krallık, Age Appropriate Design Code, 2020.

G. Yeni Medyanın Çocuk Gelişimine Etkileri

Yeni medyanın (internet, sosyal medya, dijital oyunlar vb.) çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi üzerindeki etkileri, hem bilimsel araştırmaların hem de hukuk ve politika tartışmalarının önemli bir boyutudur. Bu etkinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğu kabul edilmektedir. Politika yapıcılar, düzenlemeleri tasarlarken çocuk gelişimine dair bu çok yönlü etkileri dikkate almak durumundadır.

Bu alandaki bilimsel bulguların ışığında, çeşitli ülkeler politika geliştirmektedir. Çin örneğinde görüldüğü gibi, "internet bağımlılığı" resmî olarak bir halk sağlığı sorunu kabul edilip, reşit olmayanların ekran süresi kısıtlamalarıyla bu sorunun çocuk gelişimine zarar vermesi engellenmeye çalışılmıştır. Güney Kore ve Japonya, teknoloji bağımlılığı rehabilitasyon merkezleri kurarak, aşırı kullanımın çocukların gelişimini aksatması durumunda destek mekanizmaları oluşturmuştur. Avustralya gibi ülkelerde okul müfredatlarında "dijital denge" kavramı işlenerek, çocuklara ekran başında ve dışında geçirilen zaman dengesini sağlama öğretilir. Birçok Avrupa ülkesi, çocukların sağlık taramalarında dijital alışkanlıkları da değerlendirerek, gerekirse ailelere müdahale tavsiyeleri verir.

Hukuk bağlamında, çocuk gelişimi üzerindeki etkiler, ihtiyat ilkesine dayanak oluşturarak düzenlemeler için motivasyon sağlamaktadır. Örneğin İngiltere'nin Online Safety yasasının hazırlık sürecinde, sosyal medyanın genç intihar vakalarıyla olası bağlantısı üzerine yapılan incelemeler etkili olmuştur. Keza, ABD'de bazı senatörler, sosyal medya platformlarının bilinçli olarak çocukları bağımlı kılan tasarımlar (sonsuz kaydırma, otomatik oynatma vb.) kullanmasını eleştirerek, bunları yasaklamaya yönelik tasarılar sunmuşlardır. Bu gelişmeler, doğrudan "çocuk gelişimini koruma" amacına dayanmaktadır.

H. Uluslararası Bölgesel Yaklaşımların Karşılaştırılması

Yukarıdaki incelemeler, farklı bölge ve ülkelerin çocuk hakları ile yeni medya kesişiminde izlediği politikaların çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği, genelde "çocuk hakları odaklı düzenleme" yaklaşımıyla kapsamlı ve bağlayıcı mevzuat üretmiş bir

bölge olarak öne çıkmaktadır. GDPR ile çocukların veri mahremiyetine güçlü bir yasal kalkan sağlanmış; DSA ve AVMSD gibi düzenlemelerle platformlara somut sorumluluklar yüklenmiştir. Avrupa'da ayrıca yasal çerçevelerin sahada etkili olabilmesi için bağımsız denetim kurumları (ör. İrlanda Veri Koruma Otoritesi, Fransa CSA) aktif rol oynamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa'nın karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, koyduğu standartların küresel platformlar tarafından tam manasıyla uygulanmasını sağlamak ve sınır ötesi sorunlarda (ör. bir ABD merkezli platformun AB'deki çocuğa zararı) yaptırımların etkinliğini tesis etmektir. Yine de AB ülkeleri arasındaki iş birliği ve birleşik pazarın gücü, şirketleri küresel ölçekte politikalarını değiştirmeye zorlayabilmiştir (Örneğin YouTube, dünya çapında çocuklara yönelik veri toplama pratiklerini COPPA'ya ek olarak GDPR-K hükümlerine de uygun hale getirmek durumunda kalmıştır).

Amerika Birleşik Devletleri, "piyasa temelli ve ifade özgürlüğü hassasiyetli" yaklaşımıyla, spesifik problemlere odaklanan (COPPA gibi) yasalar çıkarmış ancak Avrupa kadar bütüncül bir çocuk dijital hakları rejimi kurmamıştır. Bunun artıları ve eksileri bulunmaktadır. Bir yandan, ABD'de inovasyon ve teknolojik gelişme ortamı daha serbest olduğu için çocuklara yönelik birçok koruyucu araç (filtre programları, ebeveyn kontrol uygulamaları, vs.) özel sektör tarafından geliştirilmiştir ve aileler tarafından kullanılmaktadır. Öte yandan, yasal boşluklar nedeniyle 13-17 yaş arası ergenlerin veri mahremiyeti gibi konularda savunmasız kaldığı eleştirisi yapılır. Son yıllarda ABD'de de Avrupa'dan esinlenen adımların atıldığı görülmektedir – Kaliforniya'nın yasaları bunun örneğidir. Ayrıca ABD, çocuk istismarına karşı küresel mücadelede (özellikle polis ve FBI düzeyinde) çok etkin bir rol oynar; WeProtect Global Alliance gibi oluşumlarda ABD kilit aktördür. Bu, iç hukuk eksikliklerini kısmen telafi eden uluslararası iş birliği çabasını gösterir.

Asya içinde Çin ve Güney Kore gibi ileri teknolojiye sahip ülkeler sert düzenleyici önlemlerle çocukları korumaya çalışırken, Japonya, Hindistan, Endonezya gibi demokratik ülkeler aşırı müdahaleden kaçınarak daha yumuşak politikalar izler. Çin modeli, çocukların korunması adına hak ve özgürlüklerin ciddi sınırlanmasını içerir – oyun saat kısıtlamaları, içerik filtreleri, gerçek isim zorunluluğu vb. Kimi çevrelerce bu model, "paternalist" ve çocuğun katılım haklarını göz ardı eden bir yöntem olarak eleştirilmektedir; ancak savunucuları, genç nesli teknoloji bağımlılığı ve ahlaki çöküntüden kurtarmak için bu yaklaşımın gerekli olduğunu savunur. Güney Kore gibi ülkeler, Çin kadar olmasa da belli

kısıtları uygulayıp sonra geri adım atarak deneme-yanılma yoluyla optimal noktayı aramaktadır. Hindistan ve Güneydoğu Asya ülkelerinde ise toplum yapısı gereği aile denetimi güçlü olsa da, hukuki mekanizmaların eksikliği dikkat çeker. Bu ülkelerde odak, ekonomik ve eğitimsel boyutlarda dijitalleşmeyi yakalamak olduğundan, çocuk koruma boyutu ikinci planda kalabilmektedir – örneğin okullarda internet erişimi sağlanırken, beraberinde güvenlik eğitimlerinin yeterince verilmemesi gibi. Ancak internet penetrasyonu arttıkça bu durum değişmekte, kamuoyu baskısı artmaktadır.

Afrika ve Latin Amerika, genelde Avrupa normlarını benimseyen ancak uygulamada zorluklar yaşayan bölgeler olarak tanımlanabilir. Birçok Afrika ve Latin ülkesinin mevzuatı kağıt üzerinde CRC ile uyumlu ve hatta GDPR'den esinlenen unsurlar içeriyor (Brezilya LGPD, Güney Afrika POPIA buna örnek). Yine de kültürel, ekonomik ve kurumsal engeller nedeniyle çocuklar için gerçek hayatta değişim daha yavaş olmaktadır. Örneğin yasal olsa da, bir köy polisinin siber suçları takip edecek donanımı veya bir okulun çocuklara dijital eğitim verecek interneti olmayabiliyor. Bu da gösteriyor ki, sadece yasa yapmak değil, o yasanın getirdiği standartları uygulayacak altyapıyı kurmak önemlidir. Afrika Birliği'nin 2024 politikası ve Latin Amerika'daki bölgesel iş birlikleri, güney-güney bilgi paylaşımı ile bu sorunları aşmayı hedefliyor. Özellikle Afrika ülkeleri, Asya ve Latin Amerika deneyimlerinden öğrenerek, teknolojiyi ve regülasyonu kendi bağlamlarına uyarlamaya çalışmaktadır.

Güçlü uygulamalar açısından bakarsak: GDPR-K ve COPPA, çocuk veri gizliliğinde dünya standardını belirlemiş iki mihenk taşıdır. Fransa'nın çocuk influencer yasası, yeni ortaya çıkan bir soruna yenilikçi çözümde öncüdür. İngiltere'nin Age-Appropriate Design Code'u ve planlanan çevrimiçi güvenlik düzenleyicisi (Ofcom rolünde) da pek çok ülkeye model olmaktadır. Avustralya'nın e-Safety Komiserliği gibi bağımsız denetim mekanizmaları, zararlı içerik ve siber zorbalıkla mücadelede etkili bir idari model sunar ve AB ile diğer demokrasilerce incelenmektedir. Zayıf halkalar ise genelde uygulama ve icra tarafında çıkar: Örneğin bir ülkede çocuk pornografisi yasağı olsa da, küresel internet trafiği içinde bunu engellemek için teknik ve uluslararası iş birliği kapasitesi eksikse yasa kağıt üstünde kalır. Keza, yaş doğrulama gibi konular çözülmesi güç bir muammadır; hem gizlilik hem pratik zorluklar yüzünden evrensel bir çözüm bulunabilmiş değildir (örneğin bazı ülkelerin kimlik numarası sistemini kullanması, diğerlerinde mümkün olmayabilir).

Uygulama zorlukları içinde en belirgin olanı, hızla değişen teknolojiye mevzuatın ayak uydurması meselesidir. Hukuk çoğunlukla reaksiyoner olduğundan, yeni bir uygulama (mesela Snapchat, TikTok, metaverse ortamları) gençler arasında popülerleştiğinde mevcut kurallar yetersiz kalabiliyor. Bunu aşmak için bazı yargı bölgeleri ilke temelli yaklaşımlar benimsiyor. Örneğin GDPR'ın "çocukların yüksek yararı" vurgusu, yeni bir teknoloji ortaya çıktığında spesifik düzenleme olmasa bile genel ilkelerle yorum yapma imkânı veriyor. Aynı şekilde ÇHS Genel Yorumları, mahkemeler ve kanun koyucular için esnek rehberler sunuyor.

Genel tabloya bakıldığında, dünya genelinde bir yakınsama eğilimi de görmek mümkündür: Gelişmiş ülkelerdeki standartlar küresel şirketlerin politikaları aracılığıyla diğer ülkelere de yansıyor. Örneğin Facebook, AB ve ABD baskısıyla 2021'den itibaren 18 yaş altına hedefli reklamları sınırlama kararı aldığında, bu fiilen tüm dünyadaki genç kullanıcıları etkilemiş oldu. Google ve Apple'ın uygulama mağazaları için getirdiği çocuklara yönelik içerik kuralları, her ülkede geçerli. Bu, özel sektörün küresel regülasyon gücü olarak da yorumlanabilir, ki bu gücün hesap verebilir olmadığı eleştirileri vardır. Bu noktada uluslararası iş birliği kritik hale gelir. OECD, ITU, Avrupa Konseyi, OAS gibi kuruluşlar, çocukların dijital ortamda korunması konusunda ülkeleri bir araya getiren çalıştaylar, raporlar düzenlemektedir. WeProtect Küresel İttifakı özellikle çevrimiçi cinsel istismar konusunda 100'ü aşkın ülkeyi politik eylem taahhütleri etrafında toplamış durumdadır. Bu tür girişimler, standardizasyonu kolaylaştırmaktadır.

Özetle, coğrafyadan bağımsız olarak her çocuğun dijital hakları evrenseldir ve devletlerin pozitif yükümlülükleri vardır. İnternet sınır tanımadığından, bir ülkede yaşanan boşluk bir başka yerdeki çocuğa da tesir edebilmektedir. Bu nedenle, ülkeler arası deneyim paylaşımı ve asgari ortak normlarda buluşma önem taşır. Örneğin, internette çocukların cinsel istismar materyallerinin yayılmasını önleme konusunda hemen tüm ülkeler hemfikirdir ve bu alanda küresel bir norm oluşmuştur. Benzer şekilde, çocukların verilerinin korunması hususunda da GDPR etkisiyle küresel bir yükselen standart mevcuttur. Farklılıklar daha çok yöntemde, yani "devlet mi ebeveyn mi daha belirleyici olmalı, eğitim mi düzenleme mi öncelenmeli" gibi konulardadır.

I. Uluslararası Alanda Beklentiler

Yeni medya ile büyüyen nesiller, önceki kuşaklardan farklı haklara ve bunların getirdiği risk ve imkanlarla karşı karşıyadır. Çocuk hakları hukukunun temel prensipleri, çocuğun yüksek yararı, ayrımcılık yapmama, yaşına ve olgunluğuna uygun katılımı, yaşama ve gelişme hakkı, dijital ortamda temel yol gösterici olmalıdır. Bu prensipler ışığında, uluslararası toplum ve ulusal hükümetler, çocukların mahremiyetini koruyacak, onları zararlı içerikten uzak tutacak, dijital okuryazarlıkla güçlendirecek ve yeni medyanın fırsatlarından güvenli bir biçimde yararlanmalarını sağlayacak politikaları hayata geçirmelidir. Avrupa, Amerika, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki farklı tecrübeler, bizlere çeşitli "iyi uygulamalar" sunmaktadır: Kapsamlı veri koruma yasaları, bağımsız çevrimiçi güvenlik düzenleyicileri, eğitim temelli yaklaşımlar, teknoloji şirketleriyle yapılan ortaklıklar ve yeni sorunlara yaratıcı yasal çözümler bunlardan bazılarıdır.

Elbette her ülkenin kültürel ve sosyal bağlamı farklıdır; ancak dijital dünyadaki sorunlar büyük ölçüde ortaktır ve küresel iş birliği gerektirir. Çocuğun çevrimiçi cinsel istismarı, uluslararası suç şebekelerini ilgilendirir; çocuk verilerinin istismarı, küresel teknoloji devlerini ilgilendirir; sosyal medyanın etkileri, sınır ötesi bir fenomendir. Dolayısıyla, uluslararası insan hakları hukukunun getirdiği dayanışma ruhu içinde, devletler deneyimlerini paylaşmalı, standartlarını yükseltmeli ve şirketleri de bu standartlara uymaya zorlayacak mekanizmaları kurulmalıdır.

Bu bölümde yapılan karşılaştırmalı analiz neticesinde, uluslararası alanda güçlü yönlerin ve eksiklikler dikkati çekmektedir. Buna göre:

• Avrupa Birliği, çocuk haklarını dijital ortamda koruma konusunda liderlik rolü üstlenmekte, ancak uygulamada küresel şirketlerle mücadelede zorlanmaktadır;

• Amerika Birleşik Devletleri, parçalı yapısını bütüncül bir reforma tabi tutma gerekliliğiyle yüzleşmektedir;

• Asya, hızlı teknolojik dönüşümüne paralel olarak hak temelli yaklaşımları güçlendirme ihtiyacındadır (özellikle demokratik olmayan önlemler ile çocukların hak ve özgürlükleri arasındaki denge sorgulanmaktadır);

• Afrika ve Latin Amerika, yasal çerçevelerini geliştirme yolunda ilerlese de, pratikte kaynak ve kapasite sorunlarını çözmeye odaklanmaktadır.

Son tahlilde, her çocuğun güvenli, gizliliğe saygılı, katılımcı ve eğitici bir dijital ortamda büyüme hakkı vardır. Bunu sağlamak, hem ulusal hem uluslararası düzeyde çaba gerektiren dinamik bir süreçtir. Teknoloji geliştikçe hukuk da gelişmeli; aileler, okullar, devlet ve özel sektör aynı hedef etrafında (çocukların esenliği etrafında) birleşmelidir. Çocuk hakları perspektifi sağlam biçimde politikaların merkezine yerleştirildiğinde, yeni medyanın çocuk gelişimine dair endişeleri en aza indirilebilir ve dijital dünya çocuklar için gerçekten "better internet" – daha iyi ve güvenli bir yer – haline gelebilir.

J. İyi Uygulama Örnekleri

Yeni medya ve çocuk hakları kesişiminde, farklı ülkeler çeşitli yenilikçi politikalar ve düzenlemeler hayata geçirmiştir.

Fransa – Çocuk "Youtuber" Yasası: Yukarıda detaylı bahsedildiği gibi Fransa, 2020'de kabul ettiği yasayla dijital içerik üreten çocukları çalışma mevzuatı kapsamına alarak gelir ve çalışma saatlerini güvence altına almış, ayrıca çocukların paylaşılan içeriklerini kaldırma hakkını tanımıştır. Bu düzenleme, dünyada ilklerden biri olarak örnek teşkil etmektedir. Fransa'daki bu uygulama, Türkiye için özellikle **çocuk fenomenler** konusundaki mevzuat boşluğunu doldurmak adına model alınabilir. Türk mevzuatına da çocukların dijital ortamdaki ekonomik faaliyetlerini kayıt altına alacak, gelirlerini koruma altına alacak hükümler eklenmesi önerilebilir.

Avustralya – Sosyal Medya Yaş Sınırı: Avustralya, 2024 yılında sosyal medyada çocukları korumak adına radikal bir adım atarak 16 yaşın altındaki çocukların sosyal medya hesabı açmasını yasaklayan ve platformlara kimlik doğrulama zorunluluğu getiren bir yasa çıkarmıştır. Bu yasaya göre Facebook, Instagram, TikTok gibi popüler platformlar, kullanıcı yaşını doğrulamak ve 16 yaş altını engellemek durumundadır; aksi halde 50 milyon Avustralya dolarına kadar para cezaları söz konusudur. Amaç, çocukları çevrimiçi zorbalık ve zararlı içeriklerden korumaktır. Bu tür sert bir yaş sınırlaması tartışmalıdır; zira gençleri tamamen platformlardan men etmek yerine güvenli katılımı sağlamak belki daha dengeli bir yaklaşım olabilir. Nitekim eleştiriler, bu yasağın mahremiyet endişeleri ve gençlerin daha izole platformlara kaçması riskini artırabileceğini belirtmiştir. Türkiye de benzer şekilde 13 yaş altına yasak getirmeyi planladığını duyurmuştur. Burada iyi uygulama olarak, platformların yaş doğrulama teknolojileri geliştirmeye zorlanması zikredilebilir. Türkiye, sosyal medya şirketlerinden, yeni kullanıcı kayıtlarında kimlik numarası veya e-Devlet doğrulaması gibi yöntemlerle yaş kontrolü yapmalarını isteyebilir. Böylece fiili olarak COPPA benzeri bir koruma mekanizması Türkiye'de de sağlanmış olabilir.

İngiltere – Çevrimiçi Güvenlik Yasası ve Yaşa Uygun Tasarım Kodu: İngiltere, 2023'te yasalaştırdığı Online Safety Act (Çevrimiçi Güvenlik Yasası) ile sosyal medya ve dijital platformlara, özellikle çocuk kullanıcıları korumak amacıyla kapsamlı yükümlülükler getirmiştir. Bu yasa, platformların çocukları zararlı içerikten korumak için risk değerlendirmesi yapmasını, algoritmalarını şeffaflaştırmasını, yasa dışı içerikleri hızlıca kaldırmasını şart koşmaktadır. Ayrıca İngiltere'de 2021'den beri yürürlükte olan Çocuklara Yönelik Yaşa Uygun Tasarım Kodu, internet hizmetlerinin 18 yaş altı kullanıcılar için varsayılan olarak en üst düzey gizlilik ve güvenlik ayarlarını sunmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin Instagram, bu kod sonrası 16 yaşından küçük yeni kullanıcıların hesaplarını otomatik olarak "gizli/özel" yapmaya başladı; TikTok ise 18 yaş altına hedefli reklamları kısıtladı. Bu tür düzenlemeler, teknoloji firmalarının ürünlerini tasarlarken çocuk haklarını baştan dikkate almalarını sağlamaktadır. Türkiye için öneri: KVKK kapsamında veya özel bir düzenlemeyle, dijital servis sağlayıcılara çocuklar için "varsayılan olarak güvenli ve gizli" ilkesi getirilebilir. Bu sayede çocuklar, karmaşık ayarlarla uğraşmadan en yüksek gizlilik korumasıyla platformları kullanabilir.

ABD – COPPA'nın uygulanması ve FTC yaptırımları: ABD'de COPPA (1998) yürürlükte olmakla beraber, uzun süre teknoloji şirketleri tarafından gerektiği gibi uygulanmamıştı. 2019 yılında ABD Federal Ticaret Komisyonu (FTC), YouTube'un çocuklara yönelik içeriklerde izinsiz veri topladığı gerekçesiyle 170 milyon dolarlık rekor ceza kesti. Bu yaptırım ve kamuoyu baskısı sonucunda YouTube, 13 yaş altı kullanıcılar için tasarlanmış YouTube Kids uygulamasını geliştirdi ve ana platformda çocuklara yönelik içeriklerde kişiselleştirilmiş reklamları kapattı. Benzer şekilde TikTok da COPPA ihlalinden ceza alıp 13 yaş altı hesapları silmek zorunda kaldı. Bu örnekler, yasal düzenlemelerin etkin uygulanmasının önemini göstermektedir. Türkiye'de de KVKK ve diğer ilgili mevzuat kapsamında denetleyici kurumların (KVK Kurumu, BTK) çocukların dijital haklarına ilişkin ihlallere karşı daha proaktif yaptırımlar uygulaması iyi bir örnek olacaktır. Özellikle mobil oyunlarda çocukların izni/veli rızası olmadan veri toplanması veya oyun içi satın alım tuzakları gibi konularda denetimler sıkılaştırılabilir.

Türkiye – Güvenli İnternet Merkezi ve bilinçlendirme kampanyaları: Türkiye'de iyi uygulama olarak gösterilebilecek bazı girişimler de mevcuttur. BTK bünyesindeki Güvenli İnternet Merkezi, çocuklara ve ailelere yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütmektedir. Her yıl düzenlenen Güvenli İnternet Günü etkinliklerinde atölyeler, oyunlar ve seminerlerle çocuklara çevrimiçi güvenlik eğitimi verilir. Ayrıca Kişisel Verileri Koruma Kurumu'nun "Veri Tayfa, Rafadan Tayfa" projesi, popüler çizgi film karakterleri aracılığıyla çocuklara kişisel verilerin mahremiyeti konusunda farkındalık kazandırmayı hedeflemiştir. Bu müzikli gösteri, Türkiye'nin farklı illerinde çocuklarla buluşturularak verilerin paylaşımı, yabancılarla çevrimiçi iletişimde temkinli olma gibi mesajlar eğlenceli biçimde aktarılmıştır. Yine Emniyet Genel Müdürlüğü'nün "Siberay" programı, sosyal medyada hazırladığı görsel ve videolarla çocukları siber suçlardan korumak ve doğru internet kullanımı konusunda bilgilendirmektedir.

Tüm bu örnekler, çok paydaşlı bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar, özel sektör, sivil toplum ve bizzat çocuklar birlikte hareket ettiğinde, dijital dünya çocuklar için daha güvenli ve yararlı hale gelebilecektir. Aynı şekilde ÇHS Genel Yorum 25 de, çocuk haklarının dijital ortamda tam manasıyla hayata

geçmesi için devletlerin sadece yasal tedbirler almakla kalmayıp, bilinç artırıcı kampanyalar, çok sektörlü iş birlikleri ve uluslararası düzeyde koordinasyon sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de yeni medya ve çocuk hakları konusunda arzedilen çalışmamız göstermektedir ki, dijital dönüşüm, çocuk haklarına hem yeni imkanlar hem de yeni meydan okumalar getirmiştir. Çocukların üstün yararının gözetilmesi ilkesi, dijital ortamda da rehber ilke olmalıdır. Bu doğrultuda:

Çocukların mahremiyeti ve kişisel verileri korunmalı, KVKK gibi yasal düzenlemeler çocukların özel durumuna uygun hale getirilmelidir. Her çocuk, dijital kimliği üzerinde söz sahibi olabilmeli, rızası dışında yayılan bilgilerini ileride sildirebilmelidir.

Çocuklar, internetin sağladığı ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim imkanlarından yararlanabilmeli; fikirlerini özgürce ifade ederken şiddet ve nefret söyleminden uzak tutulmalıdır. Devlet, içerik düzenlemelerinde sansürden kaçınarak, bilgilendirici ve kaliteli çocuk içeriklerini teşvik etmelidir.

Çocuklar, dijital dünyada karşılaştıkları tehlikelere karşı korunmalı; çevrimiçi istismar, siber zorbalık, çocuklara yönelik dijital suçlar etkin soruşturulup cezalandırılmalıdır. Bu amaçla kolluk, adli makamlar ve uluslararası aktörler eş güdüm içinde çalışmalıdır.

Medya içerikleri çocukların gelişimine uygun hale getirilmeli; RTÜK ve benzeri düzenleyici kurumlar, yayınların çocuk dostu olmasını sağlamalıdır. Aynı zamanda yeni medya ortamlarında (ör. sosyal platformlarda) çocukları zararlı içerikten koruyacak yenilikçi yöntemler geliştirilmelidir.

Eğitim hakkı, dijital teknolojilerle desteklenmeli; her çocuğun dijital araçlara erişimi ve bunları etkin kullanma becerisi olmalıdır. Okullarda dijital medya okuryazarlığı dersleri yaygınlaştırılmalı, öğretmenler ve ebeveynler bu konuda donanımlı hale getirilmelidir.

Çocuk emeğinin dijital ortamda sömürülmesi önlenmeli; çocuk fenomenler konusu başta olmak üzere yasal boşluklar giderilmelidir. Çocukların çalışması gerekli durumlarda sıkı denetim ve güvenceye bağlanmalı, çocuklar asla bir meta veya kazanç aracına indirgenmemelidir.

İyi uygulama örneklerinden ders alınarak Türkiye'nin hukuki ve kurumsal yapısı güncellenmelidir. Fransa'nın getirdiği koruyucu hükümler, İngiltere ve ABD'nin teknoloji şirketlerine dair düzenlemeleri, Avustralya ve Çin'in radikal önlemleri incelenerek, Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun politika bileşimi oluşturulmalıdır.

Bu alanda ilerleme kaydedilmesi, yalnızca mevzuat değişiklikleriyle değil, aynı zamanda zihniyet dönüşümüyle mümkündür. Çocuklar artık dijital dünyanın aktif öznesidir; onları salt korunacak pasif varlıklar olarak görmek yeterli değildir. Çocukları dijital haklarının bilincinde bireyler olarak yetiştirmek, onlara güvenmek ve söz hakkı tanımak gerekir. Türkiye'de ve dünyada örnek uygulamalar gösteriyor ki, çocuklar dijital süreçlere dahil edilince, çözümlerin bir parçası olabilmektedir.

Anayasa'dan başlayarak, çocuk haklarına ilişkin tüm mevzuat dijital bağlam ışığında gözden geçirilmelidir. Anayasa m.41'e dijital sömürüye karşı koruma ibaresi eklenebilir; KVKK'ya çocuk verisi tanımı ve özel hükümler konulabilir; 5651 sayılı Kanun'da çocukların çevrimiçi haklarını dengeleyen ifade korunabilir. Özellikle Sosyal Medya Yasası olarak bilinen 2020 değişikliklerine, çocuklar lehine spesifik maddeler ilave edilebilir (örneğin Türkiye'de sosyal ağ sağlayıcıların çocuk kullanıcı verilerini Türkiye'de tutma ve gerektiğinde silme yükümlülüğü gibi). Yeni çıkarılacak dijital ekonomi veya dijital hizmetlere dair yasalarda, düzenleyici etki analizi yapılırken çocuk hakları boyutu mutlaka değerlendirilmeli. Örneğin, yapay zekâ uygulamalarına ilişkin bir mevzuat hazırlanırken,

çocukları olumsuz etkileyebilecek yönleri var mı incelenmeli, gerektiğinde çocuklar özelinde koruyucu hükümler eklenmelidir.

Türk Yargısı, dijital dünyaya dair çocuk hakları ihlallerini ele alan emsal kararlar üretebilir. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yoluyla önüne gelen vakalarda (mesela bir çocuğun internetteki unutulma hakkı talebi veya siber zorbalık mağduru bir çocuğun etkili soruşturma şikayeti gibi), çocuk hakları odaklı yorumlar geliştirmesi önemlidir. Bu içtihatlar, idare ve toplum için yol gösterici olacaktır.

Dijital dünyada suçlar sınır tanımadığı için, çocukların korunması da uluslararası dayanışmayı gerektirir. Türkiye, INTERPOL'ün çocuk istismarıyla mücadele birimleriyle, EUROPOL, WeProtect Global Alliance gibi oluşumlarla aktif iş birliği yapmalı; ayrıca deneyim paylaşımı için diğer ülkelerin düzenleyici kurumlarıyla temas halinde olmalıdır. Örneğin İngiltere'nin Ofcom'u veya ABD'nin FTC'si ile çocukların çevrimiçi güvenliği konusunda bilgi alışverişi yapılabilir.

Politika oluşturma süreçlerine çocukların dahil edilmesi de önemli bir öneridir. Çocuk Hakları Komiteleri veya dijital gençlik kurulları oluşturularak, örneğin Milli Eğitim Bakanlığı veya BTK, karar alırken bu kurulların görüşlerini alabilir. Böylece çocukların gerçek ihtiyaçları ve yaratıcı çözüm önerileri sürece yansır.

Yasal çerçeve ne kadar gelişmiş olursa olsun, ebeveyn ve çocukların bilinç düzeyi yetersizse uygulamada sonuç almak zorlaşır. Bu nedenle kamu spotları, okul seminerleri, sosyal medya kampanyaları ile *dijital ebeveynlik* becerileri ve çocukların kendi hakları konusunda farkındalık yükseltilmelidir. Örneğin "Çocuğumun Fotoğrafını İnternette Paylaşırken Dikkat Edilecek 5 Nokta" gibi içerikler yaygınlaştırılmalı; çocuklar da *"Dijital Haklarım Nelerdir?"* başlığı altında kendi haklarını öğrenmelidir.

Genel Yorum 25'in de altını çizdiği gibi, dijital ortamda çocuk haklarının tam anlamıyla korunması, bütüncül bir yaklaşımla mümkün olacaktır. Kanun yapıcılar,

uygulayıcılar, aileler ve çocuklar aynı hedef doğrultusunda hareket ettiğinde, dijital dünya çocuklar için hem daha güvenli hem de haklarının gerçekleştirildiği bir mekan haline gelebilir.

Sonuç itibarıyla, yeni medyanın çocuk hakları üzerindeki etkilerine dair hukuki çerçeve sürekli gelişmek durumundadır. Teknolojinin hızına hukuk her zaman yetişemese de, çocukların yüksek yararı yönünde esnek ve ileriye dönük yorumlarla bu boşluklar doldurulabilir. Uluslararası insan hakları hukukunun temel prensipleri – ayrım gözetmeme, çocuğun üstün yararı, yaşama/gelişme hakkı ve çocuğun görüşüne saygı – dijital dünyada da yol gösterici olmalıdır. Türkiye, taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ruhuna uygun şekilde, dijitalleşen toplumda çocukların haklarını güvence altına almak için gereken yasal ve idari adımları atmalıdır. Böylece, yeni medyanın sunduğu fırsatlar çocuklarımızın özgürce gelişmesine hizmet ederken, riskleri de minimuma indirilmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2023). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2022 (Haber Bülteni No: 2).

Adalı, G. (2023). Dijital reklamcılık ölçek geliştirme uygulaması: Dijital yerli ve dijital göçmenlere yönelik bir araştırma. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 42, 39–62.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2010). Fiziksel Cezalandırma Rehberi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023–2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023–2025).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2028).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2028).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2023–2028. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). Dijital Dünyada Çocuk Çalıştayı 17 Aralık 2024 Sonuç Raporu.

Ak, B. ve Toktaş, A. (2021). Çocuk Emeği Kullanımından Kaynaklanan Sosyal Hukuk Sorunları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 81, 245–283.

Akbaba, M., Arkadaşları. (2022). Çocuğun Tekrarlayan Fiziksel İstismarında Hekim Yaklaşımının Önemi: Olgu Sunumu. Adli Tıp Bülteni, 27(2), 201-206.

Akbaş, E. (2025, 11 Mart). Dijital ortamda fenomen çocukların çalıştırılması bir sömürü ve istismar örneği. Anadolu Ajansı.

Altınbaş Üniversitesi. (2024, Kasım 28). 13 Yaş Altına Sosyal Medya Yasaklanmalı mı?

Anadolu Ajansı. (2019, 25 Haziran). Obeziteye karşı 'dijital oyun' tasarladı.

Anayasa Mahkemesi. (2015). Halime Sare Aysal Başvurusu Kararı (Başvuru No: 2013/1789).

Anayasa Mahkemesi. (2016, 3 Mart). N.B.B. Başvurusu (B. No: 2013/5653).

Anayasa Mahkemesi. (2016, 3 Mart). N.B.B. Başvurusu (B. No: 2013/5653).

Anayasa Mahkemesi. (2017). Esas No: 2017/167, Karar No: 2017/172, Karar Tarihi: 13.12.2017. Resmî Gazete, 13.12.2017.

Anayasa Mahkemesi. (2020). Esas No: 2020/12, Karar No: 2020/46, Karar Tarihi: 10/9/2020. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 22. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "…ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez." ibaresinin iptaline ilişkin karar.

Anayasa Mahkemesi. (2021). Başvuru No: 2021/15139, Karar Tarihi: 28.12.2021. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası.

Android Developers. (t.y.). Sensörlere Genel Bakış.

AppMaster. (2023). Yüksek Kullanılabilirlik için Mimari Oluşturmaya Yönelik Kesin Kılavuz.

Arık, Y. (2023). Tele-tıp uygulamalarının sağlık hizmetleri pazarlaması kapsamında değerlendirilmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 26(2), 511–534.

Ariès, P. (1962). Yüzyıllar Boyunca Çocukluk ve Ailenin Tarihi. New York : Vintage Books, c1962.

Arslan, K. T., Altıok, S. (2025). Türkiye'deki 4-11 yaş arası çocukların ekran bağımlılığı ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 1–17.

Aslan, A. (2019). İnsan mı, robot mu, cyborg mu?, S. Elyıldırım ve İ. H. Hancı (Eds.), Adli Dilbilim (İçinde) (s. 247). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aslan, A. (2021). Siber Sahanlıkta Çocuk Koruma (yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara

Atatanır, H. (2022). Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(2), 205–219.

Augustinus. (2010). İtiraflar (Çev. S. Yıldırım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Auwal, A. M. (2016). The Complexities of New Media: Can the ‘Web Media’Completely Erase Traditional Media from the Communication Industry? Online Journal of Communication and Media Technologies, 6(3), 173-195.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2008). K.U. / Finlandiya Davası (Başvuru No. 2872/02). HUDOC.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2008). K.U. v. Finlandiya (Başvuru No. 2872/02).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2019). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 8. Madde Rehberi – Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı.

Avrupa Komisyonu. (2021). 2021 Türkiye Raporu (İKV Özeti).

Avrupa Komisyonu. (t.y.). AVMSD'de Çocukların Korunması

Avrupa Konseyi. (1961). Avrupa Sosyal Şartı.

AWS. (2024). NAS Nedir? - Ağa Bağlı Depolamaya Ayrıntılı Bakış.

Aybar, F. A. T. (2022). Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 33, 463–480.

Aydın, A. (2023). Yeni medyanın ekonomi politiği. Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, 1(2), 199–214.

Aydın, F. (2019). Antik Mısır'da din ve siyaset ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayer, H., Bulut Özek, M. (2021). Yeni medya eğitimi ve önemi. Journal of Communication Science Researches, 1(2), 127–138

Bellican, B. (2021). FSEK Kapsamında Fotoğrafın Korunmasının Yargıtay Kararları Çerçevesinde İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 79(1), 331–360.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2025, Şubat 11). BTK'de "Güvenli İnternet Günü" Etkinliği Düzenlendi.

Binance Research. (2024). 2023 Yılının Tam Kapsamlı Değerlendirmesi ve 2024 için Temalar.

Binark, M. ve Bek, M. (2007). Eleştirel medya okuryazarlığı. Kalkedon Yayıncılık.

Binark, M., ve Kılıçbay, B. (2008). Yeni medya çalışmaları: Teoriler, yöntemler, sorunlar. Ütopya Yayınları.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2019). Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Periyodik Raporlarına İlişkin Sonuç Gözlemleri (Belge No: CRC/C/TUR/CO/4-5). Birleşmiş Milletler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). Dijital Ortamlarda Çocuk Hakları ile İlgili Genel Yorum No: 25. UNICEF Türkiye.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). Genel Yorum No. 25 (2021): Çocuğun dijital ortamla ilgili hakları.

Can, G. M. (2022). Dijital pazarlamada hedefli reklamlar ve kullanıcı gizliliği. Cahit Cengizhan Blog.

Centel, T. (2019). KOBİ'lerde Çalışan Çocukların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Cihan, M. (2010). John Locke ve Eğitim. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 173–178.

Cin, H., & Akyılmaz, G. (2014). Türk hukuk tarihi. Ankara: Sayfa Yayınları.

Cloudflare. (2023). What is adaptive bitrate streaming?

Crownshaw, S. (2024, 12 Nisan). Race for the future: How AI and the cloud is transforming the media industry. Technology Record.

Çakıroğlu, Ş. (2023). Uluslararası Sözleşmeler Işığında Türk Hukukunda Çocuk Pornografisi Kavramı. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 11(1), 73–93.

Çalışkan, A. (2018). Artırılmış gerçeklik uygulamaları ile yeni medya reklam tasarımı. Sanat ve Tasarım Dergisi, 8(2), 1–15.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2015). Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024, Temmuz 8). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017–2023) Kapanış Etkinliği Gerçekleştirildi.

Çamalan, V. F., Demirbaş, E. (2024). Çocuklarda teknolojinin getirdiği risklerden kaçınma ve bilinçli internet kullanımını destekleyen çalışmalar. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (13), 31–58.

Çelik, H. (2016). Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16(36), 1–20.

ÇETİN, H. (2022). Çocukların İstismar ve İhmalden Korunma Hakkı. E. Hareket (Ed.), Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (3. Baskı) içinde. (s. 161 vd). Ankara: Pegem Akademi

Çocuk Hakları Komitesi. (2001). Genel Yorum No. 1: Eğitim Hakkı (Madde 29).

Çocuk İhmali ve İstismarı Alanında Çalışan Profesyonellerin Görüşleri. (2020). CORE.

Çocuk Vakfı. (2007). Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı.

Çocuk ve Ergenlerde Siber Zorbalığı Önleme. (t.y.). Marmara Üniversitesi.

Dağdelen, M., Şeker, Ö. F. (2024). Jean Jacques Rousseau'nun Eğitim Anlayışına Göre Çocuk Gelişiminin Değerlendirilmesi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 62, 15–30.

Damiani, J. (2018, 21 Haziran). VR and AR mark the greatest revolution in the history of UX/UI design. Forbes.

Demirci, E. S. (2024, 11 Ekim). GSS'li gençler için yasa değişikliğine ihtiyaç var. Sosyal Güvenlik Müşavirleri Derneği.

Desafe. (2024, Aralık 4). Sosyal Medya Platformlarında KVKK Uygulamaları: Kullanıcı Verilerinin Güvenliği Nasıl Sağlanıyor?

Demircioğlu, M. (2006). Cumhuriyet'in ilk yıllarında iş hukuku ve çocuk işçiliği. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 55(1), 123-126.

DigiMondi. (2024). Yazılım Geliştirme Trendleri: Yeni Çağın Kodlama Yolculuğu.

Dinçer Araz, N. (2017). Roma Hukukunda Davaların Yarışması (concursus actionum) Meselesine Genel Bir Bakış. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(3), 235–281.

Doğan, B. (t.y.). TCK Madde 132: Haberleşmenin Gizliliğini İhlal Suçu.

Doğan, S. (2024, 25 Aralık). 2025'te Sosyal Medya Trendleri. Serdar Doğan.

Dursun, Y., Atamtürk, E. (2023). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na Yeni Bir Koruyucu Önleyici Tedbir Önerisi: Rekreasyon ve Spor Tedbiri.

Eğitim Reformu Girişimi. (2020). Eğitim İzleme Raporu 2020: Öğretmenler.

Eğitim Reformu Girişimi. (2023). Kız Çocukların Eğitim Hakkı.

Emniyet Genel Müdürlüğü. (2024, 13 Aralık). Adıyaman'da SİBERAY Projesi Çerçevesinde Öğrencilere Siber Güvenlik Eğitimi Verildi.

Erbay, A. (2017). Çocuk Ceza İnfaz Kurumlarının Çocuk Tutuklu/Hükümlüler Üstündeki Psikolojik Etkileri. Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, 3(1), 23–33.

Eren, E. Y. (2024). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Çocukların İşkence ve Kötü Muameleden Korunması. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), 217–256.

Ermağan Çağlar, E., Türk, T. (2019). İstismara Maruz Kalan Çocuklarla Adli Görüşme: NICHD Protokolü Önerisi. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (38), 393–412.

Eryılmaz, B. (2001). Cumhuriyet Dönemi Türk Ceza Hukuku (s. 141-143). İstanbul: Beta Yayınları.

European Court of Human Rights. (2022, March 1). I.V.Ț. v. Romania (Application No. 35582/15). HUDOC.

European Court of Human Rights. (2024, August 31). Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life.

Fendoğlu, H. T. (2012). Anayasal Derinlik. Ankara: Yetkin Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (2021). Çocuk Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (2021). Darbeler ve Anayasalar, Yetkin Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (2023). Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (2024). İnsan Hakları Hukuku.Yetkin Yayınları.

Ferdi, A. (2023, Eylül 13). Dijital Medyanın Büyümesi ve Geleceği.

Fermanoğlu, Ö. M. (2019). Yeni medya, siyasal iletişim ve dijital demokrasi. Nobel Akademik Yayıncılık.

Gao, Z., Chen, S., Pasco, D., Pope, Z. (2015). Aktif video oyunlarının çocuklarda fiziksel aktivite düzeyi, fiziksel uygunluk ve enerji harcaması üzerindeki etkileri: Sistematik bir derleme. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 12, 1-14.

Gartner. (2023). Worldwide Public Cloud End-User Spending Forecast.

Gesley, J. (2018, September 7). Germany: Federal Court of Justice rules digital social media accounts inheritable. Library of Congress – Global Legal Monitor.

Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku (s. 78-80). Bursa: Ekin Kitabevi.

Gözlü, A., Yılmazcan, D. (2020). Paternalizm ve Antik Roma'da Baba Figürü. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 232–244.

Guo, Y., Li, Y., Wang, H. (2024). The Impact of Social Media on Children's Mental Health. Frontiers in Psychology.

Gündüzalp, C. (2021). Web 2.0 araçları ile zenginleştirilmiş çevrimiçi öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 10(3), 1158–1177.

Habertürk. (2018, 3 Eylül). Her 5 ebeveynden birinin çocuğu siber zorbalık mağduru.

Hız Hosting. (2024). Kubernetes ile Mikroservis Mimarisi Oluşturma Rehberi.

Humanium. (2024, 17 Eylül). The protection of children's privacy in France: a reform of Image Rights Law.

International Labour Organization (ILO). (2021). Çocuk İşçiliği.

Işık, E. (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi. Çocuk ve Medeniyet, 4(1), 179–193.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. (2023). Çocuk Şube Müdürlüğü Faaliyet Raporu. Ankara: EGM Yayınları.

İçişleri Bakanlığı. (2018). Güvenli Okul Güvenli Gelecek Projesi.

İçişleri Bakanlığı. (n.d.). İnternet ortamında çocukların cinsel istismarının önlenmesi konusunda alınacak tedbirler.

İnalcık, H. (1996). Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve ekonomi. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İNSAMER. (2019). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu.

İzmir SEV İlköğretim Kurumları Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi. (2020). Pandemi Sürecinde Çocuk Ergen ve Ailelere Yönelik Psikolojik Destek El Kitabı.

Jacobson, R. (2024). Social Media and Self-Doubt. Child Mind Institute.

James, A., Prout, A. (Eds.). (1997). Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood (2nd ed.). London: Falmer Press.

Jenkins, H. (2006). Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York University Press.

Kandemir, E. (2023). Küreselleşme Sürecinde Yeni Medya ve Sosyal Medya: Güvenilir Bilgiye Ulaşmak. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 62, 85–102.

Karacabey, Ö. F. (1980). Hakların Yarışması. Ankara Barosu Dergisi, 6, 666–685.

Karagöz, M. (2013). Yeni medya ve ağ toplumunun doğuşu. İçinde M. Bulunmaz (Ed.), Sosyal Bilimlerde Teorik ve Ampirik Araştırmalar III (s. 45–46). İKSAD Yayınları.

Karakuş Öztürk, H. (2017). "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13, Ekim 2017.

Karakuş Öztürk, H. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 253–276.

Karataş, Z. ve Mavili, A. (2019). Çocuk adalet sisteminde suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalarda karşılaşılan sorunlar. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19(45), 1014–1035.

Kaya, M. (2015). Antik Mısır'da Aile Hukuku ve Evlat Edinme Uygulamaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, M. (2016). 19. Yüzyıl Fransız Yasalarında İşçi Çocuklara Yönelik Uygulanan Sosyal Politika. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(44), 1132–1139.

Kaya, R. (2021). Yeni medya ve dijital kültür. İstanbul: Der Yayınları.

Khumukcham, A. D., Singh, S. K. (2023). The hazards of excessive screen time: Impacts on physical health, mental health, and overall well-being. Journal of Education and Health Promotion, 12, 1–5.

Kılıç, A. (2014). Orta Çağ Avrupa'sında Çocuk ve Aile İlişkileri. Tarih ve Toplum Dergisi, 8(2), 45–60.

Kılınç Hukuk Bürosu. (2023). Türk Hukuku ve Uluslararası Mevzuat Düzenlemeleri Kapsamında Çocukların Kişisel Verilerinin Korunması. Kılınç Hukuk Bürosu.

Kılınç Law Consulting. (2024, 31 Ekim). Protection of Children’s Personal Data Within the Scope of Turkish and International Legislation.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2019). Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunmasını İsteme Hakkı.

Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: Dijital kültür kavramı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15(38), 500–513.

Konuk Sommer, B. (2024). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin 25 No’lu Genel Yorumu Çerçevesinde Dijital Ortamda Çocuk Haklarının Korunmasında Mahremiyet, Güvenlik ve Bilgiye Erişim Dengesi. İnsan Hakları Yıllığı, 42(2), 123–154.

Konuk, F. (2022). Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasına yönelik kamu politikası analizi. Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi, 4, 48–70.

Koru, N. B., Gündüz, M. (2022). Pedagojik bir araştırma olgusu olarak çocukluk. Alanyazın: Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, 3(1), 189–199.

Köküsarı, İ, (2020), Anayasal Hakların Çatışması, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 87 vd.

Köküsarı, İ. (2024). Hakların Çatışması İle Hakların Yatay Etkisi Arasındaki İlişki. Anayasa Yargısı, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 95–149

KPMG Türkiye. (2023). KPMG Perspektifinden Web3.

Kulaçoğlu Hukuk Bürosu. (2016)

Kulaçoğlu Hukuk Bürosu. (2016). İnternet ve Sosyal Medya Üzerinden Hakaret Suçu ve Cezası.

Kuyumcu, A. (2019, Mayıs 3). Engellilerin Hayata Katılımında Erişilebilirlik ve Doğru İletişim. Özel Çocuklar Eğitim ve Dayanışma Derneği (ÖÇED).

Lan, Y., Li, J., Li, M. (2025). Public Health-Driven Transformer for Social Skill Enhancement in Children with Autism. Frontiers in Psychiatry, 15, 1521926.

Lansdown, G. (2005). The Evolving Capacities of the Child. UNICEF Innocenti Research Centre.

Layka DAO. (2023, 29 Ocak). Bilmeniz Gereken En Önemli 8 DAO Türü.

Ledo, D. (2023, 10 Kasım).

Ledo, D. (2023, 10 Kasım). Unleashing Creativity: The New Era of Democratized Content Creation. Autodesk Research.

Levent, Ş. (2016). Yeni iletişim teknolojileri ve medya: Kavramsal bir çerçeve. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 42, 143–162.

Lindstedt, I. (2023). The Qurʾān and the Putative Pre-Islamic Practice of Female Infanticide. Journal of the International Qur'anic Studies Association, 8(1), 5–29.

Lipscombe, P. (2025, 11 Mart). 6G Geleceği, 5G'nin Eksikliklerinden Ders Almalı. DatacenterDynamics.

Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., Kelly, K. (2009). New Media: A Critical Introduction (2. baskı). Routledge.

MAMUR IŞIKÇI, Y. (2019). Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu. Ankara: Astana Y. s. 19

Manos, M. (2023). Ekran süresi, dikkat ve yaratıcılık üzerine etkileri. Live Well Twin Cities.

Manovich, L. (2001). The Language of New Media. MIT Press.

Mark, J. J. (2019, Haziran 17). Orta Çağ Kilisesi [The Medieval Church]. (B. Yıldız, Çev.). Dünya Tarihi Ansiklopedisi.

MediaTech Institute. (2023). The Impact of 5G on Media Technology.

Metin, M. (2023). Metaverse Nedir? Tanımı, Özellikleri ve Kullanım Alanları.

Millî Eğitim Bakanlığı Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2006). İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu. Ankara: MEB Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM)

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2022). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Türkiye Gölge Raporu.

Mutlu, E. (2019). Yeni iletişim teknolojileri ve medya: Gelenekselden yeniye dönüşüm. İçinde E. Mutlu (Ed.), Yeni Medya Çalışmaları (s. 23–45). Ankara: Ütopya Yayınevi.

MÜSİAD. (2024). Basım, Yayım ve Medya Sektör Kurulu Raporu. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.

Narayanan, A. (2023). Understanding Social Media Recommendation Algorithms. Knight First Amendment Institute.

Nguon v. Wolf, 517 F. Supp. 2d 1177 (C.D. Cal. 2007).

NTV Haber. (2024, Eylül 10). Çocuk istismarı suçunda artış: Bir yılda 40 bin istismar davası görüldü.

NTV. (2024, 28 Kasım). 13 yaş altına sosyal medya yasağı geliyor.

Ofcom. (2025, Nisan 24). Çocuklar İçin Daha Güvenli Bir Çevrimiçi Nesil İçin Yeni Kurallar.

Ortaylı, İ. (2000). Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek. s. 133-135. İstanbul: Timaş Yayınları,

Oxford University Press. (2024, 2 Aralık). 'Brain rot' named Oxford Word of the Year 2024.

Özarslan, Z., Perdahcı, B. (2022). Katılımcı kültür ve transmedya anlatıyı dijital oyun üzerinden tartışmak. ARTS: Artuklu Sanat ve Tasarım Dergisi, 4(1), 1–18.

Özbudun, E. (2012). Türk Anayasa Hukuku (s. 33-35). Ankara: Yetkin Yayınları.

Özcan, Ö. (2017). Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2(4), 93–120.

Özdemir, B. N. (2023). Çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik hukuki yaklaşımlar. Kastamonu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 45–67.

Özdemir, H. (2013). Osmanlı'da Çocukların Korunması ve Sosyal Yardım Kurumları. Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(54), 45–68.

Özdolap, Ş. (2021, 28 Kasım). Akıllı telefonların bilinçsiz kullanımı 'tetik parmak' hastalığı riskini artırıyor. Anadolu Ajansı.

Özel, M. (2022). Finlandiya'da medya ve bilgi okuryazarlığı eğitiminde ulusal politikalar. TAM Akademi Dergisi, 1(1), 7–21.

Özer, H. D., Alpsoy, F. N. (2024). Çocuk İşçiliğinin Yeni Görünümü: Kidfluencer. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1), 241–277.

Özer, M. (2020). Türkiye'de COVID-19 Salgını Sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(3), 1125–1136.

Özkök, A. (2024). Dijital Demokrasi ve E-Demokrasi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. Management and Political Sciences Review, 6(2), 72–95.

Payne, K. (2024, 25 Ekim). Bir AI sohbet botu, bir genci intihara sürükledi, yaratıcısına karşı dava açıldı. Associated Press.

Pew Research Center. (2023). Teens, Social Media and Technology 2023.

Pew Research Center. (2024, 17 Eylül). News Platform Fact Sheet.

Podcasting 2.0. (2023). Podcasting 2.0: Making podcasts better for everyone!.

Pomeroy, S. B. (1983). "Infanticide in Hellenistic Greece." In Images of Women in Antiquity (pp. 207–222). Wayne State University Press.

Postman, N. (1995). Çocukluğun Yokoluşu. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

PwC Türkiye. (2021). NFT İşlemlerine Detaylı Bir Bakış.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2011). 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2013, Aralık 17). Üst Kurul Kararı: TV 2 - EKO TV Televizyon Yayıncılık A.Ş.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (t.y.). Kamu Spotları Yönergesi.

Rampurawala, H. T., Rampurawala, S. H. (2024). Çocuklarda Ekran Süresi ve Kas-İskelet Sistemi Boyun Ağrısı: Kapsamlı Bir Sistematik Derleme ve Yaşam Tarzı Önerileri. medRxiv.

Restream. (2023). Video streaming protocols explained: RTMP, WebRTC, FTL, SRT.

Sağlık Bakanlığı. (2023). Yenidoğan Tarama Programları.

Sakarya, S. (2022). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi ve Dijital Dünyada Çocukluk. E. Hareket (Ed.), Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (3. Baskı) içinde (s. 1 vd). Ankara: Pegem Akademi

Sarı, Ü., Sancaklı, P. (2020). Küyerelleşmenin dijital platformların içerik tanıtımına etkisi: Netflix örneği. Erciyes İletişim Dergisi, 7(1), 243–260.

SecurePrivacy. (2023, Haziran 15). Mastering the 7 Principles of Privacy by Design for Compliance. SecurePrivacy.

Sert, A. (2023). Web3 ve Merkeziyetsiz Sosyal Medya Platformları: Mastodon ve Lens Protocol Örnekleri. İstanbul: Yeni Medya Yayınları.

SETA. (2015). Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi: Uzlaşılan Maddeler ve Anayasa.

SETA. (2025, Ocak 10). Tekilliğe Doğru: Yapay Zekâ ve İnsanın Geleceği.

Sharwood, S. (2023, 28 Haziran). Metaverses are flopping hard, says Gartner. The Register

Shen, X., Gao, J., Li, M., Zhou, C., Hu, S., He, M. (2023). Toward Immersive Communications in 6G.

Sır Psikoloji. (2024, Eylül 7). Siber Suçlar ve Psikolojik Etkileri.

Singh, A. (2025). Gençlerde 'Patlamış Mısır Beyni' Belirtileri. Parents.

Sleep Foundation. (t.y.). Mavi ışık çocukların uykusunu nasıl etkiler?

Solak Partners. (2022). Çocukların Kişisel Verilerinin İşlenmesinde Nelere Dikkat Etmeliyiz?

Soydemir Hukuk Bürosu. (2023). İkinci ekran uygulamaları ve örtülü reklam.

Statista. (2025). Share of mobile internet traffic in global regions.

Steinberg, S. B. (2017). Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media. Emory Law Journal, 66(4), 839–884.

STM ThinkTech. (2022). Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler.

Sütken, E. (2019). Roma Aile Hukukunda Patria Potestas. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(1), 67–100.

Sweller, J. (2020). Dijital dikkat dağınıklığı: Sınıf ortamında çoklu görev yapmanın bilişsel sonuçları. Digital Distraction in Education, 374–376.

Symphony Solutions. (2023). Leveraging Cloud Computing in Media and Entertainment Industry.

Şahin, H. H. (2020). Çocuk, çocukluk kavramları ve çocukluğun tarihsel gelişimi. Çocuk, Çocukluk Kavramları ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi, 1–38.

Şenel, L. (2023). Hak ve Özgürlüklerin Çatışması. Kırklareli Ü. Hukuk F. Dergisi, Cilt:1 Sayı:2,. s. 347-379

Şireli Bingöl, Ö., Çolak, M. (2023). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. Türk Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı Dergisi, 30(1), 28–33.

Taha, A. (t.y.). Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma Suçu TCK 123 Cezası Unsurları.

Tangem. (2023). InterPlanetary File System (IPFS) Kriptodaki Anlamı.

Tekin, M. (2008). Türkiye'de çocuk suçluluğu ve çocuk ceza adaleti sisteminin gelişimi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 57(2), 196-198.

Tuna, C. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuğa Tanınan Haklar. E. Hareket (Ed.), Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (3. Baskı) içinde. (s. 75 vd). Ankara: Pegem Akademi

Turgut, C. (2021, 15 Ekim). Dijital medya ve haberlerdeki 'mağdur çocuklar' üzerine bir değerlendirme. KHAS Hukuk Bülteni.

TÜBİTAK. (2021). Öncelikli Ar-Ge ve Yenilik Konuları 2020-2021.

Türk, F. (2020). Pandemi sürecinde çocuk ve ergenlerin psikolojik dayanıklılıklarının geliştirilmesi: Bilişsel-davranışçı terapi perspektifinden bir gözden geçirme. B. Gençdoğan (Ed.), Pandemi Döneminde Çocuk ve Ergen Psikolojisi (s. 15–24). Türkiye Klinikleri.

Türkiye Adalet Akademisi. (2021). Çocuk İstismarına Karşı Koruyucu ve Önleyici Hizmetlerin Güçlendirilmesi. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.

Türkiye Barolar Birliği. (2011). Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2005). Çocuk Koruma Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (S. Sayısı: 963).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2010). Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Gerekçesi (S. Sayısı: 5982).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2021, Şubat 11). TBMM Genel Kurul Tutanakları, 27. Dönem, 4. Yasama Yılı, 46. Birleşim, Cilt 63.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Rehberi, 2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2020). Mülteci ve Sığınmacı Çocukların Haklarının Korunması. Ankara: TİHEK Yayınları.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2022). Çocuk Hakları Raporu.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2023). Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Eşitlik Değerlendirmesi.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2024, Temmuz 9). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017–2023) Kapanış Etkinliği'ne Katılım Sağlandı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). Türkiye Çocuk Araştırması 2022.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Çalışan Çocuk İstatistikleri, 2019 Temel Bulgular.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle Çocuk 2022.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Çalışan Çocuk İstatistikleri, 2019 Temel Bulgular.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2023.

U.S. Department of Health and Human Services. (2023). Social Media and Youth Mental Health: The U.S. Surgeon General's Advisory.

Uçuş Güldalı, Ş. (2022). Çocukların Güvenlik Hakkı Bağlamında Kişisel Verilerinin Korunması. E. Hareket (Ed.), Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (3. Baskı) içinde. (s. 129 vd). Ankara: Pegem Akademi

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2022). Çocuk İşçiliği ve Habercilik.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2001). 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2021). Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol. ILO ve UNICEF.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2022). Çocuk İşçiliği ve Habercilik (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Koordinatörlüğünde Hazırlanmıştır).

UN Committee on the Rights of the Child. (2023). Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye. CRC/C/TUR/CO/4-5.

UNESCO. (2024, 9 Ocak). 42 okulda medya ve bilgi okuryazarlığı müfredatı pilot uygulandı.

UNICEF Türkiye Development Analytics. (2023). COVID-19 salgını sırasında Türkiye'de yürütülen eğitim müdahalesi. UNICEF Türkiye.

UNICEF Türkiye. (2020). Türkiye'de Kurumsal Bakım Altındaki Çocukların Durumu. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.

UNICEF Türkiye. (2021). Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Mevcut Durum ve Politika Önerileri. Ankara: UNICEF Türkiye.

UNICEF Türkiye. (2022). Türkiye'de Mülteci ve Göçmen Çocukların Durumu: Politika Notu. Ankara.

UNICEF Türkiye. (2022, Kasım 3). Bölgesel toplantı, çocuklar için verilerin kullanımının iyileştirilmesi çağrısıyla sona erdi.

UNICEF Türkiye. (2023, Haziran 12). UNICEF Türkiye, çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik ulusal stratejileri destekleme ve güçlendirme taahhüdünü sürdürüyor.

UNICEF Türkiye. (t.y.). Çocuk yaşta evlilik.

UNICEF. (2007). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı.

UNICEF. (2023). Suriyeli Okul Dışı Kalmış Çocuklar ile İlgili Analiz Raporu.

Uyanık, G. (2023). Dijital medya platformlarını Henry Jenkins'in kavramları üzerinden okumak. Etkileşim, 6(11), 431–443.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). Osmanlı Tarihi. (C. 4, 1. kısım, s. 275-278) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünal, A. (2024). Antik Çağ'da çocuk, çocukluk ve eğitim üzerine bir inceleme. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15(2), 1340–1364.

Vardar Hamamcıoğlu, G. (2021). Yürürlükten kaldırılması gereken bir hüküm olarak olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple evlenmeye izin verilmesi (TMK m.124/II). İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1), 85-99.

Vincent, J. (2021, 15 Eylül). Instagram internal research: 'We make body image issues worse for one in three teen girls'. The Verge.

Vural, Z. B. A., Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 5(20), 3348–3382.

We Are Social Meltwater. (2024). Digital 2024: Türkiye raporu.

Wikipedia. (2025). Kid influencer.

Wolfenstein, K. (2023, Haziran 13). Metaevrene giriş – sanal gerçekliğe başlamanın yolları.

Yalman Polatlar, D., Karakaya Akçadağ, Ç., Sezer, H. N., Özmen, K. M., Akyüz, M. H., Bilici, N., ve Özdoğru, Z. (2022). Modern çocukluğa bakış: Neil Postman değerlendirmesi. Journal of Sustainable Educational Studies (JSES), (Ö1), 314–328.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi. (2018). E. 2016/18282, K. 2018/6427, T. 21.05.2018. ; Yargıtay 2. Hukuk Dairesi. (2018). E. 2016/8726, K. 2018/610, T. 16.01.2018.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. (2019). 2018/1072 E., 2019/185 K. sayılı karar.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu. (2019). E. 2018/1072, K. 2019/185 sayılı karar.

Yediyıldız, B. (2003). Vakıf müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. S. 85-102

Yengin, D., Bayrak, T. (Eds.). (2024). Yeni Medya Çalışmaları ve Yapay Zekâ – I. Ankara: İKSAD Yayıncılık.

Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. (2023, 25 Eylül). MEB'de, yeni müfredatı destekleyecek "dijitalleşme" mesaisi.

Yeşilay. (t.y.). Dijital Medya Çocuğu Sosyal Hayattan Koparıyor.

Yeşilay. (t.y.). Dijital Medya Çocuğu Sosyal Hayattan Koparıyor.

Yıldırım, M. (2021). Yeni medya ortamlarında izleyici seçimi ve öneri algoritmaları: Netflix örneği. İLEF Dergisi, 8(2), 45–62.

Yıldırım, Y., Vefikuluçay Yılmaz, D. (2017). Türkiye'de cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelim temelli ayrımcılık ve sağlığa yansımaları.

Yıldız, A., Gök, M. (2023). Satranç sporunun bilişsel esneklik ve problem çözme becerisi üzerindeki etkisi: Tanımlayıcı araştırma. ResearchGate.

Yıldız, D., Yıldız, M. A. (2021). Ergenlerde akademik öz-yeterlik, içsel motivasyon, azim ve psikolojik dayanıklılığın iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. ResearchGate.

Yıldız, M. (2018). Antik Yunan'da Kadınların Hukuki Statüsü. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 67(2), 345–370.

Yıldız, M. (2021). Kolektif zekâ ve spoil etme kavramlarına sosyal medya üzerinden netnografik analizle bakmak. Akademik İncelemeler Dergisi, 16(2), 1–23.

Yılmaz Coşkun, S. (2023). Anayasal Hakların Çatışması. Ankara: Adalet Y. s. 28 vd.

Yılmaz Coşkun, S. (2024). Anayasal Hakların Çatışmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri: Anayasa Mahkemesinin Değerlendirmesi. Anayasa Yargısı, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 673–702.

Yılmaz, A. (2015). Locke'un Doğuştan Düşünceler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin. Felsefe Arkivi, (43), 1–15.

Yılmaz, M. (2014). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesinde Doğa Durumu ve Toplum Sözleşmesi. Felsefe Arkivi, (41), 1–20.

Yokuş, S. (2020). Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası'nın Evrimi. Anayasa Yargısı Dergisi, 37(2), 1–25

Yüksel, A. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 45–60.

Zong, Z., Zhang, Y., Qiao, J., Tian, Y., Xu, S. (2024). Çocuk ve ergenlerde ekran süresi maruziyeti ile miyopi arasındaki ilişki: Bir meta-analiz. BMC Public Health.

EKLER

Ek 1: 30.06.2020 tarihli BTK (CİMER) Bilgi edinme başvurusu

Sayın ALP ASLAN,

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)' ne 30.06.2020 tarihinde yapmış olduğunuz 2003039692 sayılı başvurunuz 06.07.2020 tarihinde BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM KURUMU BAŞKANLIĞI (BTK) tarafından cevaplanmıştır:

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) yapmış olduğunuz Bilgi Edinme Başvurunuz ilgisi nedeniyle Kurumumuza yönlendirilmiş olup, başvurunuz ile ilgili olarak Kurumumuzun ihtisas birim(ler)inden alınan bilgi "Internet Kullanımının yaygınlaşması ile beraber İnternet üzerindeki olumsuz içeriğin ve Internet üzerinden işlenen suçların artarak yaygınlaştığı görülmektedir.

Çocukların cinsel istismarı, müstehcenlik, fuhuş, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı, terör, ırkçılık, kumar, nefret suçları, siber saldırı amaçlı paylaşım platformları vb. olumsuz içeriklerin artması nedeni ile çocukların ve gençlerin korunmasını sağlama amacı ile gelişmiş ülkelerde Internet içerik filtreleme sistemlerinin kullanıldığı; Kurumların, erişim sağlayıcıların, içerik ve yer sağlayıcıların hassasiyet gösterdiği ve birlikte çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir.

2011 yılından itibaren Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından oluşturulan Güvenli İnternet Hizmeti (GİH), vatandaşlarımızın internetin zararlı içeriklerine karşı korumaya yönelik geliştirilen, abonelerin isteğine bağlı, ücretsiz, şeffaf, kullanımı kolay, her hangi bir program yüklemeyi gerektirmeyen interaktif ve tüketici memnuniyetini esas alan bir kamu hizmeti olarak verilmeye başlanmıştır.
GİH kapsamında Çocuk ve Aile Profil listelerinin oluşturulmasında dikkate alınan temel kriterlere aşağıda yer verilmiştir:

Genel Kriterler
1- Güvenli İnternet Hizmetinde; eğitim, kültür, sanat, iş, ekonomi, bankacılık ve finans, kariyer, medya, alışveriş, İnternet hizmeti, sağlık, spor, müzik, oyun vb. konularda içerik barındıran web siteleri ile resmi kurum ve kuruluşlara ait web siteleri yer almalıdır.
2- Güvenli İnternet Hizmetinde; kumar, intihara yönlendirme, Atatürk'e hakaret, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, fuhuş, müstehcenlik, terör, silah ve bomba yapımı, şiddet-vahşet görüntüleri, kan ve şiddet içeren dövüş sporları, hayvan dövüşleri, ırkçılık, ayrımcılık, nefret, büyücülük, dolandırıcılık, zararlı yazılım vb. içerikleri barındıran web siteleri ile bu içeriklere erişilmesini sağlayan web siteleri ve uygulamaları yer almamalıdır.

<u>Çocuk Profili Kriterleri</u>

1- Çocuk profili kapsamına alınan web siteleri çocuk haklarına saygılı, çocuk dostu ve çocuğu koruyucu yapıda olmalıdır.

2- Çocuk profilinde yer alacak tüm içerikler, çocuk beden ve ruh sağlığı gelişimini bozmayacak nitelikte olmalıdır.

3- +18 yaş uyarısı bulunan veya bu kapsamda içerik barındıran web siteleri çocuk profilinde bulunmamalıdır. ” şeklindedir.

Bilgilerinize sunulur.
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Tüketici ile İlişkiler Müdürlüğü

Başvurunuz ile ilgili tüm işlemleri CİMER’in internet adresinden takip edebilirsiniz.

Ek 2: 29.3.2024 tarihli BTK (CİMER) Bilgi edinme başvurusu cevabı

CİMER | CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM MERKEZİ

Sayın ALP ASLAN,

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)'ne yapmış olduğunuz 2401069991 sayılı başvurunuz 29.03.2024 tarihinde cevaplanmıştır*

Cevap Metni: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) yapmış olduğunuz Bilgi Edinme Başvurunuz ilgisi nedeniyle Kurumumuza yönlendirilmiş olup, başvurunuz ile ilgili olarak Kurumumuzun ihtisas birim(ler)inden alınan bilgi "Güvenli İnternet Hizmeti profil listelerinin oluşturulmasında dikkate alınan değerlendirme kriterleri genel kategorilerinde herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. " şeklindedir.

Bilgilerinize sunulur.
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Tüketici ile İlişkiler Müdürlüğü

** Başvurunuz **BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE İLETİŞİM KURUMU BAŞKANLIĞI** tarafından cevaplanmış olup cevap içeriğine ilişkin hukuki sorumluluk cevap veren kuruma aittir. CİMER'in işleyişine dair tüm bilgiler için tıklayınız.*